

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

**AMELÎ AHLÂK ÇERÇEVESİNDE KUR'AN'DA BİREY
VE KARAKTER EĞİTİMİ**

Doktora Tezi

Hasan Rıza ÖZDEMİR

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

**AMELÎ AHLÂK ÇERÇEVESİNDE KUR'AN'DA BİREY
VE KARAKTER EĞİTİMİ**

Doktora Tezi
Hasan Rıza ÖZDEMİR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU
Ankara-2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	4
A-ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	4
B-ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	6
C-KARAKTER KAVRAMI VE KARAKTER EĞİTİMİ	11
1.KARAKTER KAVRAMI	12
2. FERDİN KARAKTER EĞİTİMİ	13
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
a. Eğitim (Terbiye) Nedir?.....	16
b. Din Eğitimi.....	18
c. İnsan-Şahıs/Birey.....	23
D-DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIMLA KUR'AN, BİREY VE KARAKTERİ	30
I. BÖLÜM	36
KUR'AN'DA BİREY ve KARAKTERİNİN TEMEL YAPISI	36
Genel Mülahazalar.....	36
A. KUR'AN'DA BİREYİN KARAKTERİNİN TEMEL YAPISI: ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİ	37
1. Allah' ı Tanımak: Tevhid İlkesi.....	37
2. Allah'ın Kullarından İsteklerde Bulunması ve İnsanın Bireysel Sorumluluğu.....	50
3. İnsan Hayatı: Dünya ve Ahiret.....	66
4. İman - İbadet- Ahlâk- Eylemlerinin “Karakter” Kavramında Birleşmesi.....	72
5. İman-İbadet-Ahlâk Bütünlüğü ile Bireysel İyilik ve Toplumsal İyilik.....	80

B. KUR'AN'DA BİREYİN KARAKTERİNE İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	85
1. Nefs	85
2. Mizaç	89
3. Kalp	91
4. Karakter (Huluk)	92
5. Fıtrat	93
6. Aile ve Sosyal Çevre	96
7. Heva.....	99
8. Şeytan	101
9. Akıl.....	103
10. İrade.....	104
II. BÖLÜM.....	106
AMELİ AHLÂK ALANLARINA GÖRE KUR'AN'DA KARAKTER EĞİTİMİ	106
Genel Mülâhazalar	106
A. FERDİ AHLÂK.....	110
1. EMİRLER.....	110
a. Genel olarak öğretim: (Eğitim-Öğretim).....	110
b. Ahlâkî Öğretim.....	112
c. Ahlâkî Gayret	113
d. Ruhun Safiyeti	118
e. Doğruluk.....	120
f. İffet, edeb, bakışlarını haramdan sakınmak.....	121
g. Heva ve heveslerine hakimiyet.....	126
h. Gıdâî ve cinsî arzulardan periyodik olarak sakınma:	129
ı. Öfkeye hakimiyet:	130
i. Samimiyet:.....	131
j. Yumuşaklık ve tevâzû:	133
k. Hükümlerde ihtiyat:.....	134
l. Kötü zandan çekinme:	137
m. Sebat ve sabır:	137
n. İyi örneklerle uygunluk:	144
o. İtidâl:	146

ö.	Güzel işler:.....	148
p.	İyilikte yarışma: (İyilikte Yarışmak).....	150
r.	Güzel öğütleri dinlemesini ve seçmesini bilmek:.....	151
s.	Temiz niyetlilik:	152
2.	YASAKLAR	154
a.	İntihar, vücudun uzuvlarından birini kesme ve şeklini bozma:.....	154
b.	Yalan:	156
c.	Nifak:.....	158
d.	Fiilleri sözlerine uymamak:.....	159
e.	Cimrilik:	160
f.	İsraf:.....	162
g.	Gösteriş:.....	164
h.	Gurur:	165
i.	Kibir, öğünme, tafra:	166
j.	Kudretiyle veya bilgisiyle övünme: (Böbürlenmek).....	168
k.	Bu dünyaya bağlılık: (Dünyaya Bağlılık).....	170
l.	Hased ve tama': (Hased ve Açgözlülük).....	172
m.	Faydasız pişmanlık veya aşırı sevinç:	173
n.	Fuhuş:	174
o.	İçki ve pis şeylerin kullanılması:.....	176
p.	Her çeşit kirlilik (ahlâki veya bedeni):	177
r.	Gayr-i meşru kazanılmış bir malın kullanılması:	178
s.	Kötü yönetme:	182
3.	MÜBAHLAR	183
a.	İyi şeylerden îtidalli yararlanma:.....	183
b.	Zaruret karşısında kural dışı davranmaya izin:	186
B.	SOSYAL AHLÂK	188
1.	YASAKLAR	188
a.	Adam öldürmek:.....	188
b.	Hırsızlık:.....	191
c.	Aldatma:	192
d.	Faiz:	192

e.	Her çeşit gaspta bulunmak:	194
f.	Gayr-i meşru her temellük:.....	194
g.	Yetimin malını yemek:	195
h.	İhânet, emanete hıyânet:.....	196
ı.	Haksız eziyet iftira:.....	197
i.	Zulüm:	197
j.	Suç ortaklığı:	199
k.	Haksızları savunmak:	199
l.	Taahhütlerine sadâkatsizlik:.....	200
m.	Haksızlık etme ve aldatma:	202
n.	Hâkimleri aldatmak veya baştan çıkarmak:	202
o.	Yalan şahitlik:.....	202
ö.	Gerçeği gizlemek:	203
p.	Kötü söz ve hakaret:	204
r.	Fakir ve yetime kötü muamele:	205
s.	Alay etmek:	205
ş.	Küçük görücü fiiller:	207
t.	Tecessüs:	207
u.	Nemîme ve iftira:.....	209
ü.	Kötü haberler ve onlara aceleyle kanma:.....	210
v.	Haysiyet ve nâmus ihlali:.....	211
y.	Zararlı müdahale:	212
z.	Umumî kötülüğe kayıtsızlık	213
2. EMİRLER	.....	214
a.	Emaneti eda:	214
b.	Şüpheleri bertaraf etmek için akitleri meşrulaştırma:	215
c.	Taahhütlerini ve va'dlerini yerine getirmek:	217
d.	Âdil bir şahitlik yapmak:	218
e.	İnsanlar arasında barışı yerleştirmek:	220
f.	Şefâat etmek:	221
g.	Şerliler lehinde değil:	222
h.	Karşılıklı şefkat ve merhamet:.....	222

1.	Bilhassa zayıflar karşısında iyilikseverlik:	223
i.	Yetimlerin malını semereli kılmak:	224
j.	Köleleri âzâd etmek; veya onları hürriyetini kolaylaştırmak:	225
k.	Affetmek:	227
l.	Her hâlükârda haddi aşmamak:	228
m.	Kötülüğü iyilikle karşılamak:	229
n.	İyiliğe davet ve kötülükten sakındırmak:	230
o.	İlmi yaymak:	231
ö.	Dostluk ve misafirperverlik:	232
p.	Evrensel sevgi:	233
r.	Berberce adalet ve ihsan:	234
s.	Başkalarına yardım evrensel bir ödevdir:	235
t.	Cömertliğe teşvik:	236
u.	Para ve mal biriktirmenin kötülenmesi:	240
3.	NEZÂKET KURALLARI	246
a.	Başkasının yanına girmek için izin istemek:	246
b.	Sesini alçaltmak ve büyükleri dışarıdan (yüksek sesle) çağdırmamak:	249
c.	Girerken selam vermek:	251
d.	Selama daha güzeliyle karşılık vermek:	252
e.	Toplulukta intizamlı olmak:	252
f.	Konuşmada uygun konuları seçmek:	253
g.	En yumuşak sözleri kullanmak:	254
h.	Toplantıyı terk ederken izin istemek:	255
C.	DİNÎ AHLÂK	256
	ALLAH'A KARŞI ÖDEVLER	256
a.	Allah'a ve O'nun vahyettiği gerçeklere inanmak:	256
b.	O'na şartsız olarak itaat etmek:	257
c.	O'nun kelamı üzerinde düşünmek:	258
d.	Ve eserleri hakkında:	261
e.	Nimetlerini tanımak (O'na şükretmek):	262
f.	O'nun sınamalarına teslimiyetle tahammül etmek:	264
g.	O'na güvenmek:	267

h.	Rahmetinden ümidini kesmemek:	269
ı.	O'nun tedbirlerine rağmen, kendi durumundan fazlasıyla emin olmak:270	
i.	Her müstakbel kararı O'nun iradesine bağlamak:	271
j.	Allah'a yapılan adak ve va'dleri yerine getirmek:	271
k.	O'nun hakkında saygısız konuşmaları tahrik etmemek:	272
l.	Dine aykırı konuşmalara her iştirakten sakınmak:	274
m.	Sık sık O'nun adına yemin etmemek:	276
n.	Yapılan yemine saygı göstermek:	277
o.	Devamlı Allah'ı hatırlamak:	278
ö.	O'nu tesbih ve tekbir etmek:	279
p.	O'na günlük ibadetini yapmak:	280
r.	Beytullah'ı ziyaret etmek (hiç değilse ömürde bir defa):	283
s.	Korku ve ümitle sık sık O'na yakarmak:	286
ş.	O'na tövbe etmek ve mağfiretini dilemek:	288
t.	Nihâyet O'nu sevmek:	289
u.	O'nu her şeyden çok sevmek:	290
D.	ÖZET	291
	SONUÇ	306
	EKLER	315
	KAYNAKÇA	325
	ÖZET	332
	ABSTRACT	333

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

a.mlf : Aynı müellif

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b. : İbn

bkz. : Bakınız

bnt. : Bint

c. : Cilt

CÜİFD : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

çev. : Çeviren

DEÜİFD : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

TDVİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

H. : Hicrî

haz. : Hazırlayan

HÜİFD : Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

H.z. : Hazreti

M. : Miladî

M.E.B : Milli Eğitim Bakanlığı

MÜİFD : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

MÜİFVY : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Müt. : Mütercim

nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

r.a. : Radiyallâhu anh/ anhâ

S. : Sayı

s. : Sayfa

s.a.s/s.a.v : Sallâllahu aleyhi ve sellem

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

t.y : Tarihi yok

Ter. : Tercüme eden

thk. : Tahkik eden

y.y : Yeri yok

yay. haz. : Yayına Hazırlayan

ÖNSÖZ

“Kur’an’ın insanı”, *oku, düşün, anla, yaşa*, ilkelerini “sürekli gelişme’nin ilk aşaması” kılmış, yaratıcı, hızlı-dinamik, fitrî kabiliyetlerini kullanan, fırsatları değerlendiren, ânı yakalayan, yenilikçi, teknolojiyi kullanan, ürün/salih amel ortaya koymada sunum çeşitliliğine sahip olan bireydir. Bu nitelikleriyle o, sinerji oluşturabilen ortamı yönlendirebilen, yüksek motivasyonlu kaliteli/müttaki insandır.¹

Kur’an ahlâkı bizlere Hz. Peygamber’in önderliğinde, Kur’an’ın insanı olabilme yol ve yöntemini göstermiştir. Günümüzde din ve ahlâk eğitiminde entelektüel düşünce yapısının içerisine sokulması gereken zengin gelenek birikimine sahip olmağımız, güncel yaklaşımlarla doğru bir şekilde pratik sağlayacak çalışmalara gereksinim olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple Müslüman bireyin zihinsel düşünme beceri ve yeteneğini canlandıran dünya-ahiret dengeli yaşam tarzına dayalı entelektüel insan olma çabasıyla yeni durumlar karşısında yeni perspektifler kazanması gerekmektedir. Bu maksatla yeni bir şuur ve bakış açısı elde edebilmek için naslar üzerinde tekrar tekrar düşünmek bir zorunluluk olmaktadır.

Dolayısıyla Allah-insan ilişkisinin yansıması olarak mümin bireyin kendini ahlâki açıdan inşa etmesi icap etmektedir. Bu ise Kur’an üzerine çalışmalar yürüten tefsir alanının, ahlâk alanı ve eğitim alanıyla disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışılmasını gerektirir.

Ahlâki doktrinler tarihi, Kur’an’ı Kerim’in getirdiği paha biçilmez değerlerle birlikte derinlik kazanarak farklı bir karaktere bürünmüştür.

---

¹ Ahmet Nedim Serinsu, “Gençlik Dönemi ve Din Eğitimi”, (Kur’an’ı Gençlerimize Nasıl Anlatalım?), Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi:29., Ensar Neşriyat, s. 323.

Bütün olarak bakıldığında, Kur'an'ın ahlâki doktrini sentezlerin bir sentezi olarak nitelendirilebilir. O, yalnız meşru, ahlâki, ictimai ve dini bütün istekleri yerine getirmez; aynı zamanda, bu uzlaştırıcı ruhun her adımına içtenlikle nüfuz eder.²

Kur'an'la hayatını anlamlandıran birey, hayatın alanlarında yapıp-etmelerini ahlâki alanda düzenlerken anlam referanslarını (dünya görüşünü) Kur'an'dan almalıdır. Kur'an'ın, bireyin ahlâkını inşa ederken ifade ettiği, her bireyin hakkını bilmesi, diğer bireyin hakkını asla çiğnememesi, güzel ahlâkla birbirinden etkilenmesi ve ahenk içerisinde daralıp genişleyebilen, esnek kurallar ve değerlere dayanmasıdır.³ Dolayısıyla bu da bireyin Kur'an ahlâkı ile kendi tarihinde ahlâklanması demektir.

Bireyin ahlâk alanında, ferdi ahlâk, sosyal ahlâk ve dini ahlâk alanları vardır. Bu ahlâk alanlarına baktığımızda, Muhammed Abdullah Draz'ın *Kur'an Ahlâkı* kitabını esas alarak bir çalışma yapabileceğimizi öngördük. Draz kitabında ahlâkın teorik ve pratik yönlerini iki temel başlıkta ele almakta ve ahlâki alanlara ayırmaktadır. Biz çalışmamızda sadece birey ahlâkını ele aldık ve *ferdi ahlâk, sosyal ahlâk ve dini ahlâk* başlıkları altında Draz'ın yaptığı tasnife göre inceledik. Dolayısıyla burada "İnsan bizzat kendisine nasıl davranmalıdır? Ailesiyle ve çevresiyle nasıl münasebette bulunmalıdır? İdare eden ve edilen arasındaki ilişkiler nasıl olmalıdır? Devletler ve toplum/toplumlar arasındaki münasebetleri yönetmesi gereken prensipler nelerdir?" gibi sorulara Draz'ın bu tasnifi çerçevesinde cevap aradık. Dolayısıyla tezimizin içeriğini bu bakışa göre oluşturduk.

Tezimizde, öncelikle eğitimin tanımını yaptık. Eğitimin önemi ve neden gerekli olduğu hususu vurgulanmıştır. Âyetlerde zikredilen, insanın eğitiminin dışardan bir yükleme değil de var olanın keşfedilip geliştirilmesine (fitrat) dikkat çekilmiş, ahlâki erdemler kazanmış sağlam karakterli bireyler olmak veya yetiştirmekte din eğitiminin rolü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda insan-şahıs kavramları ele alınmıştır. İnsanın özelliklerinden (maddi-manevi) bahsedilerek onu diğer canlılardan ayıran temel farklılıklar dile getirilirken onun birey olabilme yönüne ve sorumluluğuna ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

² M. Abdullah Draz, *Kur'an Ahlâkı*, (çev: Emrullah Yüksel, Ünver Günay), İz Yay., İstanbul 2009 s. 453.

³ Bkz: Draz, a.g.e., s. 21.

Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de insana yüklediği sorumluluklardan ve vahyin insanlık için büyük bir nimet oluşundan bahsedilerek konuyla ilgili âyetlere yer verilmiş, Müslüman için Kur'an-ı Kerim'in birincil kaynak olması bakımından onun istediği nitelikte bireyler olma çaba ve gayreti üzerinde durulmuştur. Çoğu "değerlerin" bireyin iç dünyasına hitap eden ve onun doğrudan sorumlu tutulduğu temel ahlâk ilkeleri olduğu âyetler çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Kur'an'da bireyin karakterinin temel yapısı beş başlıkta ele alınmış ve Kur'an'da bireyin karakterine ilişkin kavramlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise; M.Abdullah Draz'ın *Kur'an Ahlâkı* kitabının ikinci kısmına göre Kur'an ahlâkı ile bireyin karakterini inşa süreci ele alınmıştır. Tezimizde amelî ahlâk çerçevesinde Kur'an'da bireyin ahlâkı konusunda bize somut veriler sağlaması için zikredilen âyetlerin tefsirleri kaynaklardan incelenip deskriptif ve analiz nitelikli bir çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmada konu teklifi ve kaynak tespiti konusunda bana destek olan, tez süresi boyunca karşılaştığım problemlerin çözümü için önerilerde bulunarak daima beni teşvik eden kıymetli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın olgunlaşmasında önerilerinden, katkılarından ve eleştirilerinden istifade ettiğim, tez izleme komisyonumun üyesi olarak her başvurumda beni cevapsız bırakmayan Prof. Dr. Halis Albayrak ve Doç. Dr. Remziye Ege hocalarıma özellikle teşekkür ediyorum.

Hasan Rıza Özdemir

Ankara-2019

GİRİŞ

A-ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kur'an'ı Kerim insanın hayatını anlamlandıran bir kitaptır ve temel çağrısı budur, onun için 23 senede inmiştir. Onun öğütlerini dikkate almak gerekir. Hz. Aişe'nin de tanımladığı üzere Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'an ahlâkı idi ve Yüce Allah Kalem suresinde nüzul tertibine göre inişteki ikinci sûrenin başında kendi yarattığı kulun -bir insanın ahlâkının olağanüstülüğüne “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ”- “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” ifadesiyle işaret etmiştir. Bizim de bu çalışmada tefsir alanının bir meselesi olarak disiplinlerarası çalışmalar çerçevesinde, Kur'an, birey ve ahlâkını ahlâk ve din eğitimi biliminin verileri çerçevesinde incelememiz araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

İslam düşünce tarihinde ahlâkı bir disiplin olarak temellendiren ve problemlerini geniş bir şekilde tartışarak, ahlâk felsefesinin kuruluş ve gelişmesini sağlayan İslam filozofları olduğu anlatılır. Onların ahlâk alanındaki bu eserleri ile insanın varlık kategorileri içindeki ayrıcalığına, uygun erdemlerle donanıp yetkinliğe ulaşmasını sağlamayı amaçladıklarına vurgu yapılır. Bu itibarla söz konusu eserlerin insanın sahip olması gereken erdemler ve kaçınması gereken erdemsizlikleri yansıtan geniş bir edep ve hikmet birikimi olduğu dile getirilir.⁴

İslam dünyasında ortaya konulan bu eserler iki çeşittir. Birincisi faziletin yüksek değeri fikrini aşlamak üzere gençliğin ahlâkını şekillendirmeye yönelik pratik nasihatlar ortaya koyan eserler.⁵ İkincisi Eflatuncu ya da Meşşâî⁶ örneğinden

---

⁴ Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 2000, Birleşik Yayınevi., s. 19-20.

⁵ Bu türün en mükemmel eserlerinden biri için bkz: Enver Uysal, "İbn Hazm'ın Ahlâka Dair Görüşleri", *Diyanet İlmî Dergi* (2014): 53-68. “Düşünürün ahlâka dair temel eseri, “Müdâvâtü'n-Nüfus”tur. Eser, el-Ahlâk ve's-Siyer adıyla da bilinmektedir. İbn Hazm, bu eserde genel anlamda hayata, özel anlamda da ahlâka ilişkin tecrübelerini dile getirmiştir. Ona göre felsefenin amacı; nefsi eğiterek insanı erdemli kılmak, ona dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmaktır. Dinin amacı da bundan farklı bir şey değildir. Bu durumda felsefe ile dinin, ahlâkî misyonları itibarıyla örtüştüğü anlaşılmaktadır. İbn Hazm insan tabiatının ahlâkî açıdan önemini vurgulamakla beraber, akıllı insanı, “temyiz gücünün gerekli gördüğü şeyleri yerine getiren kimse” olarak tanımlar. Ahlâktaki “dört erdem” üzerinde geniş olarak durur, ancak dinî bir yaklaşımla Allah'ın ve Resulünün

hareketle kopya edilmiş, ruhun tabiatı ve hassalarının bir betimlemesi ve ardından erdem tanımı ve bölümlerin yer aldığı eserler. Bu eserler yazarın düşünce ve felsefesini yansıtan eserler olarak yazılmıştır. Bunlar Kur'an metninin yer almadığı veya nadiren yer bulduğu eserlerdir.

İslam bilim ve düşünce insanları, genelde din eğitimi ve özelde ahlâk eğitiminin, son devirlerde bir bilimsel uğraş alanı olmaktan çok, bilimsel verilere ihtiyaç duymadan gerçekleştirilebilecek bir uygulama alanı algısının doğurduğu sonuçları değerlendirmişlerdir. Buna göre söz konusu durumu ahlâk eğitiminin Müslümanlar tarafından bilimsel yaklaşımla ele alınmasını günümüze dek geciktiren önemli bir etmen olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla ahlâk alanında çok zengin tarihsel birikime sahip olunması tek başına yeterli olmayıp, bugünün İslam ahlâk eğitimi teorisinin geliştirilmesi zorunludur demişlerdir. Günümüz İslam dünyasındaki ahlâk sorununun nedenleri araştırılırken, meselenin bu boyutunun; yani ahlâki hayatımızdaki yozlaşmalara dayanak teşkil eden ahlâki tefekkürümüzdeki zihinsel bunalım ve kirliliğin, ahlâk teorimiz ve bu teorinin nasıl öğretime konu edileceği konusundaki entelektüel bir zaafiyetin öncelikle ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır.⁷

Ahlâkın güncellenmesi gereken yapısı itibariyle bugün buna Müslüman toplumların ihtiyacı olduğu bir vakıadır. Dolayısıyla ahlâkî yapıyı güncellemek için tefsir alanının birikimini ahlâk felsefesi ve pratik ahlâk alanının ve din eğitimi biliminin birikimiyle, yeni bir bakış açısı kazanacak şekilde ele alınması bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Çalışmamızın konusu bu bakımdan önem arz etmektedir.

---

emirlerinin bütün erdemleri kapsadığını ifade eder. Ayrıca o, iyi insanlarla dostluğun, erdemlere sahip olmadaki olumlu katkısını belirtir. Eserinde zaman zaman ahlâkî öğütlere de yer verir.”

⁶ Bu düşünce silsilesinde, en karakteristik ve en meşhur eser için bkz: Mustafa Çağrııcı “Tehzîbü'l-Ahlâk”, 2011, TDVİA., XXX., 328. “Tehzîbü'l-ahlâk özellikle ahlâk felsefesindeki yetkinliğiyle bilinen İbn Miskeveyh'in en tanınmış eseri olup İslâm düşünce tarihinde ahlâkın başlıca konularının işlendiği ilk sistematik çalışma sayılabilir. Müellif, başta Aristo'nun Nikomakhos Ahlâkî olmak üzere Grek ahlâk kültüründen geniş ölçüde yararlanmıştı. Ancak bu yararlanmada din-ahlâk ilişkisi, çocuk eğitimi, insanın mahiyeti, ahlâkın en yüksek amacının ne olduğu gibi konularda İslâm inanç ve değerlerinin korunmasına itina gösterilmiş, Aristo'nun görüşleri -yer yer Eflâtun ile Yeni Eflâtunculuğa ait görüşlerden ve İran edep kültüründen de faydalanılarak- İslâmîleştirilmeye çalışılmış bazan âyet ve hadisler zikredilip bunlara felsefi yorumlar getirilmiştir. Eserin özellikle son bölümlerinde Ebû Bekir er-Râzî'nin et-Tıbbü'r-rûhânî'siyle Ya'kûb b. İshak el-Kindî'nin Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-ahzân'ından yararlanılmıştır.”

⁷ Muhammet Şevki Aydın, *İslam Ahlâk Eğitimi, İslam Ahlâkı Temel Konular Güncel Yorumlar*, DİB. Yayınları, 2014., s. 203.

Çünkü Kur'an bizi yüksek ahlâk değerleri alanından bireysel dindarlığını inşa etmeye çağırılmaktadır. Bu ise bilimsel açıklamalarla temeli inşa olunacak bir süreçtir.

Bu sebeple Kur'an ahlâkını hayatımızın her alanında daha etkin kılarak, günümüz insanının anlam arayışına bir katkı sağlamak, onu zihinsel ferahlığa, berraklığa ve eylemsel konfora kavuşturmak için ve dahi tefsir problemlerinden birine, ilmî bir bakış açısı kazandırmak maksadıyla, *Amelî Ahlâk Çerçevesinde Kur'an'da Bireyin Ahlâkı ve Karakter Eğitimi* ile ilgili çalışmamızda referans olarak meselede "eksik olanı tamamlamak, dağınık olanı toplamak veya hatalı olanı düzeltmek" üzere hazırlandığı M.Abdullah Draz tarafından ifade olunan bu kitaptaki Kur'an-Ahlâk-birey ilişkisi yaklaşımını tercih ettik.

Araştırmamız boyunca dikkatimizi çeken bir husus İslam Ahlâkı üzerine yazılmış eserlerin konu başlıklarının çoğunlukla birbirine benzemesidir. Bu başlıklar adeta ahlâk alanıyla özdeşleşmiş temel konu ve bölümlerdir. Mesela, Hayrani Altıntaş'ın İslam Ahlâkı isimli çalışması Draz'ın Kur'an Ahlâkı kitabı başlıklarıyla uyumludur.

B-ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Tefsirin amacı "ilk muhataplarının yaşam tarzlarındaki değişken ve hareketli yapıya paralel olarak inen" "Kur'an âyetlerinin o andaki anlamlarını ortaya çıkarmaktır."⁸

Kur'an'ın bireyi doğrudan muhatap aldığını ve kendi tarihinde kendi dindarlığını inşa etmesinin onun sorumluluğu olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Yüce Kur'an ona halife⁹, emaneti yüklenen varlık, eşref-i mahlukat¹⁰ nitelendirmesinde

⁸ Halis Albayrak, *Tarihin İçinden Kur'an'ı Algılamak*, Şule Yay., İstanbul 2011, s. 9.

⁹ Halife kelimesi için bkz: Erdem, Engin, "İnsan", (Ed. Mualla Selçuk, Halis Albayrak, Peter Antes, Richard Heinzman, Maritn Thurner), *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, Cilt I., Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara 2013, s. 370.: "İnsan, dünyadaki bütün nimetlerin hizmetine sunulduğu yaratılmışların en üstünü (eşref-i mahlukat) olan varlıktır. (Bakara 2/30; T'in 95/4). Bilme, akletme, irade, konuşma gibi nitelik ve yeteneklere sahip olması bakımından yaratılmışlar arasında Tanrı'ya en yakın varlık insandır. Tanrı insanı topraktan yaratmış ve kendi ruhundan üfleyerek ona hayat vermiştir. (Secde 32/9); daha sonra meleklerden insana secde etmesini istemiş

bulunmuştur. Dolayısıyla bizim amacımız eşref-i mahlukat olan insanın, niteliklerinin bilincine nasıl varabileceğini ahlâk alanından ortaya koyabilmeyi, din eğitiminin ve ahlâkın desteği ile bunu sağlamaya çalışmaktır.

“İslam bilimlerinin temel amaçlarından biri, dini düşünceyi ve bu düşüncenin kaynaklık ettiği tarihsel tecrübeyi kendi mantığı ve sistematığı içinde anlamak ve açıklamaktır. İslam bilimleri bu araştırma sürecinde, bilimsel bir tutumla, geçmişi anlama ve böylece geleceği kurma düşüncesinden hareket etmektedir. Bu bakış açısına göre “bu araştırma, işlevi sebebiyle tanımlayıcı (deskriptif) bir özellik taşımaktadır.”¹¹ Diğer yandan aslında “Tefsir ilmi yöntemsel açıdan deskriptif niteliktedir.”¹² Çalışmamızın bu deskriptif niteliği yanında disiplinlerarası yaklaşımı benimsedik. Bir tefsir tezi olarak da Kur’an’da birey ve ahlâkını incelerken deskriptif yöntemle meseleyi tasvir etmeye çalıştık, sonra ahlâk, etik ve din eğitimi açısından ve bu alanların birikiminden yararlanarak -ama bu alanlarda bir tez hazırlamadığımızın bilincinde olarak- konuyu ele alıp inceledik.

---

ve bütün melekler insana secde etmiştir (Hacc 22/5).Tanrı ruhundan üfleyerek şereflendirdiği insanı yeryüzünde kendisine halife kılmıştır. (Bakara 2/30). Tanrı ezelde bütün Âdemoğullarına, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuş, onlar da “Evet tabii ki öylesin.” Diyerek cevap vermişlerdir (A’raf, 7/172). Dolayısıyla, tek tek insanlar var olmadan önce Tanrı ezelde bütün insanlarla sözleşme (misâk-elest bezmi) yapmıştır. Buna göre, insanın varlığının derinliğinde, Tanrıya inanma ve itaat etme eğilimi yerleşiktir; her insan, ilk yaratılışta kendi özüne (fitrat) yerleştirilmiş olan Tanrı’yı bilme ve tanıma imkânı ile dünyaya gelir.”

¹⁰ Eşref-i mahlukat için bkz: Düzgün, Şaban Ali, “Eşref-i Mahlukat”, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, Cilt I., s. 231-232.: “Eşref-i Mahlukat; insanın; melekler de dahil, yaratılmışların en yücesi olmasını ifade eder. Kur’an, yaratılmış varlıklar içinde insanın mükemmel bir biçime sahip olduğunun altını çizer: “Biz insanı gerçekten en güzel biçimde yarattık.” (Tîn 95/4). İnsanın yaratılışından bahsedilen ayetlerde, maddeden ruhsallığa doğru bir gelişim sürecinin işlediği görülmektedir. İnsanı diğer varlıkların üzerine çıkaran, bu sürecin sonunda kazandığı niteliktir. Bu evreler halinde yaratma, topraktan başlayarak insanın akıl ve bilinç sahibi bir varlık olarak ortaya çıkışına kadar devam eden uzun bir evrime işaret etmektedir. Kur’an’da insan türüne ruh verilip özel bir bilinç ve kişilik sahibi kılınacağı yani Tanrı kaynaklı bir bilimsel donanıma kavuşturulacağı ifade edilmektedir. İnsan türünü diğerlerinden ayıran ve onu saygın bir konuma yükselten de bu son iki aşamadır; bilinç (nefs) ve bilgi (ruh) aşaması. İnsanın bilinci onda, diğer varlıklardan farklı olduğu idrakini yaratmakta; bilgisi de içinde bulunduğu mükemmel konumu kaybetmemek ve daha yücelere çıkmak için neler yapması gerektiği yönünde ona yol göstermektedir. Kur’an’da ayrıca bu en güzel biçimi ile insanın zorluklara ve denemelere uğratılacağı ve onun bunlara dayanacak bir güce sahip olduğu bildirilir: “Biz insanı zorluklarla karşılaşacak (ve onlarla başa çıkacak) şekilde yarattık.” (Beled 90/4). Ancak, Kur’an burada durmaz ve insanın bu mükemmelliği her an kaybetme riski altında olduğunu söyleyerek onu bu gerilimin hem öznesi hem de nesnesi haline getirir.: “Sonra insan iman etmeyerek ve iyilikler yapmayarak aşağıların aşağısına düşer.” (Tîn 95/5). Bu durumda insanın eşref-i mahlukat oluşu, onun hem hazır bulunduğu bu mükemmel haline hem de bu halin ondan istediğiylemleri gerçekleştirebilme ve değerler üretebilme düzeyine işaret eder.”

¹¹ Şaban Ali Düzgün, “Bilimler Hiyerarşisinde İslam Bilimlerinin Yeri”, (Kelam Öğretimi Sempozyumu, 20-22 Haziran 2008), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 2008, ss. 13-14.

¹² Halis Albayrak, “Tefsir İlminin Sınırlarına Dair”, (*Tefsir Nasıl Bir İlimdir? -Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı 15-16 Mayıs 2010-*), Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s. 85.

Ardından Karakter kavramı ve karakter eğitimi hem ahlâkın hem din eğitiminin bir problemi ve “Eğitim Biliminin” genel, dar alanda da “Din eğitiminin” bir meselesi olarak tasnif etmeye çalıştık. Çünkü; “her bilimin kendi yöntemini ve kendi kimliğini korumak suretiyle, diğer disiplinlerin yöntemlerinden yararlanması mümkündür. Bilimötesi (transscientific) olarak adlandırılan bu durumda her bir disiplin kendi problem alanında kalmak kaydıyla, diğer bilimlerin hem yöntemlerinden hem de verilerinden yararlanabilir. Bilimler arasında su sızdırmaz kompartmanlar konulduğu zaman böyle bir yöntem ve veri değişimine imkân bırakılmamaktadır.”¹³

Yukarıdaki açıklamalara göre bu çalışma çağımız insanına Kur’an Ahlâkı’nın bireyin karakterinin inşasında nasıl bir yol izlediğini tanımlayan yaklaşımla ortaya koymak amacını taşımaktadır. Bu nedenle, tezde günümüzde içtimâi-edebî yönü ağır basan, hem dirâyet hem rivâyet hem işârî tefsir niteliğine sahip olan ve “içtimaî tefsir” kategorisinde bulunan, Muhammed İzzet Derveze’nin sûrelerin iniş sıralamasını esas aldığı *et-Tefsîrü’l-Hadis* isimli tefsiri başta olmak üzere, yine içtimâî tefsir niteliğindeki Fahreddin er-Râzî’nin *Mefâtihu’l-ğayb*’ı ve günümüz tefsirlerinden Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*’inden yararlanılmıştır.

Bilindiği gibi Kur’an tefsirinde kaynak öncelikle Kur’an’ın kendisidir. Kur’an’ın kendini tefsir eder nitelikte olması İslam uleması tarafından da Kur’an tefsiri konusunda en doğru tefsir edilme yolu olarak kabul edilmiştir.¹⁴

Hiz. Peygamber’in sünneti de Kur’an tefsirinde önemli bir kaynaktır.¹⁵ Zira sahabe Hiz. Aişe’ye Peygamberimizin ahlâkını sorunca, “Onun ahlâkı Kur’an’dı.” cevabını vermiştir. Öyle ki Hiz. Muhammed (s.a.v) gelen ilahi emirleri, birebir yaşayarak kişiliğinde içselleştirmiş ve bunları muhatabı olan topluma hem hal hem de söz ile tebliğ ve tefsir etmiştir.¹⁶

¹³ Düzgün, “Bilimler Hiyerarşisinde İslam Bilimlerinin Yeri”, s. 28.

¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 2010, ss.37-38.; Mesut Okumuş, “Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirdeki Metodu”, Ankara 1994, s.39.

¹⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 39.

¹⁶ M.A. Draz, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru*, (Çev. Salih Akdemir), Mim Yay., Ankara 1983, s. 28.; Bkz:Fazlur Rahman, İslam ve Çağdaşlık, (çev: Alpaslan Açıkgenç, M.Hayri Kırbaşoğlu),

Bu çalışmada başarmak istediğimiz şeyin bir izahını Halis Albayrak'ın ifadelerinde bulmaktayız: “Kur'an'la ilk muhataplar arasındaki canlı, hareketli, değişken ve dinamik ilişkinin bir benzeri Müslüman bilim ve düşünce insanlarının yorumlarıyla gerçekleşmiştir. Kur'an metni sabitlenmiş, olgu ise sürekli değişime açık bir yapıda olduğu için tevil çok hayati bir yöntem olarak Müslüman bilim ve düşünce insanlarının sürekli başvurmaları gereken bir olgu olmuştur. Çünkü metinle, değişimin temel nitelik olduğu olgu arasındaki ilişki her zaman doğrudan kurulamayabilir. Bu durumda Kur'an'ın indiği dönemdeki dinamik yapısını sürekli etkin kılmanın yolu, onunla değişik çağ ve çevrelerdeki ilişkide bilimsel ve düşünsel çabaları yoğun kılmaktan geçer.”¹⁷

Buraya kadar yapılan açıklamalar çerçevesinde bu çalışmada M. Abdullah Draz'ın Kur'an Ahlâkı'ndaki “Amelî Ahlâk” bölümünde yer alan alt başlıklar *ferdî ahlâk, sosyal ahlâk, ve dinî ahlâk* ile ilgili seçtiği Kur'an âyetlerinin anılan tefsirlerde nasıl yorumlandığına bakmak; din -birey- ahlâk eğitimi bağlamında ilişki kurmaya gayret etmek ve ulaşılan bilgileri tahlil ve terkip etmeye çalışmaktır. Aslında M. Abdullah Draz da konuyla ilgili seçtiği âyetlere gerekli açıklamaların veya mukayeseli bazı notların ilave edilmesinin yerinde olacağını belirtmiştir.¹⁸ Dolayısıyla Draz'ın bu perspektifi bu çalışma ile somut kılınmış olmaktadır.

Draz'ın yaptığı tasnifte yer alan başlıklar altında zikrettiği âyetler kendi tevil anlayışını yansıtmaktadır. Bu hususa bilhassa dikkat edilmelidir. Bu bakımdan başlıkla zikredilen âyetin muhtevası arasında ahlâkî bağlantıyı kurmak her okuyucu için mutlak olmayabilir. Bu doğal bir durum olarak görülmelidir.

Tezimizin konusuyla ilgili yapılan bazı çalışmaları vermek bu çerçevede yararlı olacaktır:

1. Tosun, Hanifi , “Çocuk Eğitiminde Hz. Lokman (A.S) Örneklği”, Çıra Yay., İstanbul 2009.

Ankara Fecr Yayınları, Ankara 1990, ss. 43-44.; Ayrıca bkz:Hikmet Koçyiğit, “Kur'an'ın Nüzul Sırasına Göre Tefsir Edilmesi”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/1, c.12, sayı 23, s. 185.

¹⁷ Albayrak, a.g.e., s. 9.

¹⁸ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, s.454.

2. Aydın, Hayati, “*Kuran’da İnsan Psikolojisi*”, Timaş Yay., İstanbul 2005.
3. İnal, Saliha, “*Kuran’a Göre Edep ve Ahlâk*”, Çıra Yay., İstanbul 2013.
4. Işıkman, Mustafa, “*Kuran’a Göre Müminlerin Özellikleri*”, Çıra Yay., İstanbul 2013.
5. Altıntaş, Ramazan, “*Kuran’da Hidâyet ve Delalet*”, Pınar Yay., İstanbul 2003.
6. Kara, Osman, “*Kuran’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler*”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/1, Cilt: XIV, Sayı: 25, s. 1–24.
7. Güngör, Mevlüt, “*Kuran-ı Kerim’de Hz. Lokman*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996, cilt: XXXV, s. 167–178.
8. Gülçür, Musa Kazım, *Kur’an’da Karakter Eğitimi*, Işık Yayınları, İzmir, Ekim 1994.
9. Kanger, Faruk, “*İslâm’da Karakter Eğitimi*”, Altınoluk Dergisi, Sayı: 214, Sayfa: 52, Aralık 2003.
10. Şentürk, Habil, “*Kişilik gelişiminde eğitim, din ve değerlerin rolü*”; Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi, Yıl. 6, Sayı: 18, 50-54, Ankara 2010.
11. Beşir İslamoğlu, “*Kur’an’da Müminlerin Özellikleri*”, Pınar Yayınları.,1985.
12. Mustafa Çağrııcı “*Anahatları ile İslam Ahlâkı*”, Ensar Neşriyat, İstanbul 1991.
13. Köylü, Mustafa “*Kur’an’ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, sayı: 24-25, s. 63-86.
14. Sert, Hüseyin Emin “*Kur’ân Açısından İdeal İnsan Portresi*”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sayı: 7, s. 113-126.
15. Abay, Ahmet, “*Kur’an da Kişilik Eğitiminin ilkeleri*”, Düşün Yay. 2012.
16. Altıntaş, Hayrani, “*İslam Ahlâkı*”, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1999.

17. <http://www.kuranveinsaninanlamarayisi.com>; Kur'an ve İnsanın Anlam Arayışı-"Güncel değerler üretip yaşıyorum!" Ahmet Nedim SERİNSU-Şubat 5, 2018.
18. Serinsu, Ahmet Nedim, “*Kimi Örnek Almalı Hz. Peygamber (s.a.v) ve Kur'an Ahlâkı*”, Şule Yay., Ankara 2014.
19. Lahbabi, M.Aziz, “*İslam Şahsiyetçiliği*”, Yağmur Yay., İstanbul 1972.
20. Çamdibi, H.Mahmut, “*Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*”, Çamlıca Yay., İstanbul 2011.

Muhammed Abdullah Draz'ın “*Kur'an Ahlâkı*” kitabı referans alınarak yapılan yüksek lisans çalışmaları ise şunlardır:

1. Gür, Mehmet Sadık, “*Muhammed Abdullah Draz ve Tefsir İlmindeki Yeri*”, Yüksek lisans tezi, devam ediyor.
2. Güçlüer, Fatımanur, “*Muhammed Abdullah b. Draz'da Din-Ahlâk İlişkisi*”, Yüksek lisans tezi, devam ediyor.
3. Coşkunsu, Ferruh, “*Muhammed Abdullah Draz ve Kur'ân anlayışı*”, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), İzmir 2006.
4. Ayvaz, Kübra, “*Muhammed Abdullah Draz'ın 'La Morale Du Koran' ; 'Kur'an Ahlâkı' Adlı Eserinde Ele Aldığı Nazarî Ahlâk Görüşü ve Kur'ân Referanslarının Tahlili*”, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), İstanbul 2018.
5. Burma, Öznur, “*Kur'ân'da Amelî Ahlâk (M. Abdullah Draz'ın Kur'ân ahlâkı çerçevesinde)*”, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), Ankara 2016.

C-KARAKTER KAVRAMI VE KARAKTER EĞİTİMİ

1.KARAKTER KAVRAMI

İslam dininde, “Karakter” bireyin ahlâki özelliklerini anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Cevizci, “ahlâkın, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütünü ifade ettiğini” zikretmiştir.¹⁹ Karakter, “İnsanın etkinliklerine, yaşama koşullarına bağlı olan ve eylemlerinde açığa vurulan durağan düşünüş özelliklerinin tümü.”²⁰ Biz de tezimizde karakterle ilgili konumuza uygun gelen bu tanımı tercih ediyoruz.

“İslami literatürde karakter kavramına karşılık olarak kullanılan ve yükselmek, uzaktan görünür hale gelmek anlamlarına gelen şuhus kökünden gelen şahsiyet kavramı da görünür hale gelen özelliklere işaret etmektedir.”²¹

İsmail Fenni Fransızcası “Caractere” olan “karakter” kelimesini; harf, alâmet, alâmet-i farika, sıfat, sıfat-ı mümeyyize, seciye, hulug, meşreb, tabiat, mahiyet, selahiyet, sebat, metanet, azim, hazim şeklinde açıklamıştır.²² Türk dil kurumu sözlüğünde; “Karakter kelimesi ayırt edici nitelik, bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik, öz yapı, ıra, seciye anlamlarına gelmektedir.”²³

Ahlâk eğitiminin temel hedefi, bireyin karakterini inşa etmektir. Karakterli olmak iradesine sahip olmak, hiçbir baskı altında kalmadan zafiyet korkaklık vb. şeylerin üstesinden gelmektir. Böylece karakter, vahdet, kendini temerküz ettirme, takip olunan gayeden haberdar olma demektir.²⁴ Dolayısıyla karakter bireyin hem iç dünyasına hem de dış dünyasına yönelik inanç, duygu, düşünce, prensip ve

¹⁹ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yay., İstanbul 2002, s. 3.

²⁰ http://www.felsefe.gen.tr/felsefe_sozlugu/i/ira_karakter_nedir_ne_demektir.asp

²¹ Hayati Hökelekli, “Şahsiyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul 2010, cilt 38, s. 297.

²² İsmail Fenni, *Fransızca'dan-Türkçe'ye Lûgatçe-i Felsefe*, İstanbul 1927, s. 77.

²³ www.tdk.gov.tr, 2015.

²⁴ Refia Şemin, *Karakter Formasyonu*, İstanbul 1968, s.5. (İstanbul ün. Edeb.fak.yay. no:1324)

davranışları arasında sürekli uygunluk gösteren eğilimleridir ²⁵ şeklinde ifade edilebilir.

“Kerschensteiner’e göre karakter: Ruhta iyice yerleşen prensipler veya maksimler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir.”²⁶

Bu nedenle, “ferdin ahlâki karakter kazanması hiçbir zaman sona ermeyen devamlı bir mücadele sürecidir. Ancak böylece ruha yerleşen prensipler hareketlerimize ahlâki bir karakter kazandırır.”²⁷ Dolayısıyla birey her zaman üstün ahlâk ilkelerine ulaşabilmek ve bunlardan kendine fayda edecek kazanımlara sahip olabilmek için yaşam serüveninde çevrenin ve kendi yapıp-etmelerinin etkisi altında kalacak ve doğru tercihte bulunduğu ahlâkî yönden ilerleme sağlamış olacaktır.

2. FERDİN KARAKTER EĞİTİMİ

İnsan hayatının amacı, kendini tanıma, kötü arzuların üstüne çıkma, yüce ve insânî güçlerini birleştirmekle başlar; yoksa hayat anlamını yitirir; anlamsız ve gayesiz kalır; insanlar, kendileri ve başkaları için tahrip unsuru olurlar. Ferdi ve sosyal barışa, huzura kavuşmak, insan hayatının amacıyla yakından ilgilidir.²⁸

İnsan, ruh ve bedeniyle en güzel şekilde yaratılmıştır. (Bkz. Tîn 95/4) Onun, kendine has yapısı ve nitelikleri vardır. Onu diğer varlıklardan ayırt eden de, bu kendine has yapısı ve nitelikleridir. “İbn Miskeveyh’e göre insan, bedeni yönüyle tabiat bilimlerinin konusudur. Onu ahlâkın konusu yapan şey, insan olması itibariyle

---

²⁵ Vedide Baha Pars ve ark. (Hüsni Ciritli-Mithat Enç-Turhan Oguzkan..) 1957, *Eğitim psikolojisi*, 1957, s.83.

²⁶ G. Kerschensteiner, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, terc: H.F. Kanad, Ankara 1977, s. 15.

²⁷ H. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, İstanbul 2011, s. 31.

²⁸ Çamdibi, a.g.e., s. 7.

sahip olduğu, insanlığını ve erdemlerini geliştiren, kendine has gc ve kabiliyetleridir ki bunlar da “düşünme ve temyiz gücüne bağlı olan irad durumlar”dır.”²⁹

Kılıç’a göre doğru ve yanlışı ayırt edebilme kabiliyeti olan insanın karakterini eğitmesi onun ahlaki sorumluluğudur. İyi bir karakter eğitimi için de belli bir süreye ihtiyaç duyulur ancak bu süre zarfında güzel ahlak sahibi olunabilir.³⁰

“Yaşantımızı aktif bir şekilde yönlendiren akıl ve vicdanımız vardır. Fakat aklımız gibi vicdanımız da, ayrılmaz bir şekilde karakterimize bağlıdır. şayet tahrip edici ihtiras ve tutkularımız, karakterimize hükmederse, hem aklımız hem de vicdanımız bundan olumsuz yönde etkilenir ve işlevini gerektiği gibi icra edemez hale gelir.”³¹

Bu nedenle, İslam dini ferdin eğitiminde Allah’a iman etmeyi ve aklı kullanmayı iki önemli değer olarak görür. “İnsan sahip olduğu akıl ve inanç sayesinde tam bir denge ve uyum içinde yaşar. Bunların olmadığı durumda insan çaresizdir savrulabilir; her ikisinin birlikte var olması durumunda ise onu eşref-i mahluk mertebesine ulaştırabilir.”³²

“İnsan iradesi de, karakterinden ayrı olarak sahip olduğu soyut bir gc değildir. Tersine irade, insan karakterinin bir ifadesidir. Bir şeye inanma ve inandığı şeye yönelme de, insan karakterinin ayrılmaz bir parçasıdır.”³³

İnsanın sahip olduğu karakter yapısıyla davranış biçimi ve özelliği arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu bakımdan karakter, insanı diğerlerinden farklı kılan özellik “davranış kalıbı”³⁴ olarak ifade edilir.”³⁵

---

²⁹ İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma* (ev. A. şener, C.Tunç, İ. Kayaoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983 Ankara s.20; Mustafa ağrıı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1989, s.114; Enver Uysal, “*Dindarlığın Ahlaki Temeli zerine Bazı Düşünceler*”, İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi, Ankara 2013 s.106.

³⁰ Recep Kılıç, a.g.e., s. 16.

³¹ Kılıç, *Åyet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak*, Ankara, 1995, s .17.

³² Bayraktar Bayraklı, *Kur’an ve Eğitim*, Kur’an ve Tefsir Araştırmaları-I, İstanbul 2000, s.64; Bkz:Enam 6/125; Yunus 10/100.

³³ Kılıç, a.g.e., s.17.

³⁴ Fromm, a.g.e., s. 7; Karakterin tarifi için, Bkz: Joel J. Kupperman, “Character” Oxford, 1991, s. 3-19.

³⁵ Kılıç, a.g.e., s. 17.

Karakter ve ahlâki davranış, genellikle aynı manada kullanılır. “Bir davranışın ahlâki olup olmadığı hakkında verilen bir yargı, aynı zamanda o davranışta bulunan insanın karakteri hakkında verilmiş bir yargı demektir.”³⁶

İnsanın hayatında yapıp-etmeleri onun karakterini belirler. “Gerçeği kavramak ve yeni yaşantılar edinmekle”³⁷ karakter farklı bir boyut kazanır.”³⁸

Schopen’e göre: ferdî karakter doğuştandır, doğrudan doğruya tabiatın eseridir. Aslında, “bütün faziletlerin ve kötülüklerin tohumu, insanın hakiki çekirdeğini teşkil eden fitri karakterdedir.”³⁹ Ferdîyet ahlâki manada karakter olmaktan çok uzaktır. Eğitimin vazifesi, her ferdin ferdiyetini mümkün mertebe fazla koruyarak, ahlâki manada karakteri teşkil etmektir.⁴⁰

İslam dini, insanın güzel ahlâk sahibi olması için onun karakterinin terbiyesine çok önem verir. Doğru bir inanç sistemi ve buna uygun bir hayat tarzı sağlamak için de güçlü iradeye sahip sağlam karakterli birey oluşturmayı hedefler. İbadetlerle bireyi bu hedeflere ulaştırır. İnsanın ahlâki tarafının olgunlaşması için de ona yol gösterecek bir örnek kişilik sunar. Müminin karakter eğitimi Hz. Peygamber’in örnek karakter modelidir. Bu konu âyet-i kerimede şöyle ifade edilir:

<p>“Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”⁴¹</p>	<p>“ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ”</p>
--	---

“Görüldüğü gibi, Kur’an ve Hz. Peygamberin hayatı, inanan insana mükemmel bir karakter eğitimi sağlamaktadır. İman esasları, insan ruhunu öylesine temizler ki, insanı Allah korkusunu her an hisseden ve her zaman Allah’ın

³⁶ Kılıç, a.g.e., a.y.

³⁷ E. Fromm, *Erdem ve Mutluluk* (Çev. A. Yörükkan), Ankara, 1993, s. 72; Kılıç, a.g.e., s. 17.

³⁸ Kılıç, a.g.e., s.17.

³⁹ Kerschensteiner, a.g.e., s. 23.

⁴⁰ Kerschensteiner, a.g.e., s. 27.

⁴¹ Ahzap 33/21; Kılıç, a.g.e., s. 18.

bilincinde olan bir varlık haline getirir. Böylece insan, girdiği her türlü ilişkide Allah'ın varlığını hayatının her anında hisseder. Allah'ın rahmetine erişmek ve gazabına uğramamak için eylemlerini çok dikkatli bir düşünüp taşınma sonucunda ortaya koyar. Hayata böyle bir yaklaşım ise, irade terbiyesinin ve kendi kendini kontrolün anahtarı durumundadır.”⁴²

Ahmet Yemenici ferdin karakter eğitimi hususunda konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmıştır: “İslam ahlâkı, kaynakları bakımından (Kur'an ve Sünnet) ele alındığında, sahabenin duygu, düşünce ve anlam dünyasında sorunlarına getirdiği çözüm anlamına gelmektedir. Bu bakımdan sahabe, hayatının her safhasında Hz. Peygamberi ve vahyi yanında bulmuştur. Bireysel ve toplumsal yönüyle insanlar altından kalkamayacakları tekliflerle yükümlü tutulmamışlardır. İslam ahlâkı nazariyatta kalan hayalî uygulamalar yekûnu değildir. Hz. Peygamber zamanında tecrübe edilmiş, örnekleriyle, kavramlarıyla daha sonraki devirlerde bir külliyata dönüşmüştür. Ancak şu soruyu sormak gerekir. Durağan olmayan bu yapı sonraki asırlardan günümüze, insanların ahlaki sorunlarında onların yanında ne kadar yer alabilmektedir?”⁴³ “Hz. Peygamberin ve Kur'an'ın örnekliğinde baktığımızda duygu ve düşünce, korku ve güven, üzüntü ve mutluluk, çocukluk ve yaşlılık gibi tüm özellikleriyle insan, bir bütün olarak dikkate alınmakta ve değer görmektedir. Çünkü insanda tezahür eden hâller onun fitratından bağımsız düşünülecek şeyler olarak görülmemektedir.”⁴⁴

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

a. Eğitim (Terbiye) Nedir?

“İslâm kültüründe genellikle öğretimin karşılığı olarak tâlim, eğitimin karşılığı olarak terbiye kullanılmaktadır.” “Terbiye, insan hakkında kullanılan, onun

---

⁴² Kılıç, a.g.e., s. 19.

⁴³ Ahmet Yemenici, Eğitim ve Ahlâk Şûrası, (İslam Ahlâkının Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu), Eğitim-Bir-Sen Yayınları:59, Ankara 2015, s. 352.

⁴⁴ Yemenici, a.g.e., s. 358.

bedenî, zihnî, ahlâkî gelişmesini ve olgunlaşmasını sağlamayı ifade eden bir terimdir.”⁴⁵

“Eğitim, davranış ve karaktere esas teşkil eden beceri ve değerler kazandırmayla ilgili çalışmaları anlatır. Tâlimden yalnız bilgi kazandırma, bunu hâfizada saklama ve yeri geldiğinde hatırlama anlaşılmaktadır. Terbiye ise insanda mevcut bütün kabiliyetlerin dikkate alınarak bunların geliştirilmesi ve yönlendirilmesidir. Buna göre terbiye kavramı tâlimden daha kapsamlı olup öğretim alanına giren bütün konuları içine almakta ve genellikle tek başına kullanıldığında öğretimi de ifade etmektedir. Öğretim insana eşya ve olaylar hakkında doğru bilgiler kazandırmayı amaçlar. İnsanın öğrenimi gelişip bilgi seviyesi yükseldikçe daha tutarlı davranışlarda bulunması, tutarlı bir kişiliğe kavuşması beklenirse de eğitim yönü dikkate alınmadan yürütülecek bir öğretimle bu hedefe ulaşamaz. Öğretim sayesinde zekâ ve bilgi gelişirken eğitim iradenin güçlü olmasını, akıl ve irade arasında denge kurulmasını sağlar. Bu sebeple kişilerin öğrenim seviyelerine paralel şekilde ahlâk ve karakter eğitiminin de yapılması gerekir.”⁴⁶

“Eğitimle ahlâk iç içedir. Eğitim, daha geniş bir alanı içine alır. Ahlâkın eğitimle yakın ilgisinin ortak noktası, insan duygu düşünce ve davranışlarıdır. İyi ve kötü hakkında ahlâkla eğitim bir araya gelir. Ahlâk iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir. Hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğu eğitimle öğrenilir. Ahlâk, doğru eylemler için temel olarak doğru değerleri sağlamakla ilgilenir. Eğitim bir bina ise, değerler onun tuğlalarıdır.”⁴⁷

İnsan biyolojik ve psikolojik yapısı gereği eğitime gereksinim duyar. Çünkü insan diğer canlılardan farklı olarak doğuştan sahip olduğu tüm organ ve kabiliyetlerini yani bedeni ile manevi güçlerini kullanmaya müsait değildir. Onun bu eksikliği ancak eğitim ile tamamlanabilir.⁴⁸ Bayraklı'ya göre birey hayatı boyunca öğrenmek diğerlerinin tecrübelerinden ve bilgi birikiminden faydalanmak durumundadır. Bu yüzden de her yeni bilgi öğrenme aşamasında çırak sayılır.⁴⁹

⁴⁵ Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, “Talim ve Terbiye”, TDVİA. C.39., 515.

⁴⁶ Kazıcı, Ayhan, “Talim ve Terbiye”, TDVİA. C.39., 516

⁴⁷ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, İstanbul 1983, ss. 33-39.

⁴⁸ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.17.

⁴⁹ Bayraklı, *a.g.e.*, s.18.

Bu sebeple eğitim, insanın şahsiyetini şekillendiren bir faaliyet olarak kabul edilir. “İnsanı zihin, gönül ve nefis boyutlarıyla ele alan, yetenek ve kabiliyetlerini ulaşabildikleri nihai noktaya kadar geliştiren eğitim faaliyeti, bu yönü ile Kur’an’ın faaliyetine benzemektedir. Kur’an ferdi manada insanı hedef aldığı gibi; genel manada eğitim de insanı geliştirmeyi ve şekillendirmeyi amaç edinmektedir.”⁵⁰

Gerek bireysel, gerekse toplumsal bakımdan ilerleyememizin başlıca nedeni eğitimsizliktir. İyi eğitilmiş bireyler ise, kendileriyle birlikte, içinde buldukları toplumları da yükseltir, ileri götürürler.⁵¹

“İyi eğitim, insanın hem bedenine hem ruhuna, hem dünyasına hem ahiretine yarayan; onu her iki cihanda mutlu ve bahtiyar eden, ona bilgi ve beceri kadar; vicdan bilgelik ve olgunluk kazandıran, doğru yolda götüren, hayırlı ve güzel olanı yapmasını sağlayan eğitimidir. Kafa, tahsilde ilimle doldurulurken, kalp ve gönül asla ihmal edilmemeli, vicdan eğitilmeli, nefis terbiye edilmeli, ihtiraslar kontrol altına alınmalı, kötü huylar terk olunmalı, kişi kazandığı bilgileri insanlığın hayrına kullanacak bir zihniyete mutlaka sahip kılınmalıdır.”⁵²

İster beden eğitimi, ister zihin eğitimi, isterse ahlâk eğitimi bahis konusu olsun, her eğitimin amacı, çocuğa alışkanlıklar kazandırmak, düşünülerek yapılan şeylerin onda kendiliğinden meydana gelmesini, zor olan şeylerin kolaylaşmasını, şuurlu ve iradi olan şeylerin şuursuz ve tabii hale gelmesini sağlamaktan ibarettir.⁵³

b. Din Eğitimi

Din, “İnsanın kayıtsız şartsız var olan Mutlak Varlığa yönelişi ve O’nun tarafından kuşatılışdır.”⁵⁴ Bunu Allah Teâlâ Fatıha suresinin ilk cümlesinde eğiten terbiye eden anlamına gelen “Rabb”⁵⁵ kelimesiyle ifade ediyor. Dinin amacı, insanın sahip olduğu iyilik, doğruluk, güzellik vb. duygularını önceleyerek açığa çıkartmak

⁵⁰ Bayraklı, a.g.e., s. 63.

⁵¹ M. Esad Coşan, *İslam’da Nefis Terbiyesi ve Tasavvufa Giriş*, İstanbul, 1993, s. 23.

⁵² Coşan, a.g.e., s. 23.

⁵³ Derleyen C. Savard, *Çağdaş Pedagojiden Seçmeler*, çev: Nejat Yüzbaşıoğulları MEB. Ankara 1969, s. 11.

⁵⁴ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara: Gün Yayıncılık, 1998, s.4.

⁵⁵ Beğâvî, Ebû Muhammed, *Meâlimu’t-Tenzil fî Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Abdurrezzâk Mehdî, Dâru İhyâi’-Turâsi’l-Arabiyy, Beyrût, 1420, I/73.

ve bunların bireyde olumlu faziletli eylemlere dönüştürmektir. Bu durum kişinin hayatı anlamlandırma çaba ve arayışına hizmet edecek hedefle özdeştir.⁵⁶

Cemal Tosun, “bütün eğitim sistem ve felsefelerinde, eğitimden beklenen şeyin, fertlerin bütün yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmek ve temel duygu ve ihtiyaçlarını uyumlu bir şekilde doyumak olduğunu söylemiştir. Ayrıca inanma ve din duygusunun, her insanda doğuştan var olan bir yetenek ve ihtiyaç olduğunu; çünkü, her insanın doğuştan, bir aşkın varlığa inanma ve bağlanma kabiliyetinde yaratıldığını ve bunun bir ihtiyaç olduğunu; çünkü her insanın doğuştan sahip olduğu bu yeteneğini kullanarak, inanma ile ilgili duygularını doyurma yolları aradığını ifade etmiştir. Tosun bu manada din ve inanma duygusunun, insanın insan olma özelliklerinden olup adeta insan kimliğinin olmazsa olmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. İnsanda var olan bu duygunun, eksik ve yanlış doyurulabileceğini söyleyen Tosun; burada önemli olanın, eğitimden beklenen görevin bu eksik ve yanlış doyumaları önlemek olduğunu söylemiştir. Tosun, eğitimde asıl olan, ferдин bedeni ve ruhi bütün yetenek ve ihtiyaçlarının sıra ile değil, birlikte ele alınması ve uyum içerisinde doyurulup geliştirilmesidir diyerek, inanma gibi önemli bir duygu ve ihtiyacın, diğer duygu ve ihtiyaçların gerisinde bırakılmasının veya hiç görmezden gelmeye çalışılmasının doğru olmadığına işaret etmiştir. Din eğitimi ve öğretiminden beklenen kişilerin, inanma ihtiyaçlarını, doğru bilgilerle doymalarına yardımcı olmaktır.”⁵⁷

“Arzu edilen davranışın gerçekleşmesi için gerekli becerilerin kazanımında eğitim faaliyeti ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dinin, belirlediği hedefine ulaşmasında eğitime başvurmadan insanda dini inancın oluşması ve gerçekleştirilmesi mümkün görülmemektedir.”⁵⁸

---

⁵⁶ İsmail Sağlam, “İletişim ve Sosyal Etkinin Dini Davranış Oluşumundaki Rollerini”, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 18, 2009, s. 81.

⁵⁷ Cemal Tosun, “Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bakış”, (Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Sempozyum, 17-18 Haziran 1995), Ankara 1996, s. 97.

⁵⁸ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998, s. 47.

Bayraktar Kur'an'ı bir eğitim ve öğretim kitabı olarak ifade etmiş; bir hidâyet kitabı olma özelliği ile de Kur'an'ın, din eğitim ve öğretiminin temelini teşkil ettiğini zikretmiştir.⁵⁹

Mualla Selçuk da insanın sahip olduğu donanımı kullanmasının eğitimin bir meselesi olduğunu söylemiştir. İnsan her yöne gelişme kabiliyeti olan bir varlıktır. İnsanın sahip olduğu zıt kutuplar-acelecilik, nankörlük, bencillik, akıllı, seven, paylaşabilen iyi işler yapabilen- onun için doğru davranışlara zemin oluşturan birer ortam olarak görülmelidir. Selçuk ancak böyle bir ortamda sürekli olarak çaba ve hareket içinde zorluklarla yoğrulmuş bir kişiliğin kendini kurup oluşturabileceğini söyler.⁶⁰ Kur'an'da böyle bir kişilik Şems 91/7-9 şöyle anlatılmaktadır:

<i>İnsan benliğini düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildiğini;</i>	وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا
<i>ve nasıl ahlaki zaafılarıyla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını!</i>	فَأَلَّهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا
<i>Her kim (benliğini) arındırırsa, kesinlikle mutluluğa erişecektir</i>	قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا

“Genel olarak terbiye, insanda var olan beden ruh ve fikir, yeteneklerinin birbirleriyle düzenli bir bağlılık kuran içten yükseltilmesini amaç edinir. Buna göre, kişi, üzerinde etkileri olan din, sanat ve ahlâk gibi vasıtaların hepsi terbiye kavramı içinde sayılmakla beraber, kendi bünyelerinin gerektirdiği imkân ve metotlarla sistematize edilerek terbiyenin bir bölümü halinde ifadelendirilir.”⁶¹

“Bugün eğitim problemi olarak ele alınan faktörlerin rolleri ancak bütün ile ilgi kurularak araştırılmaktadır. Bu bakımdan terbiye planında incelenen tesirler, hiçbir vakit yaratılışın sınırını aşacak tedbirlere sahip değildir. Ruhî faaliyetlerimizin tam bir sentezi demek olan “ben” ile tabî sosyal ve kültürel hayatın tamamı olan “çevre” arasındaki bağlılık kendi öz yaşantılarımız (experience vecue) olarak

⁵⁹ Bayraklı, a.g.e., s.63.

⁶⁰ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri” (Zihin Gelişimi Açısından Bir Deneme), Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1997, sayı: 4, s. 149.

⁶¹ Neda Armaner, *İnanç Ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, İstanbul 1967. (Meb Basımevi), s. 49.

değerlenir. Bu hal inanma konusunda en aşağı tasavvurların en karışık şekillerinden başlayarak kişi ile Allah arasındaki en ince duygu ve düşünceleri kapsar. Bu tecrübeler dindarın duyarak ve inanarak yaptığı canlı ve hareketli içten yaşanırlardır. Din terbiyesinde, ilk önce bizi ilgilendirecek olan da budur. Yoksa inanç, sistemin veya gelenek ve alışkanlıklar halini almış olan ahlâk ve ibadet konularının incelenişi değildir.”⁶²

Din eğitimini sırf bir öğretim ve telkinden ibaret sayıp alanını daraltmak, yüz yıllar boyunca yapıla gelen bir usulü yine eksik bir yönüyle devam ettirmek veya tekrarlamak olur. Halbuki dinin fert ruhundaki belirtileri, sübjektif cephesi esas olup yaşanırların analizinden ruhî bütünlüğü kavrayan prensipleri ışığa çıkarmak bizi din terbiyesinde daha geniş imkanlara kavuşturmuş olur.⁶³

<p>“Elif Lâm Râ. Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır.’ (De ki:) “Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”⁶⁴</p>	<p>الرَّ كِتَابٍ أَحْكَمَتْ أَيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ أَلَّا لَنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ</p>
---	---

İslam bilim ve düşünce insanları, dinin iki mühim özelliğine dikkat çekmişlerdir. İlki, dinin akıl sahibi insanı güzel davranış ve fillere sevk etmesi; ikincisi ise dinin Allah tarafından konulmuş olmasıdır. Din, insanın anlam arayışında ona her bakımdan klavuzluk eder ve onun şahsiyetine şekil verir.⁶⁵ Din eğitimi karakter eğitimini içerir ve şahsiyet bütünlüğünü sağlamayı amaçlar.⁶⁶

⁶² Armaner, a.g.e., s. 49.

⁶³ Armaner, a.g.e., ss. 49-50.

⁶⁴ Hud 11/1-2.

⁶⁵ Recep Kılıç, “Dini Nasıl Anlamalı?”, s. 42.

⁶⁶ Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu yay. Ankara 2002, s. 153.

“Din eğitimi konusunda daha açık bir anlama kavuşmamız ve daha açık bir metoda girmemiz, *şahsiyet terbiyesi* üzerine eğilmemizle mümkündür. Ruh hayatının orijinal bir sentezi olarak kabul edilen kişilik (şahsiyet-personalite) tarifindeki psikolojik kavram sosyolojik ve biyolojik olandan fazla bir hususu ifade etmektedir. Bu bakımdan kişilik, ahlâkî harekette olduğu gibi, din eğitiminde de evrimsel (evolutif) bir prensip sayılır. Önce, ferdin ruhî değerlerinin zenginleşmesi ile, kişiliğin gelişmesi arasında ahenkli bir düzen olduğunu bilerek bu ilişkinin formel vasıfları üzerinde durulmalıdır.”⁶⁷

“Herhangi bir kimsede kişiliğin aynı kuvvet ve nitelikte bulunduğunu iddia edemeyiz, fakat insanlık tarihinde kesin bir gelişme seyrine bağlanmamak üzere, insan ruhunun küllileşmekte ve derinleşmekte olduğunu görürüz.”⁶⁸

Hökelekli, ruhen ve bedenen karakter bütünlüğüne sahip bireylerin ancak din eğitimiyle yetiştirilebileceğini ifade eder.⁶⁹

“Dini inançlar açık biçimde kişilik üzerinde etkilidir. Pek çok toplumda dindar insanlar için olumlu klişeler mevcuttur. Türk toplumunda, dindar insan ahlâk sahibi insan olarak algılanmaktadır. Dindarlık bireyi kötü alışkanlıklardan koruyan, çevresiyle uyumlu ilişkiler kurmasına yol açan, güvenilir ve inanılır olma nitelikleri kazandıran bir referans olarak gözükmektedir. Din kişilik gelişimine tutarlı bir kimlik modeli ve yaşama şekli teklif etmek suretiyle katkıda bulunur. Hatta dinin en önemli fonksiyonunun tamamen bütünleşmiş kararlı ve sağlam bir insan şahsiyeti oluşturmak olduğu da söylenebilir.”⁷⁰

Din eğitimin hedefleri:

1. Din eğitimi bir ahlâk sistemi kurar.
2. Din eğitimi kişiye kendini tanıtır.
3. Din eğitimi ideal insanı yetiştirir.
4. Din eğitimi ebedi mutluluğu hedefler.
5. Din eğitimi şahsiyeti disipline eder.

---

⁶⁷ Armaner, a.g.e., s. 51

⁶⁸ Armaner, a.g.e., s. 51.

⁶⁹ Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, s. 153.

⁷⁰ Hökelekli, a.g.e., s. 160.

6. Din eğitimi öz disiplini sağlar.⁷¹

c. İnsan-Şahıs/Birey

<p>“İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? Gerçek şu ki, biz insanı katışik bir nutfeden (erkek ve kadının dölünden) yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık.”⁷²</p>	<p>هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا * إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا</p>
--	--

İnsan birbiriyle etkileşim halinde uyumlu bir şekilde yaşayan, aklını kullanan konuşarak anlaşılan sosyal bir varlıktır.⁷³

Peygamber efendimiz değişik münasebetlerle insanın karakterine mizacına ve ahlâkî eğilimlerine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Bir hadisinde “İnsanlar madenlerdir...” buyurarak insanın doğuştan gelen fitri yapısına yani ahlâkına işaret etmiştir.⁷⁴

“Kur’an’ın insana dair diğer önemli bir beyanı da insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesiyle ilgilidir. Ağırlıklı yoruma göre hilâfet, esas itibariyle yeryüzünü imar ve ıslah görevi olup insan bu görevin gerektirdiği güçlerle donatılmıştır. Halife kelimesinin sözlük anlamının da işaret ettiği gibi ardarda gelen nesiller boyunca insan bu görevin yükümlülük ve sorumluluğu altındadır. İnsana iyilik ve kötülüğü kavrayıp bunlardan birini seçme yeteneği verilmiştir; bu sebeple

⁷¹ Cemil Oruç, “Din Eğitiminin Hedefleri”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, s.260; Ayrıca Bkz: Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları Nu.78., İstanbul 1997., ss. 69-75.

⁷² İnsan 76/1-2.

⁷³ Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât*, (Kur’an Kavramları Sözlüğü), terc. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu, “ins” md. S.104.; Daha fazla bilgi için bkz:Karaman vd., *Kur’an Yolu*, V, s. 516; Bkz. Nisâ, 4/1; Hac, 22/5; Mü’minûn, 23/12-15; Kıyâmet, 75/37; İlhan Kutluer, “İnsan”, TDVİA, XXII, 320-323).

⁷⁴ Komisyon, Hadislerle İslam, c. I, s. 285.

insan kendini sorumlu kılmaya yetecek bir özgürlüğe sahiptir. Olayları gözlemlemesi ve değerlendirmesi için ona göz, kulak ve kalp (akıl) verilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş, böylece değerlerin bilincine varmasını ve onlardan ahlâk kanununun buyurduklarını, aynı zamanda son tahlilde kendisinin de iyiliğine olanları seçmesini sağlayacak şekilde donatılmıştır. İnsanın böyle bir görevle yükümlü olması, bu önemli emaneti yüklenmiş bulunması, onun yeryüzündeki varlığının temel anlamlarından birini ifade eder. Bu görevi yerine getirme sürecinde aşması gereken en önemli engel yine insanın kendisidir. Çünkü onun imtihan varlığı olmasının bir gereği olarak nankörlük, geçici hazlara düşkünlük, cimrilik, umutsuzluk, unutkanlık, böbürlenme, acelecilik, gerçeğe karşı direnme, inkârcılık vb. zaafı bulmakta olup ahlâkî gelişim sürecinde bu zaafı yenmeyi öğrenmelidir. Özünde en güzel şekilde yaratılan insan, bunu başaramadığı zaman aşağıların aşağısına düşmeye⁷⁵ mahkûmdur. Unutulmaması gereken bir husus da, dünya hayatının geçici olduğu ve ölümün kaçınılmazlığı karşısında insan için en akıllıca işin bu yeryüzü sınavını başarıyla geçme çabası içinde bulunması gerektiğidir.”⁷⁶

“İslâm’ın değerler⁷⁷ sisteminde de insan kendi bütünlüğü içinde ele alınmıştır. Ancak Kur’an, dinî söylemin tabiatına uygun biçimde insanı ontolojik açıdan tanımlayıp evrendeki yerini belirlemekle kalmaz, onun var oluş amacını da ortaya koyar. Burada her şeyden önce insanın gerek biyopsişik varlığı gerekse özgür iradesi ve aklıyla öteki canlılardan üstün kılındığı belirtilir. Böyle bir varlık oluşu onu bilgi ve kültür üreten, teknik icat eden ve medeniyet kurabilen yegâne varlık haline getirmektedir. Ancak İslâm açısından problem, insanın bu güç ve imkânlarını hangi değerler⁷⁸ istikametinde kullanacağı, dolayısıyla âkıbetinin ne olacağıdır.

---

⁷⁵ Bkz: Tîn 95/5.

⁷⁶ İlhan Kutluer, “İnsan”, TDVİA, XXII, 321.;Bkz: Ahmet Cevizci, *Etîğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yay., Ocak 2002, s.3. ; Ayrıca bkz: Âl-i İmrân 3/14; Hûd 11/9-11; Yûsuf 12/53; en-Nahl 16/4; el-İsrâ 17/83, 100; el-Enbiyâ 21/34-35, 37; el-Mü’minûn 23/78; el-Mülk 67/23; el-Kıyâme 75/20-21; eş-Şems 91/7-10; el-Leyl 92/4; et-Tîn 95/4-6; el-Âdiyât 100/6-8.

⁷⁷ İnsana gösterilen hedef açısından değerler hiyerarşisi, Bkz: Süleyman Tuğral, *Kur’an’da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2008, s. 224.

⁷⁸ İnsan Eylemlerini Yöneten Değerler hakkında, Bkz: Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’an Nedir?*, Şule Yay., 6. Baskı, İstanbul 2016, s. 43,45,47; “İnsan eylemlerini yöneten değerler üç gruba ayrılır: 1. Yüksek Değerler: İnsan yüksek değerlere doğuştan sahip olur. Yani keşfedilmiş değerlerdir: sevgi, inanmak, sözde ve eylemde doğruluk, çalışkanlık, masumluk, dürüstlük, insalılık, dostluk, vefa, güven, saygı, iyilikseverlik... 2. Araç (vasıta) Değerler: İlgi ve menfaat alanlarının değerleridir. Her türlü maddî-manevî servet değerleridir; ekonomik ve teknik değerlerdir: fayda, çıkar, kuşku, çekememizlik, hasetlik (kıskançlık), hoşlanmak, hoşlanmamak... İnsan bu değerlere de doğuştan

İnsan, seçiminde özgür olduğuna göre onun özgürlüğünü anlamlı kılacak olan sorumluluk fikridir. İnsana seçiminin sonuçlarıyla ilgili olarak hesap soracak otorite, onu belli bir görevle imtihan etmek üzere yeryüzüne indiren yüce kudretle aynıdır. Bu otorite insanı bu görevle yükümlü ve sorumlu kılmıştır. Yükümlülük sorumluluğu, sorumluluk da yaptırımı gerektirmektedir. Temelde bu yaptırımları koyan da aynı otoritedir. Dolayısıyla insanın Kantçı anlamda otonom bir varlık olduğunu söylemek, onun değerleri kavrayan bir akla ve onlardan istediğini seçen bir özgürlüğe sahip olması anlamında doğrudur; fakat insanın temel ahlâkî değerleri ve yaptırımları belirleyen, yükümlü kılan ve ahlâkî ödevden dolayı sorgulama yapacak olan nihaî otorite sayılması anlamında doğru değildir. İslâm mâneviyatında ahlâkî otoritenin ilâhî olması insanın yaratıcısının Allah olduğu inancıyla ilgilidir. İnsanı ve onun tabiatını en iyi tanıyan Allah olduğuna göre onun varlık şartlarının bütünlük ve realitesine en uygun olanı da Allah bilir ve temel değerleri buna göre belirleyerek kuralları koyar. Bu değerlerin yöneldiği insanî varlık alanı ne yalnızca beden ne ruh ne de akıldır; belli bir gayeler hiyerarşisi içinde bunların hepsidir. İnsanın bu değer ve kurallarda kendisi için öngörölmüş hikmeti, iyiliği ve gerekliliği aklıyla kavraması, kendisine fitrî olarak verilmiş iyi kötü fikri sayesinde mümkündür. İnsanın yeryüzündeki konumunu Kur'an açısından belirlemeye çalışan Muhammed Abdullah Draz Kur'an Ahlâkî adlı eserinde bir inanç, akıl ve irade varlığı, yapan eden varlık, dolayısıyla bir ahlâk varlığı olarak insanî görevini açıklamak üzere yükümlülük, sorumluluk, yaptırım, niyet ve gayret kavramlarına hiçbirini ihmal etmeksizin başvurmak gerektiğini ortaya koymuştur.”⁷⁹

Soyut bir kavram olan şahsiyet çok yönlü ve komplekstir. Çünkü içerisinde pek çok özellik barındırır: “İrade, zeka, duygu, heyecan, mizaç, biyolojik yapı, soyaçekim, çevre ve sosyal etkenler vb.”⁸⁰ “Kişilik; ferdin doğuştan getirdiği

---

sahip olur. Yani keşfedilmiş değerlerdir. İnsan hayatı büyük ölçüde araç değerlerin gerçekleştirilmesine dayanır. 3. Alışılan Değerler: Alışkanlıkların, modanın, zevkin, kitle kültürünün değerleridir. Temelini toplum ve kültür hayatında bulan, zamanla otomatikleşen ve doğal olarak algılanan eylemleri yöneten değerlerdir. Yüksek ve araç değerlerin yönettiği eylemlerle oluşan maddî-manevî kültür kalıplarıdır. İnsan, Kendisini alışılan değerlerle oluşmuş kültür ortamının içinde bulur. Bu değerler, insana otomatikleşen eylemleri kazandırır. İnsan, hayatına hangi değerlerle anlam veriyorsa o değerler, yapıp-etmelerine yön verirler; onun yapıp-etmelerini yönetirler. Artık insan, eylemlerine ve bu eylemlerin ortaya koyduğu başarılarla bu değerler çerçevesinde anlam verir. Çünkü insan, yapıp-etmeleri ile ana amaçları arasında bir ilgi kurar.”

⁷⁹ Kutluer, “İnsan”, s. 323.

⁸⁰ Tuncel Altınköprü, *Şahsiyet Analizi*, İstanbul: Hayat Yay., 1999, s. 19.

genetik faktör ile daha sonra çevre ve aile başta olmak üzere pek çok faktörün etkilediği davranışların ahenkli bir bütünüdür.”⁸¹

İnsan davranışlarının (olumlu-olumsuz) tamamı kişinin şahsiyeti ile ilgilidir. Ruhsal, sosyal etmenlerin birarada meydana getirdiği bir bütündür.⁸² “Mizaç ve karakterle yakından ilgilidir. Gelişmeyle değişen yanları olduğu gibi belli bir oranda süreklilik taşıyan yanları da vardır.”⁸³ “Can çıkar huy çıkmaz.” ifadesi şahsiyetin bu değişmeyen yönünü anlatmaktadır.⁸⁴ “Karakter, huy, mizaç gibi kavramlar şahsiyetle ilgili olarak kullanılmaktadır.”⁸⁵

Şentürk şahsiyetin insandan insana değişiklik gösterdiğini söyler. İnsanı farklı kılan şey ona has özelliklerdir. Şahsiyet, “Bir kişiyi diğerlerinden ayıran ve onu kendisi yapan özelliklerin meydana getirdiği yapı” olarak da tarif edilmiştir.⁸⁶

Nasıl ki insanlar farklı parmak izlerine sahipse aynı şekilde her insan ayrı bir şahsiyettir ve farklı bir karaktere sahiptir. “Bu farklılık onların zeka, duygu, heyecan, düşünce ve davranışlarında kendini gösterir.”⁸⁷

İnsanlar benzer özelliklere sahip olmakla beraber benzer durumlarda farklı kişilik sergileyebilirler. Mesela dindar olan iki kişiden birisi infakta bulunurken cimri olan ise bundan imtina eder, farklı bir karakter özelliği taşır. Burada iki kişinin dindarlık halinin ortak özellikleri olmasına rağmen benzer olaylarda ayrı tutum ve davranış sergiledikleri görülmüştür.⁸⁸

“Kişilik bir insanı başkalarından farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin bütünü ve bireyin sıklıkla yaptığı ya da en belirgin davranışlarını temsil eder.”⁸⁹

Kişilikte sosyal ve ahlâki özellikler önemlidir. Bir kimsenin sevimli, güvenilir, sabırlı, metin, girişimci, konuşkan, hevesli, şefkatli, iyi kalpli olması

⁸¹ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara 1980, I, 72.

⁸² Mitat Enç, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İstanbul 1964, s. 12.

⁸³ Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988, s. 229.

⁸⁴ Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Esra Yay., 1997, s. 55.

⁸⁵ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 106.

⁸⁶ Şentürk, a.g.e., s. 54.

⁸⁷ Şentürk, a.g.e., s. 53.

⁸⁸ Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, I, 73.

⁸⁹ Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, s.33.

onda iyi kişilik özelliği olduğunu gösterir. Bu özellikler kişiden kişiye değişiklik arz eder.⁹⁰

“Kur’an’da insan şahsiyetinin özellikleri ve onu diğer yaratıklardan ayıran diğer özellikler anlatıldığı gibi bazı olumlu veya olumsuz şahsiyet özellikleriyle temayüz etmiş insan şahsiyetlerinden de örnekler vermiştir ki, bu tipler toplumumuzda ve diğer insan toplumlarında bugün de vardır ve var olmaya da devam edecektir.”⁹¹

İslam’da ferdi ve içtimâî sorumluluk tam bir denge halindedir; fert, şahıs olduğunun farkına varabilecek bir ictimâî yapı ve sorumluluk anlayışı içindedirler. Şahsiyetimiz, toplumun sıkı bağları içinde “bağımsızlığımı” kaybetmez.⁹²

Çamdibi, İslam’da vazife ve sorumlulukların ilâhî prensiplerle tâyin edildiğini; bireyin emri toplumdaki veya diğer bireylerden değil; prensipten aldığını söylemiştir. Bununla, bireylerin rolleri prensiplerle belirlenmekte, yaş ve kabiliyet gibi esaslarla sınırlanmakta, herkesten herşey istenmemekte, içinde bulunduğu seviyeye ve gücüne göre sorumluluklar yüklenmektedir. Bu şekilde şahsiyetler yükseltilerek, menfaat, alışkanlık ve sürü psikolojisiyle davranmak yerine prensiplere göre davranma geliştirilip şahsiyetler korunmaktadır. Böylelikle ilmi temele dayanan bir kardeşlik ve sevgi bağı oluşmaktadır.⁹³

“Diğer taraftan, şahsiyetin tam bir tanımı için gerekli araştırmaların yapılmamış olduğuna işaret eden Cattell (1950); kişiliğin incelenmesinde varılacak prensiplere işaret edilebileceğini söylüyor. Eysenck’e göre de: “Şahsiyet, kavramı genellikle psikolojinin merkezi olarak kabul edilmiştir. Henüz onun tanımı gerçekten çok kapalı bir meseledir.” Bunun için şahsiyetin çok çeşitli tarifleri yapılmıştır.”⁹⁴

“Allport, şahsiyetin elli değişik tanımını yaptıktan sonra, “Bir insan bütün insanlara benzer, hiçbir insan diğer insanlara benzemez.” demiştir. “İnsan tek olan, intibak eden ve organizasyon sağlayan bir bütündür. Herkes şahsiyet olarak tektir.

⁹⁰ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara 1982, s. 184.

⁹¹ Muhammed Osman Necatî, *el-Kur’ân ve ’l-ilmü’n-nefs*, Beyrut: Daru’s-Şuruk, 1989, s. 206; Kara, a.g.e., s.2.

⁹² Çamdibi, a.g.e., s. 11.

⁹³ Çamdibi, a.g.e., s. 12.

⁹⁴ Çamdibi, a.g.e., s. 20.

Şahsiyetin iki özelliği: Tek oluş ve istikrardır.”⁹⁵ “Şahsiyetin başlıca alameti bir tek iş sahasına kendini vermesidir.”⁹⁶

“Şahsiyet, bir fertte yapıların, davranış tarzlarının, alâkaların, ruhi davranışların, yeteneklerin, kabiliyet ve istidatların en karakteristik bir bütünlemesidir.”⁹⁷

Ayrıca, “zekâ, istidat, heyecanlanma, içe dönüklük, hakim oluş, kavgacılık, canlılık ve sosyal girginlik şahsiyet özellikleri gösteren bazı örneklerdir.”⁹⁸

Fransızcada “personne” kelimesi etimolojik yönden çeşitli değişmeler uğramıştır. Önce Etrusk kaynaklı “phersu” kelimesinden Latinceye “personna” Şeklini almış, daha sonra bugünkü “personne”e dönüşmüştür. Latinedeki “persona”, uzun bir müddet “maske” anlamında kullanıldıktan sonra maske giymiş bir tiyatro oyuncusunun sahnede oynadığı “rol” anlamında kullanıldı. Lahbabi, şahıs kelimesinin Arapça’da yükselmek, görünmek, ortaya çıkmak, birine sabit bir şekilde bakmak ve birini temsil etmek anlamına gelen şahasa’dan “şahıs” olarak türetildiğini ifade etmiştir. Kelime Türkçeye de bu şekilde girmiştir.⁹⁹

Lahbabi, “şahsın”, başlangıçta olmuş bitmiş bir şey olmadığını, onun, bir eser ortaya koyarak kendi kendine oluştuğunu; bu oluşumda da şahsın bir sanat eseri, zamanla icrâ edilen bir senfoniye dönüştüğünü ifade etmiştir. “Şahıs, taşınmayan bir bina değildir, o devam eder, zaman boyunca kendini sınırar. Gerçeği söylemek gerekirse o, taşınmayan binadan ziyade müziğe ait bir gelişmeye benzer, zira o zaman dışında kendini göstermez...” diyerek, onda değişim ve gelişimin sürekli olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁰

“Şahıs kendi hareket serbestesine sahip (autonom) bağımsız bir varlıktır ama, toplum içinde diğer şahıslarla sıkı sıkıya bağlı ve toplumcu benliğe sahip

⁹⁵ Çamdibi, a.g.e., a.y.

⁹⁶ Kerschensteiner, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, s. 27.

⁹⁷ Norman, L.Munn, *Psikoloji İnsan İntibakının Esasları*, Çev. Nahid Tendar, 1968, cilt. II, s. 393.

⁹⁸ Norman, L.Munn, *Psikoloji*, cilt. II, s. 395.

⁹⁹ M.A. Lahbabi, *İslam Şahsiyetçiliği*, İstanbul 1972, s.35.; Bilal Dindar, *Emmanuel Mounier’de, Personalizm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:887, Ankara 1988, s.26.

¹⁰⁰ Lahbabi, a.g.e., s. 35.

bir varlıktır. Birbirinden farklı olmasına rağmen bu benlikler Allah'a yönelir ve O'nda birbirlerini severek kaynaşırlar. Bu sevgide bir toplanma merkezini ve kendine geliş sadmesiyle şahsi bağımsızlık şuuruna varmanın hareket noktasını keşfeder.”¹⁰¹

“Maddî şeylerden kendisine alet yapabilen ve ölümlü olduğunu bilen yegâne varlık olan insanın şahıs şeklindeki teşekkülünü yalnızca ölüm durdurabilir.”¹⁰²

Öyleyse, “[Şahsiyet] deyince bütün manevî ve ruhî vasıfların öyle yüksek bir vahdetini anlamalıyız ki, o vasıta ile insan kendini diğer insanlardan müstakil ve bununla beraber yine kendi insanlığının mahiyetine tâbi görecektir. İnsanın şahsiyeti karşılaşmış olduğu güçlükler veya engellerle bu engellere karşı göstermiş olduğu, tepkilerin bir araya gelmesinden ortaya çıkmıştır.”¹⁰³ şeklinde ifade edilebilir.

“Şahsiyeti meydana getiren unsurlar şunlardır:

- Zekâ: Hafıza, öğrenme, intibak gücü,
- Mizâc: Hareketlilik, durgunluk, maharet, uzviyetin istidatları,
- Duygu ve heyecanlar: Heyecanlarda sıklık ve genişlik,
- Kendini ifade: Telâfi, sağduyu, tahakküm, uysallık, içe-dışa dönüklük,
- Sosyal durum: Sosyal girişkenlik, karakter,
- Beden yapısı: Cüsse, kuvvet, güzellik,

Şahsiyeti meydana getiren faktörler:

- İrsî, biyolojik ve fizyolojik (salgı bezleri gibi),
- Çevre, aile,
- Kültür,
- Ekonomik durum.”¹⁰⁴

---

¹⁰¹ Lahbâbî, a.g.e., s. 35.

¹⁰² Dindar, *Emmanuel Mounier'de, Personalizm*, s.26.

¹⁰³ Dindar, a.g.e., s. 27.

¹⁰⁴ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara, 1978, s.78.

D-DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIMLA KUR'AN, BİREY VE KARAKTERİ

“Kur'an, bireyi, toplumu ve insan hayatının pek çok alanını ilgilendiren bir içeriğe sahiptir.”¹⁰⁵ Her Müslüman için dikkate alınması gereken birincil kaynak olan Kur'an, Müslümanlar için bağlayıcı nitelik taşır. Bu bakımdan Müslümanlar onun kendilerinden istediği nitelikte insan olmak isterler. Bu da doğal olarak onun içeriği ile ilişkiye girmeyi zorunlu kılar.¹⁰⁶

“Müslümanların Kur'an'la ilişkideki öncelikleri Kur'an'ın onların iç dünyalarına hitap eden ve onların iç arınmalarında etkin olan âyetlere yönelmeleridir. Bu âyetler insanların ortak, derunî ve ahlâkî yönleriyle ilgilidir. Onların Müslüman olarak kişisel ahlâkî gelişimlerinde etkili olan bu âyetlere odaklanmaları bu âyetlerin onları doğrudan ilgilendiren ve sorumluluk yükleyen ifadeler olmaları bakımındandır.”¹⁰⁷

Kur'an'daki âyetlerin her biri insanı terbiye eder ve davranışlarını düzenler. Çünkü Kur'an “Rab” olan yüce Allah tarafından vahyedilmiştir.

“Örneğin adalet, sadakat, doğruluk, erdemlilik, kadirbilirlik, özveri, sabır, diğergamlık, içtenlik, yalan söylememek, iftira atmamak, nezaket ve zerafet, yardımseverlik, aldatmamak, hak yememek, estetik kaygı taşımak, sevmek, saygı göstermek, ilgi göstermek, kamunun ve bireyin malına zarar vermemek, affetmek, Allah'ı çokça anmak, eylemlerini iyi niyete dayandırmak, Allah'la içtenlikli bir ilişki içinde olmak, insanlarla iyi ve düzeyli bir iletişim kurmak, Allah'ı ve peygamberi sevmek, namuslu ve iffetli olmak, zamanı geldiğinde cihada ve savaşa katılma iradesi göstermek, özetle güzel insan olmanın bütün hasletleri. Bütün bunlar bireyin iç dünyasına hitap eden ve onların doğrudan sorumlu oldukları temel ahlâk ilkeleridir.” Kur'an bu ve benzeri ilkeleri pek çok âyette vurgulamaktadır.¹⁰⁸

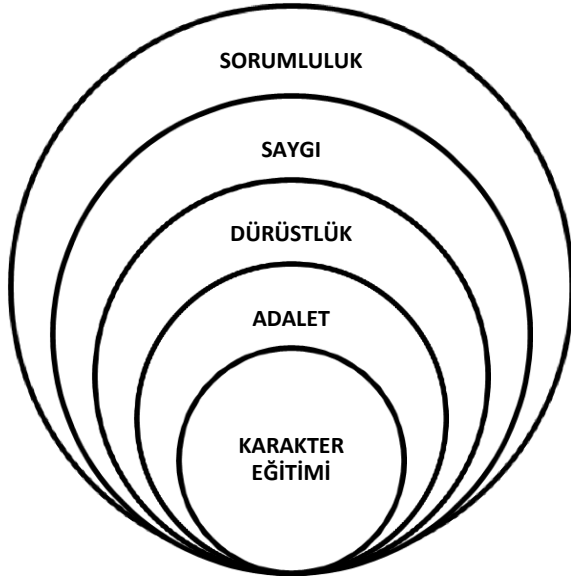
¹⁰⁵ Mualla Selçuk vd., *Kur'an ve Birey*, Ankara 2010, s.159.

¹⁰⁶ Selçuk vd., *Kur'an ve Birey*, s.152.

¹⁰⁷ Selçuk vd., a.g.e., s.153.

¹⁰⁸ Selçuk vd., a.g.e., s.154.

“Birey ilk önce Kur’an’ın istediği insani hasletlerle donanmış bir kişilik olmayı hedeflemek durumundadır. Bütün vahiylerin temel amacı budur. Şu halde Müslüman bireyin doğrudan ilgili olduğu bu ilkeleri vurgulayan ayetlerden yararlanmayı başarması beklenir. Çünkü Kur’an’da bu hasletlerle donanmış müminlerin hem bu dünyada hem de öteki dünyada ödüllendireceği belirtilir.

Bu ilkeleri içselleştiren Müslüman bireyler hayatın her alanında yükümlü oldukları salih amelleri gerçekleştirmede güçlük çekmezler.”¹⁰⁹

<p><i>“Allah ölümü ve hayatı, hanginizin daha güzel eylemde bulunacağını imtihan etmek için yarattı”¹¹⁰ ayetiyle Müslümanlardan istediği iki temel eylem “İman ve Salih amel”dir.¹¹¹</i></p>	<p>الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ</p>
--	---

Kur’an ve Birey isimli kitapta “Salih” kelimesinin vakıya uygunluğu, uyumu ifade ettiği bu sebeple de salih amelin uygun ve elverişli şartlarda ve zamanlarda duruma uygun eylemliliği ortaya koymak olduğu zikredilmiştir. Bu durumda insanlık için yararlı olan her şey buna dahildir. Müslümanlar için çok kapsamlı bir çalışma ve eylemlilik alanı hayatın amacı kılınmıştır. Kur’an’da bu alanda ortaya konacak her bir davranışın, üretimin ve değerinin ödüllendirileceği belirtilmiştir.¹¹²

¹⁰⁹ Selçuk vd., a.g.e., a.y.

¹¹⁰ Mülk 67/2.

¹¹¹ Selçuk vd., a.g.e., s. 154.

¹¹² Selçuk vd., a.g.e., s. 154-155.

Ferd bireysel okumalarında Kur'an'ın insanı insan yapan bu değerlerine ve ilkelerine yönelmeyi ve bunları içselleştirmeyi öncelikli hedefi olarak görmelidir. Çünkü bu değerler ve ilkeler onların öncelikle sorumlu oldukları ve kendi bireysel hudutlarını aşmayan olgulardır. Müslümanlığın şartlarından olup her bir bireyin başarabileceği eylemliliklerdir.¹¹³

İbadetler bireysel okumalardaki ikinci önemli alanı oluşturmaktadır. İbadetler Müslümanların kişiliklerinin inşasında ve onların Kur'an değerlerini içselleştirip yaşam biçimi haline gelmesinde çok önemli yer tutarlar. Namaz, oruç, hac ve zekat vb. hepsi Müslümanın kişiliğinin oluşumunda etkindirler. "Birey Kur'an okurken kendi Müslümanlığını ve insanlığını geliştirecek ve kendi kişisel sınırlarını aşmayacak pek çok eylemliliği öğrenebilir. Bunları zamanla içselleştirebilir ve kişiliğine katabilir."¹¹⁴

Bireysel okumalar yapan Müslümanların kendi kişisel gelişimlerini doğrudan etkileyecek birçok uygulama alanı vardır. "Müslüman bireylerin Kur'an'ın, kişinin kendini inşasında yardımcı olacak onlarca değer yüklü ifadesiyle içtenlikle buluşması ve onları hayatına katmaya çalışması bir ömür boyu tüketilmeyecek zenginliktedir." Kur'an'ı Kerim'i okuyan "Müslüman birey için dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmada katkı sağlayacak öğütler, hatırlatmalar, özendirmeler, sakındırmalar, emirler ve yasaklar içeren pek çok âyetle muhatap olunabilmektedir."¹¹⁵

"Karakter, bir bireyin kendine özgü yapısıdır. Onu başkalarından ayıran ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özelliktir."¹¹⁶ "İnsanların çok yönlü özelliklerini gösteren davranışlar bütünlüğüdür. İnsanın kendisine, çevresindekilere, genel olarak topluma karşı tavırlarını belirleyen karakter, toplumsal bir kavramdır. İyi bilme, iyiyi sevme ve iyiye ulaşma olarak da tanımlanır."¹¹⁷

"Kur'an genel olarak inanç, ibadet, muamelat ve ahlâki özelliklerden bahseder. İnsanların eşitliğinden, üstünlüğün takva ile olacağından, tarihi

¹¹³ Selçuk vd., a.g.e., s. 155.

¹¹⁴ Selçuk vd., a.g.e., s. 155.

¹¹⁵ Selçuk vd., a.g.e., s. 157.

¹¹⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KARAKTER 21.01.2019

¹¹⁷ http://www.irfangenclik.org/Karakter_Gelisimi.asp, 21.01.2019

olaylardan, insanları karanlıklardan hidâyete ulaştıracağından, onları doğruya, güzele yönlendirmekten, adalet, eşitlik, özgürlük gibi tüm insanlık için genel geçerliliği olan temel esaslardan ve güzel ahlâk, edep, terbiye gibi temel ahlâki prensiplerden bahseder.”¹¹⁸

“Kur’an-ı Kerim insanın hayatta gerçekleştirmek istediklerini yönlendirmek için, yani insan için nâzil olmuştur. O, insana ilkeleri doğrultusunda yaşadığı ve hayatını anlamlandırdığı takdirde gerçek mutluluğu ve başarıyı yakalayacağını söyler. Aksi halde insan, kendi eliyle yarattığı problemlerden kurtulamayacaktır. Çünkü Kur’an İnsana; 1-Hayatta amacının ne olduğunu, 2-Nasıl olması gerektiğini, 3-Başarılı olduğunu nasıl anlayacağını ilkeler halinde sunmuştur. Bunun için kimi örnek alıp izlemesi gerektiğini de bildirmiştir.”¹¹⁹

“Kur’an-ı Kerim bu hususu daha ilk suresi olan Fâtiha suresinde somut bir şekilde açıklamıştır. Her gün beş defa ve kırk kere namazlarda okunan bu surenin Kur’an-ı Kerim’in bütün içeriğini kapsayan üç ana konusu vardır.”¹²⁰

“İlki, “Nasıl bir Tanrı?” sorusuna cevap olan 1-4. Âyetlerde konu edinilen “İman”dır.”¹²¹

“İkincisi, “ibadet”tir. “Tanımlanan ve iman ettiğim tek Tanrı’ya nasıl yöneleceğim?” sorusuna cevap olan 5. Âyette anlatılır.”¹²²

“Üçüncüsü, “Ahlâk”tır. “İman etmemin ve ibadetimin sonuçlarını kimlerle ve nasıl paylaşacağım?” sorusuna cevap olan 6. ve 7. Âyetlerde anlatılır. Bu âyetlerin anlam içeriğine “Kimi örnek alıp izlemeliyim?” sorusunun cevabı da dahildir.”¹²³

---

¹¹⁸ M.Abdullah Draz, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru*, (Terc. Salih Akdemir), İstanbul 1983. s. 7; Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, (Çev. Alpaslan Açıkgenç), Ankara 1987; Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an*, Ankara 1997; Muhammed İzzet Derveze, *Kur’an’ın Mecid*,(Çev. Vahdettin İnce), İstanbul 1997.

¹¹⁹ Ahmet Nedim Serinsu, *Kimi Örnek Almalı Hz. Peygamber (s.a.v) ve Kur’an Ahlâkı*, İstanbul, 2014, Şule Yay, s. 9-10.

¹²⁰ Serinsu, *Kimi Örnek Almalı Hz. Peygamber (s.a.v) ve Kur’an Ahlâkı*, s. 10

¹²¹ Serinsu, a.g.e., 10.

¹²² Serinsu, a.g.e., 10.

¹²³ Serinsu, a.g.e., s.11.

“Kur’an’ı Kerim, vahiy kaynaklı bir mûcizedir. Yani bu yüce kitap, gaybı, olmuşu, olanı ve olacağı bilen, var olanları ve insanı yaratan, her fırsatta ona yakın ve onu en iyi bilen olduğunu söyleyen, yarattığı insanı sahipsiz bırakmayan, onu büyütüp yaşatan, eğiten, seven, ona merhamet edip ödüllendiren, onun ne düşündüğünü ve ne yaptığını bilen Yüce Allah’ın katından nâzil olmuş bir kitaptır.”¹²⁴

“Kur’an-ı Kerim, ferde ve topluma, bütün insan sınıflarına–bütün memleketlerde ve bütün devirlerde- kısaca, insan hayatının bütününe maddî olduğu kadar manevî bir hidâyet rehberi olduğunu söyler.”¹²⁵

Vahyin insanın yaratılış özelliklerinin tamamıyla örtüştüğü hususu Kur’an’da sürekli vurgulanmıştır.¹²⁶

“Bu sebeple her insan-hükümet başkanından sokaktaki adama kadar herkes- Kur’an’da kendisiyle ilgili olan bilgiyi bulur ve amellerini/eylemlerini mükemmele yönlendirebilir.”¹²⁷

“Bu bağlamda okuma-yazmanın önemini, evrensel değerini, dünya düzenindeki etkilerini göz önünde bulunan Kur’an-ı Kerim’in ilk nâzil olan âyetinin “OKU” emrini içermesi, bütün olarak ilk nâzil olan surenin (68/Nûn-Kalem Suresi) aynı konuya değinerek başlaması son derece anlamlıdır.”¹²⁸

“Kur’an’ı anlamak ve dolayısıyla Kur’an ahlâkını öğrenmek isteyen kimse, bu yüce kitab’ın vahiy kaynaklı olduğu üzerinde yeterince düşündükten sonra şu önemli konuyu idrak etmelidir: Cenab-ı Allah, sadece kitap göndermekle kalmamış, onu öğretilerini hayatın içine uygulayarak sunan bir Elçi’yi de örnek insan olarak göndermiştir.”¹²⁹

“Allah Kur’an’la birlikte elçisini de gönderdiği için Kur’an’da sadece temel ilkeleri ve önemli kuralları vurgulamış; ayrıntılara yer vermemiştir. O halde

---

¹²⁴ Serinsu, a.g.e., a.y.

¹²⁵ Serinsu, a.g.e., a.y.

¹²⁶ Bkz: Bakara 2/2,97,185; Âl-i İmran 3/138; Mâide 5/46; En’am 6/157; Yûnus 10/57; Nahl 10/89.

¹²⁷ Serinsu, a.g.e., a.y.

¹²⁸ Serinsu, a.g.e., a.y.

¹²⁹ Serinsu, a.g.e., a.y.

Kur'an'ın asıl işlevi, İslam dininin düşünsel ve ahlâki temelini açıkça ortaya koyup bunları örneklerle güçlendirmek ve kalplere işlemektir. Önerdiği hayat tarzının uygulamaya ait yönü söz konusu olduğunda ise, Kur'an ancak hayatın her yönü ile ilgili sınırları belirler ve ayrıntılı kanun ve düzenlemelere girmez. İşte burada Hz. Peygamber'in görevi başlamaktadır:"

“Kur'an ilkelerine uygun bir hayatı anlamlandırmayı somutlaştırmak; Kur'an ahlâkını eylem alanına taşıyarak Kur'an'ın önerdiği hayat tarzını kurmak; Vahyin muhatabı, tebliğcisi ve tebyin edicisi olmak, onun sorumluluğundandır.”

130

İnsanın eğitimi zorlu bir süreçtir. Nefislerin terbiyesi güçtür. Üstelik amacı ahlâki erdemlere sahip güçlü kişilik sahibi insanların eğitilmesi çok zaman alan meşakkatli bir süreç gerektirir. Karakter eğitimi hayatın her aşamasıyla bir bütünlük arz eder. Bizler hangi aşamasında olduğumuzu bilemediğimiz hayatın herhangi bir dilimini önemli ya da önemsiz görme lüksüne sahip değiliz. Onun her anı şuanki ânımız kadar çok kıymetlidir.¹³¹ Öyleyse hayatın kıymeti, insanın her daim her anını doğrudan tüm yapıp-etmeleri ile değerlendirebildiği kadardır.

---

¹³⁰ Serinsu, a.g.e., s.12.

¹³¹ Faruk Kanger, “İslâm'da Karakter Eğitimi”, Altınoluk Dergisi, Sayı: 214, Aralık 2003, s.52.

I. BÖLÜM

KUR'AN'DA BİREY ve KARAKTERİNİN TEMEL YAPISI

Genel Mülahazalar

610 yılında Ramazan ayında indirilmeye başlanan vahiy yaklaşık 23 yıl boyunca devam etmiştir. Kur'an'da Mekke'de inen âyetler inanç ve ahlâktan, Medine'de inen âyetler ise ibadet ve insanlar arasındaki ilişkilerden bahsetmektedir.

Her ahlâki doktrinin belli başlı temel esasları vardır. Bunları yükümlülük, sorumluluk, yaptırım, niyet ve gayret olarak ifade edebiliriz. Burada ahlâki doktrine dayanak oluşturan bu temel ilkeleri, -"İnsan" için indirildiği sürekli vurgulanan ve insanın bütün fitrî kabiliyetleriyle örtüşen,- Kur'an âyetleri çerçevesinde inceledik.

Kur'an'ı Kerim muhatabı insanı eğitmeye çalışır. Temel hedefi insanın dünya ve ahiret saadetini sağlamaktır. Kur'an'ı Kerim sürekli bir anlam arayışı içinde bulunan insanın, sorularına cevap vererek ona klavuzluk eder. "Kendisinde var olan yetenekleri geliştirmesini ve aklını kullanmasını önerir. Geçmiş olaylardan örnekler vererek bunlardan ders alınmasını ister. Kur'an aynı zamanda insanların, Allah'ın emirleri ve yasakları karşısında sergiledikleri tutum, inanç ve davranışlarına da değinir; onları inançlarına göre gruplara ayırır ve bazı tiplerden söz eder."¹³²

Mesela Kur'an'da Yunus sûresinin on ikinci âyetinde¹³³ bir insan karakteri tasvir edilmektedir. Bu karakter yapısına sahip insanlar insanlık tarihinin her döneminde görülebilir.¹³⁴ Seyyid Kutup bu konuda şunları söylemektedir:

"Bu ve benzeri âyetler özel münasebetler ve gerçek şahsiyet tiplerini çizmek için gelmiştir ama, tasvir sanatındaki mucize, bu tipleri muayyen bir zaman ve mekanı aşan, asırları ve kuşakları geçip her devirde bulunan tipler haline getirmiştir."

¹³² Hüseyin Peker, *Din psikolojisi*, 6. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yay., 2011, s. 36.

¹³³ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّهِ مَسَّهُ كَدَلِكِ لَوْلَا يُعْمَلُونَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ – "İnsana bir darlık dokunduğu zaman, yanı üzere yatarken, yahut otururken ya da ayakta bize yalvarır; ama biz onun darlığını aç(ıp kaldır)ınca sanki kendisine dokunan bir darlıktan ötürü bize hiç yalvarmamış gibi hareket eder. İşte aşırı gidenlere, yaptıkları iş böylesine süslü gösterilmiştir."

¹³⁴ Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, (çev. Süleyman Ateş), Hilal Yay., Ankara 1969, s. 308.

“Tespit ettiğimiz bu karakterler, Kur’an-ı Kerim’de tertipsiz olarak dağılmıştır. Nasıl ki bu karakterler de her zaman ve mekândaki toplumlar arasında dağılmış ise Kur’an ifadesi, bunları öyle esaslı tasvir etmiştir ki bu tipler zaman geçmekle eskimez, kaybolmaz, beşer içinde her zaman bulunurlar.”¹³⁵

Vahy’e göre insan, değişik arzu ve istekleri nedeniyle, üzerinde düşünmeden, çeşitli nimetlere bir an evvel kavuşma psikolojisiyle¹³⁶ aceleci,¹³⁷ zayıf tabiatlı,¹³⁸ hırslı,¹³⁹ cahil,¹⁴⁰ cimri,¹⁴¹ nankör,¹⁴² ümitsiz,¹⁴³ zalim,¹⁴⁴ tartışmacı¹⁴⁵ ve nimete karşı nankör¹⁴⁶ olabilecek, temel yapısal karakteri fitratında barındırır.

A. KUR’AN’DA BİREYİN KARAKTERİNİN TEMEL YAPISI: ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİ

1. Allah’ ı Tanımak: Tevhid İlkesi

Rabbini bilmeyen kendini bilemez. Biz Allah hakkında Kur’an’da bize kendisini bildirdiği ölçüde bilgi sahibi olabiliriz.

Kur’an’ı Kerim insanları bir tek olan eşi ve benzeri olmayan Allah’a iman etmeye çağırır; “Kur’an’ı Kerim’in ortaya koyduğu dünya görüşünde Allah’ın varlığı ve birliği temel esastır. O Allah’ın varlığını ve birliğini insanlara bir ilke

---

¹³⁵ Kutup, a.g.e., s. 324.

¹³⁶ Hayati Aydın, *Kur’an’da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yay., 1999, s. 96.

¹³⁷ İsrâ 17/11; Enbiya 21/37.

¹³⁸ Nisa 4/32.

¹³⁹ Mearic 70/59.

¹⁴⁰ Enâm 6/35, 111; Yusuf 12/33; Rûm 30/29; Neml 27/55; Ahzâb 33/72.

¹⁴¹ Nisa 4/128; İsrâ 17/100; Haşr 59/9; Teğâbun 46/16.

¹⁴² İbrahim 14/13; İsrâ 17/67; Şûrâ 42/48; Abese 80/17.

¹⁴³ Hüd 11/9-10; Rûm 30/36; Fussilet 41/49.

¹⁴⁴ İbrahim 14/34; İsrâ 17/100; Lokmân 31/13; Ahzâb 33/72; Zuhruf 43/15; Mearic 70/19; Alak 96/6.

¹⁴⁵ Nahl 16/4.

¹⁴⁶ Yunus 10/12; İsrâ 17/83; Fecr 89/15-16; Fussilet 41/50-51; Zümer 39/49.

olarak sunmakta, onlardan da bunu temel prensip olarak benimsemelerini istemektedir.”¹⁴⁷ Bu durum Kur’an’da şöyle anlatılır:

<i>“De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”</i>	قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ
--	---

Allah, varlıklar içersinde hiçbir varlığa benzemeyen, kendine özgü bir varlıktır. Evrendeki düzen ve uyumun gerekçesi Allah’ın varlığı ve birliğidir:

<i>“Eğer yerde ve göklerde Allah’tan başka tanrılar olsaydı ikisi de bozulurdu.”¹⁴⁸</i>	" لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ "
--	---

“O, evreni hem yaratan, hem düzene sokan, hem amacını belirleyen, hem de anlamlı kılan varlıktır. O, her varlığı hem var eden hem de varlığını devam ettirendir. Her şey, kendisi için belirlenen hedefe doğru hareket etmektedir.”

<i>Çünkü “Allah her şeyin ölçüsünü koydu ve hedefini gösterdi”¹⁴⁹</i>	"الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى"
--	---

Kur’an’da yüce Allah; her şeyi yaratan¹⁵⁰ her şeye gücü yeten¹⁵¹, eşi ve benzeri olmayan¹⁵², tek olandır.¹⁵³ Bütün evreni yoktan var eden O’dur.¹⁵⁴

“Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için (Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren) nice deliller vardır. Sizin yaratılışınızda ve Allah’ın (yeryüzüne) yaydığı

¹⁴⁷ Nurullah Kayışoğlu, “Kur’an Açısından İnsanın Kendine Yabancılaşmasının Temel Sebepleri”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 15, Sayı 24 (Temmuz-Aralık 2010), s.56.

¹⁴⁸ Enbiya 21/22.

¹⁴⁹ Ala 87/2-3; Kayışoğlu, a.g.e., s.56.

¹⁵⁰ Enam 6/101,102.

¹⁵¹ Bakara 2/20,109; Âl-i İmran 3/26.165,189; vd.

¹⁵² İhlas 112/4.

¹⁵³ İhlas 112/1.

¹⁵⁴ Bakara 2/117; Enam 6/1,14,79,21; vd.

her bir canlıda da kesin olarak inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır. Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah'ın gökten rızık (sebebi olarak yağmur) indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde aklını kullanan bir toplum için deliller vardır. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?”¹⁵⁵

Kur'an insan için gönderilmiş bir hidâyet kitabıdır. Nitekim birçok âyette kendisini “insanlara yol gösterici=hüden linnas” olarak tanımlamıştır.¹⁵⁶ “Allah tek yaratıcıdır. İnsan ve kâinatın varlığını devam ettirir. Özellikle insana hidâyet veren O'dur. İnsanı hesaba çekecek, merhamet ve adaleti ile muamele edecektir.”¹⁵⁷

Allah'ı tanımak ve sağlam bir tevhid inancına sahip olmayı başarmak için aşağıda zikredilen Kehf sûresi (18/1-26.) âyetlerinde Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

<p>“1. Hamd olsun Allah'a ki kulu (Muhammed'e), Kitab 'ı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.”</p>	<p>” الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيَّ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ”</p>
<p>“2. Onu dosdoğru (bir Kitap) olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarmak ve yararlı işler yapan müminlere kendileri için güzel mükâfat bulunduğunu müjdelemek için.”</p>	<p>فَيَمَّا لِيُذْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا</p>
<p>“3. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”</p>	<p>” مَا كُتِبَ فِيهِ آبَدًا ”</p>
<p>“4. Ve "Allah evlât edindi" diyenleri de uyarmak için.”</p>	<p>” وَيُذْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ”</p>
<p>“5. Ne onların (Allah evlât edindi, diyenlerin), ne de</p>	<p>” مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا</p>

¹⁵⁵ Câsiye 45/3-6.

¹⁵⁶ Örneğin Bkz: Bakara 2/185.

¹⁵⁷ Bkz: Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s.41.

<p>atalarının bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.”</p>	<p>لَابَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ أَنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ”</p>
--	--

Yukarıda zikredilen âyetlerde Allah’a hamd edilmesi kulu ve elçisi Hz. Muhammed (s.a.v)’in tüm insanlığı uyarması, müminleri müjdelemesi Allah’a ortak koşan insanları da Allah’ın azabıyla korkutması için indirildiği hususları vurgulanmaktadır.¹⁵⁸

Kur’an’ı Kerim bu hususu kendisine iman eden kullarına kopmaz sağlam bir tevhid inancı yerleştirmek için birçok suresinde somut bir şekilde dile getirmiştir. Nitekim bu gerçeği başka birçok âyet ortaya koymaktadır.

Râzi, Allah’ın Kur’an-ı Kerim’i indirmesinin Hz. Muhammed (s.a.v) ve müminler için bir nimet olduğunu ifade etmiştir. “Onun, Peygamber için bir nimet oluşu şöyledir: “Allah Teâlâ, bu kerim kitap vasıtasıyla, onu tevhid ve tenzih ilminin ve celâl, ikram sıfatlarının sırlarına, melekler ile peygamberlerin, kaza ile kaderin hallerinin sırlarına, süflî âlemin (dünyanın) hallerinin, ulvî âlemin halleri ile olan alakalarına, âhiret âleminin hallerinin dünya âlemi ile olan ilgilerine, gayb âleminde Cenab-ı Hakk’ın hükümlerinin nasıl indiğine, maddi âlemin, ruhânî âlem ile olan irtibatına ve nefsi, nasıl, melekût âleminin tecelli ettiği, lahutun kutsiyetinin keşfedildiği bir ayna kılacağına muttali etmiştir.”¹⁵⁹

Kur’an insana sorumluluklarını öğretir yapıp-etmelerinde ona rehberlik eder ve herkes kendi kavrayış ve anlayışı nisbetinde ondan yararlanır. Bu bakımdan müminler için de bir nimettir. Bu nedenle peygamber ve tüm ümmet Allah’a şöyle şükretmelidir: “O dosdoğru kitabı, kulu (Muhammed) üzerine indiren Allah’a hamdolsun.”¹⁶⁰

¹⁵⁸ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VI/6-7.

¹⁵⁹ Fahrüddin Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l Gayb*, (terc. S.Yıldırım, L.Cebeci, S.Kılıç, C.Sadık Doğru), Ankara, 1988-1995, XV, s. 94-95

¹⁶⁰ Er-Râzî, a.g.e., XV, s. 95.

<p>“6. Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa (ve bu yüzden helâk olurlarsa) arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin.”</p>	<p>" فَالْعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى أَثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا "</p>
<p>“7. Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık.”</p>	<p>" إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا "</p>
<p>“8. (Bununla beraber) biz mutlaka oradaki her şeyi kupkuru bir toprak yapacağız.”</p>	<p>" وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا "</p>
<p>“9. (Resûlüm)! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden (sadece) Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şâyan olduklarını mı sandın?”</p>	<p>" أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا "</p>
<p>“10. O (yiğit) gençler mağaraya sığınmışlar ve: Rabb'imiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla! demişlerdi.”</p>	<p>" إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا "</p>
<p>“11. Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık.)”</p>	<p>" فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا "</p>
<p>“12. Sonra da iki guruptan (Ashâb-ı Kehf ile</p>	<p>" ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَخْصَى لِمَا لِيُوا أَمَدًا "</p>

<p><i>hasımlarından) hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdık.”</i></p>	
<p><i>“13. Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidâyetini arttırdık.”</i></p>	<p>" نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْنَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاَهُمْ هُدًى "</p>
<p><i>“14. Onların kalplerini metin kıldık. O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: "Bizim Rabb'imiz, göklerin ve yerin Rabb'idir. Biz, ondan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz.”</i></p>	<p>" وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَدْعُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا "</p>
<p><i>“15. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirirler. (Ne mümkün!) Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?”</i></p>	<p>" هُوَ لَا يَأْتِيهِمْ قَوْمًا أَن تَحَدُّوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا "</p>

<p><i>“16. (İçlerinden biri şöyle demişti:.) "Madem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o hâlde mağaraya sığınınız ki, Rabb'iniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın.”</i></p>	<p>" وَإِذِ اعْتَرَزْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْسُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئُ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا "</p>
<p><i>“17. (Resûlüm! Orada bulunsaydın) güneşi görürdün:</i></p>	

<p><i>Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder; batarken de sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi. (Böylece) onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde uyurlardı. İşte bu, Allah'ın âyetlerindedir. Allah kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın."</i></p>	<p>" وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَّوُّرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرَّبُ إِلَهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّمْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا "</p>
<p><i>"18. Kendileri uykuda oldukları hâlde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çevirirdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçırdın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı."</i></p>	<p>" وَتَحْسَبُهُمْ آيْقَاطًا وَهُمْ رُفُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَانِبُهُمْ بِأَسِطٍ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَهُمْ فِرَارًا وَلَمَلَيْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا "</p>

<p><i>"19. Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Kimi) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık." dediler; (kimi de) şöyle dediler: "Rabb'iniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin."</i></p>	<p>" وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالِ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَاتَّبَعُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا "</p>

<p>“20. Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşıyarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyen iflah olmazsınız.”</p>	<p>" إِنَّهُمْ لَنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا "</p>
<p>“21. Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: “Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir.” Onların durumuna vâkıf olanlar ise: "Bizler, kesinlikle onların yanı başlarına bir mescit yapacağız.” dediler.”</p>	<p>" وَكَذَلِكَ أَعْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّلُ عُرْوَنَ بَيْنَهُمْ أَمْرُهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُيُوتًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَسْجِدًا "</p>
<p>“22. (İnsanların kimi:) "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir." diyecekler; yine: "Beş kişidir; altıncıları köpekleridir." diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir." derler. De ki: Onların sayılarını Rabb'im daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malûmat isteme.”</p>	<p>" سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَتَأْمُنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَظُنُّهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارَ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَنَفِتْ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا "</p>
<p>“23. Hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım." deme.”</p>	<p>" وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا "</p>
<p>“24. Ancak Allah dilerse (yapacağım de). Unuttuğun zaman</p>	

<i>Allah'ı an ve "Umarım Rabb'im beni, doğruya daha yakın olana eriştirir." de."</i>	" إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا "
--	---

<i>"25. Onlar, mağaralarında üç yüz yıl kadar kaldılar ve dokuz yıl da buna ilâve etmişlerdir."</i>	" وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا "
<i>"26. De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi ona aittir. O'nun görmesi de, işitmesi de şâyânı hayrettir. Onların (göklerde ve yerde olanların), ondan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez."</i> ¹⁶¹	" قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا "

Müslümanların gelecek ile ilgili plan yaparken Allah'ın koyduğu yasalar çerçevesinde hareket etmeleri kendi menfaatleri için önemlidir. İnsan sorumluluklarının bilincinde olmalıdır kendisini zarara veya ağır yükümlülükler altına sokmaması gerekir. İşlerinde elinden geleni yaptıktan sonra Allah'a tevekkül etmelidir.

Böyle davranan bir mümin Allah'ın gücünü yanında hisseder manevi olarak iç huzura kavuşur. Başına gelen musibet ve belalara sabreder.¹⁶²

Allah'ın bir ve tek olduğuna işaret eden bir diğer âyette Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

--	--

¹⁶¹ Kehf 18/1-26.

¹⁶² Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VI/15-16.

<p><i>“Oysa, [anlamıyorlar ki,] göklerde ve yerde Allah’tan başka tanrılar olsaydı, bu iki âlem de kargaşalık içinde yıkılıp giderdi! Bunun içindir ki, O mutlak hükümlerlik tahtının Efendisi, O sınırsız kudret ve yücelik sahibi Allah, insanların tanımlama ve tasvir yoluyla kendisine yakıştırdığı her şeyin ötesinde, her şeyin üstündedir!”¹⁶³</i></p>	<p>” لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ”</p>
---	---

Derveze tefsirinde, eğer Allah’tan başka ilahlar olsaydı aralarında oluşabilecek ihtilaflardan göklerde ve yerde düzen bozulur kaos yaşanırdı oysa evrende var olan düzene bakıldığında böyle bir şeyin mümkün olmadığı anlaşılır diyerek bütün bu uyum ve düzenin ancak yaratanın tek olan Allah olmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir.¹⁶⁴

Allah’a ortak koşmanın büyük ve affedilemez bir günah olduğunu aşağıdaki âyet açıkça ortaya koymaktadır:

<p><i>“Şüphesiz Allah, dilediği kimselerin daha hafif günahlarını bağışladığı halde, Kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; zira Allah’a ortak koşanlar, gerçekten korkunç bir günah işlemiş olurlar.”¹⁶⁵</i></p>	<p>إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا</p>
--	---

Yüce Allah çevremize bakmamızı ve evrende olan düzeni fark etmemizi istiyor. Bununla ilgili olarak Şura sûresinde Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

<p><i>“[O’dur] gökleri ve yeri yoktan var eden. O, nasıl ki</i></p>	<p>” فَاطْرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ”</p>
---	--

¹⁶³ Enbiya 21/22.

¹⁶⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VI/162-163.

¹⁶⁵ Nisa 4/48.

<p>hayvanlar arasında eşler [bulunmasını] irade etmişse size de kendi cinsinizden eşler vermiştir ve sizi böylece çoğaltıp durmaktadır: [ama] hiçbir şey O'na benzemez ve yalnız O'dur, her şeyi işiten, her şeyi gören. ”¹⁶⁶</p>	<p>جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ”</p>
--	---

Allah herşeyin varlığını mümkün kılan yöndür, herşeye anlam ve hayat kazandıran O'dur. Herşeyi kuşatır, sonsuzdur. Ve yalnız O sonsuzdur. Diğer bütün şeyler varlıklarının yapısında sonluluk ve yaratılmışlık damgasını taşırlar.

<p>“Göklerde ve yerde var olan her şey yok olup gitmeye mahkumdur”;</p>	<p>كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ</p>
<p>“ ama kudret ve ihtişam sahibi olan Rabbinizin Zatı sonsuza dek kalıcıdır. ”¹⁶⁷;</p>	<p>وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ</p>
<p>De ki: “Rabbimin sözleri(ni yazmak) için denizler mürekkep olsa ayrıca deniz üstüne deniz katsak yine de Rabbimin sözleri bitmeden denizler tükenirdi ”.¹⁶⁸;</p>	<p>قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا</p>
<p>“Ve hani, Allah: İki (ya da daha fazla) tanrı edinmeyin!” demişti, “Çünkü O'dur tek ve biricik Tanrı; bunun içindir ki, benden, yalnızca benden korkun!”¹⁶⁹</p>	<p>وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ إِثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ فَآيَايَ فَارْهَبُونِ</p>
<p>“ Allah, (bizatihi Kendisi) ile melekler ve hak ve adaleti gözeten ilim sahipleri O'ndan başka tanrı olmadığına şahittir: O'ndan başka tanrı yoktur, Kudret ve Hikmet Sahibi(dir). ”¹⁷⁰</p>	<p>شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ</p>
<p>“De ki: “Eğer -onların iddia ettikleri gibi- O'nunla</p>	<p>قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا</p>

¹⁶⁶ Şura 42/11.

¹⁶⁷ Rahman 55/26-27.

¹⁶⁸ Kehf 18/109.

¹⁶⁹ Nahl 16/51.

¹⁷⁰ Âl-i İmran 3/18.

<p>beraber (başka) tanrılar olmuş olsaydı, o zaman bunlar topyekün egemenliği elinde tutan (Allah')la kavgaya tutuşmak için fırsat kollarlardı.”¹⁷¹</p>	<p>يَقُولُونَ إِذَا لَابِتَعُوا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا</p>
--	--

Kur'an Allah'ın kudret ve yüceliğini sık sık bizlere vurgular. Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle demektedir:

<p>“O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.”;</p>	<p>هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ</p>
<p>“O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip islah eden ve dilediğini yaptırıp ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.” ;</p>	<p>هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ</p>
<p>“O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁷²</p>	<p>هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ</p>

<p>“Ey inananlar, ne alışverişin, ne dostluğun ve ne de şefâatin olmadığı gün gelmezden önce, size verdiğimiz rızıktan (Allâh için) harcayın. Kâfirler, zâlimlerin tâ kendileridir.”; Her türlü övgü ve yücelik O(c.c)'na</p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بِنِعِّ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ "</p>
---	---

¹⁷¹ İsra 17/42; Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 46.

¹⁷² Haşır 59/22-24

aittir.	
---------	--

<p>“Allâh, ki O'ndan başka tanrı yoktur, dâimâ diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefâat edebilir? Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun Kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır (O yüce padişah, göklere, yere, bütün kâinâta hükmetmektedir). Onları koru(yup gözet)mek, kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.”¹⁷³</p>	<p>“اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ”</p>
--	--

Âyetlerde yaratanın rububiyeti ve kudreti vurgulanırken aynı zamanda O'nun sonsuz rahmeti de sergilenmektedir.

“Allah’ın insanoğlundan istediği “Rab” olarak yalnız “Âlemlerin Rabbini” tanınmasıdır.”¹⁷⁴ “Çünkü “Allah, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.”¹⁷⁵ “Allah’tan başkasını Rab edinmek insana yakışmaz.”¹⁷⁶ “Zaten insan Allah’tan başka bir dost da bulamaz.”¹⁷⁷ “Bu durumda Kur’an’ın asıl

¹⁷³ Bakara 2/254-255.

¹⁷⁴ Zariyat 51/56; Nur 24/55; Nisa 4/36; Tevbe 9/31; Ra’d 13/36. Krş. Bakara 2/83; Hud, 11/25-26; Yusuf, 12: 40; Mü’min, 40/66.

¹⁷⁵ Meryem, 19/65. Bkz. Nahl, 16/16.

¹⁷⁶ Enam 6/164.

¹⁷⁷ Tevbe 9/116; Enam 6/51; Secde 32/4; Şura 42/9.

amacının, bireyin Allah ile doğrudan ilişkiye girmesini sağlamak olduğunu söylemek yerinde olacaktır.”¹⁷⁸

2. Allah’ın Kullarından İsteklerde Bulunması ve İnsanın Bireysel Sorumluluğu

Allahu Teâlâ insanı imtihan için yaratmış, ona akıl ve irade vererek sorumlu kılmıştır. İnsana emir ve yasaklarını peygamberler ve kutsal kitaplar aracılığıyla bildirmiştir.

“Terbiye ilerlemeye, olgunlaşmaya yönelik sürekli bir oluştur.”¹⁷⁹ “Bu ilerletici ve olgunlaştırıcı oluşta, insanlar ağır bir teklif (sorumluluk) ile yüklenmişlerdir. Bu sorumluluk ferdin kendisiyle birlikte ailesine de yüklenmiştir.”¹⁸⁰ Aile reisi başta kendisi olmak üzere sorumluluğu altındakileri sırat-ı müstakim’e uygun bir şekilde yaşama ve yaşatma ile, kötülüklerden ve ahiretin azabından kendisini ve ailesini korumakla görevlidir. Bu yüzden her bir fert Allah’tan kendilerini dosdoğru yola iletmesini talep etmekle yükümlüdür. Bu durum kulluk prensipleri doğrultusunda fertte şahsiyet bilinci oluşturarak onu herhangi bir fert olmaktan kurtarıp, sorumluluk yüklenen bir şahıs haline getirecektir. Bu zor görevde, kulluk ve insani yapıp-etmelerinde başarılı olmayı ve doğru yola hidâyet etmesini Allah’tan isteyecektir. İşte bu yol kendilerine nimet verilen sorumluluk sahibi olanların yoludur; gazâba uğrayanların ve sapıkların yolu değil. Ancak doğru yolu arayıp bulmak da kendi başına yeterli değildir; sorumluluk esası bize o yolda çalışmak gerektiğini de anlatıyor. Çalışmak da bilmekle olur.¹⁸¹

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?

Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”¹⁸²

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا
يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

¹⁷⁸ Kayışoğlu, a.g.e., s.58; Bkz: Hüsameddin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Konya, 1996, ss. 179-182.

¹⁷⁹ N. Ayazbeyoğlu, *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an’ı Kerim’in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*, İstanbul 1968, s. 18; Çamdibi, a.g.e., s. 115.

¹⁸⁰ Bkz: Tahrir 66/6.

¹⁸¹ Bkz: Çamdibi, a.g.e., a.y.

¹⁸² Zümer 39/9.

<p>“Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.”¹⁸³ “mealindeki âyetler, sorumluluğun, doğru yolun çalışmanın karşılığının birbirine bağlı olduğunu anlatır.”</p> <p>“Kur’an’ın insan yetiştirmeyi gâyet tutan bütün hükümleri şu mealdeki âyette yer alan istikamet dosdoğru olmak emrinde toplanmıştır.”¹⁸⁴</p>	<p>أَلَا تَزُرُّ وَازِرَةً وَّرَزَّ أُخْرَى * وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى * وَأَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى * ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْآوْفَى</p>
--	--

<p>“Şüphesiz Rabbin onların her birine, yaptıklarının karşılığını tastamam verecektir. Şüphesiz Rabbin onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”¹⁸⁵</p>	<p>" وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَلْيَوْفِيِّهِمْ رَبُّكَ أَعْمَالُهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ * فَاسْتَقِيمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "</p>
---	---

“Kur’an’ı Kerim’de tabiatın Allah tarafından yaratıldığı ve insanların kullanımına sunulduğu belirtilmiştir. Tabiat aynı zamanda Allah’ın varlığının bir delilidir. İnsana düşen, kendisine verilen bunca nimetin farkında olarak yaşamaktır.”¹⁸⁶

<p>“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine</p>	<p>وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ</p>
--	---

¹⁸³ Necm 53/38-41.

¹⁸⁴ Ayazbeyoğlu, “İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an’ı Kerim’in Eğitim ile İlgili Âyetlerinin Tahlili”, s. 21; Çamdibi, a.g.e., s. 116.

¹⁸⁵ Hud 11/111-112.

¹⁸⁶ Mehmet Paçacı, *Kur’an’a Giriş*, İstanbul: T.D.V. İslam Araştırma Merkezi (İsam), 2010, s.66.

onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.” ¹⁸⁷	مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا
--	------------------------------

De ki: “O, sizi hayata getiren, size kulaklar, gözler ve kalpler bağışlayandır; (yine de) ne kadar az şükrediyorsunuz!”	قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ
De ki: “Sizi yeryüzünde türeten O'dur. O'nun huzurunda toplanacaksınız.” ¹⁸⁸ ;	قُلْ هُوَ الَّذِي دَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
“O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? İkisinden de inci ve mercan çıkar. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?” ¹⁸⁹	رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ * مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ * بَيْنَهُمَا بَرْزُخٌ لَا يَبْغِيَانِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ * يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

Kur'an her toplum veya milletin “kendi elleriyle kazandıklarının” karşılığını alması hususunda çok kesin karardır:

¹⁸⁷ İsra 17/70.

¹⁸⁸ Mülk 67/23-24.

¹⁸⁹ Rahman 55/17-23.

<i>Allah'a nimetleri için şükredip O'na inanırsanız, sizi cezalandırmaktan ne kazanır?</i> ¹⁹⁰	مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَأَمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا
<i>"İyilik yaparak halkı ıslah eden kimseler olsaydı Allah, o şehirleri medeniyetleri ve milletleri) haksız yere helak etmezdi."</i> ¹⁹¹	ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقَرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلَهَا غَافِلُونَ

"Allah, milletlerin yükselme ve düşmelerini idare eden kanunlarla icraat etmekten başka birşey yapmamaktadır":

<i>"Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez."</i> ¹⁹²	بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً ذَلِكَ أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
---	---

"Bütün maddi âlemde Allah yüce boyut olduğu için dinin söylediği bir anlamda herşey Allah tarafından bizzat icra edilmektedir. Fakat alışılmış konuşma tarzına göre diyecek olursa, insan ne yaparsa kendisine yapar ve kendisi için yapar ve her yaptığı için sorumlu olur."¹⁹³

Allah'ın kullarından istekte bulunması ve onları yaptıklarından sorumlu tutması hakkındaki âyetler Lokman sûresinde geçmektedir.

<i>"1. Elif. Lâm. Mîm."</i>	"الم"
<i>"2. İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir."</i>	"بَلِّغْ آيَاتِ الْكِتَابِ"

¹⁹⁰ Nisa 4/147.

¹⁹¹ Hud 11/117.; Enam 6/131.; Yunus 10/13.

¹⁹² Ra'd 13/11.; Enfal 8/53.

¹⁹³ Rahman, a.g.e., s.147.

	الْحَكِيمِ "
"3. Güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir)."	" هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ "
"4. O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar ahirete de kesin olarak iman ederler."	" الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ "
"5. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir."	" أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "
"6. İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfi satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır."	" وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِ لَهْوَهُ الْحَدِيثَ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ "
"7. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver!"	" وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَكُنَّا مُستَكْبِرِينَ كَانُوا لَمْ يَسْمَعُهَا كَانُوا فِي أُذُنَيْهِمْ وَقُرْآنًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابِ الْبَئِيمِ "

<p>“8. Şüphesiz, iman edip de güzel davranışlarda bulunanlar için, nimetleri bol cennetler vardır.”</p>	<p>" إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ "</p>
<p>“9. Orada ebedî kalacaklardır. Bu, Allah'ın verdiği gerçek sözdür. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.”</p>	<p>" خَالِدِينَ فِيهَا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "</p>
<p>“10. O, gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı, sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip, orada her faydalı nebattan çift çift bitirdik.”</p>	<p>" خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَالْأَرْضَ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ رَوْحٍ كَرِيمٍ "</p>
<p>“11. İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi (ey kâfirler!) ondan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır (gösteremezler)! Zalimler açık bir sapıklık içindedirler.”</p>	<p>" هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ "</p>
<p>“12. Ant olsun biz Lokman'a, Allah'a şükret! diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır.”</p>	<p>" وَلَقَدْ أَنْتَبْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ "</p>
<p>“13. Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”</p>	<p>" وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ "</p>

<p>“14. Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”</p>	<p>" وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ وَفَصَّالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ "</p>
<p>“15. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”</p>	<p>"وَأَنْ جَاهِدَكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىٰ تُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "</p>
<p>“16. (Lokman, öğütlerine devamla söyle demişti:) Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”</p>	<p>يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِنْتَقَالِ حَبَّةَ مِنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ</p>

“Hz. Lokman bu sözleriyle, yine önemli bir prensip olan ahiret inancını oğluna değişik bir üslupla hatırlatmakta ve dünyada yapılan en ufak bir iyilik veya kötülüğün asla zayi olmayacağını, mutlaka mükafaat veya cezasının görüleceğini belirtmektedir.”

“Hiç şüphesiz, bu inancın, ona kesinkes inanan insanın hayatı üzerinde büyük etkisi olacaktır. Artık o, küçük büyük yaptığı herşeyin bir bir kaydedildiğini

ve yarın ahiret gününde bütün bunların tek tek hesabını vereceğini bildiğinden, insanların gözünden irak da olsa en küçük bir günah ve haksızlık yapmamaya çalışacak ve hayatına bu sorumluluk duygusu içinde devam edecektir.”¹⁹⁴

<p>“17. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”</p>	<p>" يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ "</p>
<p>“18. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.”</p>	<p>" وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ "</p>
<p>“19. Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”</p>	<p>" وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ "</p>

<p>“20. Allah’ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de, insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır.”</p>	<p>" أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ "</p>
<p>“21. Onlara "Allah’ın indirdiğine uyun." dediğinde:</p>	<p>" وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ</p>

¹⁹⁴ Mevlüt Güngör, “Kur’an’ı Kerim’de Hz. Lokman”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 35 Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1996, s.172.

<p><i>Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan; onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!”</i></p>	<p>قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ أَبَاءَنَا أَوْلُو كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ "</p>
<p><i>“22. İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allah'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zaten bütün işlerin sonu Allah'a varır.”</i></p>	<p>" وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ "</p>
<p><i>“23. (Resûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak bizedir. İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Allah kalplerde olanı şüphesiz çok iyi bilir.”</i></p>	<p>" وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ إِنِّي نَارًا مَرَجَعُهُمْ فَتُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ "</p>
<p><i>“24. Onları biraz faydalandırır, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.”</i></p>	<p>" نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ "</p>
<p><i>“25. Ant olsun ki onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka "Allah..." derler. De ki: (Öyleyse) övgü de yalnız Allah'a mahsustur, ama onların çoğu bilmezler.”</i></p>	<p>" وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "</p>

<p><i>“26. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah ’ındır. Bilinmeli ki, asıl hiçbir şeye muhtaç olmayan ve övülmeye lâyık olan Allah ’tır.”</i></p>	<p>" لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ "</p>
<p><i>“27. Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de</i></p>	<p>" وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ "</p>

<p><i>arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet (bilgelik) sahibidir.”</i></p>	<p>شَجَرَةَ أَقْلَامٍ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا قَدَدْتَ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "</p>
<p><i>“28. (İnsanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi bilen ve görendir.”</i></p>	<p>" مَا خَلَقْنَاكُمْ وَلَا بَعَثْنَاكُمْ إِلَّا كَفَافٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ "</p>
<p><i>“29. Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vâdeye kadar hareketine devam eder. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.”</i></p>	<p>"أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ "</p>
<p><i>“30. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir; ondan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâtıldır. Gerçekten Allah çok yüce, çok uludur”.</i></p>	<p>" ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ "</p>

Vahiy bireyi hayatın her aşamasında şimdi ve sonrası için (bollukta ve darlıkta sevinçte ve hüzünde) “sabır ve şükür” konusuna sık sık vurgu yaparak maddi ve manevi yönden onu destekler, ona yol gösterir, örneğin lokman suresi 31. Âyetinde:

<p><i>“31. “Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah’ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz</i></p>	<p>" أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ "</p>
--	---

<p><i>bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.” Buyrulmuştur zira müminler, Allah’ı varlıkta da yoklukta da anan, sıkıntı anında sabreden kendisine nimet verildiğinde ise şükreden kimseler olarak ifade edilir.¹⁹⁵</i></p>	<p>لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ</p>
<p><i>“32. Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlâsla) ona yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hainler bilerek inkâr eder.”</i></p>	<p>وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلُلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّيَهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ</p>

<p><i>“33. Ey İnsanlar! Rabb’inize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası namına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allah’ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.”</i></p>	<p>" يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْتَشِرُوا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنِ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْعُرُورُ "</p>
<p><i>“34. Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah’ın katındadır. Yağmuru o yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.”¹⁹⁶</i></p>	<p>" إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَآذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "</p>

¹⁹⁵ Er-Râzî, a.g.e., XVIII, s.179.

¹⁹⁶ Lokman 31/1-34.

Allah'ın kullarından yapmalarını istediği şeyler ve bunun sonucunda bireysel sorumlulukların hatırlatıldığı Hucurât sûresi (49/9-13.) Âyetler'de ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

<p>“9. Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şâyet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”</p>	<p>"وَأِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ تِ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ"</p>
---	---

<p>“10. Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.”</p>	<p>" إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "</p>
<p>“11. Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir.”</p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُوا قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ"</p>

<p>“12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O hâlde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”</p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِتْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرَهُتُمُوهُ وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ "</p>
<p>“13. Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, ondan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”¹⁹⁷</p>	<p>" يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "</p>

İnsan yaptığı hatalardan vazgeçtiğinde Allah tarafından affedileceğini unutmamalıdır. Bu durum Zümer sûresinde şöyle açıklanmıştır:

<p>“De ki: “[Allah şöyle buyuruyor:] ‘Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin: Allah bütün günahları bağışlar; çünkü yalnız O, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır!’”¹⁹⁸</p>	<p>" قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ "</p>
---	---

¹⁹⁷ Hucurât 49/9-13.

¹⁹⁸ Zümer 39/53.

“İnanç esaslarımız, ibadetlerimiz, ahlâki ilkelerimiz, güzel örf ve ananelerimiz, diğer kültürel unsurlar, tarihimiz, ümmet şuuru, bizim temel değerlerimizdir. İlâhi kaynaktan beslenen bütün bu değerlerimizin üzerinde yükselecek olan faziletlerimiz bize, insanlık tarihinin en güçlü medeniyetini yeniden inşa edecek eşsiz şahsiyetleri yetiştirmek için yeterlidir. Burada cevabını bulmamız gereken en mühim soru bunu nasıl yapacağımızdır. Yani değerlerimiz, bizim üzerimizde nasıl faziletlere dönüşecek? Bu değerlerimizi, şahsiyetlerimizde nasıl yaşatabiliriz?”¹⁹⁹

“Bu sorulara vereceğimiz doğru cevaplar, aynı zamanda asıl kulluk vazifemizi tarif edecektir. Çünkü Allah Teâlâ:

<p><i>Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayır işlerinde de birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar iyi insanlardandır.</i>²⁰⁰</p>	<p>" يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ "</p>
---	---

buyurmakla bize bir mümin olarak asli vazifemizi hatırlatıyor ve bunun yolunu da gösteriyor. Görüldüğü gibi âyet-i kerimede şahsiyetin temel dinamiklerini oluşturan İman değerleri hemen başta zikrediliyor ve hemen arkasından bu değerlerin aksiyon haline dönüşmüş faziletleri sıralanıyor. Çok mühim bir husus da faziletlerde son noktanın yani bir üst sınırın olmayışıdır. “Hayırda yarışmak” ifadesi bunu açıkça vurgulamaktadır. Bir başka âyette ise

<p><i>“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir toplum getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler; Allah yolunda mücadele eder, hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. Bu, Allah'ın</i></p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ</p>
--	--

¹⁹⁹ Kanger, a.g.e., s.52.

²⁰⁰ Âl-i İmran 3/114.

<p><i>bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.”²⁰¹</i></p>	<p>فَضَّلُ اللهُ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ</p>
---	---

Buyurulmaktadır ki, bu da yaratılışımızın sebebi ve yegâne sorumluluğumuz olan “bu îmanî değerleri kazanma ve faziletlere dönüştürme hususiyetimizi yitirdiğimizde başımıza gelecek durumu anlatmaktadır.”²⁰²

İnsanın bireysel sorumluluğuyla ilgili yüce Allah İsrâ Suresi (17/23-27.) Âyetler’de şöyle buyurmuştur:

<p><i>“23. Rabb’in, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "Of!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”</i></p>	<p>وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا</p>
<p><i>“24. Onları sirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve:” “Rabb’im! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!” “diyerek dua et.”</i></p>	<p>وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا</p>
<p><i>“25. Rabb’iniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tövbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.”</i></p>	<p>رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنَّ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا</p>

²⁰¹ Maide 5/54.

²⁰² Kanger, a.g.e., s.52.

<p>“26. Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma.”</p>	<p>” وَأَنْتَ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا ”</p>
<p>“27. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabb’ine karşı çok nankördür.”²⁰³</p>	<p>” إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ”</p>

Allah’ın kullarından istedikleri arasında onu sosyal hayatta rahatlatacak olan şu hatırlatmalar Kehf sûresi 18/23-24. Âyetlerinde şöyle anlatılmaktadır:

<p>“Ve hiçbir şey hakkında, “Ben bu işi yarın mutlaka yapacağım” deme;” “(bunu) ancak “Eğer Allah dilerse” [sözcüğüyle birlikte söyle.] “Ve bunu unutursan” [hatırladığın zaman] “Rabbini anarak de ki:” “Umarım ki Rabbim beni doğru olana bundan daha yakın olan bir bilgi ve duyarlık düzeyine eriştirir!”²⁰⁴</p>	<p>” وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا * إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا ”</p>
---	---

Ahlâki kanunlar bizlere çeşitli sorumluluklar yükler. Sorumluluktan kaçılması ahlâki kanunların uygulanmasını zorlaştırır ve önemsiz kılar. Sorumluluk sahibi insan kendine düşen görevini yaptığında karşılığını görür yapmadığında ise cezasını çekecektir. Bu davranışların ödüllendirilmesi veya cezalandırılmasının ölçüsünün ne olacağı da sorumluluk aşamasından sonra gerçekleşecektir. Bu

²⁰³ İsra 17/23-27.

²⁰⁴ Kehf 18/23-24.

nedenle mükellef olma şartlarına haiz her insanın ahlâka konu olan açık gizli niyet ve işlerden dolayı sorumlu tutulması akli ve dini gerekliliktir.²⁰⁵

Kur'an insanın bir vazife varlığı olmasını ve buna istinaden de sorumlu bir varlık oluşunu şöyle ifade eder:

<p><i>“Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”²⁰⁶</i></p>	<p>“ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ”</p>
--	--

<p><i>“İnsanlar, İnanmış demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler.”²⁰⁷</i></p>	<p>أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ</p>
---	--

3. İnsan Hayatı: Dünya ve Ahiret

İnsanın yaratılış amacı Allah'a kulluk etmektir. İnsan bu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Dünya hayatı ahiret hayatının kazanılacağı yerdir. Allahu Teâlâ dünya hayatında insan için sayısız nimet yaratmıştır. Birçok âyette bu nimetler zikredilmektedir.

Dünya hayatı fani (geçici) olup insan için bir imtihandır. İnsanlar öldükten sonra diriltilecek ve dünyada yaptıklarından hesaba çekileceklerdir.²⁰⁸ Aşağıda zikredilen âyet ile dünyanın sonu ve akabinde başlayacak olan ahiret hayatı ile ilgili önemli açıklamalar yapılmıştır.

²⁰⁵ Araf 7/6; Bkz: Mustafa Çağrırcı, *Anahatlarıyla İslam Ahlâkı*, İstanbul, 1995, ss. 137-138.

²⁰⁶ Müminun 23/115.

²⁰⁷ Ankebut 29/2.

²⁰⁸ Bkz:Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, s.66.

<p>“Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan «Ne oluyor buna!» dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır. Ve kim zerre kadar iyilik yapmışsa, onu(n karşılığını) görececek, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu(n karşılığını) görecektir.”²⁰⁹</p>	<p>”إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا * وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا * وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا * يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا * يَا أَيُّهَا رَبِّكَ أُوْحَىٰ لَهَا * يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ * فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ”</p>
---	--

İnsanın dünyadaki hayatıyla ilgili yüce Allah Rahman Suresi (55/1-20.) Âyetler’de bizlere şöyle buyurmuştur:

“1. Çok merhametli(Allah)”	” الرَّحْمَنُ ”
“2. Kur'an'ı öğretti.”	” عَلَّمَ الْقُرْآنَ ”
“3. İnsanı yarattı.”	” خَلَقَ الْإِنْسَانَ ”
“4. Ona konuşmayı öğretti.”	” عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ”
“5. Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte) dir.”	” الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ”
“6. Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.”	” وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ”
“7. Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) o koydu.”	” وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ”

²⁰⁹ Zilzal 99/1-8.

“8. Sakın dengeyi bozmayın.”	" أَلَا تَطْعَمُونَ فِي الْمِيزَانِ "
“9. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın.”	" وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ "
“10. Allah, yeri canlılar için yaratmıştır.”	" وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ "

“11. Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.”	" فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ "
“12. Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.”	" وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ "
“13. O hâlde Rabb’inizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?”	" قَبَائِلِ آلِئِ رَبِّكُمْ تُكذِّبَانِ "
“14. Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı.”	" خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ "
“15. Cinleri öz ateşten yarattı.”	" وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ "
“16. O hâlde, Rabb’inizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?”	" قَبَائِلِ آلِئِ رَبِّكُمْ تُكذِّبَانِ "
“17. (O) iki doğunun ve iki batının Rabb’idir.”	" رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ "
“18. Öyleyse Rabb’inizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?”	" قَبَائِلِ آلِئِ رَبِّكُمْ تُكذِّبَانِ "

“19. İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.”	" مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ "
“20. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.” ²¹⁰	" بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ "

Konumuzla ilgili olarak Mülk sûresi 67/1-3. Âyetler’ de ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“1. Mutlak hükümler elinde olan Allah, yüceler yücüdür ve onun her şeye gücü yeter.”	تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
“2. O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.”	" الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ "
“3. O ki, birbiri ile uyumlu bir biçimde yedi göğü yaratmıştır. Rahman olan Allah’ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?” ²¹¹	الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُتُورٍ

²¹⁰ Rahman 55/1-20.

²¹¹ Mülk 67/1-3.

İnsanın dünya hayatında işlerini kolaylaştıracak ahirette de kurtuluşuna vesile olacak olan hatırlatma Kur'an'da Mücadele suresinin 7. âyetinde şöyle açıklanmıştır:

<p><i>“Göklerde ve yerde olanları Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka odur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka odur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka o, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.”²¹²</i></p>	<p>"أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يُكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا آدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ"</p>
---	--

Dünya ve ahiret hayatının tasvirinin yapıldığı Abese sûresi 80/24-42. Âyetler’de ise Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

<p>“24. İnsan, yediğine bir baksın!”</p>	<p>" فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ "</p>
<p>“25. Yağmurlar yağdırdık”,</p>	<p>" أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا "</p>
<p>“26. Sonra toprağı göz göz yarıdık”,</p>	<p>" ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا "</p>
<p>“27. Bu suretle orada ekinler bitirdik”,</p>	<p>" فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا "</p>
<p>“28. Üzümler, yoncalar”,</p>	<p>" وَعِنَبًا وَقَضْبًا "</p>
<p>“29. Zeytinlikler, hurmalıklar”,</p>	<p>" وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا "</p>
<p>“30. İri ve sık ağaçlı bahçeler”,</p>	<p>" وَحَدَائِقَ غُلْبًا "</p>
<p>“31. Meyveler ve çayırlar bitirdik.”</p>	<p>" وَفَاكِهَةً وَأَبًّا "</p>
<p>“32. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.”</p>	<p>" مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ "</p>

²¹² Mücadele 58/7.

“33. Kulakları sağır eden o ses geldiğinde”,	" فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ "
“34. İşte o gün kişi kardeşinden, kaçar.”	" يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ "

“35. Annesinden, babasından”,	" وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ "
“36. Eşinden ve çocuklarından.”	" وَصَاحِبَتِيهِ وَبَنِيهِ "
“37. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.”	" لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ "
“38. O gün, birtakım yüzler parıl parıl”,	" وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ مُسْوَرَةٌ "
“39. Güler ve sevinir.”	" ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ "
“40. Yine o gün birtakım yüzleri de keder bürümüş”,	" وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ "
“41. Hüzünden kapkara kesilmiştir.”	" تَرَاهُمْ قَنَرَةٌ "
“42. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır.” ²¹³	" أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ "
“(Dünyalık olarak) size verilen her şey, dünya hayatının geçimliği ve süsüdür. Allah'ın katındaki ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?” ²¹⁴	" وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعِ الْخَيْرِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ "

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.” ²¹⁵	" وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ "
--	--

²¹³ Abese 80/24-42.

²¹⁴ Kasas 28/60.

²¹⁵ Kasas 28/77.

Ayrıca ticaret, alışverişle ilgili olarak Yüce Allah Mutaffifin sûresi (83/1-6.) Âyetler’de şöyle buyurmuştur:

“1. Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!”	" وَيَلِّ لِلْمُطَفِّفِينَ "
“2. Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam”	" الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ "
“3. Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar.”	" وَإِذَا كَالُواهُمْ أَوْ وَزَنُواهُمْ يُخْسِرُونَ "
“4. Onlar düşünmezler mi ki, tekrar diriltilecekler!”	" أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ "
“5. Büyük bir günde”	" لِيَوْمٍ عَظِيمٍ "

Kur’an’ı rehber edinen Müslümanın asıl gayesi ise dünya hayatının geçici olduğu gerçekliğinin farkında olup sonunda da Allah’ın rızasını kazanmaktır. Onun her daim ahiret yurdunun gerçekliğinin farkında olması gerekir. Böylece fani olan dünya hayatının süsüne çekiciliğine aldanmaz.

4. İman - İbadet- Ahlâk- Eylemlerinin “Karakter” Kavramında Birleşmesi

“Allah’a ve ahirete iman, insanın hayatında ve yaptıklarında somut olarak görülmeli; davranışlarımızı inancımız yönlendirmelidir. Allah iyidir, iyilikleri ve güzellikleri ödüllendirir. Haksızlık yapmaz, adildir; cömerttir.”²¹⁶

İman - ibadet ve ahlâk eylemlerinin karakter kavramında birleşmesine ve aksiyona dönüşmesine aşağıdaki âyeti örnek olarak verebiliriz.

²¹⁶ Paçacı, a.g.e., s. 67.

<p>“O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. Allah, iman edip iyi işler yapanların tevbesini kabul eder, lütfundan onlara, fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.”²¹⁷</p>	<p>" وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ وَعَمِلُوا * وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ"</p>
--	--

Serinsu Kur'an ahlâkının evrensel boyutuna dikkat çekerek şu açıklamalarda bulunmuştur: “Kur'an ve sünnet edebi emreder. Kur'an ahlâkının ifade ettiği şey, ne bir insanın özel eğilimleri, ne bir filozofun görüşleri, ne de herhangi bir çağda geçerli olan kanaattir. Kur'an ahlâkı amacı ve metodu itibariyle evrenseldir. Antik çağın filozoflarından günümüz çağın filozoflarına, zamanın başlangıcından zamanın sonuna kadar herkes orada onaylayacağı bir formül bulur.”²¹⁸

“Bu, Kur'an ahlâkının insan fitratını bütün yetenekleri ve derinlikleri içerisinde kapsamasıdır. Böylece Kur'an ahlâkı her sınıftan insana çağrıda bulunabilir.”

“Kur'an ahlâkı felsefelerin ve hayatı ben merkezli anlamlandırmaların gerçekleştiremediği şeyleri en mükemmeliyle yapar. Zira o gücünü, kanun koyucu ve eylem insanı arasında kurulan dengeden alır.”²¹⁹ Kur'an insan için indiğini, insanı hedef aldığını söyleyen bir kitaptır. Nitekim kendisini “İnsanlara hidâyet rehberi-huden li'nâs”²²⁰ ; yani hayatı anlamlandıran İlahi kelimeler olarak tanımlamaktadır. Bunun anlamı; “Kur'an'ın onu anlamak ve yaşamak isteyen insanı, yaşadığı dönemde “Kur'an o anda iniyormuş gibi” onunla ilişkisinde aktif halde etkileşimde bulunmaya yöneltmesidir.”²²¹

²¹⁷ Şûrâ 42/25-26.

²¹⁸ Serinsu, *Kimi Örnek Almalı Hz. Peygamber (s.a.v) ve Kur'an Ahlâkı*, s.23.

²¹⁹ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, s.221, 66., Serinsu, a.g.e., s.23.

²²⁰ Bkz. Bakara, 2/185; Al-i İmran, 3/138; A'raf, 7/51, 203; Yunus, 10/57.

²²¹ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, ss. 231,274.

Dolayısıyla vahiy, nerede ve ne zaman insan varsa, o insanın “varlık şartlarını” onaylar. Yani varlık-bütününden temelini bulan, varlık-koşullarından, fenomenlerinden hareket eder. Kur’an-ı Kerim bize, Hz. Âdem’den beri insanın fitrî özellikleriyle varlığının hep aynı olduğunu bidirmektedir. İşte bu insan, somut varlık bütününde temelini bulan birbirine dayanan ve birbirini gerektiren varlık koşullarından hareket etmektedir. Ne yaptığıının bilincinde olan ve aktif halde varlığını sürdüren insan hayatı boyunca karşılaştığı meseleleri çözmeye çalışmakta buna göre tavır takınmaktadır. Bu ise insanın sahip olduğu değer duygusu ile gerçekleşir. Değerlerle ilgisi olmayan hiçbir insan eylemi yoktur. Hayattaki bütün eylemlerimizi değerler yönetip düzenlerler.²²²

Kur’an ahlakı ile fitrat arasında sıkı bir ilişki vardır. Serinsu bunu şöyle ifade eder: “Bunun anlamı, ahlâk kanununun insan fitratı içerisine konulmuş olmasıdır. Kur’an’ın, insanı parçalamadan ve şu veya bu şekilde bölmeden, varlık koşulları ve varlık unsurlarıyla birlikte somut bir bütün olarak ele alması, Allah tarafından gönderilen kitap’ın, insanın içerisindeki bu ahlâk kanununu doğrulaması demektir.”²²³ bu durumu İbn-Teymiyye şöyle açıklamaktadır:

“Peygamberlerin görevi, fitratı değiştirmek değil, onu olgunluğa erdirmek ve tamamlamaktır”.²²⁴

Kur’an’ı Kerim, insanın varlık şartı olarak değer duygusunun temelini akide olarak tespit eder.²²⁵ “Bu da insanın bir diğer temel varlık koşulu iman ile ilgilidir.”²²⁶

“İnsan çeşitli durumlar içinde yaşar. Bu durumlar, insanı hayatın gerçekleri ile karşı karşıya getirir; hatta içine sürükler. İnsan yaşamını sürdürmek için bu durumlara bir anlam vermek, onlarda bir değer görmek zorundadır. İnsan içinde yaşadığı durumlara bir anlam veremediği, onlarda bir değer göremediği zaman, onun yapıp-etmeleri sona erer; o, artık yaşayamaz. İnsanın bu durumlardan sıyrılabilmesi, onlarla başa çıkması, ancak insanda kendisini yapıp-etmelerine

²²² Mengüsoğlu, a.g.e., ss. 13,273,285; Serinsu, a.g.e., s.24.

²²³ Krş. Draz, *Kur’an Ahlakı*, s 214.; Serinsu, a.g.e., a.y.

²²⁴ Serinsu, a.y.

²²⁵ Bkz. Mu’minun 23:57-61; Feth 48:29; Hadid 57:7.

²²⁶ Serinsu, a.y.

verebilecek bir gücün bulunmasına bağlıdır. Bu güç imandır. Eğer insan, inanan bir varlık olmasaydı, o zaman onun gerçek durumu nasıl olacaktı? İnanmayan bir varlık yapıp-etmelerine nasıl anlam verebilirdi; bunda nasıl bir değer görebilirdi; kendini nasıl eğitebilirdi?”²²⁷

Kur’an’a göre, insanın varlık şartı olarak değer duygusu ve inanma, varoluş yönünden, dinî kurallardan öncedir. Yaratılıştan beri ahlâk (iyi-kötü), din (kutsal olan-kutsal olmayan), sanat (güzel-çirkin) duygusu her insan ruhuna üflenmiştir. Gerçekten, bu değer duygularının ortaya çıkışını, çocukluk dahil yaşamın tüm evrelerinde görmüyor muyuz?

<p>“Adem’e isimlerin tümünü öğretti...”²²⁸</p>	<p>" وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ... "</p>
<p>“İnsan fitratını ve onu (yaratılış amacına uygun) biçimlendirene; ona isyân etme becerisini ve itâatini (Allah’a karşı sorumluluk bilincini) ilhâm edene andolsun ki...”²²⁹</p>	<p>" وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْتَهَا * فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَتَقْوِيهَا "</p>

“Kur’an ahlâkı, insanın bu varlık şartlarını bozmak ve onu oluşturan içsel otoriteyi kaldırmak için gelmemiştir. Kur’an, onları geçerlikten kaldırmak şöyle dursun, varlık koşullarını tasdik etmekte, sürdürmekte ve açıklamaktadır.”²³⁰

“Diğer taraftan ne insanın varlık koşulları/fitrî kabiliyetleri ne de Kur’an ahlâkı, insanın hür bir varlık oluşunu iptal ederek insana kendini zorla kabul ettiren ve onayından bağımsız bir baskıdır. Çünkü vahiyle anlamlandırılmış bir hayatın, bizim için ahlâki bir sorumluluk haline gelebilmesi, ancak kendi rızamız ve hür seçimimiz iledir.”²³¹

²²⁷ Mengüşoğlu, a.g.e., s. 168; Serinsu, a.g.e., ss. 24-25.

²²⁸ Bakara 2/31.

²²⁹ Şems 91/7-8.

²³⁰ Krş. Draz, a.y.; Serinsu, a.g.e., s.25.

²³¹ Serinsu, a.y.

İman ibadet ve ahlâk eylemlerinin karakter inşasındaki yerini ve önemini Rabbimiz Kehf sûresinin 234 ve 235. Âyetlerinde şöyle açıklamaktadır:

<p><i>“De ki: Bu gerçek, Rabb’inizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin.”²³²</i></p>	<p>” وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ... ”</p>
<p><i>“Kim yola gelirse kendisi için gelmiş olur, kim de saparsa kendi aleyhine sapar...”²³³</i></p>	<p>” مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ... ”</p>

Serinsu, iman-ibadet ve ahlâk eylemlerinin karakter kavramında birleşmesi ile ilgili yukarıda zikredilen âyetler ışığında konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmıştır: “Bu nedenle kendi hür iradesi ve seçimi ile iman eden insan, her şeyi yaratan Yüce Allah’a hayatını vahiyle anlamlandıracağı sözünü vermiş olmaktadır. Bu sözleşme Aşkın Varlık ile yaratılmış arasındaki son derece özel bir ilişkiye işaret eder. Başka bir kimsenin bu münasebete tanık olması mümkün değildir. Ancak “iman ettim” vaadinin gerçek durumunu gösteren bir ölçü vardır. O da bu sözün toplumsal hayata yansıyan boyutudur. Kişinin imanındaki doğruluğunun (sadaikat ve ihlâsının) ölçüsü buradadır. Çünkü insan topluluk içerisinde her an kendi benzerleri ile ilişki halinde olduğundan eylemleri ile hayatı nasıl anlamlandırdığını ortaya koyar; kendini gizleyemez. İşte vahiyle hayatı anlamlandıran insanın sosyal münasebetleri, yüklendiği emanet-hilafet bilinci ile oluşacak; toplumsal hayata, hayat-tabiat-evren’le olan ilişkilerine amel/eylem olarak yansıyacaktır. Onun için Kur’an ahlâkının en temel yükümlülüğü şudur:”

<p><i>“Gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, dinleyin ve itâat edin!”²³⁴</i></p>	<p>” فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَطِيعُوا وَأَطِيعُوا ... ”</p>
---	---

²³² Kehf 18/29.

²³³ İsrâ 17/15.

²³⁴ Teğabun 64/16.; Serinsu, a.g.e., s.26.

--	--

“Bu sebeple Kur’an’ı Kerim iman etmeyi ve onun gereklerini yerine getirmeyi “*emanet ve hilafet bilinci*” çerçevesinde bir ödev olarak değerlendirir. Çünkü bu bilinç hali ile insanın “muhakeme yahut akıl ve irade –yani, iki veya daha fazla hareket tarzı veya eylem biçimi arasında seçim yapabilme- yeteneği”²³⁵ yaşama katılır. Dolayısıyla bu bilinç hali ve ödev sorumluluğu asla sıradanlaştırılmamalı ve alışkanlık haline getirilmemelidir. Kurulmuş bir makine gibi sorumluluklarını alışkanlıkla yerine getiren kimse, bu sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmiş olur mu?”²³⁶

Diğer yandan, Kur’an, müminleri eylemlerini meşrulaştırma tehlikesinden korumak için bütün insani yapıp-etmelerinde onlara “ihlâs- niyet/kalp temizliği (kalb-i selim)” üzerine olmalarını önerir.

“...O gün ki ne mal fayda verir, ne de oğullar, ancak Allah’a selim bir kalp ile varan başka!” ²³⁷	يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بُلُوٌّ * إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ
“Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış, birbirinden ayrılmıştır: O halde, şeytânî güçlere ve düzenlere (uymayı) reddedenler ve Allah’a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam mesnede tutunmuşlardır: Zira Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.” ²³⁸	“لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْعَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ”
“Yoksa siz, gece boyunca [namazda] secde ederek yahut ayakta durarak kendini [Allah’a] ibadete adayan, öteki	“أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْأَجْرَةَ

²³⁵ M. Esed, *Kur’an Mesajı*, II, 868.; Serinsu, a.y.

²³⁶ Serinsu, a.g.e., s.27.

²³⁷ Şuarâ 26/88-89.

²³⁸ Bakara 2/256.

<p>dünyayı gözeten ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse [ile kendinizi bir mi tutuyor]sunuz?” “De ki: “Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?” yalnızca akıl-iz‘ân sahipleri bunun farkındadır!”²³⁹</p>	<p>وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ</p>
<p>“Rahmân’ın uyarısını görmezden gelmeyi tercih eden kimseye gelince, Biz onun içine öteki kişiliğini oluşturmak üzere [kalıcı] bir şeytânî dürtü yerleştiririz.”²⁴⁰</p>	<p>" وَمَنْ يَعْتُشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ "</p>
<p>“Ve [onlara söyle:] görünmez varlıkları ve insanları yalnızca [Beni tanımaları ve] Bana kulluk etmeleri için yarattım.”²⁴¹</p>	<p>" وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ "</p>
<p>“[Ve dedik ki:] “Eğer iyilikte sebat ederseniz, iyiliği yalnızca kendiniz için yapmış olursunuz; eğer kötülük yapmaya kalkışırsanız bunu da kendiniz için yapmış olursunuz.”²⁴²</p>	<p>إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ...</p>
<p>“İnsanlar, sadece <<İnandık!>> demeleriyle bırakılacaklarını ve sınava çekilmeyeceklerini mi sanıyorlar?”²⁴³</p>	<p>" أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ "</p>
<p>“Gerçek şu ki, Allah’ı ve Ahiret Günü’nü [korku ve umutla bekleyen] ve O’nu her daim anan kimseler için Allah’ın Elçisi güzel bir örnek teşkil eder.”²⁴⁴</p>	<p>" لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا "</p>

²³⁹ Zümer 39/9.

²⁴⁰ Zuhruf 43/36.

²⁴¹ Zariyat 51/56.

²⁴² İsrâ 17/7.

²⁴³ Ankebût 29/2.

²⁴⁴ Ahzab 33/21.

<p>“Ve gündüzün başında ve sonunda, bir de gecenin erken saatlerinde salâta devamlı ol; çünkü muhakkak ki iyi eylemler kötü eylemleri giderir; [Allah’ı] hatırında tutanlar için bir öğüt, bir hatırlatmadır bu.”²⁴⁵</p>	<p>" وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ "</p>
<p>“Sana vahyedilen bu ilâhî kelâmı [başka insanlara] ilet, ve namazında dikkatli ve devamlı ol: çünkü namaz [insanı] çirkin fiillerden ve akla ve sağduyuya aykırı olan her türlü şeyden alıkoyar; Allah’ı anmak gerçekten en büyük [erdem ve iyilik]tir. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.”²⁴⁶</p>	<p>" أَنْتُمْ مَا أَوْجَى إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ "</p>
<p>“Çünkü, Allah elbette, kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyanlarla beraberdir, yani iyi olan ve iyilikte devamlı olanlarla!”²⁴⁷</p>	<p>" إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ "</p>
<p>“Siz ey imana ermiş olanlar! Neden söyledikleriniz ile yaptıklarınız birbirine uymuyor?”²⁴⁸</p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ "</p>

<p>“Öyleyse Beni anın ki Ben de sizi anayım; Bana şükredin ve Beni inkâr etmeyin.”²⁴⁹</p>	<p>" فَادْكُرُونِي أذكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ "</p>
<p>“(Yersiz) bir gurura kapılarak insanlara üstünlük taslama ve yeryüzünde küstahça gezip durma: unutma ki Allah, böbürlenerek küstahlık yapanları sevmez.”²⁵⁰</p>	<p>" وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ "</p>

²⁴⁵ Hüd 11/114.

²⁴⁶ Ankebût 29/45.

²⁴⁷ Nahl 16/128.

²⁴⁸ Saff 61/2.

²⁴⁹ Bakara 2/152.

²⁵⁰ Lokman 31/18.

“İnsan, gerek verasetle kendine intikal eden mizaç ve gerekse sonradan çevreden kazandığı huy ve alışkanlıklarıyla yaptığı davranışlarıyla kendine göre bir yol tutar. Fakat bu karakter vasıfları her zaman doğru olmayabilir. Doğru oluşunun ölçüsü Allah’ın ve Rasûlünün beyan buyurdıkları ölçülere göre davranmasıyladır.”²⁵¹

<p><i>“Ey insanlar! Şüphesiz ki, biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”</i>²⁵²</p>	<p>” يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ”</p>
--	--

5. İman-İbadet-Ahlâk Bütünlüğü ile Bireysel İyilik ve Toplumsal İyilik

Dinimizde “İman”, aktif olarak salih amelle beraber somutlaşan eylemli inançtır.

“Şüphesiz ki, Kur’an’ın bir temel gayesi de yeryüzünde adil ve ahlâki temellere dayanan, yaşanılabilir bir toplumsal düzen kurmaktır.”²⁵³

Kur’an bireyin toplum hayatıyla ilgili görev ve sorumlulukları hakkında bilgi verir. Kur’an’da bireyin sosyal ilişkilerinde karşılaşılabileceği problemler ile ilgili dini ve hukuki prensipler yer alır. Allah’a iman etmenin ve ahlâkın sosyal

²⁵¹ Çamdibi, a.g.e., s. 121.

²⁵² Hucurât 49/13.

²⁵³ Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, s.104.

hayattaki karşılığı, Kur'an'ın görev ve sorumluluklara dair düzenlemelerinde yer almaktadır. İman eden ve ahlaklı davranışlar sergileyen bireyler toplumsal hayatta da hakkı gözetecek adaleti sağlayacaktır.²⁵⁴

<p><i>“Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”²⁵⁵</i></p>	<p>" كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ "</p>
--	---

Kur'an yolu tefsirinde âyet, Kur'an'ın gönderiliş amacının insanları doğru yola ileterek doğru itikada yönelmelerini ve salih amel ile kurtuluşa erebileceklerini anlasınlar diye yorumlanmıştır.²⁵⁶

<p><i>“Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁵⁷</i></p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ "</p>
---	---

“Kur'an hak ve adalet karşısında herkesin eşit olduğunu ve hukukun üstünlüğünün herkes tarafından tanınması gerektiğini belirtir.”²⁵⁸

--	--

²⁵⁴ Paçacı, a.g.e., s. 68.

²⁵⁵ Sad 38/29.

²⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, ss. 578-579.

²⁵⁷ Maide 5/8

²⁵⁸ Paçacı, a.y.

<p>“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁵⁹</p>	<p>”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدُوا وَإِن تَلُوا أَوْ تَعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا“</p>
<p>“Siz ey imana ermiş olanlar! Yakıtı insanlar ve taşlar olan [öteki dünyanın] ateş[in]den kendinizi ve size yakın olanları koruyun: onun başında [gözetici olarak] bulunanlar, emrettiği hiçbir şeyde Allah’a karşı gelmeyen, ama [daima] kendilerinden isteneni yapan kararlı [ve] azimli meleklerdir.”²⁶⁰</p>	<p>”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ“</p>
<p>“Her can ölümü tadacaktır; ne var ki, [hayatın] iyi ve kötü [tezahürleriyle] karşı karşıya getirerek sınıyoruz sizi; ve sonunda hepiniz Bize döneceksiniz.”²⁶¹</p>	<p>كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَاللَّيْنَا تُرْجَعُونَ</p>
<p>“Göklerin ve yerin mülkü O’nundur; ve bütün işler [asıl kaynağı olan] Allah’a döndürülür.”²⁶²</p>	<p>”لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ</p>

²⁵⁹ Nisa 4/135.

²⁶⁰ Tahrir 66/6.

²⁶¹ Enbiya 21/35.

	الأمور "
<p>“[Bütün insanlığı] hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır; ve onlarla en güzel, en inandırıcı yöntemlerle tartış; şüphesiz, O'nun yolundan kimin saptığını en iyi bilen senin Rabbindir; ve yine doğru yola erişenleri de en iyi bilen O'dur.”²⁶³</p>	<p>" أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ "</p>
<p>“Gerçek şu ki, insanı yaratan Biziz ve onun iç-benliğinin ona ne fısıldadığını Biz biliriz: çünkü Biz ona şah damarından daha yakınız.”²⁶⁴</p>	<p>" وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَتَعَلَّمَ مَا تُوسَّوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ "</p>
<p>“Şüphesiz Allah, kimseye zerre kadar haksızlık yapmaz; eğer hayırlı bir iş varsa onu kat kat arttırır ve rahmetinden büyük bir ödül bahşeder.”²⁶⁵</p>	<p>" إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا "</p>

Âyet ile dürüstlikle çalışıp çabalamanın, alın teriyle kazanmanın aynı zamanda Allah katındaki değerine de işaret edilmektedir.²⁶⁶

<p>“Elçilerimizden senden önce gönderdiklerimiz için de</p>	<p>" سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ "</p>
---	---

²⁶² Hadid 57/5.

²⁶³ Nahl 16/125.

²⁶⁴ Kaf 50/16.

²⁶⁵ Nisa 4/40.

²⁶⁶ Karaman vd. Kur'an Yolu,

<p>(izlediğimiz) yol buydu; Bizim (çizdiğimiz) yolda bir değişme göremezsin.”²⁶⁷</p>	<p>مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ”</p>
<p>“(O halde,) Allah'ın kendisi için takdir ettiği şeyi (yapmasından dolayı) Peygamber'e hiçbir suç isnad edilemez. (Gerçekte, bu) sizden önce gelip geçenler için de Allah'ın bir uygulamasıydı; ve (şunu unutma ki) Allah'ın iradesi mutlaka tecelli eder.”²⁶⁸;</p>	<p>مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا</p>
<p>“Daha önce gelip geçen (bu tür günahkar)lar için Allah'ın tatbik ettiği yol budur; ve sen Allah'ın tatbikatında bir değişiklik göremezsin!”²⁶⁹;</p>	<p>سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا</p>
<p>“Yeryüzünde böbürlenmelerini artırdı, (Allah'ın mesajlarına karşı) şeytanî itirazlar geliştirme (çaba)larını... Halbuki, bütün şeytanî tuzaklar (sonunda) sadece sahiplerini yutar; yoksa onlar, önceki (günahkar)ların (sürüklendikleri) yoldan başka bir şey mi bekliyorlar? Sen Allah'ın tuttuğu yol ve yöntemde hiçbir değişiklik göremezsin; evet sen, Allah'ın yolunda ve yönteminde bir sapma göremezsin!”²⁷⁰</p>	<p>اسْتَكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرُ السَّيِّئِ وَلَا يَجِبُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا</p>

²⁶⁷ İsrâ 17/77.

²⁶⁸ Ahzab 33/38.

²⁶⁹ Ahzab 33/62.

²⁷⁰ Fatır 35/43.

Allah'a iman edip salih ameller işleyen toplumlar, dünyada egemen yaşadıkları gibi,²⁷¹ ahirette de cennetle mükâfatlandırılırlar.²⁷²

B. KUR'AN'DA BİREYİN KARAKTERİNE İLİŞKİN KAVRAMLAR

1. Nefs

Nefs kavramı Kur'an'da birçok yerde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bazı âyetlerde nefis kavramının şahıs birey anlamında kullanıldığı görülmektedir.²⁷³

<p><i>“Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez.” “Hiçbir kimseden herhangi bir şefaak kabul olunmaz, fidiye alınmaz. Onlara yardım da edilmez.”²⁷⁴</i></p>	<p>” وَأَنْفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ”</p>
<p><i>“Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı.”²⁷⁵</i></p>	<p>” وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّرَأْتُمْ فِيهَا ” ” وَاللَّهُ مُخْرَجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ”</p>

Bu kavram, bazı âyetlerde ise «insanın kendisi/zatı/şahsı» anlamında kullanılmıştır.²⁷⁶

²⁷¹ Enbiya 21/105; Nur 24/55.

²⁷² Bakara 2/62; Maide 5/69; Nisa 4/123-124.

²⁷³ Muhammed İzzet Derzeze, *Asru'n-Nebi Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı I*, (Türkçesi Mehmet Yolcu), 1989 İstanbul, s. 451.

²⁷⁴ Bakara 2/48.

²⁷⁵ Bakara 2/72

<p>“De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.”²⁷⁷</p>	<p>قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَيَسْبِرُ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ</p>
<p>“De ki: “Ey insanlar, size Rabbinizden gerçek (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse, ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim.”²⁷⁸</p>	<p>قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ</p>

İslam tasavvufunda nefis temel psikolojik bir kavram olarak görülür. Kur'an'da nefis, insanın ruh ve beden bütünlüğü²⁷⁹ olarak kullanılmış olduğu söylenebilir.²⁸⁰

<p>“Onlar ki günahın büyüklerinden (vebalden) ve çirkef davranışlardan kaçınırlar, ancak ufak tefek kusurlar hariç; şüphesiz ki, Rabbin geniş mağfiretlidir. O sizin her halinizi en iyi bilendir, sizi topraktan meydana getirdiğinde ve sizler analarınızın karınlarında cenin halinde iken. Şimdi nefislerinizi temize çıkarmaya</p>	<p>" الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ</p>
---	---

²⁷⁶ Derveze, *Asru'n-Nebi Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı I*, s. 451.

²⁷⁷ Araf 7/188.

²⁷⁸ Yunus 10/108.

²⁷⁹ Hüseyin Aydın, *Muhâsibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, Ankara 1976, s. 79.

²⁸⁰ Aydın, a.g.e., s. 79.

<i>kalkışmayın! O'dur en iyi bilen gūnahtan korkup sakınanı!''²⁸¹</i>	"
--	---

Bu âyetin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır, nefisleri temize çıkarmanın, insanın kendisini hiç günahsız, kusursuz, tertemiz kabul edip övmek olduğunu söyleyerek, insanın farkında olmadan birçok kusur işleyebileceğine de dikkat çekmiştir.²⁸²

Mahmut Çamdibi de âyet ile, nefsin, insanın beden ruh bütünlüğü içindeki zâtı, şahsiyeti, kendisi olduğunun anlaşıldığını, zira âyetin başı, insanın günah karşısındaki tavrını, (psikolojik bir durumunu) ortası bedenî ve ruhî yaratılışını, sonu ise günahları inkâr ederek nefsi temize çıkarmayı (psikolojik bir savunmayı), kendini beğenmeyi ifade ettiğini söylemiştir.²⁸³

“Kötü duygu ve davranışların kaynağı olarak insan şahsiyetini olumsuz yönde etkileyen nefis, sözlükte; ruh, can, kan, azamet, izzet, irade,²⁸⁴ insandaki şehvet, yiyip içmek gibi maddi ihtiyaçlara olan tabî meyil, bir şeyin ta kendisi, döl suyu, şahsiyet, öz benlik, bir şeyin hakikati ve cevheri, canlılardaki hareket gibi manaları içermektedir.”²⁸⁵

“İnsanın gönlüne, kalbine ve iç âlemine de kılavuzluk yapan nefis, insanın beden ve ruhunu²⁸⁶ yani tam olarak iç âlemini, kalbini ve canını ifade eden bir kavram²⁸⁷ olup, Kur'an'ın pek çok âyetinde bu manalarda kullanıldığını görmekteyiz.”²⁸⁸

²⁸¹ Necm 53/32.

²⁸² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul 1980, VII/318.

²⁸³ Çamdibi, a.g.e., s. 135.

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Daru Sadır, ts., VI, 234; Kara, a.g.e., s.3; Çamdibi, a.y.

²⁸⁵ Halis Ayhan, “Eğitim Bilimine Giriş”, İstanbul 1997, Şule Yay., s.145.

²⁸⁶ Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İstanbul 1998, İnsan Yay., s. 37.

²⁸⁷ Asım Yapıcı, *İslam'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, İstanbul 1997, Beyan Yay., ts, s. 30.

²⁸⁸ Bu konuda bkz. Bakara 2/87, 109, 130, 235, Âl-i İmran, 3/154, Nisa 4/113, En'âm 6/158, A'râf 7/205, Hûd 11/39, Yûsuf 12/77, İsrâ 17/7, Tâhâ 20/67, Enbiyâ 21/64, Neml 27/14, es-Secde 32/17, Mücâdele 58/8.

<p>“Sana açmadıklarını nefislerinde (içlerinde, kalplerinde) gizliyorlar”²⁸⁹</p>	<p>يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ ...لَكَ...</p>
---	--

âyetinde geçen nefis kelimesi bu manada kullanılmaktadır.”

“Elmalılı Hamdi Yazır ruhun kavrama algılama özelliği sebebiyle ruha da nefis denilebileceğini söylemiştir.”²⁹⁰ Ahmet Ögke, Kur’an’da nefsin daha çok “ruh” anlamında kullanıldığını,²⁹¹ Fazlur Rahman ise nefsin, bazı durumlarda da insanın kişilik özelliği, eğilim ve temayülleri olarak anlaşılabilirliğini zikretmiştir.²⁹²

İnsan nefsinde; yaratılıştan şehvete, günaha ve kötülüğe bir eğilim vardır.

<p>“Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” dedi.”²⁹³</p>	<p>وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ</p>
---	--

âyetinde belirtildiği üzere nefis kötülük yapmaya meyillidir.²⁹⁴

<p>“Nefsanî arzulara özellikle kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı...”²⁹⁵</p>	<p>" زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالنَّبِيِّنَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ... "</p>
---	--

²⁸⁹ Âl-i İmran 3/154

²⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/203; Bkz: Bakara 2/9.

²⁹¹ Ögke, a.g.e., s. 25.

²⁹² Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, ss. 68-69.

²⁹³ Yusuf 12/53

²⁹⁴ Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, s. 32.

²⁹⁵ Âl-i İmran 3/14

“Heva, nefsin şehvete meyli için kullanıldığı gibi, bizzat şehvete meyyal nefis içinde kullanılmıştır. Bu manada nefis zalim ve cahildir. Her kötü işve söz onun bu cehaletinden ve zalimliğinden neş’et eder. İnsandaki her şerrin kaynağı odur.”²⁹⁶ “Nefis insan davranışlarının motive edip harekete geçirmekte çok önemli rol oynamaktadır. Bireyin istek ve arzularını organize etmekte, bütün konuşma ve davranışlarını etkilemektedir.”²⁹⁷

“Nefis insanın iç âleminde yaşadığı ve hayatı boyunca yapıp-etmelerini harekete geçiren motor güçtür. Nefis iyilik ve kötülük yapmaya yatkındır.”

<p>“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefisini arındıran kurtuluşa ermiştir.”²⁹⁸</p>	<p>وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا * فَأَلَّهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا</p>
---	--

“Nefis kavramı, insanın hayır, şer, itaat ve isyan gibi olumlu ve olumsuz bütün eğilimlerini içine almaktadır.”²⁹⁹ “Allah nefse iyilik ve kötülük yapma enstrümanı koymuştur. Nefis, insan davranışlarını ve kişiliğini etkileyen önemli bir faktördür.”³⁰⁰

2. Mizaç

“İnsanın duygularının bütünü olarak tanımlayabileceğimiz mizaç³⁰¹, şahsiyetin duygusal yönünü açıklayan ve şahsiyete etki eden bir kavramdır.”³⁰²

“Mizaç, şahsiyetin bir parçasıdır. Bu nedenle şahsiyet, mizaç ve karakterle yakından ilgili olmakla beraber, daha genel bir kavramdır.”³⁰³ “Mizaç dediğimiz

²⁹⁶ Lütfullah Cebeci, *Kur’ân’da Şer Problemi*, Akçağ Yay., Ankara 1985, s. 146.

²⁹⁷ Halis Ayhan, *“Eğitim Bilimine Giriş”*, İstanbul 1997, Şule Yay., s.147.

²⁹⁸ Şems 91/7-9

²⁹⁹ Yapıcı, *İslam’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, s. 32.

³⁰⁰ Bkz. İzzet Derzeve, *“Asru’n-Nebi Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı I”*, (Türkçesi Mehmet Yolcu), İstanbul 1989, ss. 451- 454.

³⁰¹ Hançerlioğlu, *“Ruhbilim Sözlüğü”*, s.232.

³⁰² Kulaksızoğlu, *“Ergenlik Psikolojisi”*, s. 106.

³⁰³ Ayhan, *“Eğitim Bilimine Giriş”*, s. 164.

zaman insanın kendine mahsus heyecan halleri akla gelir. Mesela; insanlar sakin veya hareketli, neşeli veya öfkeli mizaçta olurlar.”³⁰⁴

<p><i>De ki: “Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.”³⁰⁵</i></p>	<p>قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَىٰ سَاكِنَاتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا</p>
--	---

“Müfessirlerce “Mizaç ve karakter” diye çevrilen şâkile kelimesi “tabiat,³⁰⁶ âdet, din, ahlâk, niyet, seciye” gibi mânalara gelmekle beraber “hidayet ve sapıklık hali”,³⁰⁷ anlamında da kullanılır. Zira insanın ruhsal yapısındaki var olan psikolojik eğilimleri onun davranışlarının temelidir. Bu eğilimlerin oluşmasında, insanın yaratılıştan sahip olduğu karakter yapısıyla birlikte eğitim öğretimin de etkisi vardır. Diğer taraftan, dinî inanç ve tutumlarla ahlâkî erdemler yahut erdemsizlikler de psikolojik eğilimlerin oluşması ve gelişmesinde iyi veya kötü yönde etki eder. Öyleyse doğru yol, Allah’ın koyduğu hükümlere uygun doğru bir eğitimden geçmiş; ruhî ve ahlâkî melekeleri, duygu ve düşünceleri, inanç, irade ve ahlâkî Allah’ın rızâsına uygun istikamette oluşmuş insanların tuttuğu yoldur. Sonuç olarak kullarının durumunu, yani –özellikle ebedî kurtuluş bakımından– kimin iyi yolda, kimin kötü yolda olduğunu en iyi Yüce Allah bilir. Bu yüzden insanın temel kaygısı Allah’ın rızâsına uygun yaşamak, O’nun doğru diye tanımladığı yoldan gitmek olmalıdır.”³⁰⁸

“Halk arasında yaygın ve halk tabiri olan huy kelimesi de mizacı ifade eder.”³⁰⁹ “Huy;

<p><i>“Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”³¹⁰</i></p>	<p>وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ</p>
--	--

³⁰⁴ Şentürk, “Din Psikolojisi”, s. 55.

³⁰⁵ İsrâ 17/84.

³⁰⁶ Ebu’l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi’l- Kur’ân*, Şam: Daru’l-Kalem, 1997, s. 462.

³⁰⁷ Bkz. H. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, İstanbul 2011, s. 121.

³⁰⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, III, s. 516.

³⁰⁹ Tunç, *Psikolojiye Giriş*, s. 140.

³¹⁰ Kalem 68/4.

âyetinde ahlâkî karakter anlamı taşımaktadır ki bu da kişilikle ilgili olup bireyi en yüksek hayra ulaştıracak huy, hakikaten saygıya değer seciyye, yeti ve maneviyat anlamındadır.”³¹¹

3. Kalp

“Sözlükte bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek gibi anlamlara gelen kalb kelimesi vücutta kan dolaşımını sağlayan organın adıdır. Kalb, dinî ve tasavvufî bağlamda bilgi ve düşüncenin kaynağı veya aracıdır. Bir et parçasından ibaret olan kalble bir ilişkisi olmakla birlikte ondan ayrı olan bu anlamdaki kalbe rabbânî latife ve ilâhî cevher de denir.”³¹²

“Bu anlamdaki kalbin, ruhanî, ilahî bir lütuf olan ve bütün şuur, vicdan, duygu ve sezgilerimizin, düşünme kuvvetimizin kaynağı yani manevi âlemimizin merkezinde bulunan, yeri belli olmayan kalp olduğu, buna insan ruhu da dendiği ifade edilmiştir. İnsanın asıl gerçeği bu kalptir ki; kişinin bilgili, anlayışlı ve sorumlu olan özüdür.”³¹³

“Kur’an’da ve hadislerde kalbin mahiyeti ve tarifi üzerinde değil işlevleri ve nitelikleri üzerinde durulmuştur. Kur’an ve hadiste geçen kalb kelimesi insanın anlama, kavrama, düşünme ve şeylerin hakikatini bilme yönünü, başka bir ifadeyle insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran temel niteliğini dile getirir.”³¹⁴

Her insanda maddi olarak var olan kalp hakkında Cebeci şu açıklamayı yapmıştır: “Kur’an kalp kelimesi ile, insandaki idrak unsurlarının hepsini kasteder. Akıl denilen idrak gücü ile ilgili, gizli ilhamlarla alakalı bütün unsurları kalb ve

³¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII/ 266; Kara, a.g.e., s.7

³¹² Süleyman Uludağ, “Kalb”, TDVİA, XXIV/229-230.

³¹³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 193.; Cebeci, *Kur’ân’da Şer Problemi*, s.15; H. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, İstanbul 2011, ss. 144-148.

³¹⁴ Uludağ, “Kalb”, a.g.e., s. 230.

fuad kelimeleriyle ifade eder. Buna bir de lübb kelimesini ilave etmek gerekir.”³¹⁵ Örneğin, “Kalbleri var ama onunla bir şey anlamıyorlar”³¹⁶; “Akletmek için onlarda kalb yok mu?”³¹⁷; “Kalbi olanlar için bunda öğüt vardır”³¹⁸ şeklindeki âyetler kalbin kavrama anlama ve düşünme yönüne işaret etmektedir.³¹⁹

4. Karakter (Huluk)

Karakter bireyin kişiliğinin oluşumunda en önemli faktörlerdendir. Huy, mizaç ve şahsiyet çoğu kez karakter kelimesi yerine kullanılmaktadır. Ancak bunlar birbirlerinden farklı kavramlardır. Bir yönü ile mizaca diğer yönüyle şahsiyete bağlı olan karakter ise bunlardan ayrı bir özelliğindedir.³²⁰

“Karakter, insanın ahlâkî tutum ve davranışlarını belirten bir kavramdır.”³²¹

Karakter, bireyin tutum ve davranışlarının, belli durumlar karşısında “değişmez” ya da “kararlılık içinde” bulunması belirgin bir özelliğidir. Bireyin bu tutum ve davranışları doğrudan ahlâkla ilgilidir. Bu nedenle eğitimde karakter belli ahlâk ölçülerine göre değerlendirilen şahsiyet olarak tanımlanır. Buna şahsiyetin ahlâkla ilgili yönü de denilebilir.³²² Kişinin ahlâkî tutarlılığını ve sağlamlığını göstermektedir.³²³ Karakter bireyin sahip olduğu güzel ahlaki özelliklerle ifade edilir.

“Bazı bilim adamları ise karakteri, fitrî ve sonradan kazanılmış olmak üzere iki kısımda değerlendirmektedirler. Birincisi, kalıtım ve genetik yoluyla, ikincisi ise çevrenin etkisi, eğitim, tecrübe ve ferdin şahsî çabalarıyla şekillenir.

³¹⁵ Cebeci, *Kur’ân’da Şer Problemi*, s.156.

³¹⁶ A’râf 7/179.

³¹⁷ Hac 22/46.

³¹⁸ Kaf 50/37.

³¹⁹ Uludağ, “Kalb”, TDVİA, XXIV/230; Bkz: Çamdibi, a.g.e., ss. 146-147.

³²⁰ Mustafa Şekip Tunç, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul 1949, s.140.

³²¹ Şentürk, *Din Psikolojisi*, s.55.

³²² Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, s. 106.

³²³ Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, s.214.

Kalıtımsal olduğu düşünölen davranış özellikleri genellikle “huy” adıyla anılmaktadır.”³²⁴

5. Fitrat

İnsanda doğuştan var olan fitrî özellikler bireyin kişilik oluşumunda önemli yer tutar.

“Fitrat kelimesi bir şeyi, yarmak, ikiye ayırmak, yaratmak, icat etmek manalarına gelen fatr kökünden isim olup yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş, anlamında kullanılır.”³²⁵ İslam uleması fitratı hilkat ilk yaratılış hali olarak ifade etmişlerdir. Buradan insanın yaratılışı onun İslam’ı din olarak seçip kabullenmesi için Müslümanlığa yatkın ve hazırlanmış olarak yaratılışının kastedildiği anlaşılmaktadır.³²⁶

“Buna göre fitrat ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını belirtir.”³²⁷

“Fitrat, insanın özgün yaratılışıdır. Başlangıcı ve mahiyeti itibariyle insanın varlığından önce bulunan; onun geleceğini, kendisini ve vasıtasıyla gerçekleştireceği fiillerini yönlendirecek olan insanî kıvam, özgün hususiyet”³²⁸ ve kişiliktir.

“Kur’ân’da insanoğlunun nötr bir fitratla günahsız olarak yaratıldığı ifade edilmiştir. Dünyaya gelen bir bebek hiçbir şekilde anne-babasının ya da atalarının günahını sırtında taşımaz. Tertemiz bir varlık olarak hayata başlar.”³²⁹ “Doğuştan gelen bir lekesizlik ve safvet, sahip olunan bir iman ve ubudiyyet yeteneği olarak değerlendirilen bu lekesiz sayfa, adeta bir ayna gibi, kendisine ne gönderilirse

³²⁴ Paul Guillaume, *Psikoloji*, çev. Refia Şemin, İstanbul: İÜ Yay., 1945, s. 226.

³²⁵ Hayati Hökeleki, “*Fitrat*”, TDVİA, XIII/47

³²⁶ Mustafa Akçay, “*İmanın Oluşumunda Fitratın Rolü*”, SAÜİFD, Sayı: 1, Adapazarı1996, s. 282-283.

³²⁷ Hökeleki, “*Fitrat*”, DİA, XIII, 47.

³²⁸ Sadık Kılıç, *Fitratın Dirilişi*, Nehir Yay., İstanbul, 1991, s. 13.

³²⁹ Düzgün, *Din Birey ve Toplum*, s.23.

onları yansıtır.”³³⁰ “İnsan dünyaya geldiğinde istikametler yönünden nötr durumunda olup İslam fitratında tertemizdir, uygun bir çevre ve imkan ile, iyiyi, güzeli ve doğruyu ortaya çıkarma potansiyeli vardır.”³³¹

Şentürk fitratı, suyun doğal olarak akıp gittiği yola benzetmiş ve suya dışardan bir müdahale olmadığı takdirde suyun kolaylıkla hedefine ulaşabileceğini söylemiştir. Aynı şekilde fitrata müdahale edilmediğinde kişinin haktan ayrılmayacağını; bunun tersi olduğunda ise fitrattan uzaklaşılacağını ifade etmiştir.³³² Bu durumda insan iradesiyle fitrata uygun olanı tercih etmelidir.

“İnsanın doğuştan getirdiği o saf ve temiz fitratı koruyabilmesi, hayatında kötülüklerden, zararlı davranışlardan elinden geldiği kadar uzak durmasıyla mümkündür.”³³³

<p>“(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratılışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”³³⁴</p>	<p>” فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ”</p>
---	--

“Fıtrat kelimesi Kur’an’da sadece bu âyette geçer. Aynı kökten gelen fetara fiili yarattı ve fâtır ismi de yaratan anlamında olmak üzere defalarca kullanılmıştır. Sözlükte ilk yaratılış hali, temiz ve aslî tabiat anlamına gelen fitrat, beşerî varlığın Allah’ın yaratma fiili sonucunda ortaya çıkan başlangıçtaki saf ve aslî halini ifade eden ahlâk ve psikoloji ile ilgili bir terimdir. Kur’an’da ve Hz. Peygamber’in hadislerinde fitrat kelimesinin, insan kişiliğinin çevre etkilerinden bağımsız olarak var olan özünü ve bütün insanlar için ortak ve genel olan oluşum ve gelişim kapasitesini belirtmek üzere kullanıldığı görülür. Tek tek her bir insanın geliştirdiği kişilik özellikleri bu ortak fitrattan beslenir. İslâmî öğretiyeye göre insanın ilk yaratılış durumu, temiz ve günahsız, gelişme ve olgunlaşmaya hazır ve elverişli,

³³⁰ Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, s.18.

³³¹ Yümni Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş*, İstanbul: TKV Yay., 1994, s. 70; Kara, a.g.e., s.12.

³³² Şentürk, *Din Psikolojisi*, s.73.

³³³ Düzgün, a.g.e., s.27; Bilgiz, a.g.e., s. 133.

³³⁴ Rum 30/30.

insan olmanın ve insanca yaşamanın gerektirdiği bütün imkân ve özellikleri bünyesinde taşıyan bir potansiyel tamlığa sahiptir. İnsan fitratında Allah'ın varlığını ve birliğini tanımaya doğru tabii bir eğilim vardır.”³³⁵ “Her doğan fitrat üzerine doğar; sonra anası babası onu ya Yahudi ya Nasrânî yahut Mecûsî yaparlar”.³³⁶ buyuran Hz Peygamber insanın yaratılıştan saf ve temiz fitrata ahlâka sahip olduğunu ifade etmiştir.³³⁷

“Fıtratın aslı tam, sağlıklı ve sağlamdır. Fıtratın bu sağlamlığı, düşünce alanında ve sosyal şartlarla terbiye çerçevesinde, adetlerin akışı içinde ya bozulur veya güzel bir gelişme ile kemalini bulur.”³³⁸ “Bütün organların yaratılışında asıl olan bir fitrat (yaratılış amacı) vardır ki, ona o organların faydası, vazifesi, fonksiyonu, fizyolojisi veya tabiatı denir. İnsan nefsinin bütün meyillerinde böyle yaratılış hikmetine doğru esaslı bir içgüdü, bir tabiat vardır ki, ona da fitrat denir. Ve fitrat hep hak ve hayra yönelik bir istikamet takip eder. Mesela insanın acıkması ve yemeye içmeye meyletmesi, yaşaması içindir. Aksi halde fitratı bozulmuş olur. İnsanın, insan ruh ve zekasının fitratının aslında hakkı tanımak ve gerçek yaratandan başkasına kul olmamak içindir.”³³⁹

“Aslında insanın kötü davranışları sonradan kazanılmış olduğundan, onun yaratılış mahiyetine, özüne, yani fitratına aykırıdır. Bu fitrat geçici olarak, insanın yeryüzünde bulunduğu şartlara ve konuma bağlı olarak değişebilir. Allah bütün insanları tek bir fitrat, genel bir yaratılış üzerine var etmiştir. Dış etkenler, sosyal, tarihî ve coğrafi şartlar, adetler, kültürler insanın ferdi ve toplumsal değerleri, ikinci kademedendir. Bunlar aslî fitratın bir ve bütün insanlık için genel olma özelliğini değiştirmez.”³⁴⁰ “Ancak insan, içinde bulunduğu olumsuz şartların etkisiyle dini, gelenek ve göreneklerde, kendi icat ettiği sistemlerde arar ve hevesine uyar,

³³⁵ Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, ss. 312-313.; Daha fazla bilgi için bkz: İslamoğlu, Gerekçeli Meal-Tefsir, ss. 614-615; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VI/294.

³³⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 92, 1/456, no:1292.

³³⁷ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. I, s. 286.

³³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/256-257.; Kara, a.g.e., s.12.

³³⁹ Yazır, a.g.e., VI/255-256; Kara, a.g.e., s.12.

³⁴⁰ Şerafeddin Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, Konya: Esra Yay., 1996, s.40.

Allah'ın yaratılışını(fitratını) değiştirmeye kalkışır.”³⁴¹Bunun sonucunda ise müspet veya menfi olmak üzere iki farklı insan tipi ortaya çıkar.

“Fıtratın insan düşünceleri, kanaatleri, davranışları, duyguları ve kişiliği üzerinde belirli etkileri bulunmakla birlikte, bu durum onun iradesini ortadan kaldıracak derecede zorlayıcı bir etken değildir. Zira hayattayken hiç kimse iyi veya kötü olmaya hiçbir zaman zorlanmamaktadır.”³⁴² Kim taşkınlık ederse sınırı aşarsa ve dünya hayatını menfatini tercih ederse onun varacağı yer ateştir. Önce bu dünyada kendini yakar sonra da yakınlarını. Kim de nefsinin aşırı isteklerden uzak tutarsa engellerse onun varacağı yerde cennettir; dünyada iç âleminde cennet hayatı yaşar.³⁴³

6. Aile ve Sosyal Çevre

“Bir çocuk ana-babasız ve toplum olmadan varlığını sürdüremez.”³⁴⁴ “Şentürk'e göre aile çocuğun içinde doğduğu, hayata ilk adım attığı tabii bir gurup, önemli sosyal bir çevredir. Aile çocuğun her türlü ihtiyacının karşılandığı karakter ve şahsiyetinin teşekkülü için gerekli eğitim ve kültürü aldığı önemli sosyal bir birim ve sosyalleşmenin ilk modelidir. Burada onun her türlü ihtiyacı karşılanarak; yarının yetişkininin şahsiyetini temellendirecek olan eğitim burada verilir. Aile içerisinde çocuk alıcı durumundadır. Anne, baba ve diğer aile fertleri ise çocuk için bir modeldir. Bu tabii ortamda çocuk, gördüklerini taklit ederek şahsiyetini geliştirmeye çalışır. Çocuklar yetişirken anne babanın şahsiyet özelliklerini taklit ederek olgunlaşırlar. Modelin olumlu ve sağlıklı olması çocuğun gelişmesi için önemlidir. Ayrıca aile içerisindeki ilişkilerin derecesi ve yönü de farklı ölçülerde şahsiyet oluşumu üzerinde rol oynar.”³⁴⁵

İster dini olsun, ister olmasın, bütün inanç şekillerinin ve davranış kalıplarının gerisinde bulunan önemli faktörlerden birisi ailedir. Anne babanın, çocuklarının dinî kimliklerini belirleme ve bu yolda yol gösterme hakkına sahip

³⁴¹ Gölcük, a.g.e., s.41; Kara, a.g.e., s.13.

³⁴² Akçay, a.g.e., s.294; Kara, a.g.e., s.13.

³⁴³ Bkz: Naziat 79/37-41.

³⁴⁴ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, s.128

³⁴⁵ Şentürk, *Din Psikolojisi*, s.77.

olması, birçok kültürde kabul gören bir durumdur. İslam kültürüne göre, itikat ve ibadete dair zorunlu dini bilgiler aile içerisinde çocuğa kazandırılması gereken temel konulardır. Her anne baba çocuğuna dini gerçekçi bir şekilde öğretmekle yükümlüdür. Aile öncelikle çocuklarına sağlam bir iman, kuvvetli bir inanç vermeli, her fırsatta bunu onlara telkin etmelidir. Din eğitimi her şeyden önce çocuğu dini bir atmosfer içerisinde yaşatmakla mümkün olur. Bu atmosferi sağlamak görevi anne babaya düşmektedir.³⁴⁶

“Ailenin en mühim fonksiyonlarından birisi çocukların bakımının ve eğitimlerinin sağlanmasıdır. Çocuğun doğması, büyüme ve gelişmesi anne ve babaya yeni iş ve sorumluluklar yükler.”³⁴⁷ “Anne babanın çocuk yetiştirme tarzı, çocuğun sosyalleşmesini etkileyen önemli bir unsurdur.”³⁴⁸ “Bireyin, dinî veya dinî olmayan tüm davranışlarının şekillenmesinde aile önemli bir etkidir. Sosyal bilimcilerin çoğu dinî tavırların teşekkülünde aile faktörünün önemli bir etken olduğunu belirtmektedir.”³⁴⁹ “Bireyin şahsiyetinin gelişip olgunlaşmasında çevresel etkenlerden biri de ailesidir. Aile, bireyin kazandığı özel davranışlarında ödül ve cezaların verildiği ortamdır.”³⁵⁰

“Çocuğun fitratında var olan inanma, yüce bir yaratıcıya bağlanma duygusu ana-babanın dini tutumuyla gelişir. Çünkü çocuklar dini tutumlarının büyük bir kısmını aile içinde ana-babalarının konuşma ve davranış figürlerinden elde etmektedirler.”³⁵¹

“İnsan tek başına değil, belli bir zaman ve yerde, bir takım sosyal ve kültürel geleneklerin egemen olduğu bir ortamda yaşar. İnsan fiziksel çevresiyle olduğu gibi toplumsal çevresi ile de sürekli bir etkileşim ve karşılıklı alışveriş

---

³⁴⁶ Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlâk, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 1980, s.299; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993, s.118; Yurdagül Mehmetoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s.135; Mustafa Çağrıncı, *Anahatlarıyla İslam Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1991, s.226; Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre İslam'ın Temel Kuralları*, M.E.B., İstanbul, 1994, s.69; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi (İman ve İbadet Eğitimi)*, Diyanet İlmi Dergi, Cilt:44, Sayı:2, Nisan-Mayıs-Haziran, Ankara, 2008, s.11.

³⁴⁷ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, s. 85.

³⁴⁸ Kulaksızoğlu, a.g.e., s.85.

³⁴⁹ Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Rolü”, OMÜİF Dergisi, Sayı 8, Samsun 1996, s.214.

³⁵⁰ T. Clifford Morgan, *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Sibel Karakaş ve arkadaşları), HÜ. Yay., Ankara 1995, s.322.

³⁵¹ Ali Rıza Aydın, a.g.e., s. 214.

halindedir. Bunun doğal bir sonucu olarak ferdin davranışları ve şahsiyeti üzerinde ilişkide bulunduğu insanların, içinde yaşadığı toplumun ve toplumdaki gelenek ve göreneklerin etkisi olur.”³⁵² “Psiko-sosyolojik incelemelerin verilerine göre, şahsiyet üzerinde toplumun ve kültürün rolü açıkça bilinmektedir. Ferdin şahsiyetinin belirgin karakterler almasına, hatta biyolojik özelliklerinin şekillenmesine dahi etkide bulunan etmen çevre faktörüdür.”³⁵³

“İnsana en büyük telkin etme gücü, çevresinden gelmektedir. Çünkü çevre ferdin kabul edebileceği uyarılar kanalıyla tepki yapan tüm dış etkenler topluluğuna verilen genel addır. Çağımızda insanın; dinî, içtimaî, fikrî ve kültürel hayatının şekillenmesinde aile, arkadaş, eğitim kurumları ve çevrenin önemi tartışılmaz bir gerçektir.”³⁵⁴

“Şahsiyet, sevgi, merhamet, ideal gibi insanla ilgili özellikler, belli bir kültür çevresinde meydana gelir. İnsan, sevmeyi ve saymayı böyle bir çevrede öğrenir.”³⁵⁵ Bu açıdan eğitim, insanın doğuştan getirdiği istidatların gelişmesi, olgunlaşması ve işlerlik kazanmasında önemli bir çevre faktörüdür.”³⁵⁶ Sosyal çevrenin insanın kişiliği üzerindeki etkisiyle ilgili olarak bir âyette,

<p>“Ey iman edenler! Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve sadıklarla birlikte olunuz.”³⁵⁷</p>	<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ</p>
--	---

buyurulmaktadır.“Sosyalleşme, insanın biyolojik bir varlık iken aynı zamanda sosyal bir varlık olması, insan toplumunun bir üyesi haline gelmesi demektir. İnsanın sosyal bir varlık olması ise sadece bir öğrenme değildir. Toplumsal gelişim, bireyin doğumdan yetişkin oluncaya kadar, başka insanlarla olan ilişkilerinin ve onlara karşı geliştirdiği ilgi, duygu, tutum ve davranışlar ile şahsiyet geliştirme gibi toplumsal özelliklerin hepsidir. Toplumsallaşma, bireyin doğup büyüdüğü

³⁵² Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İstanbul 1984, s.273.

³⁵³ Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, I, 74.

³⁵⁴ Ramazan Altıntaş, *Kur’ân’da Hidâyet ve Dalalet*, Pınar Yay., İstanbul 2003, ss. 44-45.

³⁵⁵ Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: MÜİFV Yay., 1993, s. 194; Kara, a.g.e., s.15.

³⁵⁶ Şentürk, *Din Psikolojisi*, s. 74.

³⁵⁷ Tevbe 9/119.

çevresinde geçerli olan kural ve değer yargılarına uygun bir davranış geliştirme sürecini kapsar.”³⁵⁸

“İnsan dünyaya ilk geldiği günden itibaren fiziksel ve sosyal bir çevre ile kuşatılmıştır. Sosyal çevre insan gelişmesinde büyük bir öneme sahiptir. Özellikle şahsiyetin gelişmesi bakımından, fiziksel ve ruhsal çevreden daha önemli tesirleri sosyal çevre yapmaktadır.”³⁵⁹

7. Heva

“Ferdin kişiliğinin oluşmasına önemli ölçüde etki eden heva, nefsi etkileyen ve onu kötülüğe sevk eden ve yöneten en önemli faktörlerden biri olup insan tabiatının istek ve arzusudur.”³⁶⁰ “Heva, insanın kendisini madde sevgisine kaptırıp, kötü arzuları doğrultusunda hareket etmesidir. Bu şekildeki davranışa ibadetü'l heva denmektedir. Heva, yalnız dünyevî ve fanî şeylere aşırı tutku göstermekle kalmaz; inanç ve inancın tezahürünü etkileyen kaynak olarak bazen de Allah'ın yerine konur. O'nunla denkleştirilir. Heva bir ilah mesabesinde artık. İsyanın da itaatın da kaynağı O'dur artık.”³⁶¹

“Heva, insan nefsinin şehvetlerinden ve hayvanî arzulardan doğan doğal eğilimi olmakla beraber aynı zamanda insanı isyana sürükleyen zaafın itici gücü ve her türlü kötülüğün kaynağıdır.

<p>“Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü? Onun üstüne sen mi bekçi olacaksın?”³⁶²</p>	<p>أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا</p>
---	---

Âyette geçen bu kelime insanı doğru yoldan saptıran şer bir güç”³⁶³ anlamına gelmektedir. Heva kelimesi Kur'an'da bazı yerde şehvet kelimesi yerine kullanılmaktadır.

³⁵⁸ Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, s. 181;

³⁵⁹ Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, s. 162.

³⁶⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, XV, 372; Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 68.

³⁶¹ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, HibaşYayınevi, Konya 1994, s. 254.

³⁶² Furkan 25/43.

<p>“Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister, şehvetlerine uyanlar(kötü arzularının esiri olanlar) ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.”³⁶⁴</p>	<p>وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مِيلًا عَظِيمًا</p>
--	---

“Heva, şehevî arzulara meyiletme anlamına gelse de şehvetle aralarında şöyle bir fark vardır. Heva genellikle düşünce ve inanca has iken; şehvet, haz ve lezzet elde etmekle ilgilidir. Bu bakımdan şehvet hevanın sonuçlarından biridir ve daha hususîdir. Heva ise asıl ve geneldir.”³⁶⁵

“Heva nefsin kötü isteğe meyiletmesidir. Buna Türkçe’de keyf de denir. Aynı zamanda heva, şehvete meyyal olan nefis için de kullanılır. Bu manada nefis, cahil ve zalimdir. Her kötü söz ve davranış bu cahillik ve zalimlikten kaynaklanır.”³⁶⁶

“İnsanın kötü durumlara düşmesinde kalpteki hırs, aşırı istek, şehvet, aşırı sevgi ve heva gibi duygular önemli rol oynar.”³⁶⁷ “Çünkü heva her daim azgınlığı, haddi aşmayı ve günaha dalmayı isteyen bir kuvvettir. Bütün musibetlerin temeli ve kötülüklerin de kaynağıdır.”³⁶⁸

“Ferdin istek ve eğilimlerini tatmin edip geliştirirken, bencillik, korku, endişe, hırs, hased, kibir, zorbalık gibi duyguların, pozitif düşünce ve hareketle başkalarına zarar verici hale gelmesini önlemesi şarttır. Bu yapılmaz ise insan karakterinin olgunlaşması mümkün olmadığı gibi, fertler şahsi çıkarlarını tatmin

³⁶³ Hayati Aydın, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 1999, s. 204; İzutsu, *Kur’ân’da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 1997, s. 191; Daha geniş bilgi için bkz: H.Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, İstanbul 2011, ss.164-166.

³⁶⁴ Nisa 4/27.

³⁶⁵ Kılıç, *Kur’ân’da Günah Kavramı*, s. 255; Kara, a.g.e., s.16..

³⁶⁶ Isfahânî, *Müfredât*, s. 849; Altıntaş, *Kur’ân’da Hidâyet ve Dalâlet*, s. 148.

³⁶⁷ Gölcük, a.g.e., s. 52.

³⁶⁸ Cebeci, a.g.e., s. 146.

etmek için diğer insanları hiç dikkate almaz, yahut ezebilir. Söz gelimi para kazanmak, iktidar ve mevki elde etmek için insanlar teşvik ve tahrik edilir. Fakat bunları elde ederken, diğer insanların kırılmaması ve haklarının gözetilmesi gerekir. Onlara zarar verilmemesi öğretilmez ise, toplumun huzurunu bozan bireyler yetiştirilmiş olur.”³⁶⁹

8. Şeytan

“Şeytan insanın duygu ve düşüncelerine etki ederek onları sürekli olumsuz fiillere davet eden ya da bu hususta onları faaliyete geçiren, önemli bir faktördür.”³⁷⁰ “Şeytan nefis gibi insanın kendi varlığı içindeki eğilimler, duygular ve benzeri şeyler değildir. Şeytan insanın dışında, ona düşman ve yabancı bir varlıktır. Bu nedenle şeytan, insana etki eden olumsuz bir dış etkidir.”³⁷¹

“Kur’ân’da şeytan, Hz. Adem’e karşı gösterdiği kibir, günah ve Allah’a olan isyanından ötürü azgınlığa mahkum edilerek Allah’ın rahmetinden kovuluşunu sebep ittihaz ederek, insanoğlunu azdırıp saptıracağını iftiharla bildirmektedir.”³⁷²

<p>“İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve</p>	<p>قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ * ثُمَّ لَأَتَّبِعَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ</p>
--	---

³⁶⁹ Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, s. 170-171.

³⁷⁰ Yapıcı, a.g.e., s. 34; Kara, a.g.e., s.17.; Bkz: “Şeytan” İlyas Çelebi, “Şeytan”, TDVİA, XXXIX, 99. “Sözlükte “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamındaki şatn (şütûn) veya “öfkesinden yanıp tutuşmak” mânasındaki şeyt kökünden türediği ileri sürülen şeytân kelimesi (çoğulu şeyâtîn) “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; yanıp helâke mâruz kalmış varlık” demektir. Kelimenin İbrânîce’deki karşılığı olan satanın “düşmanlık etmek, suçlamak, karşı gelmek” mânasında stn veya “gezinmek, hareket etmek, rahatsız etmek, yoldan çıkmak; sadakatsiz/inaçsız olmak” anlamlarında sut/sth kökünden türediği kabul edilmektedir. Şeytanı ifade etmek için kullanılan iblis bir kısım dilcilere göre “ümit kesmek, pişman olmak, söyleyeceği bir şey olmayıp şaşırıp kalmak” anlamındaki iblâs kökünden türemiştir; nitekim kelime bazı âyetlerde bu anlamda geçmektedir (En’âm 6/44; Mü’minûn 23/77; Rûm 30/12, 49). Şeytan karşılığında tâğût, cân, ifrît gibi kelimeler kullanıldığı gibi “mârid” (alabildiğine inatçı) ve “garûr” (aldatan) kelimeleriyle de nitelendirilir. Câhiliye Arapları’na göre yaratılmışların en çirkinini olan şeytan ateşi mesken edinen habis bir ruhtur. Onun göklerden haber aşırısına mârid, bu hususta fazlasıyla mâhir olanına ifrît denir. Her şairin kendisine ilhamda bulunan bir şeytanının (cin) bulunduğu inandırıldı.

³⁷¹ Kara, a.g.e., s. 17.

³⁷² Beşir İslamoğlu, *Kur’ân’da Müminlerin Özellikleri*, İstanbul: Pınar Yay., 1985, s. 166.

<p><i>sen, onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!” dedi.”³⁷³</i></p>	<p>سَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ</p>
--	---

“Şeytan yalan vaadlerde bulunarak,³⁷⁴ zihinlere asılsız korkular salıp kötülükleri emreder.³⁷⁵ Allah’a karşı insanların bilmedikleri şeyleri söyleyerek³⁷⁶ insanlar arasında kin ve düşmanlık tohumları eker.³⁷⁷ Bütün bunları vesveseleriyle yapar. Vesveselerini, daha ziyade çirkin amelleri güzel gösterme yolunda kullanır.”³⁷⁸

“Şeytan vesveseyle bireyin nefsindeki kötü duygu, istek ve arzuları harekete geçirerek ona sinsice günah olan eylemleri yaptırır.”³⁷⁹ “Çünkü nefsin bozgunculuğu ve kötülükleri hep şeytanın vesvesesinden kaynaklanır. Günaha düşmede kötü telkinleriyle başrolü üstlenen şeytan, çoğunlukla nefsin arzularını vasıta ederek insanı günaha davet eder.”³⁸⁰

“Şeytanın insanlara dokunması olmasaydı, isyan etmeyecekler ve fitratları bozulmayacaktı.”³⁸¹ “Çünkü şeytan bir kimseye dokununca onu körleştirir, duygularını yok eder ve gözünü köreltir.”³⁸² “Şeytan insanlara vaadlerde bulunur, kendilerini kuruntulara daldırır. Fakat şeytanın onlara yaptığı vaadler, aldatmacadan başka bir şey değildir.”³⁸³

“Şeytan insanın nefsini kullanarak çeşitli duygu, düşünce, istek ve ilgilerini desteğine alarak, üzerinde kurduğu etki üç şekilde gerçekleşmektedir: Kişiyi kötü bir davranışı güzel göstermesi, ferdi niyetlendiği güzel bir fiili

³⁷³ A’raf 7/16-18.

³⁷⁴ Nisa 4/10.

³⁷⁵ Bakara 2/268; Nur 24/21.

³⁷⁶ Bakara 2/169.

³⁷⁷ Maide 5/91.

³⁷⁸ En’am 6/43; Enfal 8/48; Nahl 16/63; Neml 27/24.

³⁷⁹ Cebeci, a.g.e., s. 152.

³⁸⁰ Kılıç, *Kur’ân’da Günah Kavramı*, s. 278; Kara, a.g.e., s.18.

³⁸¹ Kara, a.g.e., s.18.

³⁸² İslamoğlu, *Kur’ân’da Müminlerin Özellikleri*, s. 168.

³⁸³ Nisa 4/120.

yapmaktan alıkoyması ve çeşitli güdüleriyle motive ederek hataya sürüklemesidir.”³⁸⁴

9. Akıl

“Sözlükte masdar olarak “menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak” gibi anlamlara gelen akıl (el-akl) kelimesi, felsefe ve mantık terimi olarak “varlığın hakikatini idrak eden, maddî olmayan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç” demektir. Bu anlamıyla akıl sadece meleke değil özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonlarını belirleyen bir terimdir. İnsanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olarak akıl, ahlâkî, siyasî ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyonu haizdir.”³⁸⁵

“Akıl nesnelere hakikatleriyle idrak eden yalın bir cevherdir.” Bu tanıma göre akıl, iyi olanı iyi olarak; kötü olanı kötü olarak idrak eder. Aklın günlük kullanımdaki anlamını İbni Sina şöyle tespit eder: “Akıl insandaki fitrat sağlığı olup, iyi ve kötü şeyleri iyice temyiz eden kuvvettir. Duruş ve davranışında, sözünde ve seçiminde insan için övülen bir karakterdir.” Bu tanıma göre akıl, pratik hayattaki olayların mahiyeti hakkında ayırım yapma gücü olduğunu, hatta her eylem ve eylemsizliğin ahlâki sonuçları olduğunu ifade eder.³⁸⁶

Atay, Kur’an’da akıl kelimesinin fiil halinde kullanıldığını isim olarak zikredilmediğini belirtmiştir. Aklın sıfatını ve fonksiyonunu ifade eden başka kökten kelimelerin de kullanıldığını söylemiştir. Akıl, isim olarak kullanıldığında, insanda bulunan anlama ve muhakeme etme ve ilim yapma gücü olarak tanımlanmaktadır.³⁸⁷

³⁸⁴ Yapıcı, *İslam’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, s. 38.

³⁸⁵ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, TDVİA, II, 238.

³⁸⁶ Ahmet Kamil Cihan, *İslam Ahlâkının Temel İlke ve Değerleri*, Ankara 2013, s.59.

³⁸⁷ Hüseyin Atay, “Akıl Vahiy İlişkisi”, (II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, 23-27 Kasım 1998, I), DİB. Yayınları, Ankara 2003, s. 183.

Oysa Kur'an'da akıl kelimesinin fiil çekimi halinde kullanılmasından aklın fiil halinde olması, çalışması önerilmiştir. Kur'an-ı Kerim işe ve fiile önem vermekte olduğundan, aklın kuvve halinde olması üzerinde durmamış, onun asıl işlevini yerine getirmesi için, çalışıp ve çalıştırılıp iş görmesini istemiştir.³⁸⁸

Atay, Kur'an-ı Kerim'de kullanılan "akıl" kelimesinin fiil çekimindeki manalarının şöyle ifade edilebileceğini söylemiştir: Akletmek, akıl ermek, akli başında olmak, akıl erdirmek, akli kesmek, anlamak, düşünmek, akıllı olmak, akılla kavramak, akli kullanmak, akli çalıştırmak.³⁸⁹

"Akıl, sadece insana verilen bir özellik olup kişiliğinin oluşmasında etkili olan en önemli unsurdur. Onun diğer varlıklara karşı üstünlüğü akıl sayesinde. Akıl, Allah'ın insan varlığına yerleştirdiği, fikirlerinin ve düşüncelerinin doğduğu yer, hayır ve şerrin, hidâyet ve dalaletin arasını ayıran hayat seyrinin kılavuzudur. Akıl vücudun hareketlerini yönlendirir."³⁹⁰

10. İrade

Bireyin karakterine ilişkin kavramlardan olan irade "sözlükte "istemek, dilemek" anlamına gelir, terim olarak ise "nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi" veya "canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik" yahut "bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim" gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır. "Fahredden er-Razi'nin kaydettiğine göre filozoflar, bir fiilin yapılmasında tamamen veya büyük ölçüde fayda bulunduğuna dair bizde bir kanaat uyandığında içimizde onu elde etme yönünde bir eğilim hasıl olacağını, bu eğilime irade denildiğini belirtmişlerdir."³⁹¹

³⁸⁸ Atay, "Akıl Vahiy İlişkisi" s. 184.

³⁸⁹ Atay, a.g.e., a.y.; Bkz: Kur'an-ı Kerim; akli kullanmak, hatırlamak, düşünmek, ibret almak gibi insanda var olan aklın fonksiyonlarından da bahseder (Bakara 2/164, 266; Âl-i İmran 3/191; En'âm 6/6; Nahl16/10-13, Rûm 30/8; Sâd 38/29; Zümer 39/27-28).

³⁹⁰ Kara, a.g.e., s.19.

³⁹¹ Mustafa Çağrı, Hayati Hökelekli, "İrade", XXII, 380.

“İnsanın iradesinden söz eden âyetlerin bir kısmı onun pratik hayatına dair sıradan istemelerini ifade etmektedir. Ahlâkî muhtevalı âyetlerde insanın iradesinde serbest olduğu belirtilmekte (Âl-i İmrân 3/145; el-İsrâ 17/18-19; el-Ahzâb 33/28-29), bundan dolayı onun iyi şeyleri istemesinden de kötü şeyleri istemesinden de söz edilmekte (el-Enfâl 8/62, 71; Yûsuf 12/25; el-Hac 22/25), fakat insan iradesinin Allah’ın sonsuz derecede özgür iradesi tarafından sınırlandırıldığı ve insanın Allah izin verdiği ölçüde özgür olduğu bildirilmektedir. İnsan bütün eylemlerinde iradesini Allah’ı isteme veya Allah’ın rızâsını isteme şeklinde tayin etmelidir (er-Rûm 30/38-39; el-Ahzâb 33/29; el-İnsân 76/9).”³⁹² “Dolayısıyla ahlâki bir eylem akıl ve iradenin birlikte ortaya koyduğu bir sonuçtur.”³⁹³

“İradenin varlığı inkar edildiğinde, dünyada hak vazife ve sorumluluklar, ile suç ve ceza kavramları anlamsız hale gelir.”³⁹⁴

Sonuç olarak, Kur’an ahlâkî amacı ve metodu itibariyle evrenseldir. Her çağda bütün insanlığa hitap eder. Kur’an’da bireyin karakterini oluşturan temel ilkeler insan fıtratı ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla İman-İbadet-Ahlâk ve Eylemler “Şahsiyet” ‘i belirler. Ayrıca, Kur’an’da Bireyin Karakterine ilişkin nefis, mizaç, fıtrat, heva, akıl, irade gibi kavramların da şahsiyet oluşumunda son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

---

³⁹² Mustafa Çağrı, Hayati Hökelekli, “İrade”, XXII, 381.

³⁹³ Cihan, a.g.e., s.61.

³⁹⁴ Lütfullah Cebeci, *Kur’an’da Şer Problemi*, Akçağ Yay., Ankara 1985, s. 164.

II. BÖLÜM

AMELİ AHLÂK ALANLARINA GÖRE KUR'AN'DA KARAKTER EĞİTİMİ

Genel Mülâhazalar

<p>“Sana bu kitabı, her şey için bir açıklama, Müslümanlara bir rehber, bir rahmet kaynağı ve bir müjde olarak indirdik.”³⁹⁵</p>	<p>وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ نَبِيًّا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ</p>
---	--

“Kur’an bireyin ilahi açıklama ve izah olmadan bilemeyeceği belli başlı «helal-haram; sevap-günah» hususları açıklar. Kur’an, hükümleriyle amel edenler için bir hidâyet ve rahmet vesilesi, Allah’ın birliğini tanıyıp O’na saygıyla itaat edenler için Allah’ın cömertliğini ve lutufkârlığını bildiren bir müjdecidir.”³⁹⁶

Rabbimiz Kur’an’da şöyle buyurmaktadır:

<p>“Sen, insan fitratının kabule yatkın olduğu yolu tut; iyi olanı emret; bilgisiz kalmayı seçenleri kendi hallerine bırak.” (A’raf 7/199)</p>	<p>" خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ "</p>
--	--

³⁹⁵ Nahl 16/89.

³⁹⁶ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, III, ss. 429-430; Bkz: Fâtır 35/29; Nisa 4/174; Âl-i İmran 3/138; Fussilet 41/15; Sâd 38/67-68.

Bizler Kur'an'ı her an yeniden nazil oluyormuşcasına idrak ederek ve aklın süzgecinden geçirerek yaşantımıza tatbik etmeye çalışmalıyız. Tıpkı sahabenin Kur'an'a bakışında olduğu gibi, çünkü onlar, vahyi manası sonsuz kez nazil olan canlı bir öğüt olarak görmüşlerdir.

<p>“İşte bu (Kur'an), uyarı dolu bir öğüttür. Bundan sonra dileyen Rabbine varan bir yol tutsun!”³⁹⁷</p>	<p>” إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ”</p>
---	--

Kur'an Yolu tefsirinde insanların özgür iradeleri ile rabbe giden yolu tercih edebilecekleri gibi yine özgür iradeleriyle şeytanın yolunu da tercih edebilecekleri, tercihte bulunurken bunlardan birini seçmeye zorlanamayacakları zikredilmiştir. Kur'an'da geçen bu âyetler insanın din seçiminde özgür bırakıldığını göstermektedir.³⁹⁸

“Öğüt ve uyarı olduğu belirtilen şey Kur'an âyetleridir. Müddesir suresi 74/55. âyette samimiyet ve iyi niyetle öğüt almak, gerçeği bulmak isteyenlerin, aradıklarını Kur'an'da bulacakları bildirilmiştir. Kuşkusuz her şey Allah'ın dilemesine, izin ve imkân vermesine bağlıdır. Ama Allah iyilik dileyen için iyiliği, kötülük dileyen için de kötülüğü murat edip yaratmaktadır, uyguladığı kural budur. Âyetler uyarıcı olarak Kur'an'ın gönderildiğini ifade ettiği gibi başka kitap gönderilmeyeceğine, dünya ve âhiret mutluluğu için Kur'an'ın yeterli olduğuna da işaret etmektedir.”³⁹⁹

<p>“Yoo! O Kur'an bir öğüttür; Tabi ki öğüt almak isteyen kimse için...”⁴⁰⁰</p>	<p>” كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ”</p>
<p>“Bu Kur'an bir öğüt ve uyarıdır: şu halde dileyen Rabbine varan bir yol tutsun!”⁴⁰¹</p>	<p>” إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ”</p>

³⁹⁷ Müzzemmil 73/19.

³⁹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 489.

³⁹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 501.

⁴⁰⁰ Müddesir 74/54-55.

“Âyette, anlatılanların insanlar için uyarıcı öğütler olduğu ifade buyurulmuş, bunlardan ders çıkarıp Allah’a giden yolu seçmek ise insanların hür iradelerine bırakılmış; böylece insanın din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğuna, bu bakımdan hiç kimsenin bu yollardan birini seçmesi için baskı altında tutulamayacağına işaret edilmiştir. Bununla birlikte başka yerlerde olduğu gibi burada da kulun *irade, tercih ve kararından* söz edilirken Allah’ın iradesinin mutlaklığı da hatırlatılmış; böylece kulların, rableri karşısında da hür ve bağımsız oldukları gibi hem din hem de mantık bakımından saçma olan bir fikre kapılmaları engellenmek istenmiştir. Çünkü kullara tercih ve karar verme kabiliyetini veren de Allah’tır, bunu her an yaratarak devam ettiren de Allah’tır. Âyette kulun dilemesinin Allah’a nisbet edilmesinin anlamı budur. Hem ilgili âyet ve hadislerin bütünü hem de fitrî akıl, bir inanç ve davranışa mecbur kılınmış insanın ondan sorumlu tutulmayacağı sonucunu vermektedir. İlk bakışta farklı bir hüküm ve sonuç ifade eden âyet ve hadislerin bu genel ilke çerçevesinde anlaşılması ve yorumlanması gerekir. Buna göre Allah kullara dileme, tercihte bulunup karar verme imkânını bahşetmiştir; insanın sorumluluğunun temeli de budur. Allah’ın rızasına göre hareket etmeyi tercih edenler O’nun rahmetine ve cennetine nâil olurlar, aksi yolu tutanlar ise cehenneme giderler.”⁴⁰²

<p>“Gerçekten bu Kur’an, en doğru yola iletir ve iyi işler yapan müminlere büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.”⁴⁰³</p>	<p>” إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ”</p>
--	---

“Kur’an Yolu tefsirinde, Kur’an’ın asıl işlevinin, insanlık için bir rehber olması, “en doğru olan”a götürmesi olduğu zikredilirken, bunun İslam dininin temel öğretisi olan *doğru itikad, salih amel ile* olacağı belirtilmiştir. Bu ikisini

⁴⁰¹ İnsan 76/29.

⁴⁰² Karaman vd., *Kur’an Yolu*, V, s. 523.

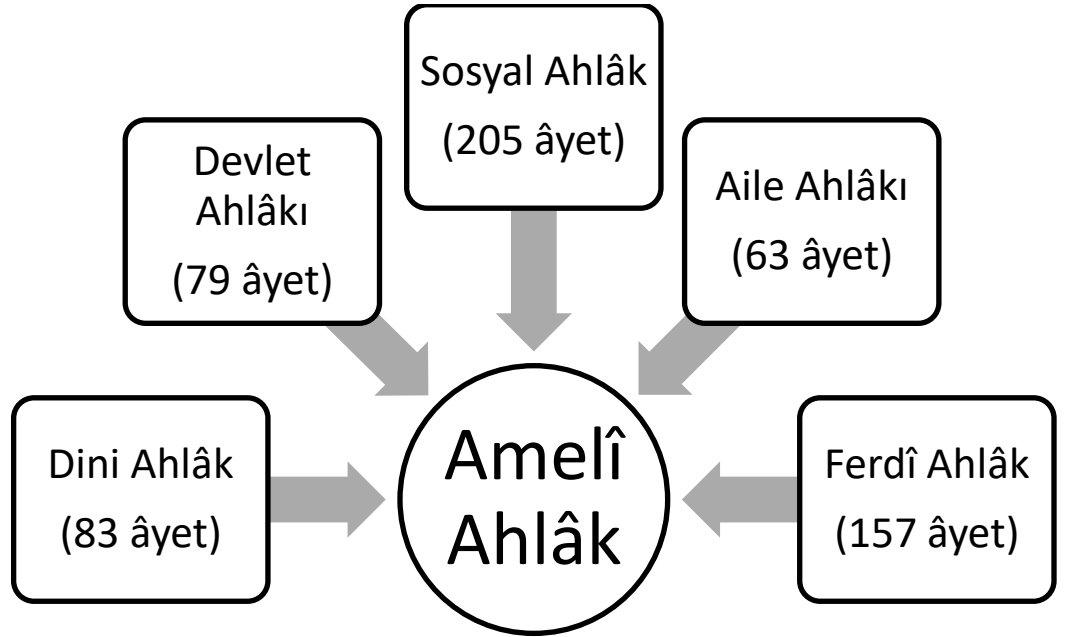
⁴⁰³ İsrâ 17/9.

gerçekleştiren de Allah tarafından ödüllendirileceği için Kur'an aynı zamanda bu büyük ecri kazanmaya vesiledir."⁴⁰⁴

“Ameli ahlâk etik ve estetik bir hayatın nasıl olması gerektiğini, zihnin yükselmesini sağlar, ruhu yükseltmeyi ifade eder. Bedenin ihtiyaçları olduğu gibi ruhunda ihtiyaçları vardır. İnsan faziletleri kazanmak iyi davranışlar içinde bulunmak bunları kazanmak için gayret etmelidir. Ameli ahlâk iç ihtilafları yok eder. Emir ve yasakların şekillendirildiği bir hayat makul bir hayattır. Ameli ahlâk kişinin gününü dolayısıyla hayatını programlamasına yardım eder.”⁴⁰⁵ Dolayısıyla ahlâk kişide bilinç oluşturma ve iyi davranış sergileme bakımından süreklilik arz eder.

M.Abdullah Draz, Kur'an Ahlâkı isimli kitabının ikinci bölümünde ameli ahlâka ilişkin âyetleri beş temel bölüme ayırmıştır.

Bunlar *ferdî ahlâk, aile ahlâkı, sosyal ahlâk, devlet ahlâkı ve dinî ahlâk* tır. Bu başlıklar altında konularla ilgili yaklaşık 587 âyet tespit etmiştir ve bu âyetlerin ana bölümlere dağılımı şöyledir:

⁴⁰⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s. 465.

⁴⁰⁵ Bkz: Hayrani Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, Ankara, 1999, ss. 176-182.

Bu bölümde Draz'ın Kur'an Ahlâkı kitabında yer alan amelî ahlâk ile ilgili verdiği âyetlerin tefsirine yer verilecektir. Draz ferdî ahlâk ile ilgili yaklaşık yüz elli yedi âyete yer vermiştir. 157 âyetten oluşan bu bölümde; ferdin bireysel terbiyesi, ahlâkî öğretimi, bedenine ve ruhuna karşı ödevleri, yani evrensel ahlâk ilkelerini içeren âyetler ele alınmıştır. Draz, bu bölümü üç başlıkta incelemiştir, bunlar: Emirler, Yasaklar ve Mübahlar şeklindedir.

A. FERDİ AHLÂK

1. EMİRLER

a. Genel olarak öğretim: (Eğitim-Öğretim)

“...Bilmiyorsanız, ilim sahiplerine sorunuz.” | فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun şu açıklamaları yapmışlardır:

Allah'a ortak koşanlar “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?”⁴⁰⁶ diyerek kendileri gibi beşer olan peygamberi kabul etmiyor, melek gönderilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Peygamberlerin hepsi böyle gönderilmiş olduğuna göre nasıl oluyor da onlar Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberliği hakkında böyle şüpheye düşüyorlar denilerek öğretimin (bilginin) ne derece önemli olduğu vurgulanmaktadır. “Halbuki Allah Teâlâ sadece Hz. Muhammed'i peygamber olarak seçmemiştir; daha önce de yalnızca insanlardan peygamber

⁴⁰⁶ İsrâ 17/94

seçmiş ve görevlendirmişti.”⁴⁰⁷ Âyette geçen “zıkr” kelimesi “ilim” manası ile ele alındığında takdiri manası “Eğer bilmiyorsanız, apaçık bürhanları ve kitapları bilenlere sorunuz” şeklinde anlaşılır.⁴⁰⁸ “Âyetten alınması gereken en önemli ders, başta dinî meseleler olmak üzere bir konuda yeterli bilgiye sahip olmayanların o hususta ehil olanlara, yani konunun uzmanlarına sormaları gerektiği; bir konuda doğru ve yeterli bilgi edinmeden görüş ileri sürmenin veya iş yapmanın yanlış olduğudur.”⁴⁰⁹

Enbiya suresi 7. Âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “...Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.” Âyet bizden dolaylı olarak, bilgi sahibi olmadığımız bir konuda, o konunun uzmanı olan kimselere sorarak doğru bilgi edinmemiz gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁴¹⁰

“Müslümanın ahlâki duyarlılığı kuşkusuz bilgi alanını da içine almaktadır. Bu bakımdan bilgi, temelde ferdin kendi iç dünyasının bir inşasıdır. Bilgi üzerinden kurduğu bütün ilişkilerin nihayetinde kişinin kalbini, ruhunu ve vicdanını ilgilendiren bir yönü vardır. Bilgi hem insanın hem de toplumun faydasına dönük bir vasıta.”⁴¹¹

Hz. Muhammed (s.a.v), bilgi öğrenme faaliyetinden uzak kalmamak gerektiğini şöyle öğütlemiştir: “ Ya öğreten ya öğrenen ya dinleyen ya da bunları seven ol beşincisi olma helak olursun.”⁴¹² Anlaşıyor ki ilim ve öğrenme ile ilgisi olmayan insan, topluma zararlı insandır. Öğretim istisnasız bütün Müslümanlar için şarttır.⁴¹³

---

⁴⁰⁷ Bkz. Yusuf 12/109; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s. 401; Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIII, s. 365.

⁴⁰⁸ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIV, s. 227.

⁴⁰⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s. 401.

⁴¹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s.667; Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XVI, ss. 97-98.

⁴¹¹ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. I, s. 383.

⁴¹² Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, İstanbul 1997, s.73.)

⁴¹³ Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 226.

b. Ahlâkî Öğretim

<p><i>“Mü’minlerin hepsi de (ilim yolunda) seferber olacak değildirler. İçlerinde her sınıftan bir cemaat sefere çıkmalı, bir kısmı da din hususunda vukuf kesbetmek, din ahkâmını öğrenmek için çalışmalı, geri döndükleri zaman kavimlerine ihtarda bulunmalıdır...”⁴¹⁴</i></p>	<p>" وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ "</p>
--	---

Âyetin müminlere zihinsel duygusal ve yapıp etmeleri açısından yol göstermesi manidardır. Âyet bilgi veriş yönüyle zihnimize, iyi ve güzel duygular oluşturmak yönüyle kalbimize, emir ve yasaklar (ödevler) yönüyle irademize hitap etmektedir. Bu yönüyle de ahlâkî öğretim hedeflenmektedir. Ahlâk bilgi ve fazilet açısından devamlı olarak yenilenmedir.

Diğer taraftan âyetle ilgili yapılan çeşitli tefsirlerin sonunda özet olarak şöyle bir çıkarımda bulunulabilir: “Dinin sağlıklı bir biçimde tebliği için maddî güç ve düşmana karşı ordu hazırlamak tek başına yeterli değildir. İslâmiyet’in hedeflediği medeniyete ilimsiz, irfansız ulaşamaz. Bu itibarla müslümanların kendilerini aydınlatacak ve gerekli durumlarda uyaracak derin bilgi sahibi kimseler yetiştirmek için üzerlerine düşeni yapmaları bir görevdir. Dinin doğru anlaşılması için yapılacak ilk iş kuşkusuz din ilimlerine gereken emeğin verilmesidir; fakat dinin hedefi müslümanların dünya ve âhiret mutluluğunu birlikte gerçekleştirmek olduğundan, ilme ayrılacak emeğin –dar anlamıyla– din ilimleri şeklinde sınırlandırılması düşünülemez.”⁴¹⁵

⁴¹⁴ Tevbe 9/122.

⁴¹⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, III, s. 75; Bkz: Zümer 39/9.

c. Ahlâki Gayret

<p><i>“Fakat o, sarp yokuşu geçemedi. Sarp yokuş nedir bilir misin? Bir kul azâd etmek, yahut açlık gününde hısımlardan bir öksüzü, yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmak, sonra îman edip, birbirine sabır ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktadır.”⁴¹⁶</i></p>	<p>“فَلَا افْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكَرَّ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ نُمِّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ”</p>
--	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun şu açıklamaları yapmışlardır: “Amacımız ister ahlâkî bir karar almak veya icra etmek, ister derûnî bir karakteri düzeltmek veya bir niyeti temizlemek olsun, bu gayelere ulaşmak için insanın sahip olduğu yegâne yardım ve aynı zamanda tek ödevi, onlara ulaştırmaya yetenekli, maddi ve manevi güçlerini kullanmaktan başka bir şey değildir.”⁴¹⁷ Çünkü müminler, kâmil ve yüce onur sahibi insan tipleridir.⁴¹⁸

Dolayısıyla kişinin, bir sorunla karşılaştığı zaman, sorunun çözümünde sadece amel etmekle yetinmemesi, bunun yanında kuvvetle ve sebatla mücadele etmesi de gerekir kanaatindeyiz.

Allah Teâlâ, insanı eşref-i mahlukat olarak yaratmış ve ona çeşitli ödev ve sorumluluklar vermiştir.

Âyette geçen “akabe” kelimesi Allah Teâlâ’nın, salih amel işleme konusunda bireyin nefsi ve şeytan ile yaptığı mücadeleye bir benzetmedir. Yani iyiliğe ve güzelliğe ulaşmak sözde değil, ancak inanç zihniyet ve yaşayışta

⁴¹⁶ Beled 90/11-17.

⁴¹⁷ Draz, *Kur’an Ahlâki*, s. 385.

⁴¹⁸ Muhammed Gazâlî, *Kur’an’ın Konulu Tefsiri*, Çev: Şahin Güven (Fatıha Suresi-Furkan Suresi), Ekrem Demir, (Şuara Suresi-Nas Suresi), Düşün Yay., İstanbul 2013, s. 855.

olabilir.⁴¹⁹ Zemahşeri de tefsirinde benzer açıklamalarda bulunmuştur; insanın nefsi hevası ve düşmanı olan şeytan ile mücahedesini ahlaki gayret olarak nitelediği anlaşılmaktadır.

Âyette, Allah'a iman, merhamet ve sabrı birbirlerine tavsiyede müminlerin yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalarının gereği vurgulanırken, Kur'an'ın art arda zikrettiği iman ile salih amelin de birbirinden ayrılmaz oluşları tekid edilmektedir. Allah'a iman etmemiş kişinin yaptığı hayır işleri ahirette kendine bir fayda sağlamayacaktır. Bazı âyetler buna dikkat çeker. Hud sûresi 11/15-16. Âyetler bu durumu açıklar: "Kimler dünyâ hayâtını ve süsünü isterse onlara oradaki amellerin(in karşılığın)ı tam veririz ve onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar." "İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir."⁴²⁰

Âyetlerin kişide görülen kötü huyları kınadığı açıktır. Bu nedenle onu güzel ahlâklı olmaya teşvik ederken, Allah'a da İman etmesini güçlü bir üslubla belirtmekte, sürekli bir telkini içermektedir.⁴²¹

Bir toplumda hakkı ve sabrı tavsiye etmek;⁴²² toplumu oluşturan her birey için insan ilişkilerinde sevgi saygı barış ve hoşgörü ortamı oluşmasına katkı sağlar, düşmanlığı da yasaklar. Musibet anında metanetli olmaya vesiledir. Derveze tefsirinde merhametle tavsiye etmenin de; fakirlerle zenginlerin, zayıflarla güçlülerin dayanıştığı bir topluma dönüştürmek için zorluk dolu, zaruri bir sosyal olgu olarak ifade etmiştir. Çünkü Kur'an, müslümanlara kendi aralarında merhametle tavsiye etmelerini ve bu konuda dayanışmalarını emrediyor.⁴²³

---

⁴¹⁹ Er-Râzî, "Tefsîr-i Kebîr", XXIII, s.153; Bkz:Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, ss. 626-627; Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/53; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, IV/759.

⁴²⁰ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/53.

⁴²¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/53.

⁴²² Asr, 103/1-3.

⁴²³ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/54.

Müminlerin hayat boyu yapıp-etmelerinde ahlâki bir gayret içinde olmaları yaradana şükretmelerini ifade eder. Ahlâki gayret Allah yolunda mücadele etmektir. İyi davranış sergilemektir.⁴²⁴

“Ahlâki manada yapılan eylemlerin, yerine getirilen dini vazifelerin hiçbir menfaat gütmeyen, Allah rızası için yapılması gerektiği, İslam ahlâkının en temel değeri olarak görmek mümkündür.”⁴²⁵

<p><i>“Bizim yolumuzda (çalışıp didişenler) mücadele edenleri muhakkak ki yollarımıza iletiriz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir.”⁴²⁶</i></p>	<p>" وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ "</p>
---	---

Râzî de tefsirinde ahlâkî gayreti şöyle açıklamıştır: Allah Teâlâ, taassup sahibi olmayan inat etmeyen sabır ve metanetle imanlarının gereğini yapan ve bu yoldan sapmayan müminleri hakka ve hakikate ulaştırır. Allah, inançları doğru, işleri düzgün olanların yanındadır.⁴²⁷

<p><i>“Doğru yola ulaş(mak istey)enlere gelince, Allah, onların (kendi) rehberliği(ne uyma arzu ve yetenekleri)ni çoğaltır ve Allah'a karşı sorumluluk bilinçlerinin derinleşmesini sağlar.”⁴²⁸</i></p>	<p>" وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاتَّبَعَتْهُمْ تَقْوِيَهُمْ "</p>
--	---

⁴²⁴ Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 214; Bkz: İbrahim 14/24-26.

⁴²⁵ Cihan, a.g.e., s.70.

⁴²⁶ Ankebût 29/69

⁴²⁷ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XXIII, s.67; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 286.

⁴²⁸ Muhammed 47/17.

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamayı yapmışlardır: Âyette “Allah onlara, takvalarını yani mümine yaraşan takvayı vermiştir. Bu bulunduğu zaman hiçbir kınayanın kınamasından korkulmayan takvadır.” Burada mukayese münafıklar ile müminler arasındadır. Öyleyse Müminlere düşen vazife doğru yolda ödev ve sorumluluk bilinciyle Allah’a itaati merkeze alarak amel etmektir.⁴²⁹

Tefsirlerden de anlaşıldığı üzere ahlâki gayret göstermenin kişiyi doğru yola yönelttiğini aksi durumda kişinin geçici dünya hayatının süsüne kendini kaptırıp kaybedenlerden olacağı vurgulanmaktadır.

Gazâli de bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun şöyle bir izahta bulunmuştur: “Salih bir kimsenin çabası, kendisine geleceğinin aydınlık olduğunu belirler. Kötü amel de, sahibini kötü sona hazırlar.”⁴³⁰

<p><i>“Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir. Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allah'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa, biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.”⁴³¹</i></p>	<p>”إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ فَمَا مَن أَعْطَىٰ وَاتَّقُوا صَدَقَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ وَأَمَّا مَن وَكَدَّبَ بِجُلِّهِ اسْتَعْتَبَىٰ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ”</p>
---	---

Dördüncü âyette, insanların gayret ve çabalarının, yaptıkları işlerin türleri, nitelikleri ve amaçları bakımından çeşit çeşit olduğu belirtilerek sonucu etkileyecek temel farklılığın cinsiyete değil davranışların mahiyetine bağlı olduğu ima edilmiş; sonraki âyetlerde ise bu çeşitli işlerin faydalı ve zararlı olanları izah edilmiştir.

Leyl sûresi 4-10. âyetlerini müfessirler yorumlarken konumuzla ilgili şu açıklamayı yapmışlardır: “Cimrilik edip kendisiyle yetinen, yani kendi gücüne ve

⁴²⁹ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XX, s.100; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 52.

⁴³⁰ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 859.

⁴³¹ Leyl 92/4-10.

elindekilere güvenip Allah'ın yardımına muhtaç olmadığını zanneden kişi için Allah'ın kolaylaştıracağı bildirilen zahmet yolu en zor anlamına gelen usrâ kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu sebeple cümle genellikle Biz onu en zora hazırlarız şeklinde anlaşılmıştır. Allah'ın kulunu zor olana hazırlamasından maksat da kulun, Allah ve resulünün gösterdiği yolu kabul etmeyerek yanlışlarda ısrar etmesi, bu sûre bağlamında ise cimriliğini sürdürmesi neticesinde Allah'ın ondan hidâyet ve yardımını çekmesi, onu kendi haline bırakmasıdır. Bu ise insan için en büyük mahrumiyettir. Çünkü bu şekilde kendi başına kalan kul helâl haram demeden nefsanî arzularını tatmine çalışır; kötülük yapmak, günah işlemek ona kolay gelir, bunlardan zevk alır. Sonuçta cehennemi boylar; dünyada cimrilik edip biriktirmiş olduğu servetini orada fidye olarak verip cehennem azabından kurtulmak ister ama bu da mümkün olmaz.”⁴³²

Derveze'nin tefsirinde de açıkça görüldüğü üzere âyetler insanları alışlagelmiş bir metodla davet etme şeklindedir. Bu âyetlerde tartışma ve yalanlama/inkar gibi tutum ve manzaralar bulunmamakla; bu davetin esasları çok kısa bir biçimde yer almaktadır. Allah'a iman, Allah'ın vaadettiklerini tasdik, iyi iş, salih amel yapmak, başkalarına faydalı ve yardımcı olmak gibi. Kim bu işleri yaparsa kurtulan mutlu kişi odur, aksini yapan ise hüsrana uğrayan bedbaht kişidir.⁴³³

“... <i>Hak Teâlâ (ahlâken ve cismen) temizlenenleri sever.</i> ” ⁴³⁴	" وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهَّرِينَ "
--	--

Müfessirler bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuzla doğrudan ilgili olan benzer açıklamalar yapmışlardır: Kur'an yolu tefsirinde âyetten şöyle bir çıkarımda bulunulmuştur: Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ancak bilinç ve titizlikle yapılan iş ve davranışlar sayesinde yani takvâ ile olur; yüce Allah kötü ve çirkin olan işlerden içtenlikle sakınanları sever; iki yüzlü kimseler kendi

⁴³² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, ss. 633-634; Bkz: Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XXIII, ss. 185-186.

⁴³³ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, I/144.

⁴³⁴ Tevbe 9/108.

şahsiyetlerini oluşturamamış kalpleri kuşku içinde bocalayıp dururlar; dünyada sıkıntı çektikleri gibi ahirette de acı bir son onları beklemektedir, zira ahlaki olmayan fiil ve davranışlar insanı doğru yoldan saptırır, cehenneme sürükler.⁴³⁵

Derveze ise tefsirinde bununla ilgili olarak şu açıklamalara yer vermiştir: Âyetin başında kendilerine has bir mescit inşa eden gruba işaret edilmiştir. Devamında bu mescit yapımının arkaplanını ortaya koymaktadır. Onlar için iyi niyetli ve samimi değillerdi. Onların amacı zarar vermek, oyalamak ve mü'minlerin arasını ayırmaktır. Bu da küfür ve nifakın bir görüntüsüdür. Onlar mescidi inşa etmeden önce oturup Allah'la ve peygamberlerle savaşan insanları gözetlemişler, buna rağmen iyi niyetli olduklarına ve hayrı istediklerine dair yeminler etmişlerdir. Allah, onların yalancı olduklarına şahittir. Hz. Peygamber'in orada namaza ve kıyama durmaması emredilmiştir. Bina edildiği ilk günden itibaren ihlas ve takva üzere kurulan mescidin buna daha layık olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü o mescidi inşa edenler samimi, temizlenmeyi sevenlerdi ve Allah da temizlenenleri sever.⁴³⁶

Ahlâki gayret konusunda yer verilen âyetlerde ferdin bireysel çabası vurgulanmış olup, ferdi, ahlâki davranış sergileme yönünde motive ettiği görülmüştür. Âyetlerde geçen “جَاهِدُوا = cahedu” «cihad edenler» kelimesi 11 âyette bu anlamda geçmektedir. Ayrıca “سَعَى = sa'ya”, «çalışma» Necm 53/40; İsra 17/19 âyetlerinde de geçtiği görülmüştür.

d. Ruhun Safiyeti

<p>“ Rûha ve ruhun kemaline dikkat et. Ona hak yoldan uzak kalmayı, kötülükten sakınmayı ilhâm ile öğretti. Kim öz canını tertemiz tutarsa felâh bulur. Kim öz canını kirletirse hüsrana uğrar.”⁴³⁷</p>	<p>" وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقْنَاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَاهَا "</p>
--	---

⁴³⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s.62.

⁴³⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, XII/217.

⁴³⁷ Sems 91/7-10; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 224-225.

--	--

Kur'an yolu tefsirinde, şahsiyetin oluşumunda önemli bir kavram olan fitratın mahiyetiyle ilgili açıklamalara yer verilmektedir. Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun şu açıklamayı yapmışlardır: “Allah Teâlâ'nın insanın fitratına doğru ve yanlış, iyilik ve kötülüğü, günah ve sevabı bilme, tanıma, ayırt etme, birini veya diğerini seçip yapma gücü ve özgürlüğü vermesi”; “insanın her türlü deney ve öğrenimden önce, apriorik olarak bu yeteneklerle donanmış bulunması” şeklinde açıklanabilir. “Böylece Kur'an'ın insan anlayışının bir özeti sayılabilecek olan 7-8. âyetler, insanın ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olduğunu, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebilecek bir tabiatla yaratıldığını ve onun kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı bulunduğunu göstermektedir.”⁴³⁸

“İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!”⁴³⁹

<p>“Cennet fenalıktan sakınanalara yaklaştırılacak. Onlardan uzak kalmayacak. Onlara: işte, denilecek, size va'dolunan budur! Daima Allah'a dönen (ve O'na sığınan), hadlerini muhafaza eden, esirgeyen, Allah'tan gizlice korkan; (hakka dönen bir yürekle Allah'a gelen (herkesin) mükafatı budur.”⁴⁴⁰</p>	<p>مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ هُدًى مَّا تُوْعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيفٍ وَأُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ</p>
---	---

Gâzâlî bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun olan şu izahı yapmıştır: Âyetlerde belirtilen özellikler, seçkin müttakilerin yaşamından söz etmektedir⁴⁴¹ ve devamlı surette güzel telkinleri içermektedir. Kişinin müslüman

⁴³⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 630; Bkz: Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XXIII, s. 170.

⁴³⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s.157-158.

⁴⁴⁰ Kaf 50/31-33.

⁴⁴¹ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 671.

olduğunu ilan etmesi yeterli değildir, aksine, Allah'a olan takvasında salih amel işleyerek günahlardan kaçınması da gereklidir. O'nun ahidlerini, O'na karşı görevlerini korumalıdır. Gizli ve açıkta yaptıklarıyla Allah'ın murakabesinde olduğunu bilmelidir. Kalbiyle, bütün uzuvlarıyla O'na yönelmelidir. İşte bunda, müslümanın nefisini tezkiye etme, Allah'a ve insanlara karşı görevlerini yaparken temiz nefis ve uyanık kalple, gizli ve açıkta Rabbinden korkarak dürüst, hayırlı, vefakar ve salih bir modeli hazırlama amacı vardır.

Âyetler, salihlerin salih amelleri ve O'nun yolundaki davranışları seçmelerinin mükafatı olarak Allah'ın rızasını, cennetini ve ikramını hak ettiklerine delalettir.

e. Doğruluk

<p>“...Tanrınız yalnız bir tek tanrıdır. Hepiniz O'na doğrulun...”⁴⁴²</p>	<p>” قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ</p>
--	--

<p>“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”⁴⁴³</p>	<p>فَاسْتَقِيمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ</p>
---	--

Müminlerin ayırtedici vasfı olan doğruluk ahlâkın temelidir ve çoğu fazilet doğruluktan neşet eder. Bu iki âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu ifadeleri zikretmişlerdir:

⁴⁴² Fussilet 41/6; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 210-211.

⁴⁴³ Hud 11/112; Bkz: Şura 42/15; Ahzap 33/35, 70-71; Fussilet 41/30.

Abdullah b. Mes'ud Hz. Peygamber'den rivâyet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Doğrulukta ayrılmayınız; çünkü doğruluk iyiliğe götürür. İyilikte Cennet'e iletir. Gerçekten insan doğrulukla hareket eder de Allah katında en doğru kimse yazılır. Yalandan sakınınız; çünkü yalan fenalığa götürür. Fenalık ise cehenneme iletir. Gerçekten insan yalan söyler de Allah katında çok yalancı yazılır.”⁴⁴⁴

Derveze tefsirinde “Dosdoğru ol” âyetinin anlamı hususunda; Allah'ın emirleri ve yasakları üzerine sabit ol. Bunları çiğneme ve bunları aşma, şeklinde anlamlar içerdiğini belirtmiştir.⁴⁴⁵

Doğruluk ile ilgili verilen (Fussilet 41/6; Hûd 11/113) âyetlere ilave olarak tevbe suresinin 9/7. Âyetinin de zikredilmesi bizce uygundur. Çünkü âyetlerde geçen “فَاسْتَقِيمُوا”= festegiyumu” «yönelin, doğrulun» ifadesi bunu gerektiriyor.

f. İffet, edeb, bakışlarını haramdan sakınmak

<p>“Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek</p>	<p>قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ</p>
---	--

⁴⁴⁴ Sahih Müslim Birr 105 4/2012 no:2607

⁴⁴⁵ Derveze et-Tefsîrü'l-Hadis, IV/94.

<p><i>kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!”⁴⁴⁶</i></p>	<p>غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَابَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَطْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَصْرَبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مَنْ زَيَّنَّهِنَّ وَتَوَبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا إِلَيْهِ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ</p>
--	--

Bu ve bir sonraki âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır: Âyette Nebi'ye, müminlerden erkeklerin gözlerini haramdan sakındırmaları ve ırzlarını muhafaza etmeleri konusunda onları uyarması emredilmektedir. Zira böyle davranmaları, onlar için daha temiz ve daha güvenli bir davranıştır. Ayrıca Allah'ın, onların bütün yaptıklarından haberdar olup onları gözetlediği âyetin icaplarının yerine getirilmesi yolunda sağlam bir hükmün olduğu hatırlatılmaktadır.⁴⁴⁷

“Aile yalnızca insanların içinde doğup büyüdüğü bir mekân olmayıp aynı zamanda önemli bir sosyal birim ve eğitim ocağı olduğu için İslâm ona çok önem vermiş, korunup gelişmesi, vazifesini hakkıyla yerine getirmesi için birçok tavsiyede bulunmuş, kurallar koymuştur. Ailenin korunabilmesi için vazgeçilmez şart eşlerin gözlerinin dışarıda olmaması, karşılıklı sadakat, güven ve iffettir.”⁴⁴⁸ Her zaman ve her durumda âyet, müminleri iffetli olmaya ve fuhşa götüren faktörlerden korunmaya, teşvik ederken; vücutlarını haya ile uyuşmayacak bir şekilde açmaktan kaçınmaya da sevk ediyor. Bütün bunlar, her zaman ve her yerde temiz karaktere, üstün ahlâka uygun adabın gereği değerlerdir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Nur 24/30-32.

⁴⁴⁷ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, X/42; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/229.

⁴⁴⁸ Daha fazla bilgi için bkz: Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, ss. 68, 69, 70-75.

⁴⁴⁹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, X/43

<p>“İçinizden bekârları ve köle ve câriyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allâh, lutfiyle onları zengin eder. Allâh(ın mülkü) geniştir, O, (her şeyi) bilendir.”⁴⁵⁰</p>	<p>"وَأَلَيْسَتَغْفِبَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْتُمْ وَلَا تَكْرَهُوا فَنِّيَاتِكُمْ عَلَىٰ الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحَصُّنًا لِنَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ "</p>
--	---

Bu âyet üç hususu kapsamaktadır:

Birincisi: Evlenmeye maddî gücü yeterli olmayanların ırzlarını korumaları ve Allah'ın onları lütfü ile zenginleştirene kadar günah ve çirkin işlerden tuzaklardan kaçınmaları gerektiği vurgulanmaktadır. İkincisi: Himayesinde köle-cariye bulunanların köleleriyle (köleler isterlerse), sözleşme yapmaları ve evlenmeye yeterliği olanlara, efendilerin Allah'ın kendilerine verdiği maldan maddi yardımda bulunmaları yönünde teşvik edilmektedir. Üçüncüsü: Cariyelerin dünyalık menfaatler uğruna kesinlikle fuhşa zorlanmaları yasaklanmıştır, efendileri tarafından onların can ve iffetlerinin koruma altına alınması vurgulanmış bu şekilde zoraki olarak canı yanan cariyelere Allah'ın mağfiret vadettiği bildirilmektedir.⁴⁵¹

Öyleyse, “evliliğin tek engeli yoksulluk değildir; engel ne olursa olsun evlenme imkânı bulamayanlar haram olan zina yoluyla cinsel ihtiyaçlarını gidermeye kalkışmayacak, Allah'ın rızâsını bütün arzularının önüne geçirerek sabredip iffetlerini koruyacaklardır.”⁴⁵²

<p>“Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı</p>	
---	--

⁴⁵⁰ Nur 24/33.

⁴⁵¹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, X/51.

⁴⁵² Daha fazla bilgi için bkz:Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s.77-78.

<p><i>kadınların, zinetleri (yabancı erkeklere) teşhir etmeksizin (bazı) elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.”⁴⁵³</i></p>	<p>"وَالْفَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرُجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ"</p>
---	---

Derveze bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun olarak şöyle açıklamıştır:

Derveze tefsirinde, bu âyette evlerinde oturmuş, - “yaşlılığından dolayı hayızdan ve çocuktan kesilen, kocaya da arzu duymayan kadınlar”⁴⁵⁴- evlenmeye umudu kalmamış veya kendileriyle evlenilmeye rağbet gösterilmeyen kadınlara, süs ve cazip yerlerini açmak gibi bir art niyet taşımamak şartıyla dış elbiselerini üzerlerinden çıkarmalarının, bu konuda tam bir hassasiyet göstermemelerinin caiz olduğu gözleniyor. Ama ne olursa olsun örtünme hususunda özen göstermelerinin kendileri için daha hayırlı ve daha güzel olduğu vurgulanmaktadır. Allah her şeyi bilen ve her söyleneni hakkıyla işitendir.⁴⁵⁵

<p><i>“ O mü'minler ki, namazlarında huşû üzeredirler, beyhude, boş sözlerden yüz çevirirler, zekatı verirler, kendileriyle meşru münasebette bulunmaları töhmeti müstelzim olmayan zevceleriyle sağ ellerinin mülkü olanlardan başkasına karşı, -bu ikisinden başkasını dilerse haddi aşmış olacağı için- utanılacak yerlerini haramdan saklarlar.”⁴⁵⁶</i></p>	<p>" قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّعْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ"</p>
--	--

⁴⁵³ Nur 24/60.

⁴⁵⁴ Er-Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s.149.

⁴⁵⁵ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, X/76.; daha fazla bilgi için bkz: Er-Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s.150.

⁴⁵⁶ Müminun 23/1-7.

--	--

Kur'an Yolu tefsirinde bu âyet-i kerime yorumlanırken konuya ilişkin şu açıklama yapılmıştır: Bu âyette İslâmiyetin hayatın tüm alanlarıyla ilgili koyduğu önemli ilkelerle beraber mümin bireyden beklenen şey nedir, hayatın alanlarında yapıp-etmeleri gerekenler nelerdir şeklindeki sorularla örnek yaşam modelinin oluşturulduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁷

Derveze ise âyet-i kerimeyi tefsirinde konumuza uygun şöyle açıklamıştır: Âyetlerin ifadeleri gâyet açıktır. Derveze, bu âyetler zincirinin mümini ve onun ahlâkını vafettiğini, Kur'anî birçok özelliği bünyesinde topladığını belirtmiştir. Müminin Rabbine ve insanlara karşı olan vazifesini hatırlatırken; manevi, ahlâkî, ferdî ve içtimaî en iyi sıfatlar olan bu özelliklerin sahiplerinin de esenlik ve kurtuluşa, saadete, gönül huzuruna ve güzel akibete nail olacaklarını açıklamakta, bu sıfatları elde etmeye teşvik etmekte ve imanın, sahibinin nefsinde yaptığı etkiyi gözler önüne sermektedir. İman, sahibinin namazda derin bir huşu içerisinde olmasını sağlar, çünkü o Rabbinin huzurundadır. Allah için namazına devam eder, sürekli olarak O'nu zikreder. Bunun bir sonucu olarak da her türlü kötülükten ve boş, faydasız işlerden uzak durur, zekatı verir, hak, hayır, iyilik, adalet, emanet ve vefakârlık olarak ne varsa onu yapar.⁴⁵⁸

<p><i>“Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Güzel söz söyleyin. Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt!</i></p>	<p>"يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنَّ أَعْيُنُنَّ فَالَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ</p>
---	---

⁴⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 9.

⁴⁵⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VI/190.

<i>Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.</i> ⁴⁵⁹	تَطْهِيرًا
---	------------

Derveze bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamayı yapmıştır: Derveze tefsirinde bu âyette Peygamber eşlerinin ahirette elde edecekleri mükâfatın Allah'ın lütfu yanında onların müttaki birer kimse olmalarına bağlandığını söylemiştir. Yani Peygamber eşleri tüm yapıp-etmelerinde daha fazla titizlik göstermeli davranışlarına dikkat etmelidirler. Allah ve resûlü'nün razı olduğu bir hayat yaşamalıdır.⁴⁶⁰

g. Heva ve heveslerine hakimiyet

<i>“Tanrısının huzurunda (suçlu) durmaktan korkarak nefisini süflî heveslerden nehyeden içinde, şüphe yok ki (varılacak) yer Cennet'tir.”</i> ⁴⁶¹	" وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَيَئْتِ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ "
--	---

Birey kendisini içten ve dıştan çevreleyen önermeler sarmalında yaşar. Bu önermeler bazen birey için müspet iken, menfi de olabilir. İşte tam da burada birey heva ve heveslerine kapılır da hataya düşerse kendisi ve toplum için zararlı iş ve davranışlarda bulunabilir. Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır: Derveze, âyette evrensel, yüce bir mesaj verildiğini belirtmiştir. Önermeler bireyi ahlâkî davranışlar sergileme yönünde olmalıdır. Başka sûrelerdeki birçok âyette de açıklanan sağlam bir Kur'an prensibi kuvvetle te'yid edilerek sunulmaktadır, o da; insanın davranışlarını kendisinin

⁴⁵⁹ Ahzâb 33/32-33.

⁴⁶⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 381; Derveze *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VIII/256-263; Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XVIII, ss. 258-260.; Ayrıca Bkz: A.Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, İstanbul, 1968, s. 169.

⁴⁶¹ Naziat 79/40-41; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 219.

seçmesi ve çabalamasıyla kazandığı ve buna uygun olarak da karşılığını göreceği gerçeğidir.⁴⁶²

Kur'an Yolu tefsirinde, ahirette insanların mutlular ve ziyana uğrayanlar olarak iki kısma ayrılacakları ifade edilmektedir. Devamında ise şöyle bir yorum yapılmıştır: “Özgür iradesiyle dünyayı âhirete tercih edip ömrünü inkâr, isyan ve taşkınlıkla geçirerek tövbe ve iman etmeden Allah'ın huzuruna çıkanlar bedbahtlardır; bunların barınacakları yer ise cehennemdir. Rabbinin huzurunda hesap vereceğine inanan ve o huzura günahkâr olarak çıkmaktan korkarak nefsinin kötülüklerden sakındıranlar ise bahtiyar kimselerdir; bunların barınacakları yer de cennettir.”⁴⁶³

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu ifadeleri zikretmişlerdir:

<p><i>“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”</i>⁴⁶⁴</p>	<p>يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي فَأَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ الْأَرْضِ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ</p>
---	--

Kur'an Yolu tefsirinde âyette başarıyı elde edenlerin; işlerinde adaletten ayrılmayan, yanlışlarından dönüp Allah'a yönelen, O'na kullukta bulunan, sonsuz affına sığınan, böylece ruhunu arındıran kimseler olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu kimselerin Allah katında olan değerleri yükselir, düşmanlarına karşı da güçlü olurlar.⁴⁶⁵

⁴⁶² Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, VI/275.

⁴⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 550.

⁴⁶⁴ Sâd 38/26.

⁴⁶⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 577.

<p><i>“Kim dünya mükâfatını isterse (bilsin ki) dünyanın da ahiretin de mükâfatı Allah katındadır. Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir.”⁴⁶⁶</i></p>	<p>" مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا "</p>
---	---

Kur'an Yolu tefsirinde Müslümanlardan dünya nimetlerinin süsüne kapılıp ta ahiret hayatını göz ardı etmelerinin hatalı bir davranış olduğu ifade edilmiştir. Hem dünya hayatı hem de ebedi hayatın denge halinde olması vurgulanmaktadır.⁴⁶⁷ Bu durum kehf sûresinde de açıklanmıştır:

<p><i>“Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık.”</i></p>	<p>إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا</p>
---	---

Allah'a kulluk vazifesinin gereği gibi yapılması konusundaki tüm emirler ümmet için genel bir yasadır.⁴⁶⁸ Derveze âyetlerin insanların davranışlarında iş ve eylemlerinde titizlik göstermelerinin gerekliliği hususunda uyarılar içerdiğini bu yönde davranışlar sergileyenlerin ahirette kazançlı çıkacaklarını belirtmiştir.⁴⁶⁹

Heva ve heveslerine hâkimiyet ile ilgili müellifimizin yer verdiği âyetler doğrudan biz insanlar için olup, Necm 53/3 âyetinde geçen “الهُوى = heva”, «heva» kelimesinde muhatap Allah rasulü'dür, “onun peygamber olarak tebliğ ettiklerinin

⁴⁶⁶ Nisâ 4/134.

⁴⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, s. 158.

⁴⁶⁸ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VIII, ss. 356-358.

⁴⁶⁹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, IX/180.

kişisel arzularına göre söylenmiş sözler olamayacağına bir vurgu yapıldığından”, burada yer verilen âyetlere dâhil edilmediği sonucu çıkmaktadır.

h. Gıdâ ve cinsî arzulardan periyodik olarak sakınma:

<p><i>“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmelere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”⁴⁷⁰</i></p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "</p>
---	--

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konuya ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

“Oruç Allah’ın buyruğunu yerine getirmek için veya farz yahut vâcip olmamakla birlikte O’nun hoşnutluğunu kazanmak için nâfile ibadet niyetiyle müminin, belirli bir süre zarfında her türlü yemeyi, içmeyi ve cinsî ilişkiyi terketmesidir. İslâm’ın getirdiği oruç, zamanı, süresi, şartları, hangi fiillerle ve davranışlarla bozulduğu, tanınan kolaylıklar bakımından daha önceki dinlerde ve milletlerde görülen oruçtan farklıdır.”⁴⁷¹

<p><i>“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu</i></p>	<p>"شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "</p>
---	--

⁴⁷⁰ Bakara 2/183.

⁴⁷¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 276; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlakı*, ss. 255-256.

<p><i>göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.</i>”⁴⁷²</p>	
---	--

<p><i>“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.</i>”⁴⁷³</p>	<p>”وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَأَعْتَرُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ”</p>
---	---

1. Öfkeye hakimiyet:

“İslam ahlâkı, ferdin sözlerine ve hareketlerine hakim olması gereğini bildirir. Nefislerine sahip olanlar, iradeleriyle hareket edenlerdir. Nefislerine hakim olamayanlar heyecanlı ve sert olurlar; hiddetle hareket eder ve konuşurlar; gazap ve öfke hali hiddetin eseridir. Hiddet anı, bir cinnet haline sebep olur ve insanı zarara sokar.” “Öfkeyle kalkan, zararlar oturur” sözü buna işaret eder.”⁴⁷⁴

Kur’an’da öfkesine hakim olanlar takva sahipleri olarak isimlendirilmiştir.

<p><i>“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.</i>”⁴⁷⁵</p>	<p>”الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ”</p>
---	---

Kur’an Yolu tefsirinde; Müslüman ferdin doğrudan nefesine yönelik bir emir olarak gönderilen bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza

⁴⁷² Bakara 2/185.

⁴⁷³ Bakara 2/222.

⁴⁷⁴ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 253-254.

⁴⁷⁵ Âl-i imrân 3/134.

uygun gelen Şu açıklamaları yapmışlardır: insanların hayatın alanlarında yaşadıkları sıkıntı, öfke, kendine kötölük etme (günah işleme), gibi durumlarda aralarından yalnızca takva sahibi olanların infakı bırakmayan, iyilikte bulunan, insanların hatalarını bağışlayan, sabreden, günahlarından tövbe eden kimselerin oldukları vurgulanmıştır.⁴⁷⁶

i. Samimiyet:

<p><i>“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”⁴⁷⁷</i></p>	<p>“ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ”</p>
--	---

Konuyla ilgili bu âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken Şu açıklamaları yapmışlardır:

Kur'an Yolu tefsirinde âyetteki “hitabın genelliği ve Kur'an'daki kullanımları dikkate alınırŐa bu kelimeye, özü sözü bir olan ve dürüst davranan kişiler mânası vermenin daha uygun olacağı belirtilmiştir. Ardından bu niteliği taşıyan örnek Şahsiyetlerin başında peygamberler ve Peygamberimiz Hz. Muhammed ile ona gönülden bağlanmış sahabîleri geldiği hususu dile getirilmiştir. Doğrularla beraber olun emriyle, onlarla maddî bir beraberlik içinde olmaktan çok, bu sayede elde edilecek doğruluk erdemiyile onlar gibi davranmayı hedeflediği açıkça görölmektedir. Buna göre Allah'a saygıda kusur etmeme, O'na karşı gelmekten sakınma çabası gösterme gibi mânalarla açıklanabilen takvâ kavramının sâdik kökünden gelen sâdikun kavramıyla birlikte kullanılmış olması, tam anlamıyla takvâyâ erişebilmenin ancak doğrulukla birlikte gerçekleşebileceğini gösterir.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, ss. 672-673.; Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VII, ss. 71-73; Bkz:Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. II, s. 425.

⁴⁷⁷ Tевbe 9/119.

⁴⁷⁸ Takva hakkında bkz: Bakara 2/197. “*Her ne hayır yaparsanız Allah onu bilir*” âyeti ile ilgili Zemahşeri tefsirinde Kur'an'ın müminlere hayatın her alanında güzel ahlâkî işlevsel kılmalarının teşvik edildiğine nitekim bir âyette de azık edinin zira azığın en hayırlısı takvadır buyrulduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla tüm kötü ve çirkin işlerden sakınmak kişi için ahiret

Derveze ise tefsirinde örnek ve önder şahsiyetlerin kimler olduğunu şöyle açıklar: âyet; iman, amel, söz, doğruluk, fedakârlık ve cihatta samimi olan kişileri her zaman ve mekânda önder, imam ve örnek edinmenin gereğini dile getirmektedir. Taberi ve Beğavi'nin rivâyet ettiğine göre İbn Mesud “sadıklarla beraber olun” âyetini okuyup şöyle derdi: “Ciddi de olsa, şaka da olsa sizden birinizin sevdiğine bir söz verip yerine getirememesi de olsa hiçbir surette yalan doğru değildir.” Dilerseniz âyeti şöyle anlayın; “Ey iman edenler, Allah’tan sakının ve sadıklardan olun.” Burada güzel hususlara işaret edilmesine rağmen çoğunluk âyetin “sadıklarla beraber olun” şeklinde olduğu ve buradaki sadıkların da Hz. Peygamber’in ilk öncü arkadaşları olduğu görüşündedir.⁴⁷⁹

<p><i>“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.”⁴⁸⁰</i></p>	<p>” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا “</p>
--	---

Derveze, âyette Müslümanların, Allah’tan korkmak ve doğru sözlü olmakla emrolduklarını belirtmiştir. Ancak bu şekilde davranırsanız, Allah ve Rasülü’ne itaat ederek müminlerin amelleri düzeltilir ve büyük başarıya ulaşırlar.⁴⁸¹

<p><i>“Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.”⁴⁸²</i></p>	<p>وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ</p>
--	--

Samimiyet konusunda yer verilen âyetlere ilaveten “الصَّادِقِينَ=es-sadigıyne”, «Sıddıklar» kelimesinin yer aldığı 19 âyette aslında doğruluğun samimiyeti getirdiği, onu yansıttığı görülmüştür.

azıdır.(Zemahşeri el-Keşşaf, I/244.) ; Araf 7/26.; Sıdk kelimesi hakkında bkz: Karaman vd., Kur’an Yolu, III, ss. 71-72.

⁴⁷⁹ Derveze, *et-Tefsîrû l-Hadis*, XII/236.

⁴⁸⁰ Ahzâb 33/70.

⁴⁸¹ Derveze, *et-Tefsîrû l-Hadis*, VIII/294.

⁴⁸² Zümer 39/33.

j. Yumuşaklık ve tevâzû:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p>“Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkinini merkeplerin sesidir.”⁴⁸³</p>	<p>“ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ”</p>
--	--

Âyette vasiyet edilen şey, tamamen saygı akide ve güzel ahlâk ile doludur. Kur’an-ı Kerim, hikmetler içeren bu vasiyeti, bizim de faydalanmamız için zikrediyor. Çünkü hikmet müminin yitiğidir.⁴⁸⁴

“Âyette kaçınılması gereken olumsuz davranışlardan örnekler verilmektedir. Bu örneklerin, özellikle kendini beğenmişlerin, başka insanları aşağılayıcı tutumlarından seçilmiş olması ve bunların Allah sevgisinden mahrum kalacakları uyarısında bulunulması, Kur’an’ın insan onuruna verdiği değeri yansıtması bakımından özellikle dikkat çekicidir.”⁴⁸⁵

Hz. Lokman (a.s)’ın oğluna öğütlerinden biri de; insanlarla ilişkisinde konuşmasına, yaşantısına, yürüyüşüne dikkat etmesine, güzel ahlâk, tevazû ve itidalli davranmasına teşvik etmesidir. Allah, güçleri ve kendileriyle övünen, böbürlenen gururlanan ve insanlara büyüklük taslayanları sevmez. Sesi yükseltmenin ve bağırmanın herhangi bir meziyeti, Övgüye layık yönü yoktur. Çünkü sesi en yüksek ve çirkin çıkan canlı, eşektir.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Lokman 31/19.

⁴⁸⁴ Gazâlî, *Kur’an’ın Konulu Tefsiri*, s. 524.

⁴⁸⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, IV, s. 338;

⁴⁸⁶ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/11.

Furkan sûresi Rahman'ın kullarının özelliklerinden ibaret olan on vasiyeti ifade etmektedir. Bu vasiyetlerin benzerleri, diğer başka sûrelerde de geçmektedir.⁴⁸⁷

<p>“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, selâm! der (geçer)ler.”⁴⁸⁸</p>	<p>“ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ”</p>
---	---

Muhammed Gazâlî, mütevazı olarak yürümenin, yavaş veya ölü gibi davranmak değil, dengeli ve külfetsiz olarak yürümek olduğunu vurgulamıştır. Cahillerin insanlara laf atmaları, kötülükleri içerir. Öyleyse, selamla tartışmayı ve taşkınlığı önlemeliyiz.⁴⁸⁹

“Sûrenin neticesi mahiyetindeki bu son âyetler grubunda da Allah'ın sevdiği kulların üstün nitelikleri özetlenerek bir tür karşılaştırma yapılmaktadır. Burada nitelikleri sıralanan (kullar), belirtilen iyi özellikleri dolayısıyla Allah'ın rahmet ve sevgisini kazandıkları için O'nun rahmân ismine izâfe edilerek anılmışlardır. Kur'an Yolu tefsirinde bu sebeple (ibâdü'r-rahmân) tamlamasını (rahmânın has kulları) şeklinde verilmiştir.”⁴⁹⁰

k. Hükümlerde ihtiyat:

Hükümlerde ihtiyatlı davranmakla ilgili başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuzla ilişkili şu açıklamaları yapmışlardır:

<p>“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin.</p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَئِذٍ</p>
---	---

⁴⁸⁷ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 470.

⁴⁸⁸ Furkan 25/63.

⁴⁸⁹ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 470.

⁴⁹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, ss. 137-138; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlakı*, s. 230.

<p><i>Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.</i>”⁴⁹¹</p>	<p>بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيْحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ</p>
--	---

“Bu âyette üç kötü huy ve alışkanlık ele alınmış, etkili bir üslûpla yasaklanmıştır: Gerçek bilgi ve kanıt değil, tahmine dayalı hüküm (zan), insanların gizliliklerini araştırmak (tecessüs) ve insanları arkalarından çekiştirmek (gıybet).”⁴⁹²

Derveze tefsirinde bu âyet ile müminlere açıkça emredilen ve yapılması yasaklanan hususun kötü zan tecessüs ve gıybetten uzak durmak olduğunu söylemiştir. Zira zanlardan doğan hatalar insanları günaha götürmektedir.

Ayrıca kötü zan insanı tecessüse götüren en önemli etkidir. Bu yüzden Müslümanların birbirlerinin mahremlerini ve gizli işlerini araştırmayı, bazı kimselerin diğer bir kısmının gıybetinde olmasını ve arkasından kötülüğünü söylemesi yasaklanmıştır.⁴⁹³ İnsanların hatalarını araştırmak kimsenin vazifesi değildir. Zira insanın işlemiş olduğu günah ve hatalar kul ile Allah arasındadır.

<p><i>“Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük ederseniz de sonra yaptığımıza pişman olursunuz.</i>”⁴⁹⁴</p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ "</p>
--	--

Derveze tefsirinde; hangi yolla gelirse gelsin tüm haberlerin özellikle haktan sapmış bozuk karakterli ve doğrulukları şüpheli olan kimselerin yani fasıkların getirdikleri haberlere inanmadan önce mutlaka araştırılması gerektiğini, her haberin hemen tasdik olunmaması ve doğruluğu araştırılmamış haberlere

⁴⁹¹ Hucurât 49/12.

⁴⁹² Daha fazla bilgi için bkz: Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 96.

⁴⁹³ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, XI/132.

⁴⁹⁴ Hucurât 49/6.

dayanarak insanlar hakkında hüküm verilmemesi ve kesin haberlerden uzak olunduğu zaman iyi kimselerin herhangi bir hususta suçlanmaması hususlarının müslümanlara emredildiğini zikretmiştir. Bu hususlara dikkat edilmediğinde ise müslümanların davranışlarından dolayı pişman olacakları vurgulanmıştır.⁴⁹⁵

Allah Resûlü de “Her duyduğunu söylemesi kişiye yalan olarak yeter” buyurarak ortalıkta dolaşan her söze itibar edilmemesi ve duyulan her sözün anlatılmaması gereğine işaret etmiştir.⁴⁹⁶ “Yalan insan fitratına aykırı olduğu için günah kirinden uzak, saf bir mümin kalbi rahatsız olur, doğruluk karşısında ise sükûnet bulur.”⁴⁹⁷

<p><i>“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek (Sen mümin değilsin) demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lütfetti; o halde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”⁴⁹⁸</i></p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَايِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلَ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا”</p>
--	---

Derveze tefsirinde âyet-i kerime ile dünya menfaati sağlamak maksadıyla Müslümanlara iyice araştırıp soruşturmadan bir işe kalkışmanın doğru bir davranış olmadığı hususunda bir hatırlatma yapıldığını ifade etmiştir. Derveze, ayrıca Rabbimizin bu âyet ile salih kimseler için Allah katında dünya ve ahirette mal ve ganimetin çok olduğunu bu bilinçte olanların dünya hayatıyla ilgili arzularının onları haktan ayıran ve şaşkına çeviren bir etken olmaması gerektiğini hatırlatırken, kendileri henüz Müslüman değilken Allah'ın hidâyet etmesiyle Müslüman olduklarını unutmamaları hususunda bir ikazın olduğunu söylemiştir. Derveze,

⁴⁹⁵ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, XI/122.

⁴⁹⁶ Müslim Sahih 1/10 no:5

⁴⁹⁷ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. III, s. 398.

⁴⁹⁸ Nisâ 4/94.

âyetin sonunda müslümanların, hangi niyet ve sebeple olursa olsun yaptıkları her şeyden Allah'ın haberdar olduğu vurgusu yapılarak uyarıldıklarını belirtmiştir.⁴⁹⁹

l. Kötü zandan çekinme:

<p><i>“Bilmediğin şeyin ardına düşme; çünkü, işitme duyusu, görme duyusu ve kalp, bunların hepsi (Hesap Günü'nde) bundan sorguya çekilecektir!”⁵⁰⁰</i></p>	<p>“ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ”</p>
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler ele alırken konumuzla ilgili olan şu yorumu yapmışlardır:

Ödevlerimizden birisi de “Bilmediğimiz bir şeyin peşine düşmemek, bilgisiz hüküm vermemektir. Âyette insanın bilmediği bir konuda söz söylemesi, hüküm vermesi, bilgisizce davranması, bilmediği tanımadığı kişiler hakkında ileri-geri konuşması, daha özel olarak yalancı şahitlik yapması, iftira atması, kısaca bilgi sahibi olmadan tahmine göre herhangi biri için maddî veya mânevî zarara yol açacak şekilde konuşması ve hareket etmesi yasaklanmaktadır. İnsan ya duyduğu ya gördüğü ile veya akıl ve vicdanıyla hareket eder; yani bilgilerimiz ya habere ya gözleme ya da akla dayanır. Âyette bu bilgi kaynaklarının doğru kullanılması gerektiği, bunlardan sorumlu olunduğu ifade edilmektedir.”⁵⁰¹

m. Sebat ve sabır:

“Kur’an-ı Kerim’de sabır, genellikle Allah’a itaat, namaz, mücadele, cihad ve müslümanların karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılarla ilgili âyeti kerimelerde geçmektedir. Bu nitelermeler de bize sabrın salih amel, namaz, tevekkül, şükür, takva ve cihad gibi anlam bakımından ilişkisi bulunan bu kavramlar ile içice ve

⁴⁹⁹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, IX/144-145.

⁵⁰⁰ İsrâ 17/36.

⁵⁰¹ Bkz. Karaman vd., *Kur’an Yolu*, III, s. 481; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 268-269.

birlikte olduğunu göstermekte ve sabrın nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğine dair yeterli ipuçları vermektedir.”⁵⁰²

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“Rabbinin rızasına ermek için sabret.” ⁵⁰³	وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ
---	-----------------------

Kur’an Yolu tefsirinde bu âyet ile ilgili olarak; Hz. Muhammed (s.a.v) ‘in tebliğ vazifesini yaparken çeşitli zorluklar çekebileceğine işaret edilmiş olup, Peygamber’e Allah’ın rızasına kavuşmak için zorluklar karşısında sabretmesinin, emredildiği söylenmiştir.⁵⁰⁴

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber müminler, Allah’ın yardımı ne zaman? diyecek kadar darluğa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.” ⁵⁰⁵	“أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتَهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ”
---	---

Bir önceki âyette geçen sebat ve sabır konusunun devamı olan bu âyette Müslümanların görev ve sorumluluklarını yerine getirirken nasıl davranmaları gerektiği hususlar ile ilgili açıklamaların yapıldığını görmekteyiz.

Derveze tefsirinde âyetin, müminlerin ileride karşılaşacakları zorluklardan haber verdiğini zikrederken, müminlerden nefislerini sabra ve katlanmaya alıştırmalarını istediğini söylemiştir. Bu arada aynı şeyin önceki topluluklarla

⁵⁰² Recep Önal, “Kur’an’da İmânî ve Ahlâki Bir Tavr Olarak Sabır”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, cilt: XII, sayı: 2, s. 466.

⁵⁰³ Müddesir 74/7.

⁵⁰⁴ Karaman vd., Kur’an Yolu, V, s. 495.

⁵⁰⁵ Bakara 2/214.

onlara gelen peygamberlerin de başından geçtiğine dikkat çekilmiş, sonunda Allah'ın yardımının mutlaka geldiği haber verilmiştir. Bu arada Allah'ın yardımının ancak sabır ve fedakârlıkla kazanılabileceği hatırlatılmış, belli bir zaman dilimiyle, belli bir ortamla sınırlandırılmayacak psikolojik direktifler ve moral takviyesi sağlayan öğütlerin mümine sürekli bir şekilde moral ve güven aşıl原因an, bitmez tükenmez bir kaynak olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰⁶ Müminler, elde ettiği başarıların da karşılaştığı sıkıntı ve felaketlerin de yaşadıkları dünyada, imtihanın bir parçası olduğunun farkında olmalıydılar.

<p><i>“Elif Lâm Mîm. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece iman ettik demeleriyle bırakılvereceklerini mi sandılar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmiştir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır.”⁵⁰⁷</i></p>	<p>"الم أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَالْقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ"</p>
---	--

Azim ve sebatın kaynağı inançlı olmaktır. Derveze tefsirinde, âyette açıkça belirtildiği üzere, insanlar sadece iman ettik diyerek ödev ve yükümlülüklerini yerine getirmiş sayılmazlar. Derveze, gerçek dindarlığın, yaratıcının kendilerini çeşitli zorluklarla sınıdığı durumlarda insanların sergiledikleri tutum ve davranışlarla ortaya çıkacağını söylemiştir. Âyetin devamında ise yüce Allah'ın koyduğu evrensel yasalar sisteminin, kendileri gibi inanan toplulukların, bundan önce sınavdan geçirilmelerini öngördüğünü, doğrularla yalancıların birbirlerinden ayrılmaları için bunun kaçınılmaz olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁰⁸

Âyetler imtihan olduğu şuuruna sahip kimselerle, sadece iman etiğini sözlü ikrar eden kimselerin Allah katındaki değerlerinin bir olmayacağını

⁵⁰⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/325. Sabır ve sebatla ilgili bkz: Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/256-257.

⁵⁰⁷ Ankebût 29/1-3.

⁵⁰⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VI/ 6-7.; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, ss. 252.

gösterdikleri samimi çaba ve gayretlerin de bu imtihandaki başarı derecelerine göre belli olacağını ifade etmektedir.⁵⁰⁹

<p><i>“İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah’a inandık derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah’ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, Biz de sizinle beraberdik derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?”⁵¹⁰</i></p>	<p>" وَمِنَ النَّاسِ مَن يُقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ "</p>
---	--

“Sebat ve sabır göstermek yüksek bir karakter gerektirir. Müminler bu karaktere sahip olmalıdır. İnsan hayatı boyunca çeşitli sıkıntılarla karşılaşacağı gibi çok rahat ve refah dönemleri de yaşayabilir.”⁵¹¹ İnsan yaratılış gereği inancı ve sahip olduğu değerlere karşı duyarsız kalamaz. Kur’an Yolu tefsirinde eşref-i mahlukat olan insanın maddi ve manevi yönüne işaret edilmiş özellikle ödev ve sorumluluk bilinciyle hareket eden kimselerin güçlükler karşısında direnç gösterip olumlu kişilik özelliği sergiledikleri ifade edilmiştir. İnsanın manevi olanı ihmal edip yalnız maddeye yöneldiği durumlarda ise farklı kişilik özellikleri göstermesinin doğru olmadığı vurgulanmış Allah’a iman etmenin sözde kalmaması gerektiği belirtilerek ona ideal kişilik modeli sunulmuştur. Devamında ise yüce Allah’ın, insanların içlerindeki gizli-saklı tüm niyetleri bildiğini ayrıca kimin özü sözü doğru kimin de iki yüzlü olduğunu bildiğinin ikazı yapılmakta takva sahibi olan ile olmayan arasındaki farkın ideal kişilik oluşumuna etkisini ortaya koymaktadır.⁵¹² “Müslümanlardan istenen dünya menfaatleri ve çekilen sıkıntılar karşısında değişken tutumlar sergilemeleri değil, ebedî olan ahirete imanı gereği

⁵⁰⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, IV, ss. 252-253; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlakı*, ss. 227-228.

⁵¹⁰ Ankebût 29/10.

⁵¹¹ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. III, s. 200.

⁵¹² Karaman vd., *Kur’an Yolu*, IV, s. 258; Derveze, *et-Tefsiru’l Hadis*, VI/11-12.

azim ve sabırla özgüvenlerini korumaları ve Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmalarıdır.”⁵¹³

<p>“Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.”⁵¹⁴</p>	<p>«الْتَّبُلُونَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَسْتُمْ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَدَى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ»</p>
---	--

Müellifimizin sebat ve sabır başlığında yer verdiği âyetlerdeki sıralama dikkat çekicidir. Bu, sırasıyla iman, eylem, can ve malın korunmasında sabır göstermektir. Bu âyette müminlerin, Allah'ın verdiği nimetlerden imtihan edilecekleri onlara hatırlatılmış, Müminlerin karşılaştığı olumsuz durumlara hazırlıklı olup sıkıntılara sabretmeleri olaylar karşısında Allah'ın çizdiği sınırlar çerçevesinde hareket etmeleri ve O'nun rızasına aykırı eylemlerden uzak kalmaları istenmiştir. Ehli kitap ve müşrikerden birçok sözlü hakaret işitecekleri ve bunlara sabretmeleri bir de Allah'a karşı gelmekten sakınmaları halinde kurtuluşa erecekleri bildirilmiştir.⁵¹⁵

Derveze, müslümanların bu âyette; alaylar, incitici propagandalar ve düşmanlıklar karşısında sabır göstermeye çağırıldıklarını, zikretmiştir. Söz konusu imtihanlar karşısında ise ancak azimet sahibi kimselerin yapıp-etmelerinde değer üretmede başarılı olacakları vurgulanmıştır.⁵¹⁶

⁵¹³ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. III, s. 198.

⁵¹⁴ Âl-i İmrân 3/186.

⁵¹⁵ Bkz: Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s.732.

⁵¹⁶ Derveze, *et-Tefsiru'l Hadis*, VIII/195-196.

<p><i>“Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme.”⁵¹⁷</i></p>	<p>" وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ "</p>
--	--

Kur'an Yolu tefsirinde sabrın, dinamik ve yüksek bir erdem olduğu ifade edilmiştir.⁵¹⁸

Takvâ sahibi insanların ödev ve sorumluluklarını sabırla ve sebatla yerine getirmeleri gerekir. Ancak bu yolla müttakiler Allah'a olan bağlılıklarını daima canlı tutarlar. Hiçbir zaman ümitsizliğe düşmezler.

<p><i>“Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz.”⁵¹⁹</i></p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ "</p>
---	--

“Kim hakkı ve haklıları korumak, hak daveti yaymak uğrunda sabreder, engellere karşı direnir, tehlikelere karşı uyanık olup gerekeni yapar ve Allah'ın emrine saygısızlıktan sakınırsa, diğer işlerinde de bu prensipleri göz önünde bulundurursa kendisini kurtuluşa ve Allah katındaki mutluluğu elde etmeye hazırlamış olur.”⁵²⁰

⁵¹⁷ Nahl 16/127.

⁵¹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s. 455.

⁵¹⁹ Âl-i İmrân 3/200.

⁵²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 747.

<p>“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.”⁵²¹</p>	<p>“ وَلَنبَلِّغَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ”</p>
---	---

Allah Müslümanları bazı musibetlerle imtihan eder. Bunların birer imtihan olduğu bilincinde olarak Allah’a dayanıp sabredenler müjdelenmiştir.⁵²²

Recep Önal makalesinde konuyla alakalı olarak şunları söylemiştir: “Ahlâki faziletlere kaynaklık etmesi sebebiyle sabır, insan üzerinde ruhi, ahlâki ve ferdi birçok fayda sağlamaktadır. Bu nedenle özellikle günümüz şartlarında müslümanlara lazım olan; manevi olarak sarılmaları gereken en önemli unsur sabır ahlâkına sahip olmaktır. Şâyet insan, yaşamın zorluklarına, bela ve musibetlerine, nefsin şehvetlerine sabrederek karşı koymayı başarabilirse ruhi bunalımlardan emin bir şahsiyete ve güçlü bir iradeye sahip olur ve sabırlı bir insan olarak mutluluğa ve kurtuluşa erebilir.”⁵²³

Hüsameddin Erdem de eserinde sabırla ilgili konumuza uygun gelen şu ifadeleri zikretmiştir: “İslam ahlâkının emrettiği sabır, ahiret âleminin kesin sonuçlarına inanarak bütün dünya hayatında şerden uzaklaşmaktır; hayır ve doğruluk yolunda yürümenin adıdır. Sebat ve metanet de bu yolda inat ve ısrar etmek, usanmamaktır.”⁵²⁴

⁵²¹ Bakara 2/155.

⁵²² Bkz: Karaman vd., *Kur’an Yolu*, I, s. 241; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VII/255.

⁵²³ Önal, “*Kur’an’da İmânî ve Ahlâki Bir Tavır Olarak Sabır*”, cilt: XII, sayı: 2, s. 466.

⁵²⁴ Hüsameddin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Konya, 1996, s. 174.

n. İyi örneklerle uygunluk:

<p><i>“O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret! Onlar hakkında acele etme, onlar vâdedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!”⁵²⁵</i></p>	<p>“فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعِزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ قَهْلٍ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ”</p>
--	--

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Geçmişte yaşamış peygamberler birçok sıkıntıyla karşılaşmışlardır. Peygamberimiz ve Müslümanlara da sıkıntılar karşısında onlar gibi sabretmeleri tavsiye edilmiş ve kendilerine eziyet eden kâfirlerin cezalandırılması için acele etmemeleri istenmiştir. ⁵²⁶

<p><i>“Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”⁵²⁷</i></p>	<p>“لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا”</p>
---	---

⁵²⁵ Ahkâf 46/35.

⁵²⁶ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XX, s. 57; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 42; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, V/287-288.

⁵²⁷ Ahzâb 33/21.

Kur'an-ı Kerim insanın hayatına yön veren ilahi bir kitaptır. Kur'an-ı en güzel biçimde hayata geçiren Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Dolayısıyla bir müminin model alması gereken ilk sıradaki kişi Hz. Peygamberdir.⁵²⁸

<p><i>“Ey iman edenler! Allah'ın yardımcılığı olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir? demişti. Havariler de, Biz Allah'ın yardımcılığız demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihâyet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”⁵²⁹</i></p>	<p>” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّا نَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ”</p>
--	---

Bu âyette ise Hz. İsa (a.s)'ın havariler ile yaptığı diyalog Müslümanlar için örnek alınması istenen bir olaydır. Burada Müslümanların bundan sonuç çıkarmaları beklenmektedir.

İyi örneklerle uygunluk ve sabır konusunda “فَاصْبِرُوا= fasbirû”; “وَاصْبِرْ=vasbir” ; kelimelerin kullanıldığı 35 âyet olduğu görülmüştür. Müellif burada 13 âyete yer vermiştir. Bunlardan ikisi: iyi örneklerde peygamberlerin model alınmasıyla ilgili âyetlerdir. Sabretmenin ve çaba göstermenin sonunda ise her daim başarı elde edildiği görülmüştür.

Burada zikredilen âyetler bireyin zihinsel, duyuşsal ve fiziksel gelişimine yöneliktir. Âyetler bireyi öncelikle zihinsel olarak hazırlamakta, sonrasında ise tutum ve davranışlarıyla eyleme geçirmektedir.

⁵²⁸ Bkz:Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 377; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 221.

⁵²⁹ Saff 61/14.

o. İtidâl:

<p><i>“De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır. Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.”</i>⁵³⁰</p>	<p>“ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ”</p>
---	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler konumuzla ilgili olarak şöyle yorumlamışlardır:

“Ölçülü olmak itidal, insanın gerek duygularında gerekse eylemlerinde haddi aşmaması demektir. Bu sebepten de, ahlâki faziletlerin esasıdır. Çünkü fazilet; biri aşırılık, öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır. Aşırılık ve eksiklik ise, ifrat ve tefrittir.”⁵³¹

“Ahlâken kötü olan aşırılık ve eksiklik, hem duygusal yaşantı ile hem de eylemlerle ilgilidir. Mesela ahlâki bir fazilet olan hoşgörünün eksikliği kin ve nefret, aşırılığı ise aşırı duygusallıktır. Bunların ikisinden de insan kaçınmak zorundadır.”⁵³²

“Yine insanın servetini harcaması eyleminde ahlâki bir fazilet olan cömertliğin de aşırılığı israf, eksikliği cimriliktir. İsrâf gibi cimrilik de ahlâken kötüdür.”⁵³³

<p><i>“Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”</i>⁵³⁴</p>	<p>“ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ”</p>
--	--

⁵³⁰ İsrâ 17/110; Ayrıca Bkz: Araf 7/205; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 227.

⁵³¹ Kılıç, “*Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk*”, s. 56.

⁵³² Kılıç, a.g.e., a.y.

⁵³³ Kılıç, a.g.e., a.y.

Tefsirlerde israfın, daha ziyade yapılan iş ve harcamalarda Allah'ın rızasının gözetilmediği durumlar için cimriliğinse imkânı olduğu halde Allah yolunda infakta bulunmaktan kaçınmak diye açıklanmıştır. Kur'an Yolu tefsirinde, "Mâkul bir denge diye çevrilen kavâm kelimesinin de israftan ve cimrilikten uzak olarak gereken yerlere gerektiği kadar harcamada bulunmak olduğu zikredilmiştir."⁵³⁵

<p><i>"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun."</i>⁵³⁶</p>	<p>" وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا "</p>
---	--

Derveze tefsirinde, Furkan Sûresi'nde de buna benzer tavsiyeler bütünü geçtiğini söylemiştir. Ne var ki orada Allah'ın salih kullarının ahlâkına teşvik eden bir üslupla zikredilirken burada, buyruklar, yasaklar, tavsiyeler, gereklilikler, uyarılar şeklinde zikredildiğini söylemiştir. Derveze, âyetleri bu kapsamlılık yönüyle Allah'ın rızasını ve yardımını kazanmak için kişisel, sosyolojik ve dini ahlâk bağlamında Kur'ani ilkelerin en güçlü ve en geniş olanları olarak ifade etmiştir. Derveze, böylece insanlar şerlerden ve afetlerden korunmuş, güven ve huzur içerisinde olmuş, aralarında yardımlaşma, acıma ve kardeşlik duyguları gelişmiş, davranış ve konum itibarıyla de insani bilinç ve keramete yakışmayan şeylerden sakınılmış olunacağını zikretmiştir.⁵³⁷

<p><i>"Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın."</i>⁵³⁸</p>	<p>وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ</p>
--	--

⁵³⁴ Furkân 25/67; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 227.

⁵³⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 138; Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/275.

⁵³⁶ İsrâ 17/29.

⁵³⁷ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, III/229.

⁵³⁸ Rahman 55/7-9.

--	--

Derveze, âyette Allah'ın insanlara yüklediği bazı yükümlülüklerle değinildiğini belirtmiş; Allah'ın insanlara adil olmayı, hak ve insaf ölçülerine riâyet etmeyi, güzel muamele etmeyi emrettiğini söylemiştir. İnsanoğlunun ölçü ve tartıyı eksik tutmaması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü medeniyetin temel dayanağı ve toplumsal ruhun mutmainliği ölçü ve tartının noksansız tutulmasında yatmaktadır.⁵³⁹

İtidalin derecesi ise Kur'an 'da şöyle anlatılmıştır: “Kafirlerle karşı şiddetli, kendi aralarında merhametli olurlar.”⁵⁴⁰

ö. Güzel işler:

“Şahsiyetinde bedeni ve ruhi arzuların arasında tam olarak dengeyi ve ahengi oluşturabilen, ibadetler ve salih amellerle Allah'a yönelerek yaklaşabilen bu imtihanda başarılı olmuş ve bununla beraber hem dünya hem de ahirette mutlulukla ödüllendirilmeyi hak etmiş olur. Bedensel arzularının ardından giden, ruhsal isteklerine karşı aymazlık yolunu tutan ve nefsi arzularının esiri olarak günah işleyen de bu sınavı kaybetmiş, buna bağlı olarak hem dünya hem de ahirette cezalandırılmayı hak etmiş olur.”⁵⁴¹ İnsanın iç dünyasında yaşadığı bu ikilem ve çatışma hali Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: “Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin kötü arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”⁵⁴²

Bu başlıkta güzel işler yapmakla ilgili verilen âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

⁵³⁹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/132.

⁵⁴⁰ Feth 48/29.

⁵⁴¹ M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, trc. Hayati Aydın, Ankara: Fer Yay., 1998, s. 197; Önal, “*Kur'an'da İmânî ve Ahlâki Bir Tavr Olarak Sabır*”, cilt: XII, sayı: 2, s. 458.

⁵⁴² Naziat 79/37-41.

<p>“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz desen, inkârcılar Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür derler.”⁵⁴³</p>	<p>”وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ”</p>
--	---

Derveze tefsirinde bu paragrafın, Allah’ın, insanları yaratmadaki hikmetini ortaya koymayı hedeflediğini söylemiştir. Bu hikmeti ise Allah’ın insanları amellerinde denemesi ve hangisinin iyi iş işlediğini ortaya çıkarması şeklinde ifade etmiştir. Bu da insanların, seçimlerinden dolayı Allah’ın adil olan yargılamasını haketsinler diye hayır-şer, hidâyet-sapıklık arası seçim, hür irade ve bağımsız hareketlerindeki kabiliyetlerini belirtmek içindir. Bu insanların çalışma ve yaşamlarındaki etkinin ortaya çıkması adına birçok defa tekrarlanmıştır.⁵⁴⁴

<p>“İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık.”⁵⁴⁵</p>	<p>”إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا”</p>
---	---

“Onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye” ifadesiyle Derveze tefsirinde, Allah’ın insanlara irade gücü verdiğini, ayrıca onlara neyin iyi neyin kötü olduğunu bildirdiğini ve onların tercihlerinden dolayı tüm yapıp-etmelerinden sorumlu tutulduğuna vurgu yapmıştır.⁵⁴⁶

⁵⁴³ Hûd 11/7.

⁵⁴⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, IV/59.

⁵⁴⁵ Kehf 18/7.

⁵⁴⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VI/7-8.

<p>“O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”⁵⁴⁷</p>	<p>الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ</p>
--	---

Allah’ın, dünyada insanların yapıp-etmelerinde güzel iş ve eylemlerde bulunma ve insanlara faydalı değerler üretme hususunda aralarında rekabeti sağlamak ve kimlerin iyi güzel iş ve davranışta bulunacağını belirlemek için ölümü ve hayatı yarattığını bildirmektedir.⁵⁴⁸ Rabbimiz, kendisine kulluk edebilme kabiliyetini insan fitratına yerleştirmiş, hayatın ve ölümün kimin daha güzel işler ve değerler üreteceğini sınamak için var olduğunu beyan etmiştir.

p. İyilikte yarışma: (İyilikte Yarışmak)

Müminlerin görevi hayırlarda yarışmaktır. Allah’a kavuşacaklarını bilerek hayra koşmaktır. Güzel işlerin anlatıldığı bir önceki bölümde kimin daha güzel iş yapacağı hususunda imtihana tabi tutulan Müslümanların, iyilikte yarışmaları âyetlerle teşvik edilmiştir.

İyilikte yarışmakla ilgili verilen bu iki âyet-i kerimeyi müfessirler şöyle açıklamışlardır:

<p>“Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”⁵⁴⁹</p>	<p>وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّبُهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ</p>
--	---

⁵⁴⁷ Mülk 67/2.

⁵⁴⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, V, s. 416; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VI/243.

⁵⁴⁹ Bakara 2/148; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 222.

Derveze tefsirinde, insanların yöneldikleri tarafların (kiblelerin) farklı oluşunun doğal olduğunu, ayrıca herkesin yöneldiği, yüzünü çevirdiği bir yön bulunduğunu söylemiştir. Allah kullarından hayırda yarışmalarını emretmiştir. Dolayısıyla Müslümanların yapmaları gereken şey, Allah'a kavuşacaklarını bilerek hayra koşmaktır. Allah, nerede olurlarsa olsunlar, yaptıklarının karşılığını vermek üzere onları bir araya getirecek kudrete sahiptir.⁵⁵⁰

<p><i>“Ey inananlar! Yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”⁵⁵¹</i></p>	<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ</p>
--	--

Müminlere bir çağrı yöneltiyor. Çağrının içeriği, yahudi ve hristiyanların dost ve yardımcı edinmelerinin yasaklığına ilişkindir.⁵⁵² Müellifimizin bu âyeti iyilikte yarışma başlığında vermesi manidar olup insanların iyilikte yarışırken uyması gereken norm ortaya konulmuştur.

r. Güzel öğütleri dinlemesini ve seçmesini bilmek:

İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özellik akıldır;

<p><i>“Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. (Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.”⁵⁵³</i></p>	<p>"وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ أُولُوا الْأَلْبَابِ"</p>
---	---

⁵⁵⁰ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/246.

⁵⁵¹ Mâide 5/51.

⁵⁵² Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, XI/128.

⁵⁵³ Zümer 39/17-18.

--	--

Râzî bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmıştır:

Râzî'ye göre dinlenen bir söz gerçek veya yalan olabilir ve bu durum sadece akli delil ile anlaşılabilir. Râzî, akıl ve mantık ile hayatın tüm alanlarında doğru ve uygun kararlar alınabileceği yönünde açıklamalar yapmıştır.⁵⁵⁴ Râzî'ye göre "Bir insan akıllı ve kavrayışı güçlü değilse belirtilen gerçek bilgileri zihninde toplaması da mümkün olmaz."⁵⁵⁵

s. Temiz niyetlilik:

<p><i>"(Ya Muhammed!) Onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Lâkin Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız."⁵⁵⁶</i></p>	<p>" لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤْتَهُ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ "</p>
--	---

Temiz niyetli olmakla ilgili verilen bu iki âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde hitabın Peygamberimize veya mutlak olarak dinleyiciye yöneltildiğini; bütün insanları hidâyet erdirmekle yükümlü olmadığı insanları

⁵⁵⁴ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIX, ss. 162-163.

⁵⁵⁵ Ayrıca bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 211-212.

⁵⁵⁶ Bakara 2/272.

hidâyete erdirme yetkisinin Allah'a ait olduğu bilgisini zikretmiştir. Daha sonra âyette hitabın yönünün müslümanlara çevirilerek şu gerçeğe dikkatler çekilmektedir: Ne infak, ederlerse kendi yararlarına olacaktır. Yeter ki, Allah'ın rızasını gözetinler. Allah, ecirlerini eksiksiz verecektir.⁵⁵⁷

<p><i>“Allah ’ın sana lütfu ve rahmeti olmasaydı, o (kendilerine zulmede)nlerden bazısı seni saptırmaya çalışırdı; ama onlar kendilerinden başka kimseyi saptıramazlar. Sana asla bir zarar da veremezler, çünkü Allah sana bu ilahi kelamı indirmiş, hikmeti (vermiş) ve sana bilmediklerini öğretmiştir. Allahın sana olan lütfu gerçekten büyüktür.”⁵⁵⁸</i></p>	<p>"وَأُولَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةً مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا"</p>
---	--

Derveze tefsirinde, Allah'ın merhameti ve yardımı ile peygambere gelebilecek musibetlerin engellendiğini, ona bilmediklerinin öğretildiğini kimsenin onu yanıltamayacağını ve onun Allah'ın korumasında olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁹

Ameller niyetlere göredir; öyleyse yapıp-etmelerimizin iyi olabilmesi için iyi niyet şarttır. Ameli, sevaba çeviren şey, temiz niyettir.

Temiz niyetlilik, başlığında “وَأُولَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ” = ve lev lâ fadlullâhi aleyküm” <<Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı>>cümlesinin, müellifin zikrettiği, (Nisa 4/113) dahil olmak üzere 6 âyette daha geçtiği görülmüştür. Bu âyetler: Nisa 4/83; ve Nur 24/10,14,20,21. âyetleridir. Yine konuya ilişkin verilen Bakara suresinin 2/272. Âyetinde “إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ” = illebtigâe vechillâh” <<Allah'ın rızasını kazanmaktan başka>> ifadesiyle de -Allah'ın koyduğu kanunlar gereği-, kulun O'na yönelişi ve hak edişine vurgu yapıldığı görülmüştür.

⁵⁵⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/395.

⁵⁵⁸ Nisâ 4/113.

⁵⁵⁹ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, IX/160.

2. YASAKLAR

Yasaklar bölümünde yaklaşık 63 âyet yer almıştır. Öncelikle bireyin kendi vücuduna zarar vermesi, yalan söz söylemesi, yalanına Allah'ı şahit göstermesi, yapmayacağı şeyi söylemesi, cimrilik ve israf etmeyi, gösterişte bulunmayı, kibirli olmayı, kudretine ve bilgisine güvenmeyi, geçici olan bu dünyaya bağlılığı, haset etmeyi, faydasız pişmanlığı veya aşırı sevinci, fuhuş yapmayı ve pis şeylerin kullanılmasını, her tür kirliliği, haksız yere elde edilmiş bir malın kullanılmasını, kötü yönetmeyi, yasaklamıştır.

a. İntihar, vücudun uzuvlarından birini kesme ve şeklini bozma:

İslamiyet intihar etme sakat bırakma, vücut yapısını bozma gibi eylemleri yasaklamıştır. Bu türden davranışlar sergilemek yüce Allah'ın tasarrufuna karşı gelmektir. İntiharda, Allah'ın emrine karşı çıkma, yaşanan tüm olumsuzlukları hayata yükleme ve isyan vardır. İntihar etmek, vücudun uzuvlarının şekillerini bozmak, âyetlerde şeytani bir iş olarak nitelendirilmektedir.⁵⁶⁰ İnançlı bir kimse başına gelen musibetler karşısında kendine zarar vermeyi düşünmek yerine bu sıkıntıların kendisi için bir imtihan olduğunu düşünür.

<p><i>“Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever.”⁵⁶¹</i></p>	<p>” وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ”</p>
--	--

<p><i>“Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir.</i></p>	<p>” فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ”</p>
--	---

⁵⁶⁰ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 256-257.

⁵⁶¹ Bakara 2/195.

<p><i>Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.</i>”⁵⁶²</p>	<p>فَظَرَّتِ اللّٰهَ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لَخَلْقِ اللّٰهِ ذَٰلِكَ الَّذِينَ اَلَقِيمٌ وَلَكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ</p>
---	---

<p><i>“Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler. Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür.</i>”⁵⁶³</p>	<p>”وَلَا ضَلٰلَةَ لَهُمْ وَلَا مَنِيْنًا لَهُمْ وَلَا اَمْرًا لَهُمْ فَلَئِمَّا كُنْ اَذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَا اَمْرًا لَهُمْ فَلَئِمَّا كُنْ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِنْ ذَوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا نَّارًا مُّبِيْنًا</p>
--	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Şeytan, iman yönünden zayıf ibadet yönünden eksik olma nedeniyle korumasız kalmış kimseleri doğru yoldan iyiden ve haktan saptırmaya çalışır, onları olmayacak kuruntularla, tatlı düşlerle aldatır iyi ve yararlı işlerden alıkoyar.⁵⁶⁴ Şeytan'ın vaadlerinin bir aldatma olduğu hususu hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Râzi de tefsirinde bu âyetle ilgili olarak bir şeye zarar ve hastalığın; “karişma, noksanlaşma ve bozulma” olmak üzere üç şekilde geleceğini söylemiştir. Şeytanın, “Onları mutlaka olmayacak kuruntulara boğacağım” sözünden anlaşıldığı üzere, insanların çoğunu dinî hastalık ve zararlara düşüreceğini iddia ettiğini belirtmiştir.⁵⁶⁵ Şu iki âyette bu husus zikredilmiştir:

⁵⁶² Rûm 30/30.; Bkz: Kur'an'da Bireyin Karakterine ilişkin kavramlar: “FITRAT” başlığı.

⁵⁶³ Nisâ 4/119.;Bkz: Hicr 15/40; Sâd 38 /83.

⁵⁶⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, ss.148-149.

⁵⁶⁵ Er-Râzi, *Tefsîr-i Kebîr*, VIII, ss. 324-325; Ayrıca bakınız:Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, ss.148-149.

“Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasık kimselerin ta kendileridir.”⁵⁶⁶

“(Seni yalanlayanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.”⁵⁶⁷

“Her Müslüman bu dünyada imtihan için bulunduğu farkında olarak başına gelen sıkıntılar karşısında sabretmesini bilmeli ve bunun kendisi için Allah katında büyük bir mükafat vesilesi olduğunun bilinciyle sorunlarını halletmeye çalışmalıdır. Zira hayattan vazgeçmeden, sabrederek ve Allah'a sığınarak sıkıntılarla mücadele etmek, Müslüman olmanın gereğidir. İntihar ise mücadeleden kaçıştır. Allah'ın verdiği emanete ihanettir.”⁵⁶⁸

b. Yalan:

<p><i>“Durum böyle. Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. (Haram olduğu) size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının.”</i>⁵⁶⁹</p>	<p>“ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ”</p>
--	---

Yalan söz söylemek ve yanıltıcı davranışlarda bulunmak hususunda yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Kim bu uyarıları dikkate alırsa, kuşkusuz Rabbi katında hayra ulaşmayı garantilemiş olur.

⁵⁶⁶ Haşr 59/19.

⁵⁶⁷ Hac 22/46.

⁵⁶⁸ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. V, s. 514.

⁵⁶⁹ Hac 22/30.

Yalan söz ve davranışlarda bulunmak, tüm dinlerde yasaklanmış olup gayri ahlâkî çok kötü bir davranıştır.⁵⁷⁰

<p>“Yalanı, ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, yalancılardan ta kendileridir.”⁵⁷¹</p>	<p>” إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكُذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ”</p>
---	---

“Yalan, toplumda karşılıklı güven duygusunu tahrip eden, insanların birbirlerine karşı olan sevgi ve saygı duygularını sarsan, yüksek ahlâkî değerleri yok eden büyük bir afettir.”⁵⁷²

Yasaklar konusunda müellifin yer vermiş olduğu Nahl 16/105. âyette “الْكَاذِبُونَ=el- kâzibûn” <<yalancılar>> kelimesi, geçmektedir. Nur 24/13 ve Mücadele 58/18. âyetlerde de bu kelime geçmekte ve birey ile toplumun huzur ve refahı için iftira etmekten ve yalan söylemekten sakındırmaktadır. Yine Müellifin zikrettiği Hacc 22/30. âyette yer alan “الرُّؤْرُ =ez zûra” <<yalan>> kelimesi de Furkan 25/72. âyette geçmektedir. Her iki âyette de, yalan söylemenin büyük günah olduğu vurgulanmıştır.

“İslam dini söz ve davranışlarda doğruluğu esa almakla birlikte başka bir çarenin kalmadığı, zaruri bir takım durumlarda yalan söylenmesine izin vermiştir. İnsanların arasını düzeltmek gibi, İslam'ın öngördüğü hayırlı bir amaca sadce yalanla ulaşılabilecekse bu gibi durumlarda yalan caiz sayılmaktadır. Allah Resûlü (s.a.v) yalnızca üç durumda yalana izin vermiş, kişinin yuvasının huzurunu düşünerek eşini memnun etmesi için, kûs olan insanları barıştırmak için ve savaşta ordu menfaati için yalan söylenebileceğini haber vermiştir.”⁵⁷³

⁵⁷⁰ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s.269.

⁵⁷¹ Nahl 16/105.

⁵⁷² Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, ss. 258-259.

⁵⁷³ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. III, s. 401.

c. Nifak:

<p><i>“İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır. O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez. Ona Allah'tan kork denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır!”⁵⁷⁴</i></p>	<p>"وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ"</p>
--	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Râzî, âyetteki fesadın iki şekilde izah edilebileceğini söylemiştir: “Birincisi; tahrip etme, yakma ve yağmalama gibi yollarla malları telef etmektir. İkincisi ise; Hz. Peygamber’in yanından ayrıldıktan sonra, Müslümanların kalplerine şüphe sokmaya ve küfrü kuvvetlendirmek için fitneler çıkarmaya çalışmaktır. Râzî fesadı bu ikinci manaya hamletmenin daha uygun olacağını ifade etmiştir.”⁵⁷⁵

Derveze ise âyette, özellikle münafık insan tipinin ahlâki yapısı ve karakteristik özelliklerine ilişkin tanımlamaların son derece etkileyici olduğunu belirtirken, bunu son derece etkili bir hamle olarak görmüştür. Bu tür insanların genellikle zarar verme ve kötülük bakımından çok şiddetli olduklarını, gerek bireysel ve gerekse toplumsal alandaki davranışlarının bozguncu özelliğinin, toplum yapısında derin yaralar açacağını zikretmiştir.⁵⁷⁶ Bu nedenle birey ve

⁵⁷⁴ Bakara 2/204-206.

⁵⁷⁵ Bkz: Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, V, ss.11-12.

⁵⁷⁶ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, VII/318.

toplumun sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri için insan ilişkilerinde yalandan uzak durularak dürüstlüğün esas alınması zorunludur.

d. Fiilleri sözlerine uymamak:

İslam dininde iyilik emredilmiş kötülük ise yasaklanmıştır. Kişi diğer insanlara iyilik yapmayı ve kötülüklerden uzak durmayı emrederken, kendi fiillerinin bu sözlerine muhalif olması uygun görülemez.

<p><i>“Siz Kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”⁵⁷⁷</i></p>	<p>أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ "</p>
--	--

Bu başlıkta yer alan iki âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olarak şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde bu âyetle ilgili olarak insanların başkalarına iyiliği ve salih ameli tavsiye ederken kendilerini bunun dışında tutmalarının istinkârî bir soruyla eleştirildiğini söylemiştir. Müslüman bireyin hayatın tüm alanlarında ne şekilde davranması gerektiği bu âyet ile açıklanmış olup söz ve eylemlerinde tutarlı ve uyumlu olması istenmiştir.⁵⁷⁸

<p><i>“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.”⁵⁷⁹</i></p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ "</p>
---	--

Evrensel ahlâk kurallarından biri olan “söz ve davranış uyumu” hususunda müellifin zikrettiği Bakara 2/44. âyetinde “بِالْبِرِّ= bil birri”, <<iyiliği>> kelimesi geçmektedir. Mücadele 58/9 âyetinde de, bu kelime geçmekte olup, iyilik ve takva

⁵⁷⁷ Bakara 2/44.

⁵⁷⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/183.

⁵⁷⁹ Saff 61/2-3.

hakkında konuşulması ve bu yönde davranılması gerektiği müminlere tavsiye edilmektedir. Ayrıca kişinin çevresine iyiliği öğütlerken, yaşantısında bunun aksine davranması, Kur'an'ın kesinlikle reddettiği bir tutumdur. Bu durumun, Kur'an'da, Sâf 61/2-3. âyetleri ile de açıklandığı görülmüştür.

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır. Kendisine bir şey emenet edildiğinde hıyanet eder. Konuştuğunda yalan söyler. Söz verdiğinde cayar. Husumet sırasında haktan sapar.”⁵⁸⁰

e. Cimrilik:

İslam'da cimrilik yasaklanmıştır. Hayrani Altıntaş cimriliğin; “vermede eksik kalma, almada aşırılık göstermek olduğunu belirtmiştir. Cimri (hâris), parayı, para olduğu için sever, onun hikmet-i vücudunu düşünmez. Burada fikir haz ile karışmıştır. Topluma ait bir vasıta, bencil bir hissin vasıtası haline gelmiştir. İslam ahlâkında, işte bu yüzden, hasis, nekes, pinti olarak da adlandırılan cimri hiç vermek istemez. Ondan almak fevkalade zordur. Vermemek için binbir mazeret uydurur.”⁵⁸¹

<p>“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁵⁸²</p>	<p>”وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ حَصَصَةٌ وَمَنْ يُوَقِّ شَحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ”</p>
---	--

⁵⁸⁰ Buhari İman 24, (1/21 no:34)

⁵⁸¹ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s.240.

⁵⁸² Haşr 59/9.

Müfessirler cimrilik konusunda yer alan âyet-i kerimeleri yorumlarken şu açıklamalara yer vermişlerdir:

Kur'an-ı Kerim'de Allah rızası gözetilerek güzel bir şekilde infak edilen mal, Allah'a verilmiş bir borç sayılmakta ve karşılığının kat kat fazlasıyla yine Allah tarafından ödeneceği zikredilmektedir.

<p><i>“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”</i>⁵⁸³</p>	<p>” الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ”</p>
---	---

Derveze tefsirinde bu âyetle ilgili olarak cimrilik etmenin ya da bayağı ve kötü şeyleri infak etmenin ancak şeytanın telkinlerinin bir sonucu olabileceğini zikrederken, insanları fakirlikle korkutan böylece infak etmelerine engel olan şeytanın, kötülükten, hayasızlıktan ve günden başkasını telkin etmeyeceğini söylemiştir. Halbuki yüce Allah insanları gösterişten uzak riyasız ve başa kakmasız infak etmeye çağırırken, aslında onları harcadıkları maldan daha hayırlısına davet etmektedir. Rahmet ve bağışlama vadetmektedir. Kendilerine yönelik fazlını arttıracığını vurgulamaktadır. Hiç kuşkusuz, O'nun lütfu boldur. O, insanların hangi niyetleri taşıdıklarının ne tür davranışlar içinde olduklarını bilir.⁵⁸⁴

<p><i>“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara</i></p>	<p>”وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ</p>
--	--

⁵⁸³ Bakara 2/268.

⁵⁸⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/395.

<p>(köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”⁵⁸⁵</p>	<p>بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخَنَّفًا فَخُورًا</p>
--	--

İbnu Mes’ud (r.a): “Resûlullah (s.a.v) bir keresinde, “Hanginiz, vârisinin malını kendi malından daha çok sever?” diye sordu. Oradakiler: “Ey Allah’ın Resûlü, içimizde, herkes kendi malını vârisinin malından daha çok sever” dediler. Bunun üzerine: “Öyleyse şunu bilin: Kişinin gerçek malı hayatında gönderdiğiidir. Geriye koyduğu da vârislerinin malıdır.”⁵⁸⁶

f. İsrâf:

“Elindekileri düşüncesizce saçıp savurma demek olan israf, aşırı bir eylemdir. Her aşırı eylemde, kötü ve günah olan bir davranıştır.”

“Müsrif veya savurgan, almada ve vermede aşırı davranış içindedir. Almada ve vermede aşırılığa kaçmak, aptal kişinin işidir. Savurganın vermesi cömertçe değildir. Çünkü o, ne güzel bir şey için verir, ne de gerektiği gibi verir.” Savurgan haz düşkünüdür. Dalkavuklara çok verir. Cimrilik tedavi edilemez, ama ilgilenilirse savurganlık tedavi edilebilir.⁵⁸⁷

Yüce Allah infak ve harcamada bulunmayı teşvik etmiş, gösteriş ve savurganlık noktasında ise tüketimi yasaklamıştır. Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

⁵⁸⁵ Nisâ 4/36.

⁵⁸⁶ Buhârî, Rikak: 12; 5/2366 no:6077

⁵⁸⁷ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s.257.

<p><i>“Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.”⁵⁸⁸</i></p>	<p>“ وَأَتِ دَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ”</p>
--	--

“Arapça’da tebzir, malı ifsâd etmek ve onu saçıp savurmaktır. Peygamberimiz abdest almayı ve mümkün olduğunca abdestli bulunmayı tavsiye etmekle birlikte abdest alırken suyun israf edilmesini yasaklamıştır. Ashabından Sa’d b. Ebû Vakkas’ın abdest aldığı sırada suyu fazla kullandığını görünce ona, Bu ne israf! demiş, Sa’d ise, “Abdestte de israf olur mu? diye sormuştu. Bunun üzerine Allah Resûlü, Evet, akan bir nehir kenarında olsan bile (haddinden fazla tüketirsen abdestte de israf olur) buyurmuştur.”⁵⁸⁹

Âyetin devamında ise yüce Allah “israfın kötü bir şey olduğuna, israf etme işini şeytanın fiillerinden olmakla vasfederek dikkat çekmiş ve şöyle buyurmuştur:

<p><i>“Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır.”</i></p>	<p>إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ</p>
--	--

“Bu âyette bahsedilen bu kardeşlikle, bu çirkin fiil hususunda, onların o şeytana benzetilmeleri kastedilmiştir.”⁵⁹⁰

Sonuç olarak israf edenler “bu sıfat ve fiil hususunda, şeytanlarla uyum sağlamışlardır. Öyleyse saçıp savuranlar şeytanların kardeşidir. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür. Dolayısıyla israf edip saçıp savuranlar da, Rablerine karşı nankör olurlar.”

“Müslüman her halûkârda orta halli olmayı, dengeli ve ölçülü davranmayı prensip edinmelidir. Aşırılığın insanı helake götüreceğini hatırlatan Peygamber

⁵⁸⁸ İsrâ 17/26-27.

⁵⁸⁹ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. II, ss. 122-123; Bkz: İbn Mâce Taharet 48 (1/147 No:425)

⁵⁹⁰ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIV, s. 457; Ayrıca bkz: Zuhuf 43/36; Saffat 37/22.

Efendimizin, dünya ve ahiret mutluluğu için bizlere tavsiyesi, iki hayat arasındaki hassas dengeyi yitirmemek, birisine abartılı bir özen gösterirken, diğerini ihmal etmemektir. Ahirette huzura kavuşmak isteyenlerin, bu dünyada kendilerini ve çevrelerini rahatsız edecek aşırılıklardan kaçınmaları şarttır.”⁵⁹¹

Allah Teâlâ koymuş olduğu sınırları aşanları çok iyi bilir.⁵⁹² Onlar zalimlerin ta kendileridir.⁵⁹³ Onlar için ahirette elem verici bir azap vardır.⁵⁹⁴

O halde Müslümanın birey olarak dengeli bir hayat sürdürmesi, o hayatı yaratan, yarattığı her şeyi en güzel şekilde⁵⁹⁵ ve bir ölçüye göre var eden⁵⁹⁶ Yüce Yaraticının koyduğu kanunlara uygun hareket etmesiyle mümkündür.⁵⁹⁷

g. Gösteriş:

Altıntaş, İslam ahlâkının her söz ve davranışta samimi olmayı tavsiye ettiğini belirterek makbul olanın da bu olduğunu vurgulamıştır. Bu ise niyetlerin saf ve temiz olması demektir. İnsanlara tesir ve onların üzerinde nüfuz peyda etmek için harcamada bulunmak doğru bir hareket değildir. İnancı olmadığı halde, gösteriş yaparak harcamalarda bulunmak fesada sebep olur. Hırs ve tama gibi duyguların doğmasına meydan verir.⁵⁹⁸

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>“Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de</i></p>	<p>”الَّذِينَ يَخْلُونِ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا* وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا</p>
---	--

⁵⁹¹ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. II, s. 575.

⁵⁹² En'am 6/119

⁵⁹³ Bakara 2/229

⁵⁹⁴ Maide 5/94

⁵⁹⁵ Secde 32/7

⁵⁹⁶ Kamer 54/49

⁵⁹⁷ Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. II, s. 575.

⁵⁹⁸ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s.246.

<p><i>inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır.</i>”⁵⁹⁹</p>	<p>بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا</p>
---	---

<p><i>“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.</i>”⁶⁰⁰</p>	<p>" قَوْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُزَاوُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ "</p>
---	--

Derveze tefsirinde, âyette insanlara iyi davranmayan, Allah'ın fazlından verdiği mallarını hayır yolunda harcamayıp ihtiyaç sahiplerinden gizleyen bununla da kalmayıp başkalarına da bunu tavsiye edip övünen mütekebbirlerin çirkin hallerinin kınandığını, sırf insanlara gösteriş olsun diye mallarından verenlerin Allah'a ve ahiret gününe inanmayan şeytanın dostları ve yalancılar olduklarını ifade etmiştir. Devamında şeytanın son derece kötü ve çirkin arkadaş olduğu uyarısı zikredilmiştir.⁶⁰¹

h. Gurur:

Altıntaş İslam Ahlâkı kitabında gururlanmak hakkında şu ifadelere yer vermiştir: “Kur’anî ahlâk, insanın haddini bilmesini sağlar, ölümle veya başka bir durumla terkedilecek geçici makam, mevki, mal, evlat gibi hususlarla övünmeyi, gururlanmayı ve kibirlenmeyi men eder. Her şey geçicidir. Bâki kalan sadece yüce Allah’tır. Öyleyse, gururlanmak neye yarar.”⁶⁰²

⁵⁹⁹ Nisâ 4/37-38.

⁶⁰⁰ Mâûn 107/4-7.

⁶⁰¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, IX/78.

⁶⁰² Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s.247.

<p>“Yeryüzünde azamet taslayarak yürüme!(Çünkü ne kadar gururlansan) yeryüzünü yaramazsın, uzanıp dağları aşamazsın.”⁶⁰³</p>	<p>وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا</p>
---	---

Derveze bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun şu açıklamaları yapmıştır:

Müellifimizin “Gurur” başlığı ile bire bir örtüşen bu âyet ile ilgili Derveze tefsirinde, âyetlerin kibir, gurur, büyülenmeyi yasaklamasında etkileyici bir üslubunun bulunduğunu; insanın hangi mertebeye ulaşırsa ulaşsın, diğer insanlardan farklı olmadığını ifade etmiştir. İnsan, ne ayaklarıyla yeri delebilir, ne de boyca dağlara erişebilir. Bunun için haddini bilmesi ve başkalarının varlığını kabul etmesi gerekir.⁶⁰⁴

i. Kibir, öğünme, taфра:

Kur’an ahlâkı, bir yandan insanların yapıp-etmelerinde sevgi ve şefkatin hakim olmasını telkin etmiş; diğer taraftan ise bunlara engel olacak her duygu ve davranışı da, yasaklamıştır. Hiç kimse küçük görülmekten hoşlanmaz. Dolayısıyla kendine yukardan bakanları da sevmez. Kibirlenenler gururlananlar, sevgi ve şefkat gösteremeyeceklerinden insanlar arası huzuru menfi yönde etkilemiş olurlar. Kur’an’ı Kerim, bu menfiligi izah etmek için her türlü kibirli tavrı yasaklar.⁶⁰⁵

<p>“...Şüphesiz Hak Teâlâ kibirlenenleri sevmez.”⁶⁰⁶</p>	<p>“...إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ”</p>
---	--

Abdullah b. Mes’ud’un anlattığına göre, bir gün Hz. Peygamber (s.a.v), “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.” Buyurdu. Bunu duyan bir adam, “Ama insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır!”

⁶⁰³ İsrâ 17/37.

⁶⁰⁴ Derveze, *et-Teşîrü'l-Hadis*, III/234.

⁶⁰⁵ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 261.

⁶⁰⁶ Nahl 16/23.

deyince, Allah Resûlü, “Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir ise hakikatı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir.” buyurdu.⁶⁰⁷

<p>“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”⁶⁰⁸</p>	<p>" إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا "</p>
--	---

<p>“Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olmandır. Sizi, topraktan yarattığında da ve analarınızın karnında ceninler iken de, en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir.”⁶⁰⁹</p>	<p>" الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ "</p>
---	---

“Ahlâki âyetler; kibirlenenlerin psikolojik tavırlarını tasvir ederek bu hali şiddetle yasaklarlar.”⁶¹⁰

<p>“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez.”⁶¹¹</p>	<p>" وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ "</p>
--	---

⁶⁰⁷ Sahih Müslim 1/93 no:91 İman 147.

⁶⁰⁸ Nisâ 4/48.

⁶⁰⁹ Necm 53/32.

⁶¹⁰ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s.261.; Bkz: Hadid 57/23.

⁶¹¹ Lokman 31/18.

“İslam’a göre kibir, insana yaraşmaz ve azamet sadece Allah’a yakışan bir sıfattır. O’nun dışındaki her büyüklük geçici ve izafî olup gerçek büyüklük O’na mahsustur; O en yüce olandır.”⁶¹²

j. Kudretiyle veya bilgisiyle övünme: (Böbürlenmek)

Nimetler içerisinde bulunan insan bunların birer imtihan vesilesi olduğunu farkedemez. Şımarır ve bunların her zaman elinde kalacağını düşünür.

<p><i>“Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk. Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fişkirtmiştik. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm. Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum. Arkadaşı, ona cevap vererek dedi ki: Seni topraktan, sonra da bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi</i></p>	<p>" وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زُرْعًا كَلْتَا الْجَنَّتَيْنِ أَنْتَ أَكْلَاهَا وَلَمْ تَطْلُمْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَهْرًا وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّيَكَ رَجُلًا لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنَ أَنَا أَقَلُّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَيُصْبِحُ صَنِيعًا رَلْفًا أَوْ يُصْبِحُ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا وَأَحْيَطَ بِثَمَرِهِ فَاصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا "</p>
--	--

⁶¹² Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. III, s. 336.

<p><i>ortak koşmam. Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir. Ya da suyu çekiliverir de (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile. Derken bütün serveti helâk edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş hâldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım..”⁶¹³</i></p>	
---	--

Kehf sûresi 32-42. âyetleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Âyetlerde bir tarafta Allah'a iman eden kimsenin iç huzuruna ve sahip olduğu güven duygusuna vurgu yapılırken diğer tarafta inançsızlığın getirdiği sıkıntı, bunalım ve tedirginlik haline işaret edilmektedir. Gücüne kuvvetine malına güvenmenin ve diğerlerini hor ve hakir görmenin sonunda hüsrana uğramak vardır müşriklerin sonu da bu şekilde olacaktır.⁶¹⁴

Bu iki âyet-i kerime ise böbürlenip büyüklük taslayanların akıbetlerini şöyle açıklamaktadır:

⁶¹³ Kehf 18/32-42.

⁶¹⁴ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, VI/22-23.

<p><i>“Kârûn, Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir dedi. O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir).”⁶¹⁵</i></p>	<p>”قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَلَمْ يَعْلَمَنَّ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مَنْ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْئَلُ عَن ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ”</p>
--	--

<p><i>“Peygamberleri onlara apaçık deliller getirince, sahip oldukları bilgi ile şımardılar (ve onları alaya aldılar). Sonunda alaya almakta oldukları şey kendilerini sarıverdi.”⁶¹⁶</i></p>	<p>”فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ”</p>
--	--

k. Bu dünyaya bağlılık: (Dünyaya Bağlılık)

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“Müminler, dünya hayatı boyunca ondan en iyi şekilde faydalanacaklardır. Ancak, onun geçiciliğini unutmayacaklardır. Her türlü nimetin kendisi için yaratıldığını bilecek ama onları Allah için harcayacaktır.”⁶¹⁷ Dünya malına bağlılık nefsin arzularını tetikleyerek ahiret hayatını unutturur. Mezkur olunan âyetler bu konuda insanları uyarmaktadır.

--	--

⁶¹⁵ Kasas 28/78.

⁶¹⁶ Mümin 40/83.

⁶¹⁷ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 242-243.

<p>“Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte sabret. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.”⁶¹⁸</p>	<p>"وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعُدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا"</p>
---	---

Unutmamalıdır ki Mümin için dünya hayatında gerçek manada zenginlik iman ve iyi ahlâk sahibi olmaktır fani olan dünyanın gösterişli ilgi çekici yönüne aldanmamak gerekir bu nedenle hayatın her alanında aynı düşünce ve tutum içinde Allah rızasını kazanmak isteyenlerle beraber olmaya gayret gösterilmelidir.⁶¹⁹

<p>“Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”⁶²⁰</p>	<p>" وَلَا تَمَدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ "</p>
--	---

Derveze âyet ile Peygamberimize, kâfirlere verilen dünyalıklara göz dikmemesinin emredildiğine bunların Rabbanî bir imtihan ve deneme olduğuna, Allah'ın rızkının ve kendisi için hazırlatılan güzel akıbetin daha iyi ve daha kalıcı olduğuna dikkat çekildiğini zikretmiştir.⁶²¹ Unutulmamalıdır ki rızkı veren Allah'tır.

⁶¹⁸ Kehf 18/28.

⁶¹⁹ Bkz:Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VI/17.

⁶²⁰ Tahâ 20/131.

⁶²¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, III/95; Ayrıca Bkz: “Tamahkârlık ve dünyaya aşırı bağlılık”; Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB., c. II, s. 495.

I. Hased ve tama': (Hased ve Açgözlülük)

<p><i>“Yoksa onların hükümlerinde bir payı mı var? Öyle olsa, insanlara bir zerre bile vermezler.”⁶²²</i></p>	<p>أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا</p>
--	---

Hiz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hasetten kaçının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.”⁶²³

Kalbi hastalıklardan olan hased ve tama', çok çeşitli tariflerle ortaya konulmuşsa da, bütün bunlar şöyle ifade edilebilir: “ Başkalarının sahip olduğu nimet ve saadetin yok olmasını istemektir.”⁶²⁴ Bir başka ifadeyle, “halkta bulunan rütbe, sevap vb. gibi güzel ve canın çektiği şeyleri görüp kıskanmak, çekememek ve onun elinden gitmesini istemektir.”⁶²⁵

<p><i>“Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁶²⁶</i></p>	<p>“وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَاسْتَأْذِنُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا”</p>
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuzla ilgili şu açıklamaları yapmışlardır:

⁶²² Nisâ 4/53.

⁶²³ Ebu Davud Sünen, 2/693 no: 4903

⁶²⁴ Ahmet Rifat, *Bergüzar-ı Ahlâk*, İstanbul 1315, s. 175, ;Erdem, a.g.e., ss. 174-175.

⁶²⁵ Erdem, a.g.e., s. 175.

⁶²⁶ Nisâ 4/32. Bkz: Felak 113/1-5.

Kişisel ve toplumsal alanda yıkıcı etkide bulunan hasede karşı önlem olarak insanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerekir.

Temelde bir duygu ve irade problemi olarak görülen, insanın tabiatında var olan hased duygusu; birey üzerinde bıraktığı psikolojik ve sosyal zararlar nedeniyle toplum nezdinde de hoş görülmez. Müellifce yer verilen âyetlere ek olarak Bakara 2/109; Fetih 48/15 âyetlerde yer alan “حَسَدًا=haseden” <<Kıskançlık>> kelimesi, İslam ahlâkı kaynaklarında başlıca kötülükler arasında sayılmıştır.

Âyetlerde verilmek istenen temel mesaj ferdin Allah’ın kesin olarak yapılmasını istemediği fiillerden uzak durmasını sağlamaktır.

m. Faydasız pişmanlık veya aşırı sevinç:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>“Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene, ve başınıza gelene üzülmeysiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁶²⁷</i></p>	<p>”إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَّ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَابِكُمْ فَاتَّابَكُمُ عَمَّا بَعِمَ لَكَيْلًا تَخْرَتُوا عَلَى مَا فَاتَكُمُ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ”</p>
--	---

⁶²⁷ Âl-i İmrân 3/153.

Pasif bir tevekkül anlayışı İslam dininin reddettiği bir durumdur. Dünyada başımıza gelen her tür iş ve musibetler karşısında metin olup ders çıkararak Allah'a sığınmalı ve geleceğe hazırlanmalıyız. Derveze tefsirinde, insanlardan kendi canlarının derdine düşen, Allah'ın takdirine boyun eğmeyen, imanla bağdaşmaz bir şekilde Allah'a haksız zanlarda bulunan, "eğer sözümüz dinlenseydi bizlerden ölenler olmazdı ve hezimete de uğramazdık" diyen faydasız pişmanlıkta bulunan ve kalplerinde olanları gizleyen topluluğun yerildiğini ifade etmiştir.⁶²⁸

<p><i>"Elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez."</i>⁶²⁹</p>	<p>" لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيْكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ "</p>
---	--

Yeryüzünde vuku bulan her şey ve insanların nefesine dokunan her musibet, ortaya çıkmadan önce Allah katında bir kitapta yazılmıştır.

İslam dini Müslümanlardan her konuda orta yolu tutmalarını istemiştir. İmanlarında samimi olanlar yapıp-etmelerinde sorumlu davranarak, hareket ederler. Elde ettikleri kazançlarla mağrur olup şımarmazlar, elinden kaçırdıkları için üzülmezler.⁶³⁰

n. Fuhuş:

Altıntaş, Kur'an'ı Kerim'in mümin olma sıfatını zedeleyeci her türlü fiili yasakladığını, büyük günahlar üzerinde ise hassasiyetle durduğunu ve insanlara

⁶²⁸ Derveze *Et-Tefsiru'l- Hadis*, VIII/167.; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 269.

⁶²⁹ Hadîd 57/23.

⁶³⁰ Derveze, *Et-Tefsiru'l- Hadis*, XII/53.; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 269.

onlardan kaçınmalarını öğütlediğini ifade etmiştir.⁶³¹ Böylece günaha aralanabilecek kapılar kapatılmış olur.

<p><i>“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”</i>⁶³²</p>	<p>" وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا "</p>
--	---

<p><i>“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”</i>⁶³³</p>	<p>"الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشَهِدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ"</p>
---	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde bu âyetle ilgili olarak zina eden kimselere verilecek cezanın ne şekilde olacağını şöyle ifade etmiştir: “Zina eden kadın ve erkeğe, açık bir alanda ve mü'minlerden bir grubun gözü önünde yüz değnek vurmanın gerekliliği hususunda hüküm koymakta ve bu kuralın uygulanmasında gevşekliğin olmamasını, yine hükmü uygularken acıma duygusuna kapılmamak gerektiğini şiddetle vurgulamaktadır. Bu şekilde davranmayı ise, müminlerin Allah'a ve Ahiret gününe imanlarının bir göstergesi kılmıştır.”⁶³⁴

⁶³¹ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 268.

⁶³² İsrâ 17/32.

⁶³³ Nur 24/2.

⁶³⁴ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, X/6.

o. İçki ve pis şeylerin kullanılması:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”⁶³⁵</i></p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ”</p>
---	--

Derveze tefsirinde, âyetlerin açık ve anlaşılır olduğunu söylemiştir. Âyette en başta müslümanlara yönelik bir emir yer alıyor. Bu emirde içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarından kaçınmaları isteniyor. Bunların herbirinin kaçınılması gereken birer pislik ve kötülük oldukları açıklanıyor. İçki ve kumarın özellikle şeytanın da vesvesesiyle mü'minler arasında yol açtığı düşmanlığa, kin ve nefrete; onları Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoşmasına dikkat çekiliyor.⁶³⁶

<p><i>“Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.” Allah, şöyle dedi: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu,</i></p>	<p>“وَإِكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ</p>
--	---

⁶³⁵ Mâide 5/90-91.; Bkz: Karaman vd., Kur'an Yolu, II., s. 336.(Kur'an Yolu tefsirinde bu âyetle ilgili olarak, İslâm'da yükümlülüklerin tebliği ve insanın eğitimi konularında tedricilik yani adım adım ilerleme yönteminin önemli bir yere sahip olduğu belirtilirken; özellikle toplumda yerleşmiş uygulamaların bir anda sökülüp atılmasının meydana getireceği tepki dikkate alınarak bazı emir ve yasakların aşama aşama bildirildiği, böylece bunların amaçlarının kavranmasına ve sindirilmesine imkân tanındığı zikredilmiştir.)

⁶³⁶ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, XI/181.

<p><i>bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”⁶³⁷</i></p>	<p>فَسَاكِنُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ</p>
---	---

Râzi tefsirinde Allah’ın, kulunun velisi olması, kulun O’ndan, zararları savıp, faydaları ulaştırmasını dilemesine münasip olacağını, böylece O’nun lütfunun, kereminin ve ulûhiyyetinin eserleri ortaya çıkacağını söylemiştir. Aynı şekilde kulun tevbe, inkiyad ve huşû ile meşgul olmasının da, bu şeyleri istemeye uygun olacağını zikretmiştir.⁶³⁸

<p><i>“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁶³⁹</i></p>	<p>"إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهَلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ"</p>
---	--

p. Her çeşit kirlilik (ahlâki veya bedeni):

Altıntaş, İslam ahlâkının, nefislerin ve ruhların saflığını esas aldığını söylemiştir. Yüce Allah insanın ahlâki ve bedeni yönden temiz olmasını emretmiştir. Ahlâki temizlik, kötü olan her şeyden uzak kalmak, herhangi bir sebeple kötülük işlenirse bir iyilikte bulunup onu telafi etmektir. Ahlâki temizlik

⁶³⁷ Araf 7/156.

⁶³⁸ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VII, s. 94.

⁶³⁹ Bakara 2/173; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 254.

aynı zamanda kalbin, aklın ve ruhun emrettiklerini veya tasvir ettiklerini yapmak suretiyle huzur içinde olmaktır. Ahlâki temizlik, salim akılla karar vermektir. Bunun yanında, ahlâki temizlik nefsi veya bencil olmanın işareti sayılan her türlü yerilmiş hareketten kurtulmuş olma hali, yani nefsin esaretinden azade olma durumudur. İslam ahlâkı, insan tabiatına ters düşen yaratılış gayesiyle uyuşmayan ve İslami inanca yakışmayan her hareketi ahlâki pislik olarak telakki eder.⁶⁴⁰

<p><i>“Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.”⁶⁴¹</i></p>	<p>“لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ”</p>
--	--

<p><i>“Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terket.”⁶⁴²</i></p>	<p>“ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ”</p>
---	--

Hüsameddin Erdem, emir ve yasaklara uymak, adalet, hikmet, cömertlik, sadakat, istikamet, sabır, metanet, tevazu, itidal vb. iyi ahlâkı; uymamak da, zulüm, bilgisizlik, israf, sözünden dönmek, yalancılık, gıybet, hiddet, kibir vb. de kötü ahlâkı meydana getireceğini söylemiştir.⁶⁴³

r. Gayr-i meşru kazanılmış bir malın kullanılması:

İslam Müslümanlar arasında sosyal hayatı en güzel şekilde tanzim etmiştir. İnsanların kendi aralarında ticaret yapmalarını helal kılmış haksız yere başkalarının

⁶⁴⁰ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 233-234.

⁶⁴¹ Tevbe 9/109.

⁶⁴² Müddesir 74/4-5.

⁶⁴³ Hüsameddin Erdem, *Ahlâka Giriş*, Konya 1994, s. 43.

mallarını yemeyi ve faizi de yasaklamıştır. Helal-harama dikkat eden Müslümanlar mal edinirken –ev araba vs.- alışverişlerini faize bulaşmadan yapmalıdır. Aksi durumda nefesine yenilerek ve dünya malının cazibesine kapılıp hataya düşebilirler.

<p><i>“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”⁶⁴⁴</i></p>	<p>”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا”</p>
--	--

<p><i>“Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.”⁶⁴⁵</i></p>	<p>وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْأُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ</p>
--	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuzla ilgili şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde, âyet-i kerimede hitabın müslümanlara yönelik olduğunu; birbirlerinin mallarını haksızlıkla yemeleri ya da başkalarının mallarının bir bölümünü yemek için haksız yere, bile bile yöneticilere peşkeş çekmelerinin yasaklandığını ve bunun büyük bir günah olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴⁶ Bu âyet Nisa suresinin 29.âyetinin muhtevasına dahil olmuştur.

⁶⁴⁴ Nisâ 4/29.

⁶⁴⁵ Bakara 2/188.

⁶⁴⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/290.

"وَتَدُلُّوا" = *tedlû* fiili ; "الإِدْلَاءُ ، الإِدْلَاءُ الدَّلْوُ" "kova sarkıtmak" anlamındaki "إِدْلَاءٌ"=*edlâdan* gelir; mecaz olarak yargıyı yanıltmak için sahte deliller sunmak veya rüşvet torpil vb. meşru olmayan yollarla resmi makamları kullanarak haksız kazanç anlamına gelir. M.İslamoğlu bunun aynı zamanda devlete kova sarkıtmak olduğunu, bunun kamuya ait malı yemek manasına atfedildiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁷ Razi de tefsirinde bununla ilgili olarak şöyle der: "Kova kuyuya su çıkarmak amacıyla sarkıtılır ve su çıkarılır. Mal (rüşvet) da hâkim ve idarecilere lehte karar vermek için verilir."⁶⁴⁸

Özetle aşağıda zikredilen âyet ve meallerde de, haksız yere mal edinmenin yasaklandığını; akıllı, irade sahibi olan ferdin sorumluluğunun ne denli büyük olduğunu, kendilerini nasıl bir akibetin beklediğini görmekteyiz.

<p><i>"Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (berekletlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez."⁶⁴⁹</i></p>	<p>"يَمْحَقُ اللَّهُ الرَّبِوَا وَيُرِيي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَتَيْمٍ"</p>
--	--

<p><i>"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, Alışveriş de faiz gibidir demelerinden dolaydır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu</i></p>	<p>"الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ</p>
--	--

⁶⁴⁷ İslamoğlu, *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meal-Tefsir*, s.700.

⁶⁴⁸ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IV, s. 411.

⁶⁴⁹ Bakara 2/276.

<p>da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.”⁶⁵⁰</p>	<p>فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ</p>
--	---

<p>“Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”⁶⁵¹</p>	<p>" وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا "</p>
---	--

<p>“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurmasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılğın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.”⁶⁵²</p>	<p>إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا</p>
---	---

<p>“Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel ile değişenler (var ya); işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah, onlarla ne konuşacak, ne de onları arıtacaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁶⁵³</p>	<p>"إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَتَنَبَّهُونَ بِهِ تَمَنَّا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ"</p>
--	--

⁶⁵⁰ Bakara 2/275.

⁶⁵¹ Nisâ 4/5.

⁶⁵² Nisâ 4/10.

⁶⁵³ Bakara 2/174.

<p><i>“Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden mükâtebe yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”⁶⁵⁴</i></p>	<p>وَلَيْسَتَغْفِبِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأْتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْكُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحَصُّنًا لِنَبَاتِكُمْ أَعْرَضَ الْخَلِيفَةُ الدُّنْيَا وَمَنْ يَكْرِهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِيهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ</p>
--	--

s. Kötü yönetme:

<p><i>“Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”⁶⁵⁵</i></p>	<p>"وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ لَكُمْ فِيهَا مَالًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا اللَّهُ وَآكُسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا"</p>
--	---

Nisa sûresinin tamamı toplumsal hayatı ilgilendiren konulara yönelik âyetler içerir.⁶⁵⁶

⁶⁵⁴ Nûr 24/33.

⁶⁵⁵ Nisâ 4/5.

⁶⁵⁶ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 71.

Draz'ın bu başlıkta yer verdiği malın korunması ilkesinin açıklandığı âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yaptıkları görülmektedir:

Kur'an Yolu tefsirinde bu durum şöyle izah edilmiştir: “İslâm, kimin mülkiyetinde bulunursa bulunsun malda, servette diğerlerinin de hakları ve menfaatlerinin bulunduğu, bu sebeple mülkiyetin ve malın korunması sorumluluğuna bütün toplumun katılmasının gerekli olduğuna dikkat çekmiştir.”

“السُّفَهَاءُ (süfehae)=Akli ermez” şeklinde tercüme edilen sefih hukuk dilinde, “malını akıllıca kullanma yeteneğinden mahrum bulunan insan” anlamında kullanılır. “Böyle kimseler için bir vasî tayin edilir. Normalde çocukların velileri aynı zamanda vasileridir. Vasî kısıtlının malını korur ve akıllıca nemalandırır, bu arada onun ihtiyaçlarının da bu maldan karşılanmasını sağlar.”⁶⁵⁷ Böylece kötü yönetme fiili, mülkiyet ve malın korunması emrine muhalif olmaktan çıkarılır.

3. MÜBAHLAR

Mübahlar bölümünde, sekiz âyet'e yer verilmiştir. Allah'ın helal ettiği iyi ve temiz şeylerin insanların kendilerine haram kılmamaları gerektiği, Allah'ın verdiklerinden iyi temiz ve helal olanlarının yenebileceği, iyi şeylerden itidalli yararlanılabileceği belirtilmiştir. Zaruret halinde ise istemeden ve haddi aşmadan kural dışı davranılmasına izin verilmiştir.

a. İyi şeylerden itidalli yararlanma:

Draz bu başlıkta Müslüman bireylerin hem kendilerini hem de başkalarını helâl olan şeylerden mahrum bırakıp bu şekilde Allah'ın rızasını elde etmeye çalışmalarının doğru bir davranış olmadığını söylüyor. Aşağıda zikredilen âyetler bu durumu açıklamaktadır.

⁶⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II., ss. 18-19; Ayrıca bakınız: Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, IX/17.

<p>“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının.”⁶⁵⁸</p>	<p>”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ”</p>
--	--

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun şu açıklamaları yapmışlardır:

Kur'an Yolu tefsirinde, “İki âyetin iniş sebebi olarak anılan olaylar, Resûlullah zamanında bile bazı müminlerin dünyadan el etek çekerek zâhidâne bir hayat sürdürme arzusu içine girdiklerini, özellikle yeme-içme, dinlenme, giyim-kuşam, evlenme ve evlilik hayatının icaplarını yerine getirme konularında mahrumiyeti temel hayat felsefesi haline getirmeye yöneldiklerini, hatta bazılarının zühd yarışına girdiğini, bunun sonucunda gerek kendilerinin gerekse aile fertlerinin zarar görmesi sebebiyle Hz. Peygamber tarafından uyarıldıklarını göstermektedir.”⁶⁵⁹

Derveze âyetlerin tüm müslümanlara yönelik evrensel bir yasama ve telkin niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. İslam şeriatı kendini ibadete vermeye, dünya hayatının güzelliklerinden uzak durmaya, dünyadan el etek çekmeye davet etmez. Tam tersine, bu tür davranışları yasaklar. A'raf süresindeki bir âyette böyle davranışlar eleştirilmiştir: “De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızıklarını kim haram kılmıştır? De ki: Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir- kıyamet günü ise yalnızca onlarındır.” (A'raf, 32) İslam şeriatının emrettiği her şeyde orta yol ve denge gözetilmiştir. İnsanlar helal ve temiz şeylerden yararlanmaya teşvik edilmiştir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Mâide 87-88.

⁶⁵⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, s. 329.

⁶⁶⁰ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, XI/171-173.

İyi şeylerden itidalli yararlanma bireyin sahip olduğu temel inanç esasları ve ahlâki değerler ile doğrudan ilgilidir.⁶⁶¹

<p><i>“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.”</i>⁶⁶²</p>	<p>“ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ”</p>
--	--

İtidalli davranabilmenin ödev ve sorumlulukları (yapıp-etmeleri) samimiyetle yerine getirebilmenin gereği “takva” lı olmaktır:

<p><i>“Ey Âdem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi).”</i>⁶⁶³</p>	<p>“ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسَ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِن آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ”</p>
--	---

Takva, Müslüman bireyin hayatın tüm alanlarında dikkate alması gereken önemli bir kavramdır. Bununla, sağlam inanç, salih amel, güzel ahlak, ödev ve sorumlulukların bilincinde olmak, her türlü kötülükten sakınmak ve Allah’a saygı göstermek gibi erdemli davranışlar anlaşılır.⁶⁶⁴

<p><i>“Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez. De ki: Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış? De ki: Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız</i></p>	<p>“ يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَٰلِكَ نَفَصَلُ</p>
---	---

⁶⁶¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, ss. 329-331.

⁶⁶² Bakara 2/172.

⁶⁶³ Araf 7/26.

⁶⁶⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, ss. 513-514.

<i>onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.</i> ⁶⁶⁵	الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ"
---	--------------------------------

Âyet, mescide girerken açık saçık veya şeffaf kıyafetlerle değil, derli toplu ve diğerlerinin huşuunu ihlal etmeyecek kıyafetlerle girme emri olarak anlaşılmıştır. Dindarlık yapayım derken sahte haramlar koyarken haddini aşan kim oluyor. M.İslamoğlu, cahilin dindarlığı arttıkça sapması da artar derken, gösterişçi dindarlığın sahte kutsallık üreteceğini ifade etmiştir.⁶⁶⁶ “Adalet ve itidal dini olan İslâm’ın, aşırı yasakçılığı da aşırı serbestliği de onaylamadığını; esasen temiz fitratlı ve akliselim sahibi her insanın doğru, iyi, hoş ve faydalı bulduğu maddî ve mânevî şeyleri kullandığını; yanlış, kötü, çirkin ve zararlı bulduğu şeylerden de kaçındığını ortaya koymaktadır.”⁶⁶⁷

Allah’ın kendini birmekten saptırarak, insanlara haksız yere zulüm ve düşmanlık ettirecek, gizli ve açık fahiş ve günah işlemelerini haram kıldığı, bunun dışında olanları onlara helal kıldığını belirtir. Bu, değişik üsluplarla tekrarlanır. Bunun, Kur’an’ın muhkem prensiblerinden biri olduğunun söylenmesi doğrudur.⁶⁶⁸

b. Zaruret karşısında kural dışı davranmaya izin:

<i>“Üzerine Allah’ın adı anılıp kesilenden yememenize sebep ne? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır. Doğrusu birçokları bilgisizce kendi kötü</i>	"وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا دُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرُّرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ
---	---

⁶⁶⁵ Araf 7/31-32.

⁶⁶⁶ İslamoğlu, *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur’an Gereçeli Meal-Tefsir*, ss. 253-254.

⁶⁶⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, II, s. 520.

⁶⁶⁸ Derveze, *et-Tefsîrû ’l-Hadis*, II/125-126.

<i>arzularına uyarak saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.</i> ⁶⁶⁹	إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

Âyette, insanlardan birçoğunun yaptıkları şeylerde hevalarına kapılarak Allah'ın yolundan yüz çevirdiklerine değinilirken, zorunlu hallerde haram olan şeylerden yenilmesine izin verildiği belirtilmiştir. Ancak zorunlu hallerin tespit edilmesi güçtür; bu bir vicdan işidir. Bu nedenle âyetin sonunda “Muhakkak ki rabbin haddi aşanları çok iyi bilir!” buyurularak verilen bu izni kötüye kullanabilecek kimseler uyarılmıştır.⁶⁷⁰

Ayrıca “Çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında...” âyeti “zorunluluklar haramı mübah kılar” hukukî ilkesinin dayanağını oluşturmaktadır. Aşağıda verilen âyette bu durum açıklanmaktadır:

<i>“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”</i> ⁶⁷¹	"إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَالْحَمَّ الْخَنِزِيرَ وَمَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ"
---	---

İnsanın uyması gereken kuralları ve yapması gereken görevleri anlatan âyetlerin ferdî ahlâk bağlamında insanı mutlu edecek güzel eylemler ile, onu mutsuz edecek kötü davranışların mahiyetini, bütün yönleriyle bildirdiği görülmüştür.

⁶⁶⁹ Enam 6/119.

⁶⁷⁰ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, IV/209.; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, ss. 462-463.

⁶⁷¹ Bakara 2/173.

B. SOSYAL AHLÂK

205 âyetten oluşan bu bölümde; toplumun ahlâkî terbiyesini, düzeni sağlayan toplum içindeki hak ve sorumluluklar, yani kişinin topluma karşı vazifelerini ele alan konular işlenmiştir. Adam öldürme, hırsızlık, faiz, gasp, yetimin mallarını yemek, emanete hıyanet, zulüm, iftira, suç ortaklığı, haksızları savunmak, yalan şahitlik, hâkimleri aldatmak ve baştan çıkarmak, tecessüs, fakire ve yetime kötü muamele, alay etme, hakaret etme, haysiyet ve namus ihlâli, karşılıklı şefkat ve merhamet, iyilikseverlik, köleleri azâd etmek, affetmek, ilmi yaymak, haddi aşmamak, dostluk, misafirperverlik, cömertliğe teşvik, sadaka, nezâket kuralları gibi konular zikredilmiştir.

1. YASAKLAR

a. Adam öldürmek:

<p>“(Ey Muhammed!) De ki: Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû</p>	<p>”قُلْ تَعَالُوا أَنُتَلِّمُوا مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرِزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَلَا</p>
---	--

<p><i>bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.</i>”⁶⁷²</p>	<p>تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَمُ وَصِيَّتِكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ</p>
---	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

İslam’da insanın canı kutsaldır, Enam 6/151. âyetinde : “ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ »ve lâ tagtulun nefselletî haramallâhu”, «Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin» ifadesindeki yasaklamayla beraber, saygı gösterilmesi ve dokunulmaz kılma anlamı da vardır. Müellifçe zikredilen diğer âyetler de bunu desteklemektedir.

<p><i>“Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir.”</i>⁶⁷³</p>	<p>"مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ"</p>
--	---

Bir insanın öldürülmesini, bütün insanların birden öldürülmesine benzetmek, bir kimseyi haksız yere kasten öldürme işinin ne kadar mühim bir suç

⁶⁷² Enam 6/151; Bkz: İsrâ 17/33.

⁶⁷³ Mâide 5/32; Ayrıca bkz: Hayrani Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, Ankara, 1999, ss. 232-233.

ve büyük bir günah olduğunu ifade etmek içindir.⁶⁷⁴ Bu ise İslam'da kişinin hayatının ne derece önemli olduğunun göstergesidir.

<p><i>“Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁷⁵</i></p>	<p>"وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا"</p>
--	--

Kur'an'da hiçbir cezanın kasten başkasının hayatına son vermenin cezası kadar büyük değildir.

<p><i>“Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”⁶⁷⁶</i></p>	<p>"وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا"</p>
<p><i>“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas</i></p>	

⁶⁷⁴ Er-Râzî, *Tefsir-i Kebir*, IX, ss. 42-43.

⁶⁷⁵ Nisâ 4/92; Bkz: Altıntaş, *İslam Ahlakı*, ss. 232-233.

⁶⁷⁶ Nisâ 4/93.

<p><i>farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır”⁶⁷⁷</i></p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ"</p>
--	---

<p><i>“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.”⁶⁷⁸</i></p>	<p>وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ</p>
---	---

İslam dini insan hayatını kutsal saymıştır. Yaşama hakkı Allah’ın İnsanlara verdiği nimetlerin en büyüğüdür. Bu nedenle Allah Teâlâ, bir cana karşılık olmaksızın veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaksızın cana kıymayı yasaklamıştır.

b. Hırsızlık:

<p><i>“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının</i></p>	<p>" وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا</p>
--	---

⁶⁷⁷ Bakara 2/178.

⁶⁷⁸ Bakara 2/179.

<i>ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.</i> ⁶⁷⁹	مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze âyetlerin anlamının açık olduğunu, hırsızlık suçunun işlenmesi durumunda kadın-erkek ayrımı yapılmadan verilecek cezayı içerdiğini söylemiştir. Bunun yanında tevbe edip durumunu düzeltenlerin, tevbelerinin kabul edileceklerine dair Rabhani bir ilanı da kapsadığını zikretmiştir.⁶⁸⁰

Haksız şekilde elde edilen her türlü kazanç yasak ve haramdır. Âyette hırsızlık net olarak yasaklanmış olup hırsızlığın büyüklüğüne göre değişen caydırıcı bir cezayla karşılık verileceği vurgulanmıştır.⁶⁸¹

c. Aldatma:

<i>“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.”</i> ⁶⁸²	"وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُواهُمْ أَوْ وَزَنُواهُمْ يُخْسِرُونَ"
---	--

Allah’a iman eden kimse hayatının her anında doğru olmak zorundadır.

d. Faiz:

⁶⁷⁹ Mâide 5/38.

⁶⁸⁰ Derveze, *et-Teşîrû 'l-Hadis*, XI/98.

⁶⁸¹ Ayrıca Bkz: Hayrani Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, ss. 294-295.

⁶⁸² Mutaffifin 83/1-3; Hile ilgili olarak bkz: Araf 7/85.

Faizin yasaklanması hakkındaki âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.”</i>⁶⁸³</p>	<p>“ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ”</p>
---	---

İslam dini ferdin maddi ve manevi hayatını düzenlerken onun refah ve huzuruna yönelik olarak faizi yasaklamıştır. Faiz ferdi mutsuz ederken toplumsal barışı da zedelemektedir. Bu durumdan toplumsal düzen olumsuz etkilenmektedir.

Sabunî tefsirinde günümüz dünyasında doğru istikametten ayrılmış olan insanlığın, faizin zulmü altında şeytan çarpmışa döndüğüne, sıkıntı ızdırıp ruh ve sinir hastalıklarının hakim olduğuna dikkat çekmektedir.⁶⁸⁴

Ferd ve toplumun ekonomik felaketi olan faiz ile ilgili aşağıda mezkur olunan âyet açık bir uyarıdır.

<p><i>“Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.”</i>⁶⁸⁵</p>	<p>“ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ”</p>
---	--

Müminlerin Allah'tan korkup sakınmaları, O'nun emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmeleri hususunda uyarıldıkları bu âyette; iman edenlerin faizi terk ederek sadece anaparalarını almaları isteniyor. Gerçekten iman etmiş

⁶⁸³ Bakara 2/278.

⁶⁸⁴ Muhammed Ali Es-Sabunî, *Safvetü't Tefasir*, Beyrut 1981, I/163.

⁶⁸⁵ Bakara 2/279.

olmak buna bağlanarak eğer tevbe edip faizden vazgeçmezlerse bunun Allah'a ve resulüne savaş açmak olduğu bildiriliyor.⁶⁸⁶

e. Her çeşit gaspta bulunmak:

Başkalarının mallarına haksız bir şekilde sahip çıkmak yasaklanmıştır.

<p>“...Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır.”⁶⁸⁷</p>	<p>“إِفْأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ”</p>
--	--

f. Gayr-i meşru her temellük:

<p>“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”⁶⁸⁸</p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا”</p>
---	--

Bu ayet İslam'ın korunmasını istediği beş temel haktan malın ve canın korunması ile ilgilidir. Haksız şekilde edinilen her türlü kazanç toplumda huzursuzluk sebebidir.⁶⁸⁹

İslam dini haksız kazancı haram kılmıştır. İnsan için ancak kendi eliyle kazandığı helal rızık vardır. Gayri meşru şekilde elde edilen kazançlar ise haramdır. Kumar, şans oyunları rüşvet gibi.

⁶⁸⁶ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/400.

⁶⁸⁷ Araf 7/85.

⁶⁸⁸ Nisâ 4/29; Bkz: Bakara 2/189.

⁶⁸⁹ Bkz: Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, IX/64.; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, s. 50-51.

g. Yetimin malını yemek:

İslam dini, güçsüzlerin haklarının korunmasını emretmiştir. Kadınlara çocuklara zayıflara iyi davranılmasını ve haklarına riâyet edilmesini emreden İslam özellikle de yetimlerin haklarının yenmesini yasaklamıştır.⁶⁹⁰

<p><i>“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.”⁶⁹¹</i></p>	<p>وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا</p>
--	--

Bu âyetten sonra Allahu Teâlâ dokuzuncu âyette Müslümanları empati yapmaya davet ederek “kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar...” buyurmaktadır. Sonra onuncu âyette yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerin ancak ve ancak karınlarını ateş ile doldurmuş olacakları ve zaten onların çılgın bir ateşe girecekleri bildirilmiştir.

Görüldüğü gibi Allahu Teâlâ, yetimlerin hakkını koruma altına almış ve mallarının şu şartlarla kendilerine verilmesini istemiştir:

<p><i>“Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve</i></p>	<p>“وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ أَنْسَلْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ</p>
---	--

⁶⁹⁰ Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, s. 294.

⁶⁹¹ Nisâ 4/2.

<p><i>aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.</i>”⁶⁹²</p>	<p>أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَغْفِرْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا</p>
--	---

h. İhânet, emanete hıyânet:

<p><i>“Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.</i>”⁶⁹³</p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "</p>
--	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuzla ilgili şu açıklamaları yapmışlardır:

Allah müminleri, kendisine ve Rasulü'ne hainlik edip bilerek ve kasten emanetlerine ihanet etmekten menediyor,⁶⁹⁴ fakir, düşkün, yetim ve kimsesizin hakkını yiyip emanetlerine ihanet edenler kıyamet gününde Allah'ın huzurunda hesap vereceklerdir. Derveze bazı müfessirlerin “*emanetlerinize ihanet etmek suretiyle*” cümlesini şöyle tefsir ettiklerini zikretmiştir: Allah'a ve Rasulü'ne karşı hainlik, gerçekte müminlere yüklenilmiş olan emanetlere yapılmış hainliktir. Netice olarak bu âyetlerin içerdiği emirler, yasaklar, teşvik ve sakındirmalar genel olup ahlâki ve sosyo-psikolojik değerleri ihtiva etmektedir. Her müslümanın maslahatı,

⁶⁹² Nisâ 4/6.

⁶⁹³ Enfâl 8/27.

⁶⁹⁴ Nisa 4/107.

Allah ve Rasulü'nün emirlerindedir. Bu emirlere ihanet etmek ise, kişinin kendi nefesine ihanet etmesidir.⁶⁹⁵

1. Haksız eziyet iftira:

<p><i>“Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”⁶⁹⁶</i></p>	<p>” وَالَّذِينَ يُؤذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعْدِ مَا كُتِبُوا فَقَدْ اِخْتَلَوْا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ”</p>
--	---

Bu âyet bir önceki âyet ile bütünlük arz etmekte olup, âyetlerdeki ifadeler genel olarak, Allah ve Rasulü, mü'min erkek ve kadınlar hakkındaki her çeşit eziyeti, incitmeyi, kötü davranışı, çirkin sözü, iftirayı, günaha yöneltmeyi, isyanı, alayı ve hafife almayı içermektedir. Bu itibarla âyetler; ne zaman, nerede ve ne şekilde olursa olsun, bu gibi tavırları sergileyenlere karşı çıkararak onları şiddetle kınamış ve mü'minler; caydırıcı usullere başvurarak onları engellemeye çağrılmıştır.⁶⁹⁷

i. Zulüm:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun şu açıklamaları yapmışlardır:

⁶⁹⁵ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/24.

⁶⁹⁶ Ahzâb 33/58.

⁶⁹⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VIII/288.

<p><i>“Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten Allah'a boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen, mutlaka hüsrana uğramıştır.”</i>⁶⁹⁸</p>	<p>وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا</p>
<p><i>“... Şüphesiz O, zâlimleri sevmez.”</i>⁶⁹⁹</p>	<p>“...إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ”</p>

Eğer saldırıya uğrayanın hakkı, bu saldırıyı karşılamak veya defetmekse, bu misillemenin, sınırları içerisinde, haddi aşmadan, israfa kaçmadan olması gerekir.⁷⁰⁰

<p><i>“...Sizden kim de zulüm ve haksızlık ederse, ona büyük bir azap tattırırız.”</i>⁷⁰¹</p>	<p>وَمَنْ يَظْلِمِ مِنْكُمْ نُنْفِئْهُ عَذَابًا كَبِيرًا</p>
--	--

Âyet zulmeden kimseye bir tehdit içeriyor. Ceza ve mükâfatın anlamı ancak zulmetmeye güç yetirebilen kimse için gerçekleşebilir. Aşırı gitme, kötü seçimde bulunmak, hak ve hidâyet yolundan sapmak zulümdür. Bunun içindir ki, Allah zulmedeni yakıcı bir azapla tehdit etmiştir. Bu âyet aynı zamanda ibareden zihne doğması mümkün olabilecek yanlış algılamayı ortadan kaldırıyor.⁷⁰²

⁶⁹⁸ Taha 20/111.

⁶⁹⁹ Şûrâ 42/40.

⁷⁰⁰ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, V/186.

⁷⁰¹ Furkân 25/19.

⁷⁰² Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, II/255.

j. Suç ortaklığı:

<p>“... İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın...”⁷⁰³</p>	<p>أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالنَّفَوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ ... وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ...</p>
--	---

Allah iyilik ve takva hususunda yardımlaşmayı emretmiş, günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayı ise yasaklamıştır.⁷⁰⁴

k. Haksızları savunmak:

<p>“(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma. Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kendilerine hainlik edenleri savunma. Zira Allah, hiçbir haini, hiçbir günahkârı sevmez.”⁷⁰⁵</p>	<p>“إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَافًا أَثِيمًا”</p>
--	--

Yüce Allah kulu ve elçisi Muhammed (s.a.v)'e bu kitabı insanlar arasında hak ile hüküm vermesi için gönderdiğini bildirerek hainleri savunmamasını

⁷⁰³ Mâide 5/2.

⁷⁰⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, XI/5.

⁷⁰⁵ Nisâ 4/105-107.

söylemiş ve böyle bir duruma düşmekten dolayı da tevbe etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰⁶

I. Taahhütlerine sadâkatsizlik:

<p><i>“Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir.”⁷⁰⁷</i></p>	<p>“وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْفُتُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ”</p>
---	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Müminler her daim Allah'ın onları kontrol altında tuttuğunu, bütün söyledikleri ve yaptıkları işleri bildiğini hatırlamalıdır.⁷⁰⁸ “Yeminlerin bağlayıcılığı da önemle vurgulanmakta olup âyetin son cümlesi insanlara bu konulardaki sorumluluğu hatırlatan önemli bir uyarı anlamı taşımaktadır.”⁷⁰⁹

<p><i>“Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, Ümmilere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal</i></p>	<p>“وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَقِطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيَنَ سَبِيلٌ”</p>
---	--

⁷⁰⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, IX/160.

⁷⁰⁷ Nahl 16/91.

⁷⁰⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VI/93.

⁷⁰⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s. 436.;Bkz: Maide 5/89.

<p>yoktur demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.”⁷¹⁰</p>	<p>وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ</p>
--	--

<p>“Hayır! (Gerçek, onların dediği değil.) Kim sözünü yerine getirir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, şüphesiz Allah da sakınanları sever.”⁷¹¹</p>	<p>" بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ "</p>
--	---

<p>“Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁷¹²</p>	<p>"إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ"</p>
---	---

Bu âyetler emanetlere riâyet edenlerin övülmesi, hiyanet edenlerin yerilmesi, çeşitli menfaatler için yalan yere yemin edenler ve Allah’a verdikleri sözü dünyalık menfaatler için bozanların yerilmesi gibi Kur’an’ın genel ve sürekli ilkeleri ile paralel birçok telkini içermektedir.⁷¹³

⁷¹⁰ Âl-i İmrân 3/75.

⁷¹¹ Âl-i İmrân 3/76.

⁷¹² Âl-i İmrân 3/77.

⁷¹³ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VIII/117.

m. Haksızlık etme ve aldatma:

<p>“...Hiç şüphesiz Allah hıyanete dalmış günahkârları sevmez. Bunlar, insanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah’tan gizlenmezler...”⁷¹⁴</p>	<p>إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا آثِمًا * يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ</p>
--	---

Allahu Teâlâ sınırsız ilim sıfatıyla herşeyi bilmektedir. İnsanları aldatan haksızlığa uğratan kimseler Allah’a gizli kalmaz. Müslüman birey hiçbir şeyin kendisine fayda sağlamayacağı günde Allah’a hesap vereceğini aklından çıkarmamalıdır.⁷¹⁵

n. Hâkimleri aldatmak veya baştan çıkarmak:

<p>“Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.”⁷¹⁶</p>	<p>"وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ"</p>
---	--

Derveze tefsirinde, “âyetin kalıcı bir direktif ve bütün insanları kuşatan evrensel bir mesaj içerdiğini” ifade etmiştir.⁷¹⁷ Hâkimlere rüşvet vererek aldatmanın fena bir iş olduğu vurgulanan bu âyette toplumsal yasalara aykırı davranmanın, sosyal ahlâk yönünden toplumda kapanması zor derin yaralara neden olabileceği ifade edilmiştir. Toplumsal yasalar neden-sonuç ilkesine bağlı yasalardır.

o. Yalan şahitlik:

⁷¹⁴ Nisâ 4/107-108.

⁷¹⁵ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, IX/162.

⁷¹⁶ Bakara 2/188.; Ayrıca bkz. başlık “YASAKLAR” “Gayr-i meşru kazanılmış bir malın kullanılması”

⁷¹⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/290.

Kur'an-ı Kerim'de, yalancı şahitlik yapmamak müminlerin özellikleri arasında zikredilmiştir. Âyette şöyle geçmektedir:

<i>"Onlar ki, yalan şahitlik etmezler, boş bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler."</i> ⁷¹⁸	وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ
---	----------------------------------

Bir müslümanın her zaman ve her yerde yalan söz söylemekten ve yalancı şahitlikte bulunmaktan kaçınması gerekir. Çünkü bu tür davranışların altında büyük azgınlık, zarar ve kötülük yatmaktadır. Öyle ki Rasulullah (s.a.v) yalan söz söylemeyi ve yalancı şahitliği büyük günahların en büyüğü olarak nitelemiş ve şirkele bir tutmuştur.⁷¹⁹

Toplumsal hayat ve insan ruhundaki bu zararları nedeniyle Kur'an, yalancı şahitliği putlara tapma ile beraber zikretmiştir: *"Artık o pis putlardan ve yalan sözden sakının."*⁷²⁰

ö. Gerçeği gizlemek:

<i>"...Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."</i> ⁷²¹	وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ أَيْمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ...
---	---

Bir kimsenin şahit olduğu bir olayda bunu gizlemesi caiz değildir.⁷²²

⁷¹⁸ Hac 22/30.

⁷¹⁹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/96.

⁷²⁰ Hac 22/30; Furkan 25/72; Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 262.

⁷²¹ Bakara 2/283.

⁷²² Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/408.

<p><i>“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidâyeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet etme konumunda olanlar lânet eder.”⁷²³</i></p>	<p>”إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ“</p>
--	---

Allah'ın indirdiği apaçık belgeler ve peygamberlerine vahiy yoluyla indirdiği kitaplarının içerdiği yol gösterici delileri gizleyenlere yönelik oldukça sert bir dille hücum ediliyor.⁷²⁴

p. Kötü söz ve hakaret:

<p><i>“Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz, yahut bir kötülüğü affederseniz (bilin ki), Allah da çok affedicidir, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁷²⁵</i></p>	<p>”لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا إِنَّ تُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا قَدِيرًا“</p>
---	--

Çeşitli nasihatler içeren bu âyetlerde her ne kötülük olursa olsun her türlü kötülüğün ifşa edilmesinin yayılmasının Allahu Teâlâ'nın hoşlanmadığı bir davranış olduğu zikredilmiştir. İnsanlar duruma göre kendilerine kötülük yapandan şikayetçi olup hakkını alacağı gibi affedip bağışlayabilecekleri de vurgulanmıştır.⁷²⁶

“Her dinin (kendine özgü) bir ahlakı vardır; İslam ahlakının özü hayâdir.”⁷²⁷ buyuran Allah Resûlü, “Müminlere söz ve fiillerinde hayâ üzere

⁷²³ Bakara 2/159.

⁷²⁴ Derveze, *et-Teŕsîrû 'l-Hadis*, VII/259.

⁷²⁵ Nisâ 4/148-149.

⁷²⁶ Derveze, *et-Teŕsîrû 'l-Hadis*, IX/187.

⁷²⁷ İbn Mâce Sünen, Zühd, 2/1399, no:4181.

davranmayı emrederek, kötü söz söylemek ve gereğinden fazla konuşmak gibi edebe aykırı hallerin münafıklara has davranışlar olduğunu bildirmiş, kendisi de davranışları ve tavrıyla inananlar için bir hayâ timsâli olmuştur.”⁷²⁸

r. Fakir ve yetime kötü muamele:

<p>“Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeniyi de sakın azarlama.”⁷²⁹</p>	<p>" فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَفْهَرُ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرُ "</p>
---	--

Fakir ve yetime kötü muamelenin yasaklandığı bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde âyette yer alan Rabbani emirlerin, baştan beri, Kur’an’ın ihtiva ettiği ilke ve amaçlarla uyum halinde olduğunu ve âyetlerdeki mesajların bütün müminleri kapsadığını zikretmiştir. Daha önceki Kur’an pasajları bu tür emirleri ihtiva ettiği gibi (müteakip) Kur’an bölümlerinin de bu emirleri tekrarlamış olduğu görülmektedir ki, burada fakirlere iyilik yapma, zayıflara acıma, söz veya fiille Allah’ın nimetinden bahsetme hakkında Muhammedi risaletin büyüklüğünü gösteren çok kıymetli bir özellik vardır. Derveze âyetlerde verilen mesajların Mekke’de zengin ve lider konumundakileri davetin karşısında ittifak halinde tavır almaya, şiddetle, düşmanca davranmaya, bu tavırlarını Mekke dönemi boyunca ve Medine döneminin büyük bir kısmında sürdürmeye yönelten en kuvvetli sebep olarak gördüğünü söylemiştir.⁷³⁰

s. Alay etmek:

⁷²⁸ Komisyon, *Hadislerle İslam*, c. III, s. 220.

⁷²⁹ Duhâ 93/9-10.

⁷³⁰ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, I/108-109.

<p><i>“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğeri alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğeri kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.”⁷³¹</i></p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ"</p>
--	--

Müslümanların birbirleriyle alay etmeleri ve birbirlerine kötü lakaplar takmaları yasaklanmıştır. Bu tür küçümseyici ve alçaltıcı fiiller imanla bağdaşmaz.

Derveze tefsirinde âyetin müslüman erkek ve kadınlar için birbirlerini küçük düşürücü tavırlardan menetmenin yanında bunu pekiştirir mahiyette, kendisiyle alay edilip hor görülenlerin belki alay edenlerden daha hayırlı olduklarının vurguladığını belirtmiştir. Derveze, Müslümanları birbirlerinin kötülüklerini araştırmaktan, birbirini kovuşturup ihbar etmekten ve birbirlerini çirkin lakaplarla ve isimlerle çağırmaktan alıkoyan bir men ve bunu pekiştiren bir açıklama olarak böyle bir şeyin fiske olduğunun vurgulanması hususlarının âyette yer alması yanında insanın iman ettikten sonra bu tip şeyleri yaparak fasıklardan olmasının ne kadar kötü bir şey olduğunun vurgulandığını söylemiştir. Ayrıca âyette Allah'ın buyruklarına karşı gelerek fasıklığa düşmekten korkmayan ve kötülüklerinden dolayı pişmanlık duyup tevbe etmeyenlerin zalimlerin ve azgınlara ta kendileri olduğu hususları vurgulanmaktadır.

Derveze bu âyetin müslümanlar için her zaman ve her yerde geçerli olacak eğitim ve öğretim hususlarını kapsayan ve müslümanlar arasında kardeşlik ve sevgi birikimini hedefleyen bir yönü olduğunu söylemiştir. Derveze ayrıca âyette yer alan yasakların âyetin takip ettiği değerli terbiye üslubuyla uyum içerisinde olup müslümanlar arasında genel İslam kardeşliği kurulduktan sonra aralarında kin,

⁷³¹ Hucurât 49/11.

düşmanlık ve nefret tohumlarının ekilmemesi için bir faktör olarak yer aldığını zikretmiştir.⁷³²

ş. Küçük görücü filler:

<p><i>“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez.”</i>⁷³³</p>	<p>"وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ"</p>
---	---

İnsan, geleceğini kendisi yapacağı, yaptığı iyilikleriyle kurtulacağı ve kötülükleriyle helak olacağı bir gerçektir.⁷³⁴

Hız Lokman (a.s) başkasını küçük görücü fillerle ilgili nefis, ahlâk ve azimet açısından sağlam karakterli olunmasının önemini oğluna açıklar. Kibirli, zalim ve zengin olarak görünmesini, büyülenmesini sakındırır. İnsanlarla ilişkisinde konuşmasına, yaşantısına, yürüyüşüne dikkat etmesine, güzel ahlâk, tevazû ve itidalli davranmasına teşvik eder. Allah, güçleri ve kendileriyle övünen, böbürlenmiş gururlanan ve insanlara büyüklük taslayanları sevmez.⁷³⁵

t. Tecessüs:

<p><i>“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı</i></p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ"</p>
---	---

⁷³² Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, X/106-107.

⁷³³ Lokman 31/18.

⁷³⁴ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 525.;Bkz: Fatır 18.âyet.

⁷³⁵ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/10-11.

<i>gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.</i> " ⁷³⁶	وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ
--	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“Bu âyette üç kötü huy ve alışkanlık ele alınmış, etkili bir üslûpla yasaklanmıştır: Gerçek bilgi ve kanıt değil, tahmine dayalı hüküm (zan), insanların gizliliklerini araştırmak (tecessüs) ve insanları arkalarından çekiştirmek (gıybet). Gerçeklik ihtimali yüzde ellinin üzerinde bulunmakla beraber kesin olmayan bilgi ve hükme zan denir. Başkalarını suçlamak, aleyhlerinde olacak bir karar almak ve davranışta bulunmak söz konusu olduğunda zanna dayanılmaz, zan şeklindeki bilgi dayanak ve delil kılınmaz. Çünkü insanlar hakkında sahip olunan zan ve tahminlerin birçoğu isabetsiz olmakta, beklendiğinin, sanıldığı aksine gerçekleşmektedir. Şu var ki, kimsenin aleyhinde olmayan, hakların zayi edilmesi ihtimali bulunmayan alanlarda, kesin bilgi bulunmadığında kuvvetli zan, tahmin ve ihtimale dayalı hükümler ve uygulamalar yasak kapsamına dahil değildir. Sosyal bilimlerin önemli bir kısmı kesinliğe değil, kuvvetli zan ve ihtimale dayanmaktadır. Sâbıkalı olmayan, suç işleme bakımından ciddi şüpheye sebep olacak davranışları bulunmayan bir kimsenin gizlediği bir işini, davranışını, halini araştırmak ve açıklamak ise âyette yasaklanan tecessüs kapsamına girmekte olup İslâm ahlâkçalarına göre ayıptır, dine göre de câiz değildir, günahıdır. Ancak düşmanların müslümanlar hakkındaki plan, program ve niyetlerini anlamak, zamanında tedbir almayı sağlamak gibi amaçlara yönelik casusluk faaliyeti, bunda zaruret bulunduğu için yasak kapsamına dahil edilmemiştir. Bir kimsenin gıyabında, arkasından hoşuna gitmeyeceği bilinen bir şeyini konuşmak, başkalarına aktarmak gıybettir ve câiz değildir.”⁷³⁷

⁷³⁶ Hucurât 49/12.

⁷³⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 96.

u. Nemîme ve iftira:

Koğuculuk(Nemime) fesadçılık yapmak, ara bozmaya gayret etmek amacıyla şahıslar arasında söz götürüp getirmek,⁷³⁸ sözü yalanlarla süslemek anlamındadır.⁷³⁹

<p>“Arkadan çekiştiren, gözü ile kaşı ile eğlenen her bir kimsenin vay haline!”⁷⁴⁰</p>	<p>” وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ أُمْرَةٍ ”</p>
---	--

<p>“...Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”⁷⁴¹</p>	<p>“...وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ”</p>
---	--

<p>“Ey iman edenler! Siz baş başa gizlice konuştuğunuz zaman, günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın. İyilik ve takvayı konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının.”⁷⁴²</p>	<p>”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْأَلْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ”</p>
--	--

⁷³⁸ Isfehanî, Rağîb Ebu'l-Kasım el-Huseyn ibn Muhammed Müfredat Fi Garib'ul-Kur'an (Thk: Muhammed Seyyid Geylanî) , Darü'l-Ma'rife, Beyrut, Es.1, s. 506; İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Cemaleddin Muhammed, Lisanü'l-Arab, Dâri't-Türasi'l-Arab, Beyrut-Lübnan, 1992, XIV. 290; Aydın, Kur'an'da İnsan Psikolojisi, ss. 262-264.

⁷³⁹ İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Cemaleddin Muhammed, Lisanü'l-Arab, Dâri't- Türasi'l-Arab, Beyrut-Lübnan, 1992, XIII. 280; Aydın, Kur'an'da İnsan Psikolojisi, s. 264.

⁷⁴⁰ Hümeze 104/1; Daha fazla bilgi için bkz: İslamoğlu, Gerekçeli Meal-Tefsir, s. 106.

⁷⁴¹ Hucurât 49/12.

⁷⁴² Mücadele 58/9.

İslam, nemimeyi büyük günâh olarak kabul ederek, onu münafıklık ameli saymıştır.⁷⁴³

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Size, kötü olanlarınızı haber vereyim mi? Koğuculukla dolaşıp insanlar arasını bozan ve temiz kimselere ayıp isnad edenlerdir.”⁷⁴⁴ Anlaşıldığı üzere aile ve toplum içerisinde fesat ve feleaketlere yol açması bakımından koğuculuğun zararı çok büyüktür.

ü. Kötü haberler ve onlara aceleyle kanma:

<p>“Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”⁷⁴⁵</p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ”</p>
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

İslamoğlu, burada önemli bir hususa işaret etmiştir; “âyette bi-haberin denilmiyor, bi-nebein deniliyor. Haber önemli önemsiz her şeydir. Fakat nebe sadece önemli olan haber için kullanılır; sahibi için değerli olan, sonuçlarıyla sahibini sevindiren veya üzen haber.” İslamoğlu bu âyetin günümüze mesajını şöyle yorumlamıştır: “Medyalar tarafından kolaylıkla gözü boyanabilen ahmak bir grup olmayın!”⁷⁴⁶

Duyulan ve konuşulan sözleri hemen yaymak ve bunları diğer insanlara aktarmak, sadece hayırlı ve faydalı işlerde yapılabilir. Gizli kalması gereken sır mahiyetindeki veya insanları aldatıcı ayıplayıcı ve fitneye sebep olacak nitelikte olanları yaymak, toplum için büyük zararlar doğuracağından gûnahtır.

⁷⁴³ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, ss. 262-264.

⁷⁴⁴ Bkz:Kalem suresi 11.âyet.

⁷⁴⁵ Hucurât 49/6.

⁷⁴⁶ İslamoğlu, a.g.e., s. 895.

v. Haysiyet ve nâmus ihlali:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“Kur’an’da Zina dışında bir suç için dört şahit istenmez. Zina iftirası dışındaki bir iftira için de dört şahit istenmez. Bu, insan iffetine verilen değeri gösterir.”⁷⁴⁷

<p>“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir. Ancak tövbe edip bundan sonra ıslah olanlar müstesna. Çünkü Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁷⁴⁸</p>	<p>"وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ"</p>
--	---

<p>“Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağızınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, Böyle sözleri ağızımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır deseydiniz ya! Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha</p>	<p>"إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَيُبَيِّنُ اللَّهُ</p>
--	---

⁷⁴⁷ İslamoğlu, a.g.e., s. 747.

⁷⁴⁸ Nûr 24/4-5.

<p><i>ebediyyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. Allah, size âyetleri açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.</i>”⁷⁴⁹</p>	<p>لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ يُجِبُونَ أَنْ تَشْبَعَ الْفَاجِسَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ</p>
--	---

İslamoğlu bu âyeti şöyle yorumlamıştır: “Muhatabın zihnini inşâ eden bu âyet şu zımnî vurguyu taşır: Ey iftiraya kulak kabartanlar! Siz anneniz makamında olan birini bir münafığın ağzından mı tanıyacaksınız? Zira haberin kaynağı, haberin amacını ele verir. Bunu bile fark edemedinizse, nereden bakacağınızı bilmiyorsunuz demektir!”⁷⁵⁰

<p><i>“O gün, dilleri, elleri ve ayakları yaptıklarına şâhidlik edecektir. O gün Allâh, onlara hak ettikleri cezâlarını tam verir ve onlar da bilirler ki Allâh, apaçık Hak'tır.”</i>⁷⁵¹</p>	<p>"يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ يَوْمَئِذٍ يُوقَفِيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ"</p>
---	---

y. Zararlı müdahale:

⁷⁴⁹ Nûr 24/15-19.

⁷⁵⁰ İslamoğlu, a.g.e., s. 748.

⁷⁵¹ Nûr 24/24-25.

<p><i>“Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter.”⁷⁵²</i></p>	<p>"مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْبِتًا"</p>
---	---

Âyette iyilik yapıp iyiliğe vesile olan kimsenin ödüllendirileceğine; kötülük yapan ve kötülüğe davet edenlerin ise cezalandırılacağına işaret edilmektedir.

z. Umumî kötülüğe kayıtsızlık

<p><i>“İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!”⁷⁵³</i></p>	<p>"الْعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ"</p>
--	---

Her iki âyet de açık bir ifadeye sahiptir. İsrailoğullarının isyankarlıkları ve sürekli taşkınlık yapmaları yüzünden Hz. Davud ve Hz. İsa (a)'ın diliyle lanetlenmişlerdir. Lanetlenmelerine sebep olan diğer bir husus yapageldikleri kötülükleri birbirlerine yasaklamıyorlar olmalarıdır. Gerçekten böyle yapmaları çok fena bir durumdur.⁷⁵⁴ Toplumun değer duygusundan yoksun olduğunu gösterir. Kötülüğe karşı kayıtsız kalmak neme lazım demek Müslüman şahsiyetine yakışmaz.

⁷⁵² Nisâ 4/85.

⁷⁵³ Mâide 5/78-79.

⁷⁵⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, XI/162.

2. EMİRLER

a. Emaneti eda:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p>“Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.⁷⁵⁵ Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”⁷⁵⁶</p>	<p>“إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعَمًا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا”</p>
--	--

Müslümanlar emaneti ehil olan kimselere verilmesi; yaşadıkları sorunlarda aralarında adaletle hükmedilmesi hususlarında uyarılmışlardır.⁷⁵⁷ Mümin olan birey her durumda emaneti korumakla yükümlüdür bunun aksi münafıklığın alametidir.

<p>“...Kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin...”⁷⁵⁸</p>	<p>فَإِنْ آمَنَ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ فَلْيُوَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ</p>
---	--

⁷⁵⁵ Emaneh, “bir şeyin sorumluluğunu geçici olarak birine tevdi etmek” anlamına gelir. Bu âyetin üç tür muhatabı vardır. Biri doğrudan muhataptır, diğer ikisi dolaylı muhataplardır. Bunlar: 1) Seçme ve tayin etme makamında olan kimseler. 2) Ehliyet ve liyakate sahip olmadığı halde emanete talip olan kimseler. 3) Ehliyet ve liyakat sahibi olduğu halde emaneti üstlenmekten kaçınan kimseler. Daha fazla bilgi için bkz: İslamoğlu, a.g.e., s. 819.

⁷⁵⁶ Nisâ 4/58.

⁷⁵⁷ Bkz: Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, IX/97.

⁷⁵⁸ Bakara 2/283.

Derveze bu âyeti şöyle yorumlamıştır: Bir kimse birine güveniyorsa, güven duyulan kişi emaneti yerine getirmekle yükümlüdür.⁷⁵⁹

b. Şüpheleri bertaraf etmek için akitleri meşrulaştırma:

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْب الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْبِغُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ"

⁷⁵⁹ Derveze, et-Tefsîrû 'l-Hadis, VII/408.

<p><i>yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiliyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁷⁶⁰</i></p>	
---	--

Derveze âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun şu açıklamaları yapmıştır:

Allah biz kullarından her türlü borç ve alacakların kayda geçirilmesi ve bunların delillendirilmesini istiyor.⁷⁶¹ Bununla insanlarda emanete sahip çıkma ve sorumluluk duygusunu yerleştirme hedeflenmiştir. Bir sonraki âyet bu durumu şöyle açıklamaktadır:

<p><i>“Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirsiniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.”⁷⁶²</i></p>	<p>”وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْفُرُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْفُرْهَا فَإِنَّهُ إِتْمَ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ”</p>
--	--

⁷⁶⁰ Bakara 2/282.

⁷⁶¹ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/408.

⁷⁶² Bakara 2/283.;Bkz:Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/407-412.

c. Taahhütlerini ve va'dlerini yerine getirmek:

<p>“Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.”⁷⁶³</p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ”</p>
---	--

<p>“...Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”⁷⁶⁴</p>	<p>وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا”</p>
---	---

Derveze, âyetlerde ahde vefa gösterilmesinin emredildiğini ve insanların Allah'ın huzurunda ahdinden sorumlu tutulacağını ifade edildiğini zikretmiştir. Ayrıca bu tür emirlerin Kur'an'ın Mekki ve Medeni âyetlerinde çokça tekrar edildiğini söylemiştir.⁷⁶⁵

<p>“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşmayaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı</p>	<p>لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا</p>
---	--

⁷⁶³ Mâide 5/1.;Bkz:Derveze, et-Tefsîrû'l-Hadis, XI/8.

⁷⁶⁴ İsra 17/34.

⁷⁶⁵ Derveze, et-Tefsîrû'l-Hadis, III/234.

<p><i>zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum vedavranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”⁷⁶⁶</i></p>	<p>وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ</p>
--	---

Derveze, şahsiyet inşasında bireyi yönlendiren evrensel değerler (yapı-
etmeler) ile ilgili, âyetin tüm muhataplarına yönelik kapsamlı ve kuşatıcı mesajına
dikkatimizi çekmiştir. Bu âyette, altı çizilen husus: “İslam çağrısının hedefinin araz
ve biçim olmadığı; İslam çağrısının asıl hedefinin, imanda doğruluk, amelde
samimiyet, Allah’a ve insanlara karşı olan yükümlülükleri içtenlikle yerine getirme,
ahde vefa, zorluklara karşı sabır, cihadda metanet, mal ve can hususunda öz verili
davranmak şeklinde ifade edilmiştir. İşte İslam çağrısının canlılığı, büyüklüğü,
evrenselliği ve ölümsüzlüğü, kalıcılığı buradan kaynaklanmaktadır.”⁷⁶⁷

Müellifimizin aşağıda zikrettiği âyette ise gerçekte ancak “akıl ve sağduyu
sahipleri=değerlerine sadık kimse”lerin taahhütlerine ve vaadlerine sadık
olabilecekleri vurgulanmaktadır.

<p><i>“...Bu gerçeği yalnızca akıl ve sağduyu sahipleri hatırdan çıkarmazlar. Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.”⁷⁶⁸</i></p>	<p>إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولَئِكَ الْأَلْبَابَ الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْفِضُونَ الْمِيثَاقَ</p>
--	---

d. Âdil bir şahitlik yapmak:

<p><i>“...(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile</i></p>	<p>وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا وَلَوْ كَانَ ذَا</p>
---	--

⁷⁶⁶ Bakara 2/177.

⁷⁶⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/268.

⁷⁶⁸ Rad 13/19-20.

<i>olsa âdil olun... ”⁷⁶⁹</i>	<i>"...قُرْبَى..."</i>
--	------------------------

<p style="text-align: center;"><i>“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁷⁷⁰</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلُؤا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَّ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا"</i></p>
---	---

Âyette toplumun huzuru, güvenliği, refahı, adaletin sağlanıp hakkın yerini bulması için; kişinin zengin, fakir, yakın akraba olmasına bakılmaksızın kendi aleyhine de olsa hak ve adaletten ayrılmaması heva ve hevesine uymaması bu konuda titiz davranması hususunda Müminler ikaz edilmişlerdir.⁷⁷¹

Diğer taraftan âyette geçen “Hevâ; الهوى” Kur’an’da bireyin karakterine ilişkin kişiliğin oluşumunda önem arz eden bir kavramdır. Adalet ise hevâya uymayı bırakmaktan ibarettir. Râzi de tefsirinde kim iki zıt şeyden birisini bırakırsa, muhakkak ki diğerini elde etmiş olur demiştir. Öyleyse bu âyet, “Adil olabilmeniz için, hevanıza uymayın”, yani âdil olabilmeniz için, hevanıza uymayı bırakınız.” şeklinde anlaşılır.⁷⁷²

⁷⁶⁹ Enam 6/152.

⁷⁷⁰ Nisâ 4/135.

⁷⁷¹ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, IX/180-181.

⁷⁷² Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VII, s. 362.

e. İnsanlar arasında barışı yerleştirmek:

<p><i>“Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah ve Peygamber’e aittir. O halde siz (gerçek) müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlüne itaat edin.”</i>⁷⁷³</p>	<p>”يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ“</p>
--	--

<p><i>“Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”</i>⁷⁷⁴</p>	<p>”لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا“</p>
---	--

İslam, inananlara barış içinde yaşamayı hedef göstermiştir. İslam toplumunda farklı din ve inanç mensuplarının barış ve huzur ortamında yaşam sürmesinin temelinde bu yatmaktadır diyebiliriz. Dinimiz tüm inananları kardeş ilan etmiştir, bunu gerçekleştirebilmenin yollarını da yukarıda zikredilen âyetlerle açıklamış ve müminlerden gereğini yapmalarını istemiştir.

<p><i>“Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”</i>⁷⁷⁵</p>	<p>”إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ“</p>
---	---

⁷⁷³ Enfâl 8/1.

⁷⁷⁴ Nisâ 4/114.

⁷⁷⁵ Hucurât 49/10.

Âyetlerin muhtevası içerisinde müslümanlar arasındaki yukarıda zikrettiğimiz din kardeşliğinin temellerinin pekiştirilmesi ve İslam kardeşliğinin oluşturulması için, aralarında meydana gelebilecek çekişme, azgınlık ve haksızlıkların giderilmesiyle ilgili bir rapor da yer almıştır.

Bu âyet müslüman iki grup arasında bir tartışma vukuu bulduğunda, ne yapılması gerektiği konusunda Müslümanlara eğitim programı sunuyor. Âyet kargaşa ortamında Müslümanların olaylara seyirci kalmayıp aksine ıslah yolunu tutup adaletle hareket ederek her hak sahibine hakkının verilmesi haksızlığa uğramış tarafın yanında adaletle yer alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu âyet-i kerimeyi yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze, âyetteki ifadelerin de genele hitap etmesinin, âyetlerin muhtevasındaki eğitim ve öğretimi genel ve sürekli bir telkin haline getirdiğini, her yer ve zamanda müslümanların takip etmesi gereken adalet yolunu bir görev haline dönüştürdüğünü söylemiştir.⁷⁷⁶

f. Şefâat etmek:

<p><i>“Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter.”⁷⁷⁷</i></p>	<p>مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْبِتًا</p>
---	---

Kim hak olan bir işe katkı sağlar aracılık ederse, onun tüm getirisinden bir pay alır, kim de bunun aksini yaparsa onun tüm vebalinden bir pay alır. Şefaath etmek burada aracılık etmek manasında kullanılmıştır.

⁷⁷⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/126.

⁷⁷⁷ Nisâ 4/85.

Müellifimizin “Emirler” altında yer verdiği “şefaata etmek” başlığından önce yukarıda sıralanan “emirler” ile sonrasında yer verilen “emirler”e dikkat edildiğinde, işlenen başlıkların anlam ve içerik bakımından şefaata etmek bahsiyle ilgili olduğu görülecektir.

g. Şerhler lehinde değil:

<p>“...Sakın hainlerin savunucusu olma. Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁷⁷⁸</p>	<p>وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا</p>
---	---

Müminler, şerhler lehinde olabilecek/yapılacak her tür iş ve eylemden men edilmişlerdir. Şayet bilmeden böyle bir eylemde bulunurlarsa tevbe istiğfar etmelidirler.

h. Karşılıklı şefkat ve merhamet:

<p>“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine</p>	<p>"مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي النُّورِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْبَهُ فَازْرَهُ فَاسْتَعْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ</p>
--	---

⁷⁷⁸ Nisâ 4/105-106.

<p>dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir.”⁷⁷⁹</p>	<p>الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرًا عَظِيمًا</p>
--	--

Âyette Allah’ın resulü Muhammed (s.a.v) ile ashabının örnek yaşantıları, kendi aralarında hoşgörülü, düşmanlarına karşı ise güçlü ve şiddetli oluşları, eşsiz bir tablo halinde gözler önüne serilmektedir.

<p>“...Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar...”⁷⁸⁰</p>	<p>أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ...”</p>
--	---

<p>“Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir.”⁷⁸¹</p>	<p>” ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ”</p>
---	---

1. Bilhassa zayıflar karşısında iyilikseverlik:

<p>“Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığımız şey, ebeveyn,</p>	<p>”يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ</p>
---	--

⁷⁷⁹ Fetih 48/29.

⁷⁸⁰ Mâide 5/54.

⁷⁸¹ Beled 90/17-18.

<p>yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir.”⁷⁸²</p>	<p>وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ</p>
--	--

<p>“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”⁷⁸³</p>	<p>”وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فُحُورًا”</p>
--	---

i. Yetimlerin malını semereli kılmak:

<p>“Bu dünya ve ahiret hakkında, yetimler(e nasıl davranılacağı) hakkında sana sorarlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek en hayırlı durumdur." Ve onların hayatlarını paylaşırsanız (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Zira Allah, bozgunculuk yapanları, düzeltmeye çalışanlardan ayırt etmesini bilir. Ve Allah dileseydi, taşıyamayacağınız yükleri omuzlarınıza yüklerdi: (Ama) unutmayın ki Allah kudret sahibidir, hikmet sahibidir!”⁷⁸⁴</p>	<p>”فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْبُلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتُمْ إِنْ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ”</p>
---	--

⁷⁸² Bakara 2/215.

⁷⁸³ Nisâ 4/36.

⁷⁸⁴ Bakara 2/220.

--	--

Tefsirciler, âyetteki “birleşmek, iç içe geçmek, karışmak” anlamlarına gelen “tuhalitu=تُخَالِطُو” “yetimin malının velinin malıyla birleştirilmesi, onunla ortaklık kurulması şeklinde yorumlamışlardır.”⁷⁸⁵

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Diğer taraftan, “âyet yetim malına yaklaşmama, el sürmeme tâlimatını getiren nasların kötü niyetli kimseleri; yani işleri, düzeltmek değil, bozmak olanları hedef aldığını, iyi niyetli olanların bundan çekinmeleri için bir sebep bulunmadığını bildirmiş; kendilerine yetim emanet edilen velilerin, onların hem kendilerini hem de mallarını iyileştirmek, semereli kılmak, geliştirmek için gayret sarfetmeleri gerektiğini hatırlatarak çekinmede aşırılığı tasvip etmemiş, ilâhî maksadın iyi niyetli ve düzeltici insanlara güçlük çıkarmak değil, kötü niyetli ve bozucu insanları engellemek olduğuna dikkat çekildiği” Kuran Yolu tefsirinde ifade edilmiştir.⁷⁸⁶

Derveze ise tefsirinde, yetimlerin yararına ve ıslahına dönük davranışlar içinde olunması gerektiğini, Allah’ın insanların niyetlerini ve gizli sırlarını bildiğini zikretmiştir.⁷⁸⁷

j. Köleleri âzâd etmek; veya onları hürriyetini kolaylaştırmak:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

<p>“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe,</p>	<p>“الْيَسَّ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ</p>
---	---

⁷⁸⁵ İslamoğlu, a.g.e., s. 707.

⁷⁸⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 349.

⁷⁸⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/332.

<p>meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!”⁷⁸⁸</p>	<p>الْأَخِرِ وَالْمَلَكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ</p>
--	---

Fahreddin er-Râzî âyette geçen “biri” kelimesini, “tüm saygı ifade eden davranışları, itaatleri ve insanı Allah’a yaklaştıran hayırlı işleri içine alan bir kelime” olarak izah etmiştir.⁷⁸⁹

<p>“Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir.”⁷⁹⁰</p>	<p>وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعُقْبَةُ فَأَنَّ رَقَبَةً</p>
--	---

Allah eşref-i mahluk olarak yarattığı insana çeşitli ödev ve sorumluluklar yüklemiştir. Âyette bu sorumluluklardan birinin de köle azâd etmek olduğu ifade edilmiştir. Bu âyette Allah’ın emirlerini yerine getirmede titiz davranan her mümin, kendisini Allah’a yaklaştıracak iyiliklerde bulunmaya davet edilmiştir.⁷⁹¹

Derveze tefsirinde, âyette köle azâd etmenin teşvik edilmesinin toplumsal barış hak ve adaletin sağlanmasında önemli bir ahlâki değer ve kazanç olarak

⁷⁸⁸ Bakara 2/177.

⁷⁸⁹ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IV, s. 263.

⁷⁹⁰ Beled 90/12-13.

⁷⁹¹ Bkz: Karaman vd., *Kur’an Yolu*, V, s. 626.

zikretmiştir.⁷⁹² Bu ve benzeri âyetler sosyal hayatta ve her alanda İslam ahlâkının insanlara verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir.

<p><i>“Evlenmeye imkan bulamayanlar, Allah kendilerine lütfuyla bu imkanı verinceye kadar iffetli davransınlar. Yasal olarak sahip bulunduğunuz kimselerden azatlık sözleşmesi yapmak isteyen olursa, kendilerinde iyi niyet görüyorsanız bu sözleşmeyi onlar için yazın; ve Allah'ın size bahşettiği kendi zenginliğinden onlara (paylarını) verin. Ve eğer evlenerek iffetlerini korumak istiyorlarsa, sakın, dünya hayatının geçici hazları peşine düşerek, (hürriyeti sizin elinizde bulunan) cariyelerinizi fuhşa zorlamayın; kim onları buna zorlarsa, bilsin ki, maruz kaldıkları bu zorlanmadan ötürü, Allah (onları) acıyıp esirgeyecek ve bağışlayacaktır!”⁷⁹³</i></p>	<p>وَأَسْتَغْفِرِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي أَنْتُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتَبَايَعُوا عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحْصِنًا لَتَبْتَغُوا عَرْضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ</p>
---	--

k. Affetmek:

<p><i>“O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”⁷⁹⁴</i></p>	<p>الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ</p>
---	---

Kur'an yolu tefsirinde âyette: “İslâm'da ideal ahlâk tipi olan takvâ sahibi (müttaki) insanın temel ahlâkî niteliklerinin sayıldığı ifade edilmiştir. Bunlar her

⁷⁹² Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, II/55.

⁷⁹³ Nûr 24/33.

⁷⁹⁴ Âl-i İmrân 3/134.

durumda cömert olmak, öfkeyi yenmek, insanları bağışlamak, kendi hatasını kabul etmek ve bundan vazgeçmek gibi niteliklerdir. Bu vasıfların, ancak ihtirasları ve bencil duyguları karşısında hürriyetine kavuşmuş üstün ruhların erdemleridir.”⁷⁹⁵

“Allah Rasülü’nün şehirde kalarak savunma savaşı yapma arzusuna rağmen meydan savaşında ısrar edenler, savaşın en zorlu anında savaş meydanını terk etmişlerdi. Rasulullah onlara kızmadı, darılmadı ve ayıplamadı. Bu âyet Rasulullah’ın bu destanî olgunluğunu ebedileştirmek ve kendisinden sonrakilere örnek göstermek için inmiştir.”⁷⁹⁶

<p><i>“Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.”⁷⁹⁷</i></p>	<p>" وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ "</p>
--	---

Âyette, kötülüğü ortadan kaldırmanın önemi vurgulanmıştır; bu ise kötülüğü ortadan kaldırmanın iyilikten önce geldiğini gösterir.⁷⁹⁸

I. Her hâlükârda haddi aşmamak:

<p><i>“Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşırlar. Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O,</i></p>	<p>وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ وَلَمَنْ</p>
---	---

⁷⁹⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 672.

⁷⁹⁶ İslamoğlu, a.g.e., s. 776.

⁷⁹⁷ Şûra 42/37.

⁷⁹⁸ İslamoğlu, a.g.e., s. 575.

<p>zalimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur. Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlardır. Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.”⁷⁹⁹</p>	<p>اَتْتَصَرَ بَعْدَ ظَلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ</p>
---	--

Bu âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

Gerek herhangi bir sebep olmadan gerekse bir kötülüğü savuştururken haddi aşır başkalarına haksızlık yapılmasını Allah Teâlâ hoş görmemiştir. Eğer ceza verilecekse, kötülüğü yapan kişinin yaptığı eylemin kötü olduğunu kendisine bildirecek düzeyde ve ölçüde olması gerekir.⁸⁰⁰

m. Kötülüğü iyilikle karşılamak:

<p>“Size selam olsun! Çünkü siz iyilikte sebat ettiniz!(diyecekler). (Hal) böyleyse, ahirette erişilecek olan bu mutlu son ne hoş ve ne güzel!”⁸⁰¹</p>	<p>سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ</p>
---	--

Cennet ancak iman eden, ahlâkî davranışlar sergileyen ve iyilikte bulunanlar içindir.

⁷⁹⁹ Şûra 42/39-43.

⁸⁰⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 755.

⁸⁰¹ Râd 13/24.

<p>“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.”⁸⁰²</p>	<p>وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ</p>
---	---

Bu başlıkta yer alan iki âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Kur’an Yolu tefsirinde bu âyet şöyle açıklanmıştır: “Kötülüğe iyilikle karşılık vermenin düşmanlıkları sıcak dostluklara çevireceği yönündeki ifade, ahlâk psikolojisi ve toplumsal barış açısından son derece önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Şüphesiz insanların bazı kötülüklerini hukukî yaptırımlarla önlemek mümkündür; ancak hiçbir toplumu sadece bu yaptırımlarla uzun süre ayakta tutmanın, hele bu yolla insanlar arasında dostluk ve kaynaşma sağlamanın, kalıcı toplumsal ilişkiler kurmanın mümkün olmadığı hemen bütün siyaset ve hukuk felsefecileri tarafından kabul edilmektedir. Özellikle bireysel özgürlüklerin öne çıkarıldığı yönetimlerde bu özgürlüklerin anarşiye dönüşmemesi için hakkına razı olmak, bağışlamak, yardımlaşmak, sıkıntıları paylaşmak vb. feragat örneği davranışların geliştirilmesine, bunun için de insanların bu yönde eğitilmelerine büyük ihtiyaç vardır. Bu yapıcı davranışların en ileri derecesi, kişinin kendisine yapılan bir kötülüğü cezalandırması mümkün olduğu halde bunu yapmak yerine bağışlama yolunu seçmesi, hatta kötülüğü iyilikle karşılama yüceliğini gösterebilmesidir.”⁸⁰³

n. İyiliğe davet ve kötülükten sakındırmak:

<p>“...İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere</p>	<p>وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ</p>
--	--

⁸⁰² Fussilet 41/34.

⁸⁰³ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, IV, s. 710.; Bkz:Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI/560.

<p><i>yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.</i>⁸⁰⁴</p>	<p>وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ</p>
<p><i>“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”</i>⁸⁰⁵</p>	<p>" وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "</p>

<p><i>“Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).”</i>⁸⁰⁶</p>	<p>" وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ "</p>
--	---

Âyetler muhatablarına iyiliği emredip kötülükten sakınmayı emrediyor. İman edip salih amel işleyenler insanları hakka çağırırlar, iyilikte yardımlaşır kötülükten men edenler kurtuluşa erenlerdir.

o. İlmî yaymak:

<p><i>“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et...”</i>⁸⁰⁷</p>	<p>" يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ... "</p>
<p><i>“Sakın isteyeniyi azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”</i>⁸⁰⁸</p>	<p>" وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "</p>

⁸⁰⁴ Mâide 5/2..

⁸⁰⁵ Âl-i İmrân 3/104.

⁸⁰⁶ Asr 103/1-3.

⁸⁰⁷ Mâide 5/67.

⁸⁰⁸ Duhâ 93/10-11.

<p>“(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.”⁸⁰⁹</p>	<p>”وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفُرُوا كَأَفَّةً قَلِيلًا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيُبَيِّنُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ”</p>
<p>“Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür!”⁸¹⁰</p>	<p>”وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْفُرُونَهُ فَبَدَّلُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاسْتَرَوْا بِهِ تَمَانًا قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ”</p>
<p>“İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyet yolunu -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.”⁸¹¹</p>	<p>”إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ”</p>

Sosyal hayatta ahlâki sorumluluğa sahip her bir fert için, İlmi yaymak, ilim tahsil etmek ve bildiklerini başkalarıyla paylaşmak, isteyeniyi azarlamamak, Allah'ın kitabını insanlara açıklamak bildikleri ile amel etmek, açık delilleri ve hidâyet yolunu gizlememek tembih edilmektedir.

ö. Dostluk ve misafirperverlik:

--	--

⁸⁰⁹ Tevbe 9/122.

⁸¹⁰ Âl-i İmrân 3/187.

⁸¹¹ Bakara 2/159.

<p>“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırısından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁸¹²</p>	<p>"وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ"</p>
--	---

İslamiyet “kıskançlığa ve bencil duygulara meyilli olarak yaratılan insanı”⁸¹³ bütün kötü sıfatlardan arındırarak kemal seviyesine ulaştırmayı amaç edinmiştir. Bu doğrultuda Allah Teâla nefsinin bencilliğinden korunan kimselerin kurtuluşa ereceğini bildirmiştir.⁸¹⁴ “Fedakârlık ve îsâr, bu yönlendirmeler sonucu bencillikten kurtularak diğer insanlara da en az kendisi kadar değer verme ve kendini onların yerine koyabilme alışkanlığını kazanan insan ruhunu istenilen seviyeye eriştiren ahlâki meziyetlerdendir.”⁸¹⁵

p. Evrensel sevgi

<p>“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman inandık derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: Öfkenizden ölüün! Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”⁸¹⁶</p>	<p>هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَفُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُؤْتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ</p>
--	---

⁸¹² Haşr 59/9.

⁸¹³ Nisâ 4/128.

⁸¹⁴ Haşr 59/9.

⁸¹⁵ Komisyon, *Hadislerle İslam*, c. III, s. 278.

⁸¹⁶ Âl-i İmrân 3/119.

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Müslümanlar, inançları gereği “kâfirlerin ve münafıkların dahi herkesin iyiliğini isteyen onların hukukunu gözeten ve onlara sevgi ile yaklaşan kimselerdir. Kur’an müslümanlara karşı düşmanca tavır almayan gayri müslimlerle beşerî ilişkilerin iyi yürütülmesini, gerektiğinde onlara iyilik edilmesini, haklarında adaletli davranılmasını tavsiye etmekte ve böyle yapanları yüce Allah’ın sevdiğini bildirmektedir.”⁸¹⁷

q. Beraberce adalet ve ihsan:

<p>“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁸¹⁸</p>	<p>“إِنَّ اللَّهَ يُأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِي ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ”</p>
---	--

⁸¹⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, I, s. 660.

⁸¹⁸ Nahl 16/90. Azçok meşru üç tutum: 1.Haklarına sahip çıkmak: فَان لَّمْ تَعْلَمُوا فَاذْنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ: “Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.” (Bakara 2/279) 2.Refahta cömertlik: ...“...Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”(Bakara 2/237) وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara 2/280) 3.Kahramanca fedakârlık: وَالَّذِينَ تَبَرُّوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُجِبُونَ مَن هَاجَرَ أَنفُسِهِمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliklerinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Haşr 59/9)

<p><i>“Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir. Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi, yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır.”⁸²²</i></p>	<p>"فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ"</p>
<p><i>“Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.”⁸²³</i></p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ"</p>

Derveze tefsirinde, Âyetin farz olan zekat ibadeti ile gönüllü olarak yapılan sadaka ve bağışları da kapsayan genel bir teşvik içerdiğini söylemiştir. “Size rızık olarak verdiklerimiz” ifadesiyle, Allah yolunda harcaması emredilen kişilerin, sahip oldukları malları, yine Allah’ın kendilerine verdiği hatırlatılmıştır. Bunun için Allah’ın verdiği rızıkın bir kısmını Allah yolunda harcamakla yükümlüdürler.⁸²⁴

<p><i>“Herhangi birinize ölüm gelip de, Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam! demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın. Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi asla ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”⁸²⁵</i></p>	<p>"وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقْتُ وَأَكُنُ مِنَ الصَّالِحِينَ-وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ"</p>
---	--

⁸²² Beled 90/11-16.

⁸²³ Bakara 2/254.

⁸²⁴ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, VII/381.

⁸²⁵ Münafikûn 63/10-11.

--	--

Âyette maddi durumu iyi olan müminler yaşadıkları sürece infak etmeye teşvik ediliyorlar. Ölüm gelip çatmadan ve pişman olup da “Ya Rabbi, bizi ertele de sadaka verip iyilerden olalım” demeden önce infak etmeleri isteniyor. Devamında ise, pişmanlığın ve temenninin fayda vermeyeceği ve eceli gelen bir kimsenin asla ertelenmeyeceği vurgulanmakta, ayrıca Allah'ın onların niyetlerini ve yaptıklarını bildiği hatırlatılmaktadır.⁸²⁶

<p>“Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz.”⁸²⁷</p>	<p>” مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ”</p>
---	---

<p>“Allah'a ve Resûlüne iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan, (Allah yolunda) harcayın. İçinizden iman edip de (Allah yolunda) harcayanlar var ya; onlar için büyük bir mükâfat vardır.”⁸²⁸</p>	<p>أٰمِنُوٓا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ وَاَنْفِقُوٓا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِيْنَ فِيْهِ فَاَلَّذِيْنَ اٰمِنُوٓا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوٓا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيْرٌ</p>
<p>“Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁸²⁹</p>	<p>وَمَنْ يُوقِ شَحْنَ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ</p>

⁸²⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/90.

⁸²⁷ Bakara 2/245.

⁸²⁸ Hadid 57/7.

⁸²⁹ Haşr 59/9.

<p><i>“O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁸³⁰</i></p>	<p>“فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ شَحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ”</p>
---	---

Bu âyette de güçleri oranında Allah'ın emirlerine uyup, nehiyelerinden kaçınmaları hususunda müminler Allah'tan sakınmaya teşvik edilmekte, Allah'a ve Rasulü'ne itaat edip O'nun yolunda infak etmeye davet edilmektedir. İşte böyle davranmak, müminlerin hayrına ve faydasıdır. Kurtuluş ve başarıya erişen kimse ise, nefsinin pintiliği ve cimriliğinden uzak durandır. Müminler infakta bulunurlarsa, Allah'a güzel bir borç vermiş olurlar. Bunun karşılığında Allah onlara kat kat artırarak infak ettiklerini onlara iade eder. Bunun yanında onları affeder ve günahlarını örter. İşte Allah, hayır işleyenlere böyle karşılık verir ve O Allah ki kulları ile hoşgörü, duygu ve iyilikle muamele eder. O Allah ki, geçmekte olanı ve gelecekte olacakları bilir. Yine o Allah, güçlüdür, kudretlidir ve hikmetle doğruya hükmedendir.⁸³¹

<p><i>“Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.”⁸³²</i></p>	<p>“الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ”</p>
<p><i>“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu,</i></p>	<p>“مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي</p>

⁸³⁰ Teğabün 64/16.

⁸³¹ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, X/161.

⁸³² Bakara 2/274.

<p><i>yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.</i>”⁸³³</p>	<p>سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ</p>
<p><i>“Rablerinin, kendilerine verdiği alırlar. Çünkü onlar bundan önce güzel davranırlardı. Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde onlar istiğfar ederlerdi. Mallarında dilenci ve yoksul için hak vardı.</i>”⁸³⁴</p>	<p>”اِخْتَبَيْنَا مَا أَتَيْتُمُ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ* كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ* وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ* وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ”</p>

Yukarda zikredilen âyetler, Allah yolunda infak edenlerin durumlarını özetliyor. Bu kimselerin mallarının bereketlenerek artıp çoğalacağını Allah’ın lütfunun ve kereminin geniş olduğunu bildiriyor. Zaten böyle kimseler Allah’ın kendilerine verdiklerine şükreden ibadetle meşgul olan seherlerde istiğfar edenler ihtiyaç sahiplerine infak edenlerdir.

u. Para ve mal biriktirmenin kötülenmesi:

<p><i>“Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline! O, malının, kendisini ebedileştirdiğini sanır. Hayır! Andolsun ki o, Hutâme'ye atılacaktır.</i>”⁸³⁵</p>	<p>” وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ * الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ * يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ * كَلَّا * لَيُؤْتِنَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ”</p>
--	--

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

⁸³³ Bakara 2/261.

⁸³⁴ Zariyat 51/16-19.

⁸³⁵ Hümeze 104/1-4.

Derveze tefsirinde âyetlerde, çok mal sahibi olup aldanan onun kendisini facialardan koruyacağına, kuvvet ve bollukla ebedi kılacağına inanan kimselerin akibetinin ateşe atılmak olduğunun vurgulandığını söylemiştir.⁸³⁶

<p><i>“Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.”⁸³⁷</i></p>	<p><i>“أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ * فَذَلِكَ الَّذِي يُدْعُ الْيَتِيمَ * وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ * قَوْلًا لِلْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ * الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ * وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ”</i></p>
--	---

Âyette dini yalanlayarın topluma zarar veren iki tutumuna örnek verilmiştir ki bunlar; yetimi itip kakmak ve yoksulu doyurmamaktır.

Derveze âyette, yardıma mani olma veya ihtiyaç sahiplerinden muhtaç oldukları şeyi esirgeme eylemlerinin, toplumun varlığına zararlı ve fertlerin dayanışma ve yardımlaşmalarını zayıflatıcı özellik taşıdığına dikkat çekildiğini, her müslümanın bu huydan uzak durması ve muhtaç olana elinden geldiğince her türlü yardımda bulunmasının teşvik edildiğini zikretmiştir.⁸³⁸ Âyet, “insan sevgisinden mahrumiyetin en belirgin tezahürleri olan bu tür davranışları sergileyenleri kınamak ve bu yaptıklarının Allah katında en büyük kötülüklerden olduğuna, bunların temelinde dini, Allah’ın hükümlerini yahut âhireti inkâr etmenin bulunduğu insanların dikkatini çekmektir.”⁸³⁹

<p><i>“Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolacaktır.</i></p>	<p><i>“وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ</i></p>
---	--

⁸³⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, II/16.; Bkz: Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 686.

⁸³⁷ *Mâûn* 107/1-7.

⁸³⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, I/182.

⁸³⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 697.

<i>Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.</i> ⁸⁴⁰	مِيرَاثِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهِ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
---	---

Derveze, bu âyetlerle Allah'ın verdiği malda cimrilik edenlerin korkutularak mallarını Allah yolunda harcamayan ve farz olan zekatını vermeyenlerin kınandığını belirtmiştir. Gerçekte mal Allah'a aittir, insan bu malın emanetçisidir.⁸⁴¹ Sadaka ve zekat vermemek ahlaki ve psikolojik olarak mal sahibine zarar verir ayrıca toplumda zengin ve fakir arasındaki uçurumu arttırırken aralarına kin ve hased tohumu ekilmesine sebep olur. Unutulmamalıdır ki dünya malı dünyada kalır, ahirete ancak Allah yolunda harcanan malların sevapları götürülür.⁸⁴²

Muhammed suresi 38. âyette de Allah yolunda harcama yapmayanlar şöyle uyarılmıştır:

<i>“İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.”</i> ⁸⁴³	"هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ"
---	---

Derveze, Allah yolunda harcama hususunda mallarında cimrilik edenlerin akıbetinin yok edilerek kendilerinin yerine başka bir toplumun getirilmesi olduğunu belirtmiş, bunun Allah yolunda infakın önemini ve bir zaruret olduğunu söyleyerek, âyette bunu yapmayanların akıl ve imanlarının zayıflığını vurgulayan direktiflerin bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁴⁴ İnanalar “açık bir şekilde ekonomik katkı yoluyla

⁸⁴⁰ Âl-i İmrân 3/180.

⁸⁴¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VIII/190-191.

⁸⁴² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 724.

⁸⁴³ Muhammed 47/38.

⁸⁴⁴ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, IX/238-239.

Allah yolunda cihada ve hizmete davet edilmektedirler. Şüphesiz bu davete icâbet edenlerin kendileri kazançlı çıkacaklardır; çünkü savaşta ve barışta Allah rızası için yapılan harcamalar topluluğun bağımsızlığını, güvenliğini ve sosyal düzenin korunmasını sağlayacaktır; buna da Allah'ın değil, insanların ihtiyacı vardır.”⁸⁴⁵

<p>“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve, “İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!” denilecek.”⁸⁴⁶</p>	<p>”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَبِضَتْ لَهُمْ بَعْدَآبٍ أَلِيمٌ * يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ لَأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ”</p>
---	--

Âyet ve hadisler genel olarak müslümanlara yönelik uyarılar dışında dünyevileşmemelerini meşru yollarla da olsa ve zekâtlarını da verseler dahi fazla mal yığmamalarını, -harcama yapmaksızın ekonomik sıkıntı oluşturacak tarzda- Allah yolunda, hayırlı yerlere harcamalarını, muhtaçlara yardım etmelerini söylemektedir.⁸⁴⁷ Ayrıca “altın ve gümüşü stok ederek ekonomiyi durağanlaştıran ve böylece toplumun çeşitli mahrumiyetlere mâruz kalmasına sebebiyet veren kimselerin de acı veren bir azaba çarptırılacakları bildirilmiştir.”⁸⁴⁸

--	--

⁸⁴⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, ss. 60-61.

⁸⁴⁶ Tevbe 9/34-35.

⁸⁴⁷ Derveze, *et-Teşîrül-Hadis*, XII/133.

⁸⁴⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, s. 762.

<p>“(Allah, şöyle der:) “Onu yakalayıp bağlayın.” “Sonra onu cehenneme atın” “Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu.” “Çünkü o, azamet sahibi Allah'a iman etmiyordu.” “Yoksulu doyurmağa teşvik etmiyordu.”⁸⁴⁹</p>	<p>"خَذُوهُ فَعَلُوهُ * ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ * ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَأَسْلُكُوهُ * إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ * وَلَا يَحْضُنُّ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ"</p>
---	---

<p>“Günahkârlardan. «Sizi cehennemde bulunmaya ne şey sevketti?» Dediler ki: «Biz namaz kılanlardan olmadık. Ve yoksullara taam verir de olmadık.»⁸⁵⁰</p>	<p>"عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَأَلَكُمْ فِي سَقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ * وَلَمْ نَكُ نَطْعِمُ الْمَسْكِينِ"</p>
<p>“İnsan ise; Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulduğunda, ona bol bol nimetler verdiğinde, Rabbim bana ikram etti der. Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, Rabbim beni aşağıladı der. Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz. Malı da pek çok seviyorsunuz.”⁸⁵¹</p>	<p>"فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِي * وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ * كَلَّا بَلْ لَا تُكْرَمُونَ الْيَتِيمَ * وَلَا تَحَاضُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ * وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا * وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا"</p>

⁸⁴⁹ Hakka 69/30-34.

⁸⁵⁰ Müddesir 74/41-44.

⁸⁵¹ Fecr 89/15-20.

Âyetlerde süreklilik arzeden çok değerli telkinler yer almıştır. Kişiye düşen nimet ve bolluğun kendisini şımartmaması ve sonuçta kibirlenip gururlanarak ve Allah'ın kendisine özel şans tanıdığını iddia ederek haddini aşmamasıdır.⁸⁵²

“Gerek bu âyetlerde gerekse Kur’ân-ı Kerim’in bütününde oluşturulmak istenen temel dinî, ahlâkî, toplumsal zihniyetin özü budur. Fecr sûresi 15-20. âyetlerde müşrik Araplar’daki Allah’a karşı küstahlık derecesine kadar varan benlik iddiası, ötekine karşı tam bir sorumsuzluk ve ilgisizliğe götüren egoizm ve çılgınca bir mal tutkusu son derece veciz ve etkileyici bir üslûpla eleştirilirken müslümanlar da Alah’ın iradesine uygun bireysel ve toplumsal hayatın dinî ve ahlâkî temeli konusunda aydınlatılmıştır.”⁸⁵³

“Yüce Allah, Kur’an’da birçok yerde, verdiği nimete şükredenlere daha fazla nimet vereceğini, nankörlük edenleri de cezalandıracağını haber vermiştir.”⁸⁵⁴ Bununla ilgili olarak müellifimiz Kalem suresinde geçen âyetlere yer vermiştir.

<p>“Şüphesiz biz, vaktiyle bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkârcılara) da belâ verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi. (Bunu tasarlarken) istisna da yapmıyorlardı. (İnşaallah demiyorlardı.) Nihâyet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet (ateş) bahçeyi sardı. Böylece bahçe, (anızı) yakılmış toprağa döndü. Derken, sabahleyin birbirlerine, Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin diye seslendiler. Bunun üzerine, Sakın, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın diye fısıldaşarak yola koyuldular. (Yoksullara yardım etmeğe) güçleri yettiği hâlde (böyle söyleyerek) erkenden yola çıktılar. Fakat bahçeyi o hâlde gördüklerinde, Biz mutlaka yolumuzu</p>	<p>"إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ * وَلَا يَسْتَأْذِنُونَ * فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ * فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ * فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ * أَنِ اغْدُوا عَلَيَّ حَزَائِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ * فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ * أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ * وَعَدُوا عَلَيَّ حَزْدِ قَادِرِينَ * فَلَمَّا زَاوَاهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُونَ * بَل لَّحَنُ مَحْرُومُونَ * قَالَ</p>
---	---

⁸⁵² Derveze, et-Teŕsîrû 'l-Hadis, I/152-154.

⁸⁵³ Karaman vd., Kur'an Yolu, V, ss. 620-621.

⁸⁵⁴ Karaman vd., Kur'an Yolu, V, s. 433.

<p><i>şaşırmuş olmalıyız! dediler. (Gerçeği anlayınca da), Hayır, meğer biz mahrum bırakılmışız! dediler. Onların en akl-ı selim sahibi olanı, Ben size ‘Rabbinizi tesbih etseydiniz ya! dememiş miydim? dedi. Onlar, Rabbimizi tesbih ederiz (yüceltiriz). Şüphesiz biz zalim kimseler imişiz dediler. Bunun üzerine birbirlerini kınamaya başladılar. Şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz! Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız. İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi.”⁸⁵⁵</i></p>	<p>أَوْسَطَهُمَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ * قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ * فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ * قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ * عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ * كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ"</p>
---	--

Kur'an'daki bütün kıssa ve mesellerin temelinde öğüt vermek ve ders çıkartmak vardır. Bu kıssada Allah'ın, bahçe sahiplerini bahşettiği nimetlerle imtihan ettiğini, bunların, kendilerine doğru yolu göstereni de dinlemediklerini, Allah'ın nimetine şükretmedikleri ve fakirleri mahrum bırakmak şeklindeki taşıdıkları kötü niyetlerinden ötürü Allah'ın azabı ve belasına maruz kaldıklarından bahsedilmiştir.⁸⁵⁶ Nimetlere şükretmeyen ve uyarıcılara da kulaklarını tıkayan nankörler için Allah'ın azabı, ahirette bu dünyada çektikleri sıkıntılardan daha çetin olacaktır bu kesin kes böyledir.

3. NEZÂKET KURALLARI

a. Başkasının yanına girmek için izin istemek:

“Başkalarının evlerine girip çıkma konusunda bazı kurallara ve ihtiyat tedbirlerine uyulmaması halinde hem girip çıkanları görenlerin suizanna kapılmaları ve tecessüs duygularının tahrik edilmesi hem de girip çıkanların bazı

⁸⁵⁵ Kalem 68/17-33.

⁸⁵⁶ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, I/54.

aile sırlarına vâkîf olmaları, ailenin görülmesini istemediği bazı şeyleri görmeleri, o anda veya ileride bazı olumsuz ve yasak duyguların, niyetlerin oluşması gibi kötü sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bugün şehirlerde, elektriğin ve elektronik araçların bulunduğu binalarda oturanlar, gelenlerle konuşmak, kimliklerini sormak, hatta onları görmek, buna göre kapıyı açmak veya açmamak imkânlarına sahip bulunmaktadırlar. Böyle imkânların bulunmaması halinde kapıya gelenin bazı kurallara kendiliğinden riâyet etmesi ve edebe aykırı yollara tevessül etmemesi gerekir.”⁸⁵⁷

<p>“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, Geri dönün denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir. İçinde size ait bir eşya olan, oturanı bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”⁸⁵⁸</p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ * فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ * لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ"</p>
--	--

Deruze tefsirinde, âyetin ifadesinin açık olduğunu burada başkalarının evine girerken riâyet edilmesi gereken hususların dile getirildiğini zikretmiştir. Âyette yer alan hususlar ise şunlardır:

⁸⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 65.

⁸⁵⁸ Nûr 24/27-29

Birincisi; âyette kendilerine hitap edilen müminlerin kendilerinden başkasının evine izin almaksızın ve razı olunmadıkça girmeleri doğru değildir. Ayrıca müminler başkalarının evlerine girerken ev halkına selam vermelidirler. Eğer kendilerine izin verilmez ve dönmeleri istenirse, dönmeleri gerekir. Bu müminler için daha temiz ve kötülükten uzaklaştırıcı bir davranıştır.

İkincisi; oturulmayan ve içinde eşyalarının bulunduğu evler hariç, başkasının evine kimse olmadan girmeleri doğru değildir.

Âyetlerin sonuç kısımları ise, hatırlatıcı ve öğretici niteliğinin yanısıra, Allahu Teâlâ'nın, müminlerin yaptıkları bütün işleri, gerek açıkladıkları gerekse gizledikleri tüm şeyleri bildiğini hatırlatmakta ve âyetlerdeki hükümleri vurgulayarak bunlara uymak, aykırı davranmaktan ise kaçınmak gerektiğini bildirmektedir.⁸⁵⁹

<p><i>“Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁶⁰</i></p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِّن قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ * وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ”</p>
--	---

⁸⁵⁹ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/38.

⁸⁶⁰ Nûr 24/58-59.

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Her iki âyette:

I- Erginlik çağına erişmemiş çocukların ve kölelerin isteyip de, izin verilmeden üç vakitte yanlarına girmemeleri için müslümanlara emir verilmiştir. Bu vakitler: Sabahtan önce, insanların hafiflenip rahatlamaları için elbiselerini çıkardıkları öğle vakti ve yatsı namazından sonra. Bu vakitlerin dışında izinsiz yanlarına onların girebilecekleri ifade edilmektedir.

II- Başka bir hüküm de: erginliğe kavuşmuş çocukların diğer insanlar gibi bu üç vaktin dışında dahi izinsiz ebeveynlerinin yanlarına giremeyecekleridir.

III- Bu terbiye ve eğitimin akabinde yüce Allah'ın hakkıyla ilim, hüküm ve hikmet sahibi olduğu, doğrunun ve hikmetin bulunduğu gerçekleri kullarına emrettiği, bütün işlerin sebep ve gerekçelerini bildiği, onlarla uyumlu bir şekilde âyetlerini insanlara açıkladığı gözlenmektedir.⁸⁶¹

b. Sesini alçaltmak ve büyükleri dışarıdan (yüksek sesle) çağırmamak:

Konuyla ilgili, “Allah Teâlâ'nın vahiy göndererek uyarıda bulunması iki önemli ve evrensel değer ve kurala dikkat çekmektedir: I. Medenî inceliklerin, insanî erdemlerin bütün topluluğa yayılması; köylünün, bedevînin, şehirlerden uzak yaşayanların da uygarlıktan nasiplendirilmesi, bütün ümmetin medenîleşmesi gereklidir. II. Hz. Peygamber'in Allah katındaki yeri ve değeri çok yüksek olup onun karşısında herkes bu idrak içinde olmak zorundadır.”⁸⁶² Sosyal ahlâk kapsamında müellifimizin yer verdiği nezaket kurallarından birisi olan “Sesini

⁸⁶¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, X/74.

⁸⁶² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 88.

Alçatmak ve Büyükleri (Dışarıdan) Yüksek Sesle Çağırılmak” başlığında yukarıda zikredilen iki hususun anlaşılması yönünden önemlidir.

<p>“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. (Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağıranların çoğu akli ermeyen kimselerdir.”⁸⁶³</p>	<p>"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ * إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ * إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ"</p>
--	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“Saygı, edep ve terbiyeye dair bu âyet ‘bedevi’ akli ‘medenî’ olmaya davet etmektedir. Nezaket ve görgü kurallarının insan ilişkilerindeki önemine bir atıftır. Âyetin son cümlesi, her tür saygısızlık ve edepsizliğin temelinde, aklını kullanmama illetinin yattığını söylüyor.”⁸⁶⁴

“Kur’an, insana, âyetlerindeki hakikatleri belli bir kişi veya anlayışa hasretmeden herkes için geçerli evrensel mesajı nokta-i nazarından ilahi ufuk’u yakalama imkânını sunmaktadır.”⁸⁶⁵

⁸⁶³ Hucurât 49/2-4.

⁸⁶⁴ İslamoğlu, a.g.e., s.895; Ayrıca Bkz.Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, X/119-120.

⁸⁶⁵ Serinsu, *Kur’an ve Bağlam*, s. 176.

c. Girerken selam vermek:

<p><i>“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar.”⁸⁶⁶</i></p>	<p>"لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ"</p>
--	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde, “kişinin; kendisinin, babasının, annesinin, kardeşinin, bacasının, amcasının, halasının, dayısının, teyzesinin, dostunun ve kölelerinin evlerinden ve de körler topallar ve hastaların bu evlerden yemelerinden duydukları sıkıntıyı, hissettikleri günah kuşkusunu kaldırdığını zikretmiştir.” Ayrıca âyetin, insanların toplu veya dağınık şekilde yiyebileceklerini belirtmiş, bu konuda selamlaşmaya, mübarek ve hoş bir hayat yaşamaları için dua etmeye teşvik etmiş, hitap ettiği müslüman toplumun ilahi vahyin yüklü olduğu hikmet ve öğretileri

⁸⁶⁶ Nûr 24/61.

anlayabilmeleri için, âyetlerini açıkladığına dikkat çekmiştir.⁸⁶⁷ “Bu âyetin sonunda ise bir kimsenin kendi evine, bir rivâyete göre de mescide girdiğinde nasıl davranacağı anlatılmaktadır. Buna göre eve veya mescide girildiği zaman orada bulunanlara selâm verilecektir.” “... kendinize selâm verin cümlesinden kastedilen budur.” “Lafza daha bağlı bir yoruma göre ise evde kimse yoksa şahıs kendine selâm verecektir.”⁸⁶⁸

d. Selama daha güzeliyle karşılık vermek:

<p>“Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.”⁸⁶⁹</p>	<p>" وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا "</p>
--	---

Müslümanlar kendilerine selam verildiğinde karşılık olarak ya aynı selam ya da ondan daha güzel olan bir selamla selamlamalılar.⁸⁷⁰

e. Toplulukta intizamlı olmak:

<p>“Ey iman edenler! Size, meclislerde yer açın denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, kalkın, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim</p>	<p>" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ</p>
---	---

⁸⁶⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/78.

⁸⁶⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 101.

⁸⁶⁹ Nisâ 4/86.

⁸⁷⁰ Bkz: Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, IX/127.

<p><i>verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.</i>”⁸⁷¹</p>	<p>أَوْثُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ</p>
--	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Âyetteki ifade açıkça anlaşılıyor. Burada; Meclislerde müslümanlara, başkaları için yer açmaları ve kalkmaları icap ettiği takdirde kalkmaları emrediliyor. Bunu yapanlar övülerek yaptıkları iş güzel görülüyor.⁸⁷²

f. Konuşmada uygun konuları seçmek:

<p><i>“Ey iman edenler! Siz baş başa gizlice konuştuğunuz zaman, günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın. İyilik ve takvayı konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının.</i>”⁸⁷³</p>	<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ</p>
---	---

Âyet, evrensel nitelikli telkinler, eğitsel ilkeler, sosyal davranış kuralları ve derin etkili öğütler de içermektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Allah'ın denetimini, her şeyin üzerinde şahit olduğunu unutmamak gerekir.

2- Bundan dolayı, gizli veya açık olarak komplolar düzenlemekten, hileli düzenler kurmaktan, başkalarının başına çoraplar örmekten kaçınmak gerekir.

⁸⁷¹ Mücadele 58/11.

⁸⁷² Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, X/106.

⁸⁷³ Mücadele 58/9.

3- Kuşkulu, gizli toplantılar oturumlar düzenlemek suretiyle toplumu huzursuz edecek, gelecek, kaos ortamına sürükleyecek davranışlardan kaçınmak lazımdır.

4- Özellikle kriz dönemlerinde insanların duygularını, düşüncelerini gözetmek bir zorunluluktur.

5- Azgınlık, günah ve isyan esaslı gizli toplantılar yasaklanıyor ve bunların çirkinliği dile getiriliyor.

6- Selamlaşmada, insanlararası ilişkilerde kuşkulu, elastiki, her yana çekilebilecek sözlerden kaçınmak gerekir.

7- Hakim ve yasal yönetici bütün bunları yasaklamak ve yapanları cezalandırmak yetkisine sahiptir.

8- Müminler için en ideal örneklik şöyle tasvir ediliyor: "Gizli, şer nitelikli toplantılara katılmamalı, bir toplantıda kendi aralarında fısıldaşmamalı, ancak hayır, iyilik ve takvadan söz etmeli, günah ve düşmanlık esaslı davranışlardan kaçınmalı."⁸⁷⁴

g. En yumuşak sözleri kullanmak:

<p><i>"Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır."</i>⁸⁷⁵</p>	<p>" وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا "</p>
---	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

⁸⁷⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/105.

⁸⁷⁵ İsra 17/53.

Âyetle, Peygamber (s.a.v)'e Allah'ın müslüman kullarına; en güzel sözü söylemelerini veya en güzel şekilde tartışmalarını, sert davranmaktan kaçınmalarını, şeytanın aralarındaki vesvese ve dürtmelerine aldırılmalarını kaçınmalarını, çünkü insan için en azılı düşmanın o olduğunu bildirmesi emrolunmaktadır. Âyette müslümanların iyilik ve yumuşak sözle, en güzel bir söylemle, en hoş bir tartışmayla muamele etmeleri telkin edilmektedir. Çünkü sert davranma ve inat, tartışma ortamını genişletir, düşmanlık ve kine sebep olur, insanı böbürlenmeye, hak ve hakikati gizlemeye götürür.⁸⁷⁶

h. Toplantıyı terk ederken izin istemek:

<p><i>“Mü'minler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir...”⁸⁷⁷</i></p>	<p>”إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ...”</p>
--	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde âyetin ifade ettiği mânânın açık olduğunu, burada Allah Rasulü'nün meclisine ve çağrısına karşı müminlerin takınması gereken bir takım edebi tavırları sergileyen mesajların, aynı zamanda onun makam ve otoritesine yaraşır şekilde davranan ashabı yüceltici ifadelerin bulunduğunu söylemiştir. Çünkü onlar mazeretleri olmadan veya Rasulullah'tan izin isteyip o izin vermeden

⁸⁷⁶ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, III/241.

⁸⁷⁷ Nûr 24/62.

meclisini terk etmezlerdi. İşte onlar gerçekten Allah'a ve Rasulü'ne inanmış kimselerdir.⁸⁷⁸

C. DİNÎ AHLÂK

83 âyetten oluşan bu bölümde ise genel olarak bireyin Allah'a karşı vazifeleri ele alınmıştır. Allah'a iman, itaat, âyetleri hakkında tefekkür edip ibret almak, şükür, teslimiyet, tevekkül, rahmetinden ümit kesmemek, dine aykırı konuşmalara iştirak etmemek, sık sık yemin etmeyip ettiğe yemine saygı göstermek, O'nu tesbîh ve tekbîr etmek, Allah'ı devamlı hatırlamak ve günlük ibadetlerini yapmak gibi konular işlenmiştir.

ALLAH'A KARŞI ÖDEVLER

a. Allah'a ve O'nun vahyettiği gerçeklere inanmak:

<i>"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz</i>	<i>"لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ</i>
--	---

⁸⁷⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/81.

<p><i>değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!''⁸⁷⁹</i></p>	<p>المَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُؤْفُونَ بَعْدَهُمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ"</p>
--	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

Bu âyette, özellikle bir hususun altı çiziliyor diyen İzzet Derveze tefsirinde, İslam çağrısının öz ve gerçek hedefinin araz ve biçim olmadığını, İslam çağrısının asıl hedefinin, imanda doğruluk, amelde samimiyet, Allah'a ve insanlara karşı olan yükümlülükleri içtenlikle yerine getirme, ahde vefa, zorluklara karşı sabır, cihadda metanet, mal ve can hususunda öz verili davranmak olduğunu zikretmiştir.⁸⁸⁰ Draz, Bakara suresi 177. âyetine "Emirler" başlığında, "Taahhütlerini ve va'dlerini yerine getirmek" alt başlığında yer vermiş. Aynı âyet bu başlıkta da verilmiştir.

b. O'na şartsız olarak itaat etmek:

<p><i>"Eğer onlara, kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın, diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı müstesna, bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen</i></p>	<p>"وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ</p>
---	---

⁸⁷⁹ Bakara 2/177.

⁸⁸⁰ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/268.

<p>öğüdü yerine getirselerdi, onlar için hem daha hayırlı hem de (imanlarını) daha pekiştirici olurdu.”⁸⁸¹</p>	<p>فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَنْبِيئًا</p>
---	---

“İslam dininde insan tabiatına uymayan, insana ağır gelen, normal ve katlanılabilir külfet ve zahmet sınırını aşan teklif ve yükler yoktur. Allah Teâlâ müslümanlara Kendinizi öldürün, yurdunuzu terkedin... kabilinden ağır emirler vermiyor, insanların çoğunun itaat edemeyeceği şeyleri müslümanlardan istemiyor. Şâyet böyle emirler verseydi insanların çoğu buna itaat etmezlerdi. Allah’ın istediği kolay, fitrata uygun ve kulların menfaatine yönelik olan şeylerdir. Üstelik bunlara da büyük ecirler, mükâfatlar vermektedir.”⁸⁸²

c. O’nun kelamı üzerinde düşünmek:

<p>“Kur’an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”⁸⁸³</p>	<p>" وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "</p>
--	--

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Derveze tefsirinde âyetin içerdiği te’deb ve talimin genel ve kapsamlı olduğunu belirtmiştir. Her durumda O’nun izinden yürümenin zorunluluğu vardır. Bunların aksine davranmak Allah’ın emrinden sapmaktır. O’nun yüce kitabı noktasında bir hayasızlıktır. Çünkü o bir yandan her türlü yüceltmeye, hürmete ve ikrama layıktır. Onun âyetlerini düşünmek, hem onlardan istifade etmek, hem de

⁸⁸¹ Nisâ 4/66.

⁸⁸² Karaman vd., *Kur’an Yolu*, II., s. 91; Bkz: Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VIII, ss. 138-143; Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, IX/108.

⁸⁸³ Araf 7/204.

Allah'ın rahmetini hak etmek için gereklidir. Bu da ancak can kulağıyla dinleme ve susmayla gerçekleşir.⁸⁸⁴

Kişiyi şeytandan koruyan en önemli şey ise, Allah'ı hatırlayıp anmaktır. İşte bu hatırlatma ve anma, kişiyi hatalardan korur ve onu bulunmuş olduğu yüksek mertebelerde tutar. Yukarda zikredilen âyet bunu en iyi şekilde açıklamaktadır.⁸⁸⁵

Zikretmek kalbin dikkatsiz ve zihin de dalgın olduğu halde, yalnızca dilin hareket etmesi değildir. Gerçek anlamda zikir, tam bir uyanıklık halidir ve zikretme her şeyden önce aklın temel görevlerindedir.⁸⁸⁶

<p><i>“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.”⁸⁸⁷</i></p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ”</p>
---	---

Âyette müminlerin, Peygamber'in yanında seslerini yükseltmemeleri, kendi aralarında birbirlerini çağırdıkları gibi Peygamber'i çağırmamaları ve birbirlerine bağırp çağırırken kullandıkları uygunsuz tavır ve tutumları Peygamber'e karşı kullanmamalarına yönelik bir yasağın yer alması yanında, bu yasaklara uymayanların yaptıkları amellerin Allah katındaki sevaplarının kendileri farkında olmadan yitip gideceği, belirtilmiş gerekli ikazlar sakındırma ve uyarılar yapılmıştır.⁸⁸⁸

⁸⁸⁴ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, II/203.

⁸⁸⁵ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, ss. 194-195.

⁸⁸⁶ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 195; Bkz: Araf 7/205.

⁸⁸⁷ Hucurât 49/2.

⁸⁸⁸ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, X/119-120.

<p>“Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”⁸⁸⁹</p>	<p>" كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ "</p>
<p>“Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”⁸⁹⁰</p>	<p>" أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا "</p>

“Kalp kelimesi Kur'an'da akıl ve sağduyu mânalarında da kullanılmaktadır. Kur'an insanlara doğru yolu gösteriyor, ancak ondan yararlanabilmek için peşin hükümlerden, kökleşmiş inançlardan, dengeyi bozan kin ve nefret gibi duygulardan kurtularak Kur'an'ı okumak, dinlemek ve üzerinde düşünmek gerekiyor. Kalplerinin üzerinde kilitler bulunan kimselerden maksat, şartlanmışlık ve peşin hükümler yüzünden akıllarını doğru kullanamaz hale gelmiş olanlardır.”⁸⁹¹

Allah'ın kelamı üzerinde düşünmenin önünde yukarıda geçen psikolojik engellerin aşılmasına yol gösteren ayet şöyledir:

<p>“Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”⁸⁹²</p>	<p>" أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا "</p>
--	--

⁸⁸⁹ Sad 38/29.

⁸⁹⁰ Muhammed 47/24.

⁸⁹¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 57.

⁸⁹² Nisâ 4/82.

d. Ve eserleri hakkında:

<p><i>“Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?”⁸⁹³</i></p>	<p>وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ * وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ</p>
--	---

Derveze tefsirinde yeryüzündeki sahne ve âyetlerin Allah'ın varlığı ve büyüklüğü için kesin deliller oluşturduğuna, Peygamberinin korktuğunun doğruluğuna, O'nun üzerindeki kudretine dinleyenlerin dikkatlerini çekerken; art niyeti olmayan, yakîn ve hakkı bilmeyi isteyen için bu sahnelerin ikna etmeye yeterli olduğunu ifade etmiştir. İnsanın fiziksel ve akli oluşumuna, insanların rızık ve hayat nedenleri olan göğe aynı şekilde dikkatleri yöneltmekte olup; bu durumu tam olarak idrak etmeyen ibret almayan inkârcılar için hayrete düşüren bir soru yöneltilmiştir.⁸⁹⁴

<p><i>“Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kur'an'dan sonra hangi söze inanacaklar?”⁸⁹⁵</i></p>	<p>"أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنَّ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِآيٍ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ"</p>
<p><i>“Kendi kendilerine, Allah'ın, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? İnsanların birçoğu, Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr etmektedirler.”⁸⁹⁶</i></p>	<p>"أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ"</p>

⁸⁹³ Zariyat 51/20-21.

⁸⁹⁴ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/294.

⁸⁹⁵ Araf 7/185.

⁸⁹⁶ Rûm 30/8.

Ahireti inkâr insanın yaratılış gayesini inkar etmesidir. Derveze, insanların “mantıklı olarak sakin bir şekilde düşündüklerinde, Allah’ın gökleri, yeri ve aralarında bulunan varlıkları boş yere, anlamsız olarak yaratmadığı gerçeğini” idrak edebileceklerini belirtmiştir. Bilakis bunları Allah Teâlâ hakka dayanan yüce bir hikmetle, -anlam ve amaçla- ilminde saklı olan bir süreye kadar yaratmıştır.⁸⁹⁷

<p>“(Resûlüm! Onlara) de ki: Size bir tek öğüt vereceğim: İkişerli olarak, teker teker Allah'a yönelin ve düşünün! Arkadaşınızda (peygamberde) hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan evvel sizi uyararak bir peygamberdir.”⁸⁹⁸</p>	<p>"قُلْ إِنَّمَا أَعْطُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَىٰ شُرَآئِكُمْ وَأَنْ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ"</p>
---	---

Derveze âyetin üslubunun, nefislerin ta derinlerine etki edebilir bir nitelikte güzel, çarpıcı ve kuvvetli bir yapıda olduğunu, âyetin kalbe ve akla aynı anda hitap ettiğini vurgulamıştır. Hakkı haykırmak kuvvettir. Batılın sapıklığını yoketmekte ise bir çeşit güzellik vardır. Bu, hak ile bâtıl arasındaki tartışma var olduğu sürece devam edecektir. Kur’an hakkı telkin etmede sürekli olarak bir devamlılığı destekler. Kur’an’ın daveti bâtılın zıttına karşı süreklilik arzeder.⁸⁹⁹

e. Nimetlerini tanımak (O’na şükretmek):

<p>“Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız.”⁹⁰⁰</p>	<p>"وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجَبَّرُونَ"</p>
--	---

⁸⁹⁷ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VI/287.

⁸⁹⁸ Sebe 34/46.

⁸⁹⁹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/54.

⁹⁰⁰ Nahl 16/53.

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun olan şu açıklamaları yapmışlardır:

“Bir toplumda nankörlük yaygınlaşırsa, o toplumun yıkılması da yaklaşmış demektir. Bundan dolayıdır ki en doğru iş, Allah’ın nimetlerine nankörlük etmeden verilenlerle iktifa etmek ve kanaat etmektir. Zira insan ne yaparsa yapsın, Allah’a karşı O’nun verdiği sonsuz nimetlerin şükrünü hiçbir zaman ifa edemez. Ancak nimeti Allah’tan bilmek ve rızasına uygun hareket etmekle belki bir dereceye kadar şükrünü ifa etmiş olur.”⁹⁰¹

Şükür kavramının manasının çok geniş ve alanının yaygın olmasına rağmen, Cenab-ı Hak “Kullarım arasında hakkıyla şükreden azdır.”⁹⁰² buyurur. Bunun içindir ki, gerçek şükür her maldan veya sahip olunan şeyden bir miktar vermekle gerçekleştirilebilir. İşte böyle bir şükür malı gerçekten çoğaltır; ruhu temizler; insanı Allah’a yaklaştırır; nimetleri meşru yollarda sarfetmek için iradeyi iyi yönlere yönlendirir. Şükür insanlığın ve milletlerin saadetinin temelidir. “Siz Allah’a şükreder ve iman da ederseniz Allah size niçin azab etsin.”⁹⁰³

<p>“Ektiğiniz tohumu ne dersiniz?! Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz? Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz: Muhakkak biz çok ziyandayız! Daha doğrusu büsbütün mahrumuz! İçtiğiniz suya ne dersiniz?! Siz mi onu buluttan indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz? Dileseydik onu acı bir su yapardık. O hâlde şükretseydiniz ya!. Tutuşturduğunuz ateşe ne dersiniz?! Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz? Biz onu bir ibret ve ıssız yerlerde yaşayanlara bir yarar kaynağı kıldık. O hâlde, O yüce Rabbinin adını tesbih et (yücelt).”⁹⁰⁴</p>	<p>“أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الَّذِينَ نَزَّلْنَا لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ * إِنَّا لَمُعْرِمُونَ * بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ * أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَتَّخِذُونَ * ءَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ * لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ أَجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ * أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ * ءَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ * نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكَرَةً وَنَمَاتًا لِلْمُؤْمِنِينَ</p>
--	--

⁹⁰¹ Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, ss. 185-186.

⁹⁰² Sebe 34/13.

⁹⁰³ Nisa 4/147.

⁹⁰⁴ Vakıa 56/63-74.

	* فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ"
--	---

<p>“De ki: Ne dersiniz? Allah, üzerinize geceyi kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız? De ki: Ne dersiniz? Allah, üzerinize gündüzü kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size içinde dinleneceğiniz bir gece getirebilir? Hâlâ görmeyecek misiniz?”⁹⁰⁵</p>	<p>"قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ * قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِاللَّيْلِ تَسْكُوتُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ"</p>
<p>“O, bütün çiftleri yaratan, üzerlerine kurulasınız, sonra da, kurulduğunuzda, Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz diyesiniz diye sizin için bindiğiniz gemileri ve hayvanları yaratandır.”⁹⁰⁶</p>	<p>"وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ * لِيَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ * وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ"</p>
<p>“Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”⁹⁰⁷</p>	<p>"وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ"</p>

f. O'nun sınamalarına teslimiyetle tahammül etmek:

--	--

⁹⁰⁵ Kasas 28/71-72.

⁹⁰⁶ Zuhruf 43/12-14.

⁹⁰⁷ Nahl 16/78.

<p>“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.”⁹⁰⁸</p>	<p>"وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالتَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ * الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ * أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ"</p>
--	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“Hz. Peygamber ve müslümanların yaptığı gibi hayatın türlü zorluklarına karşı koyan; özellikle inançlarını, vatanlarını ve diğer yüksek değerlerini koruma uğruna karşılaştıkları sıkıntılara sabır ve metanetle direnen; Allah’a olan inançlarını, güven ve teslimiyetlerini, iyimserliklerini, sabır ve metanetlerini her zaman koruyan yüksek karakterli müminler için, daha yücesi düşünülemez. Çünkü burada müminlere övgülerde bulunup onların hidâyette olduklarını bildiren bizzat Allah’tır. Bir mümin için bundan daha büyük bir lutuf ve şeref düşünülemez.”⁹⁰⁹

Bakara sûresi 214. Âyetinde ise az önce bahsi geçen imtihanların ve zorlukların mutlaka başa geleceği şöyle haber verilmiştir:

<p>“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, Allah'ın yardımı ne zaman? diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.”⁹¹⁰</p>	<p>"أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ"</p>
--	---

⁹⁰⁸ Bakara 2/155-157.

⁹⁰⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*., s. 242.; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VII/255.

⁹¹⁰ Bakara 2/214.

--	--

Âyet, müminlerin ileride karşılaşacakları zorlukları anlatıyor. Bunlarla baş edebilmek için sabır tavsiye ediliyor. Aynı imtihanların önceki topluluklarla onlara gelen peygamberlerin de başından geçtiği hatırlatılıyor. Takva sahibi müminlere Allah muhakkak yardım edecektir. Bedel ödmeden ödül alınmayacağı unutulmamalıdır. Âyet Müslümanlara belli bir ortamla sınırlandırılmayacak ölçüde hayatın tüm alanlarında öğütler vermektedir.⁹¹¹

<p><i>“İnsanlar, İmandık demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.”⁹¹²</i></p>	<p>"أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا أَمَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ * وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ"</p>
--	--

Derveze Ankebut sûresinin birbirinden kopuk Elif, Lam ve Mim harfleriyle başladığını ve bu tür bir başlangıcın az sonra yer alacak ifadenin önemine dikkat çekmek için olduğunu zikretmiştir. Âyette iman edenlerin yalnızca “iman ettik” demekle kurtuluşa eremeyecekleri vurgulanmıştır. Âyetin devamında ise, yüce Allah'ın koyduğu “evrensel yasalar”⁹¹³ sisteminin, kendileri gibi inanan toplulukların, bundan önce sınavdan geçirilmelerini öngördüğü, doğru sözlülerle yalancıların birbirlerinden ayrılmaları için bunun kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir.⁹¹⁴

⁹¹¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/325.

⁹¹² Ankebut 29/2-3.

⁹¹³ Bkz: Sünnetullah kavramı, Fatır 35/43.

⁹¹⁴ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/6-7; Bkz: Bakara 2/214.

g. O'na güvenmek:

<p>“Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakırsa, ondan sonra size kim yardım eder? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar.”⁹¹⁵</p>	<p>“إِنْ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخَذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَأْتِيَ كُلُّ الْمُؤْمِنُونَ”</p>
--	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

Kur'an yolu tefsirinde bu âyet şöyle yorumlanmıştır: Âl-i İmran sûresi 150. âyette buyurulduğu üzere “müminlerin yardımcısı yüce Allah'tır ve O, en iyi yardımcıdır. O, dostlarını ve sevdiği kullarını korur, gözetir ve onlara yardım eder. Allah'ın dostluğunu ve yardımını kazanmış olan kimse başkalarının yardımına muhtaç olmaz. O'nun yardımının tecelli ettiği yerde mağlûbiyet yoktur; yarımsız bıraktıkları ise iflâh olmazlar. Bu sebeple müminler sadece O'na dayanmalı, O'na tevekkül etmeli ve O'ndan yardım istemelidirler. Allah'ın bir kimseye veya bir millete yardım etmesi veya onları yarımsız bırakması şüphesiz ki sebeplere ve hikmetlere dayanmaktadır. Bu sebeple müminler Allah'ın yardımına erişebilmek için O'nun rızâsına uygun hareket etmeli ve gazabına sebep olacak davranışlardan da sakınmalıdır. Ancak böyle yaptıkları takdirde yüce Allah'ın yardımına lâayık olurlar. Nitekim *Ey iman edenler! Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır*⁹¹⁶ meâlindeki âyette buna işaret buyurulmuştur. Burada Allah'a yardımdan maksat O'nun emir ve yasaklarına, evrende yarattığı ilâhî kanunlara uygun davranarak sebeplere sarılmaktır. Aksi takdirde Uhud Savaşı'nda olduğu gibi başarısızlık kaçınılmaz olur.”⁹¹⁷ Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy toplumdaki Allah'a güvenmek, tevekkül ile ilgili yanlış anlayışı şu mısralarda dile getirmiştir:

⁹¹⁵ Âl-i İmrân 3/160.

⁹¹⁶ Muhammed 47/7.

⁹¹⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, ss. 705-706.; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VIII/176.

“Allah’a dayandım!” diye sen çıkma yataktan...

Manâ yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!

Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?

Üç kıtada, yer yer, kanayan izleri şâhid:

Dinlenmedi birgün o büyük nesli mücâhid.

Âlemde “tevekkül” demek olsaydı “atâlet”;

Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?

Çoktan kürenin meş’al-i tevhîdi sönerdi;

Kur’an duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.

<p>“(Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir.”⁹¹⁸</p>	<p>"فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ"</p>
---	--

<p>“Andolsun ki onlara: Göklere ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette Allah'tır derler. De ki: Öyleyse bana söyley misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar.”⁹¹⁹</p>	<p>"وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ إِنْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ"</p>
--	--

⁹¹⁸ Tevbe 9/129.

⁹¹⁹ Zümer 39/38.

“Allah, verdiği hükümden sorulmayan, emri geri çevrilmeyen, indirip kaldıran, zarar ve fayda veren, yükselten ve alçaltandır. Hal böyleyken Allah nasıl kendisine dayanan kuluna yetmesin?”⁹²⁰ Kul acziyetini bilmeli Allah ile bağı kuvvetlendirmelidir.

h. Rahmetinden ümidini kesmemek:

<p>“Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.”⁹²¹</p>	<p>“يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيِسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْيِسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ”</p>
--	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Hz. Yakub'un bir kez daha erzak almak için Mısır'a giden çocuklarına araştırmayı, soruşturmayı, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemeyi emretmesi, “onun, oğlu Yûsuf'tan ümidini kesmediğini ve Allah'ın lutfuyla bir gün kendisine kavuşacağını umduğunu göstermektedir.”⁹²² Bu âyet ile müminlerin her zaman ümitvar olması gerektiği vurgulanmaktadır.

<p>“Dedi ki: “Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”⁹²³</p>	<p>“قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ”</p>
--	--

“Sakin ümitsizliğe kapılanlardan olma!” Hz. İbrâhim'e hitaben yapılan bu uyarı tüm müminleri kapsamaktadır. Hz. İbrâhim'in “Rabbimin rahmetinden, sapmışlardan başka kim ümit keser?” şeklindeki ifadesinden daima ümitvar olduğu

⁹²⁰ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, s. 594.

⁹²¹ Yusuf 12/87.

⁹²² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s. 252.; Derzeze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, IV/119.

⁹²³ Hicr 15/56.

anlaşılmaktadır.⁹²⁴ Bu durumda müttaki müminler Allah'tan kesinlikle ümit kesmezler.

1. O'nun tedbirlerine rağmen, kendi durumundan fazlasıyla emin olmak:

<p><i>“Memleketlerin halkları geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular? Ya da o memleketlerin halkları kuşluk vakti gülüp oynarken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular? Yoksa Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz.”⁹²⁵</i></p>	<p>“أَقَامِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ * أَوْ آمِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ * أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ”</p>
---	--

Âyetler, mutlak bir yönlendirmeyi içeriyor. Çünkü Allah'ın koyduğu değişmez düzen ve kurallar, tüm milletlerdeki insanların karakterlerini ortaya koyarken Allah'ın azametini ve kapsayıcı yönünü ele alıyor. Âyetler, buna bağlı olarak da daimi geçerli ibretler içermektedir.⁹²⁶

“Bu âyetlerde açıkça belirtilmemekle birlikte, ifadenin gelişinden anlaşıldığına göre, müminler, inkârcıların aksine, yüce Allah'ın rahmeti gibi azabının da hak olduğuna inandıkları için, daima O'nun gazabına ve azabına uğrama endişesi içinde yaşarlar. Kur'ân-ı Kerîm'deki takvâ, havf, haşyet, rehbet, hazer gibi kelimelerle dile getirilen bu endişe, sarsılmaz imanın ruhlarda meydana getirdiği olumlu, yapıcı, insanı her türlü kötülüklerden alıkoyup iyilikler yapmaya sevkeden kaygı ve korku şeklindeki yüksek dinî ve ahlâkî duyguyu ifade eder. İyi mümin ve iyi insan gibi iyi ümmet ve iyi toplum da ancak bu yüce duygunun vicdanlara hâkim olmasıyla gerçekleşir.”⁹²⁷

⁹²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*,

⁹²⁵ Araf 7/97-99.

⁹²⁶ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, II/151.

⁹²⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, s. 561.

i. Her müstakbel kararı O'nun iradesine bağlamak:

<p>“Ancak, Allah dilerse yapacağım de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır” de.”⁹²⁸</p>	<p>"إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لَأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا "</p>
--	---

“Ashâb-ı Kehf kıssası Hz. Peygamber’e sorulduğunda Allah izin verirse demeden, Yarın size cevap vereceğim dedi. Bu sebeple bir süre vahiy kesildi. Bu bir uyarıydı. Nitekim on beş gün sonra vahiy geldiğinde yüce Allah Hz. Peygamber’i şöyle uyarıyordu: Allah izin verirse demeden hiçbir şey için ‘Şu işi yarın yapacağım’ deme! Hiç kimse yarın ne yapacağını bilemez.”⁹²⁹ “Zira bir şeyin meydana gelmesi için sadece insanın iradesi yeterli değildir, Allah’ın da onun olmasını dilemesi gerekir. Bu irşad ve uyarılar sebebiyle gelecekte bir işi yapmaya niyet ederken işi Allah’ın iradesine bağlamak yani Allah izin verirse demek güzel görülmüştür. Türkçe’de yaygın olarak kullanılan ve âyet metnindeki lafza uygun bir dilek ifadesi olan inşaallah⁹³⁰ deyiminin anlamı da budur.”⁹³¹

Derveze bunun, Müslümanlar için dini bir vecibe ve Allah'a iman etmenin gereği olduğunu ifade etmiştir. Kişi böyle yapmakla her kötü işin, tehlikenin veya zararın sorumluluğuyla kendisini yükümlü tutmaktan kurtulur.⁹³²

j. Allah’a yapılan adak ve va’dleri yerine getirmek:

Adak (Nezir) Allah rızası için olmalıdır. İslam âlimlerince Allah rızası gözetilmeyen adakların değersiz olduğu savunulmuştur. Yine kişiye yapmakta güçlük çekeceği adakta bulunmanın mekruh hatta haram olacağı âlimlerce belirtilmiştir.

⁹²⁸ Kehf 18/24.

⁹²⁹ Bkz: Lokman 31/34.

⁹³⁰ Bkz: Kehf 18/69; Kasas 28/27; Sâffât 37/102

⁹³¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, III, s. 548.; Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VI/16.

⁹³² Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VI/16.

<p><i>“İçlerinden, eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.”⁹³³</i></p>	<p>"وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَنْ نَأْتِيَنَّ مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ * فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ * فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يُلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ"</p>
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Âyette, tam olarak kişiliği oluşmamış, eylem ve davranışlarını yönetip yönlendirme kabiliyetinden yoksun kâmil düzeyde iman etmemiş devamlı ikilem ve çelişkiler yumağı içinde kıvranan münafıkların ahlâkî olmayan davranış ve tutumlarına işaret edilmiştir. Oysa Allah insana çeşitli ödev ve sorumluluklar vermiştir. İmtihanda olduğunu unutan bu tip insanlar Allah kendilerine imkân verdiğinde verdikleri sözü unuttur, cimrilik edip kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler.⁹³⁴ Hz. Peygamber (s.a.v), “Münafığın üç alâmeti vardır; konuştuğunda yalan söyler, vaad ettiğinde vaadinden döner, kendisine birşey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.” buyurmaktadır. (Buhârî, “Şehâdât”, 28; Müslim, “İmân”, 107).

k. O'nun hakkında saygısız konuşmaları tahrîk etmemek:

<p><i>“Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik.</i></p>	<p>"وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ</p>
--	--

⁹³³ Tevbe 9/75-77; Bkz: Bakara 2/255.

⁹³⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, ss. 39-40.; Derzeze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, XII/191-192

<p><i>Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.</i>⁹³⁵</p>	<p>ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ</p>
--	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

Fahreddin er-Râzî âyetin, müşriklerin, Hz Peygamber’e söyledikleri “Bu Kur’an’ı başka insanlardan öğrenip, müzakere ederek tasnif ettin” şeklindeki sözleriyle ilgili olduğunu söyler. Çünkü Müslümanların, onların bu sözünü duyup kızarak, onlara bir karşılık vermek üzere, onların putlarına sövmeleri uzak bir ihtimal değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ, böyle bir şey yapmayı yasaklamıştır. Çünkü sen onların putlarına sövüp hakaret ettiğin zaman, onlar da kızar ve Allah hakkında yakışsız şeyler söylerler. İşte bu mahzurdan sakınmak için, böyle sözlerden uzak durmak gerekir. Râzî özetle; bu, hasmın sana cahillik ve akılsızlık ile davrandığında, ona onun gibi karşılık vermenin caiz olmadığına, -çünkü bunun sövme ve sefihlik kapsını açacağına, bunun ise akıllı başında insanlara uygun düşmediğine- bir dikkat çekmedir.⁹³⁶

Derveze tefsirinde, her zaman ve her mekânda müslümanların bu edebe sarılıp kendi dışındaki dinlere ve doktrinlere sövmemeleri gerekmektedir. Burada her ne olursa olsun müslüman aşırılık ve taşkınlıktan, başkalarına saldırmaktan, onun dini heyecanına balta vurmaktan uzaklaştırma hedefinde olan bir edeb kuralı, Kur'an'ın belirttiği din hürriyeti ve Nahl sûresinde geçen, “Resûlüm! Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir.”(Nahl:16/125) âyetinin belirttiği güzel öğüt ve hikmetle Allah'a çağırma ilkesine uygun düşen bir söylem bulunduğunu zikretmiştir.⁹³⁷

Ebu Hureyre (r.a) anlatıyor: “Resulullah (s.a.v)'a: “Ey Allah'ın Resülü! Müşriklere beddua et, onları lanetle!” denilmişti. Şu cevabı verdi:

⁹³⁵ Enam 6/108.

⁹³⁶ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, X, ss. 105-106.

⁹³⁷ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, IV/201-202.

“Ben rahmet olarak gönderildim, lanetleyici olarak değil!”⁹³⁸ buyurarak bizlere örnek olmuştur.

I. Dine aykırı konuşmalara her iştiraktan sakınmak:

<p>“Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.”⁹³⁹</p>	<p>"وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ"</p>
---	---

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Kur'an Yolu tefsirinde bu âyet şöyle yorumlanmıştır: “Allah’ın âyetleri hakkında ileri-geri konuşmaya dalmaktan maksat, Kur’ân-ı Kerîm’i alaya almak veya eleştirmeye kalkışmaktır. Âyet, bu şekilde davrananların –eğer engel olmak mümkün değilse– başka bir konuya geçinceye kadar yanlarından ayrılmayı emretmektedir. Aynı buyruk, daha sonra gelen bir başka âyette de tekrar edilmiştir (Nisâ 4/140). Fahreddin er-Râzî’nin naklettiğine göre âyetin asıl mâna ve maksadını dikkate alan bazı âlimler, inançsızların Kur’an’la ilgili kötü sözlerine karşı, yanlarından uzaklaşmanın dışında başka tepkiler de gösterilebileceğini belirtmişlerdir.”⁹⁴⁰ “Ayrıca Râzî bu âyetteki خاض=havd kelimesini açıklarken – haklı olarak– Havd, sözlükte eğlence tarzında ve aşırı derecede dalmayı ifade eder. Binaenaleyh, bazı Haşviyye’nin zannettiğinin aksine bundan, ilâhiyyât meselelerini derinlemesine inceleyip araştırmanın, istidlâl ve münazaranın, Allah’ın âyetlerine dalmaktır diye, haram olduğu sonucunu çıkarmaya kalkışılmamalıdır der. Bazı müfessirler, âyette sadece Hz. Peygamber’e hitap edildiğini, dolayısıyla buyruğun da yalnız ona yönelik olduğunu ileri sürmüşlerse de yaygın kanaate göre âyetin asıl

⁹³⁸ Müslim, Birr, 3/1638, no:2068.

⁹³⁹ Enam 6/68; Bkz: Nisa 4/140;

⁹⁴⁰ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX, ss. 488-489.

muhatabı hem Resûlullah hem ümmetidir.”⁹⁴¹ “Muhatabın Hz. Peygamber dışındaki müslümanlar olduğu da söylenmiştir. Ancak, beşer olması itibariyle Hz. Peygamber’in de bazı şeyleri unutabileceğini, bunu bizzat kendisinin kabul ettiğini bildiren hadisler de vardır.” Bu hadislerin birinde Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Ben, ancak bir beşerim; sizin gibi ben de unutabilirim...”.⁹⁴² “Âyette bu tâlimatın unutulması halinde oturmaktan ötürü günahkâr olunmaya, ancak hatırlayınca artık zalimlerle oturmamak gerektiği ifade ediliyor. Kur’an aleyhinde konuşanlara zalimler denilmesi, onların konuşmalarının iyi niyetli, adaletli, gerçeklere dayalı olmadığını; aksine tahkir, tezyif ve iptal amacı taşıyan asılsız ve gerçek dışı konuşmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu âyet bize, Allah’ın âyetlerine dil uzatmadıkları, İslâmî değerlere karşı saygısızca sözler sarfetmedikleri sürece, yanlış inanç ve görüşteki insanlarla bir arada oturulup konuşulabileceğini göstermektedir. Allah’ın âyetleri hakkında ileri-geri konuşmaya dalma, onlarla eğlenme ya da onları reddetme, bu birlikteliği ortadan kaldıran en temel sebepse de, bu bir örnek olup, düşmanlık duygularına dayalı daha başka kötü ve yanlış söz veya davranışta bulunan kimseleri de terketmek gerekir denilmiştir. Nitekim gıybet eden kimselerin meclislerini terketmeyi emreden hadisler de vardır.”⁹⁴³ “Esasen hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma ifadesindeki zalimler nitelemesi de bunu gösteriyor. Çünkü zulüm, başta inkârcılık olmak üzere her türlü haksızlık ve adaletsizliği, kasıtlı kötülükleri kapsamaktadır.”⁹⁴⁴

<p>“O (Allah), Kitap'ta size şöyle indirmiştir ki: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, münafıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya getirecektir.”⁹⁴⁵</p>	<p>“وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَعْدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا”</p>
---	--

⁹⁴¹ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX, ss. 488-489.

⁹⁴² Buhârî, “Salât”, 31; Müslim, “Mesâcid”, 89, 92, 93, 94

⁹⁴³ Dârimî, “Mukaddime”, 23

⁹⁴⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, II, ss. 423-424.

⁹⁴⁵ Nisâ 4/140.

m. Sık sık O'nun adına yemin etmemek:

<p><i>“Yeminlerinizden dolayı Allah'ı (O'nun adını), iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir.”⁹⁴⁶</i></p>	<p>" وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ "</p>
---	--

Bu âyet-i kerimeyi müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

Kur'an Yolu tefsirinde, “hemen bütün zamanlarda ve mekânlarda insanların, yemin ettim diyerek bazı yardımlardan, iyilik ve hizmetlerden geri durdukları ifade edilmiş olup, insanların kutsal bildikleri şeyler üzerine yemin etmeleri halinde buna sadakat göstermeleri ve sözlerini tutmaları kutsala saygı ve bağlılıklarının gereği olduğu vurgulanmıştır. Diğer taraftan Müslümanlar Allah üzerine yemin etmişlerse bunu bozmamak durumundadırlar. Ancak yapılan yeminler, hayır işlemeyi, iyilikte bulunmayı, takvâyı ve insanların arasını düzeltmeyi engelliyorsa bu da Allah'ın iradesine aykırıdır. Bununla ilgili olarak Mustafa İslamoğlu da tefsirinde İnsanlık yararına bir iş yapmamak için, sahte dindarlığın arkasına saklanmayın demektedir. Böyle bir durumda Allah Teâlâ kullarına, yeminlerini bozup kendi rızâsına uygun bulunan iyilik ve fiili yerine getirmelerini istemektedir. Öyleyse, yemini bozmaktan dolayı saygısızlık yapma endişesi ortadan kalkmaktadır.”⁹⁴⁷

Sıkça yemine başvurulmamasının emredilmesindeki hikmet şudur: Razi, önemli önemsiz her hususta Allah'a yemin edenin dilinin, yemin etmeye alışacağını, dolayısıyla kalbinde yeminin ağırlığının kalmayacağı, bu nedenle de yalan yere yemine cüret edip etmediğinden emin olunamayacağını, böylece de yemindeki asıl maksadın zarar göreceğini söylemiştir. Atalarımız “Doğru sözde

⁹⁴⁶ Bakara 2/224.

⁹⁴⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 356; Bkz: Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VII/340-341.

yemine ne hacet” demişlerdir. Razi, İnsânın, Allah Teâlâ’ya ne kadar çok saygı duyarsa, kullukta da o nisbette mükemmel olacağını, böyle bir kimsenin yanında, Allah’ın isminin anılmasının, o kimsenin Allah’ın ismiyle dünyevî bir menfaat için şahadet etmesinden daha yüce ve âli olmasının, Allah'a saygının en ileri derecesini ifâde edeceğini belirtmiştir.⁹⁴⁸

n. Yapılan yemine saygı göstermek:

“Yeminlerinizi koruyun (onlara riâyet edin).” ⁹⁴⁹	“وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ”
--	-----------------------------

Derveze tefsirinde, günlük konuşma dilinin ağız alışkanlığı ile tekrarlanan boş sözlerden dolayı Yüce Allah’ın insanlara sorumluluk yüklediğini ifade etmiştir; ancak kişinin, kendi kendine kararlaştırdığı, yapmaya veya yapmamaya yeminle bağlandığı sözlerinden sorumlu tutulacağını söylemiştir.⁹⁵⁰

Yüce Allah, bu tür hüküm ve açıklamalar içeren âyetlerini Müslümanların Allah’ın kendilerine yönelik lütfunun bilincine varıp O’na şükretmeleri için, Kur’an’ın koyduğu normlar ve direktiflerle ilgili somut örneklerdir.⁹⁵¹

⁹⁴⁸ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, V, s. 169.

⁹⁴⁹ Maide 5/89.; Yemin: “Sözlükte yemin “sağ taraf, sağ el, güç, ahid, ant” gibi mânalara gelir. Dinî terim olarak yemin, bir kimsenin bir işi yapıp yapmayacağına dair sözünü veya bir konuda verdiği haberin doğruluğunu Allah’ın adını veya bir sıfatını anarak güçlendirmesini ifade eder. Kefâret ise “örtücü, gizleyici” anlamlarına gelir. Dinî bir terim olarak kefarete, kişinin dinen yapılmaması gereken bazı işleri yapması sebebiyle Allah’tan bağışlanma dileğinde bulunmak amacıyla yerine getirdiği, hem ibadet hem dinî ceza özelliği taşıyan bir onarma eylemini ifade eder. Kişinin dinî hayatının yanı sıra yargılama hukukunda da bir ispat vasıtası olarak yeminin önemli bir yeri vardır. Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in hadislerinde yeminin değeri ve sonuçları üzerinde önemle durulmuştur. Bunlardaki ana fikir şudur: Allah’ın adı kötü işlere vasıta kılınmamalıdır. Kasıtsız yapılan yeminlerden ötürü sorumluluk yoktur; kasıtlı olarak yapılan yeminlerde dinin yasakladığı bir iş söz konusu ise bozulmalı, böyle değilse yeminlere sadakat esas olmalı ve –hangi sebeple olursa olsun– yeminin bozulması halinde bağışlanmaya vesile olması için belirli bir kefarete ödenmelidir. Bkz: Karaman vd., *Kur’an Yolu*, II, ss. 332-333.; (yemin çeşitleri hakkında bilgi için bk. Bakara 2/224-225; Buhârî, “Eymân”, 133; “Keffârâtü’l-eymân”, 1-10; Müslim, “Eymân”, 1-59)

⁹⁵⁰ Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, XI/173.; Ayrıca Bkz. Er-Razî “Tefsir-i Kebîr”, IX/204.

⁹⁵¹ Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, XI/174.; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, II, ss. 332-335.; Bkz: Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX, ss. 195-204.

o. Devamlı Allah'ı hatırlamak:

<i>“Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin.”⁹⁵²</i>	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا
---	---

Kur'an Yolu tefsirinde devamlı Allah'ı hatırlamak konusunda âyette “öncelikle anma'nın konusu ve şekli sınırlanmadan çok olması teşvik edilmiş, sonra, muhtemelen namazlar kastedilerek tenzih şeklindeki anmaya yönlendirme yapıldığı zikredilmiştir. Allah'ı dil ile zikretmek ve gönül ile anmak yani her zaman onu düşünerek hatırdan çıkarmamak kulluğun dinamizmini ve hayat damarını oluşturmaktadır.”⁹⁵³ Ayrıca burada şöyle bir incelik vardır: Razi tefsirinde “Müminin bazen, Allah'ı zikretmeyi unutabileceğini, bu yüzden zikrine devam etme emri verildiğini söyler. Peygambere gelince, o mukarreblerden olduğu için, unutmaz der. Ancak ne var ki, hükümdara yakın olan kimse de ona yaklaştığı için bazen aldanır da, böylece korkusu azalır. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak, Ey Nebi, Allah'dan ittikâ et buyurmuştur. Çünkü ihlaslı kimse, büyük bir tehlike üzerinde bulunur. Zira, evliya için hasene sayılan, peygambere göre seyyie olabilir.”⁹⁵⁴

<i>“Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasık kimselerin ta kendileridir.”⁹⁵⁵</i>	” وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ”
--	--

Allah emirlerini ihmal edip doğru yoldan sapanları buna karşılık ihmal edeceğini bildirmiştir. Müminler bu konuma düşmekten sakındırılmıştır.⁹⁵⁶

<i>“Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz</i>	وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ
--	--

⁹⁵² Ahzab 33/41.

⁹⁵³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, s. 389.

⁹⁵⁴ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XVIII, s. 269.

⁹⁵⁵ Haşr 59/19.

⁹⁵⁶ Derveze, *et-Tefsîrü 'l-Hadis*, VII/223.

dostudur.”⁹⁵⁷

İnsanın kendi âleminde bir çatışma, kötüye eğilim ve çekim yönü vardır. İnsanın yapıp-etmelerinde fitratında var olan din duygusu ezeli sözleşme, ilâhî ruh ve melek rol oynar. İnsan aldığı eğitimin de yardımıyla, doğru tercihlerde bulunabilir. Böylece nefsin ilâhî ruha dönük yönü gelişir, iyi yapıp-etmeler şeklinde kendini gösterir. Aksi durumda ise - aşağı varlık tabakalarına çeken güce teslim olduğu- âyette belirtildiği üzere, onun danışmanı kendine özel şeytandır. “Şeytanın işi, meleğinkinin tersine insanı Allah’tan uzaklaştırmak, beşerî arzuların tutsağı haline getirmektir. Böyle bir ömür geçirip ölen insan rabbinin huzuruna çıkarıldığında yaptıklarının ve seçiminin ne kadar yanlış olduğunu anlayacak, fakat iş işten geçmiş olacaktır.”⁹⁵⁸

Derveze, Allah’ın zikrinden kör olan, niyeti ve karakterinin kötülüğü sonucunda şeytana yol veren şahısların sıfatları olduğunu zikretmiştir.⁹⁵⁹

ö. O’nu tesbih ve tekbir etmek:

“O’nu sabah akşam tesbih edin.” ⁹⁶⁰	" وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا "
“(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şahit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik.)” ⁹⁶¹	"إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُنْتَبِئًا وَنَذِيرًا * لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَفِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا"

Kur’an yolu tefsirinde âyetin yorumunda, “Hz. Peygamber’in, Câhiliye kültür ortamı içinde yetişmiş olmasına rağmen ortaya koyduğu kişilik ve ahlâk,

⁹⁵⁷ Zuhuruf 43/36.

⁹⁵⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, IV, s.776.

⁹⁵⁹ Derveze, *et-Teŕsîrû 'l-Hadis*, V/212.

⁹⁶⁰ Ahzab 33/42.

⁹⁶¹ Fetih 48/8-9.

tebliğ ettiği dinin Allah'tan olduğuna canlı ve güçlü bir tanıktır, denilerek onun örnek şahsiyet ve üstün ahlâkına vurgu yapıldığı ifade edilmiştir. Onun eğitim kurallarına uygun bir şekilde yaptığı uyarılar, müjdeler, açıklamalar insanları etkilemiş; Allah'a iman ve yalnızca O'na ibadet etmelerine, O'nun dinini desteklemelerine, uğrunda canlarını ve mallarını ortaya koyarak çaba göstermelerine sebep olmuştur.”⁹⁶²

p. O'na günlük ibadetini yapmak:

“... Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.” ⁹⁶³	إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا
---	---

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“İbadetlerin insan karakteri üzerinde düzenleyici, sağlamaştırıcı ve yönlendirici etkileri vardır bütün ibadetler insan şuurunu iyiye ve doğruya yönlendirerek ve onları olgunlaştırarak güzel davranışlar sergilemelerini sağlarlar. Yaratıcısına tam şuurla bağlanan ve ibadet eden insan her türlü kötülükten kaçınarak kendisine olan güvenini artırır, büyük ruhsal destek kazanır, kişiliğini sağlamaştırır, sabrını ve olumlu yaşam felsefesini, sevincini geliştirir. Gerçekten de inançlar ve tutumlar bireyin birçok önemli fonksiyonlarına hizmet ederler. Bunlar kişinin şahsiyetine bir devamlılık, günlük idrak ve faaliyetlerine bir mana verir ve çeşitli hedefleri elde etmesine yararlar.”⁹⁶⁴

“Henry Link, Dine Dönüş adlı kitabında 15321 kişi üzerinde yaptığı inceleme ve 73226 psikolojik testin uygulamasından alınan sonucu şöyle belirtiyor:”

⁹⁶² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 68.

⁹⁶³ Nisâ 4/103.

⁹⁶⁴ Krech, David, Crutchfield, R. C., “*Sosyal Psikoloji*”, çev. E. Güngör, s. 184; Akif Hayta, “*U. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet Ve Ruh Sağlığı(Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sayı: 9, cilt. 9, 2000, s.3.

“Bir dine inanan ve mabetlere giden kişilerin şahsiyet ve karakteri, dine karşı ilgisiz ve mabetlere gitmeyenlere oranla çok daha sağlam ve ahlâki yönden de bu insanlar diğerlerine göre çok üstündürler.”⁹⁶⁵

<p>“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin.”⁹⁶⁶</p>	<p>"فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ * وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ"</p>
<p>“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.”⁹⁶⁷</p>	<p>" أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا "</p>
<p>“Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.”⁹⁶⁸</p>	<p>" حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ "</p>
<p>“...Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut.”⁹⁶⁹</p>	<p>وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا</p>

Namaz ibadetiyle ilgili olarak, Kur'an'da “Muhakkak namaz hayasızlıktan ve kötülükten vazgeçirir”⁹⁷⁰ buyurulmaktadır. Yani namazla insan, açık çirkinlikten, edepsizlikten, kötülük ve ahlâksızlıktan, aklın ve dinin beğenmeyeceği uygunsuzluktan, kötü ve çirkin işlerden kurtulur ve uzaklaşır. Kurallarına uygun

⁹⁶⁵ Link, Henry, “Dine Dönüş” çev. N. Oranbil, s. 19-20; Hayta, a.g.e., s.3.

⁹⁶⁶ Rûm 30/17-18.

⁹⁶⁷ İsrâ 17/78.

⁹⁶⁸ Bakara 2/238.

⁹⁶⁹ İsrâ 17/110.

⁹⁷⁰ Ankebut 29/45; Namazın insanın iç ve dış temizliğine etkileri ve namaz âyetlerinin değerlendirilmesi için Bkz. Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VII/21-22.; Hayta, a.g.e., s. 3.

olarak namaza devam edildikçe güzel davranışlar artar ve gelişir⁹⁷¹, insandaki olumsuz yön engellenir ve gelişemez.

“Yine burada namazın çok önemli iki yönü belirtilmektedir. Birincisi, onun ayrılmaz ve kaçınılmaz özelliği olan kişiyi kötü ve iğrenç şeylerden alıkoymas; ikincisi onun istenilen özelliği yani namaz kılan kişinin davranışlarında kötü ve iğrenç şeylerden, çirkinliklerden kaçınması.”⁹⁷²

“İbadetler insandaki olumsuz arzu ve istekleri engelleyerek onları düzenler ve kişiliği geliştirmede önemli katkılar sağlarlar. Gerçek ibadetin amacı da içi değiştirmek, aşağı derecelerden ve isteklerden yukarılara çıkmaktır. Namazın sürekliliği ve zamanı, orucun belirli sürelerde yemeden ve içmeden sakınarak açlığa ve susuzluğa tahammül etme olduğu düşünüldüğünde; burada belli birdüzenlilik, ilahi iradeye teslim olma, belli bir metanet elde etmek için beşeri iradeye yüklenmiş bir nevi çiraklık söz konusudur. O, bedenine emreden olarak nezdinde hakimi; fakat yaratıcısına karşı tabiri caizse yardımcı şeftir; irademizin biri diğerine tabi olarak bu iki nizamı düzenleme görevi vardır.”⁹⁷³ “Bir bütün olarak ibadetler güçlülere katlanma, sıradan benliği aşarak geliştirme, zorluklarla mücadele etme ve kendini yenileme ile sonuçlanan psikolojik bir olgunlaşmanın itici güçleri olarak değer kazanır.”

“Bütün ibadetler insanda içsel gelişim ve olgunlukla birlikte büyük bir disiplin sağlarlar ve iradeyi güçlendirirler. Namazın Kur’an’da sabırla birlikte zikredilerek bir nevi sabır ve irade eğitimi olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir.”⁹⁷⁴

“İbadetler insan yapısındaki kibri, gururu ve bencilliği yıkarak yerine tevazuyu, kendini aşarak diğer insanlarla ilgilenmeyi, cömertliği yerleştirir ve geliştirir. Cömertlik, insan tabiatında var olan mal tutkusunu dengelemek ve onun insana hakim olmasını önlemektir. Bunun en güzel belirtisi ise, ihtiyacı olduğu halde verebilmek, zulmedeni bağışlamak, ahirete yakinen inandığı için dünya

⁹⁷¹ Yazır, a.g.e, cilt. V, s. 3780; Lahbabi, *İslam Şahsiyetçiliği*, s. 50; Hayta, a.g.e., s.3.

⁹⁷² Mevdudi, *Teşhimü'l-Kur'an*, cilt. IV, s. 228; Hayta, a.g.e., a.y.

⁹⁷³ Draz, *Kur'an Ahlâkı*, s. 337-338; S. Hüseyin Nasr, *İslam'da Düşünce ve Hayat*, çev. F. Tatlıoğlu, İstanbul 1988, ss. 305-307; Hayta, a.g.e., s. 4.

⁹⁷⁴ Bkz. Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VII/21-22.; Hayta, a.g.e., s. 4.

sıkıntılarına göğüs germek ve hiçe saymaktır.”⁹⁷⁵ “Bilhassa zekat, sadaka, kurban, hac ve oruç gibi ibadetler insana ‘diğergamlığı’ öğretir. Aç ve ihtiyaç sahibi insanlara yardımın gerekliliği bu ibadetler yaşanırken daha iyi anlaşılır. Kur’an’da da diğergamlık, yardımlaşma, mal verme namazla ve imanla bir arada zikredilmiştir.”⁹⁷⁶ “Denilebilir ki ibadetler sayesinde insan; Allah’ın huzurunda olduğunun, gizli açık her şeyin bilindiğinin, kontrol edildiğinin ve kendi bağımlılığının farkına varır. Böylece kötü eğilimlerini engelleyerek, sağlam karakterli, sorumluluk sahibi, yardımsever, alçakgönüllü ve kişiliğini bütünlemiş bir insan haline gelir.”

q. Beytullah’ı ziyaret etmek (hiç değilse ömürde bir defa):

Müellifimizin aşağıda zikrettiği ilk âyette, hac ibadetinin yapıldığı mekân hakkında bilgi verilmekte, önemi ve kutsallığı üzerinde durulmakta, ikinci âyette haccın zamanı, kuralları ve faydalarından bahsedilmekte, üçüncü ve sonraki âyetlerde ise Kâbe’yi tavaf etmekten, arınmaktan, kurban kesmenin kişiye ve topluma kazandırdıklarından söz edilmektedir.

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p>“Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke’de, âlemlere rahmet ve hidâyet kaynağı olarak kurulan Kâ’be’dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir</p>	<p>”إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ * فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى</p>
---	--

⁹⁷⁵ en-NEDVÎ, Ebu’l-Hasan Ali El-Hasani, *Kitap ve Sünnet Işığında Dört Rükün, Namaz, Zekat, Oruç, Hac*, çev. İ. Ersöz, Konya 1991, s. 136; Hayta, a.g.e., s. 4.

⁹⁷⁶ Bkz. Müddessir 74/43-45; Hayta, a.g.e., s. 4.

<p><i>hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)</i>⁹⁷⁷</p>	<p>النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ</p>
---	--

Kur'an Yolu tefsirinde; ibadetlerin asıl gayesinin “insanları ruhen ve mânen yüceltmek, Allah katındaki değerini arttırmak için farz” kılındığına ve Allah'ın kullarının yardımına ve ibadetlerine ihtiyacı olmadığına, işaret edilmiştir. “Hac ibadetinin de hem dünyevî hem de uhrevî faydaları kullara yöneliktir. Allah, kullarından yardım ve menfaat beklemekten yücedir.”⁹⁷⁸ Yani onların ibadetlerine muhtaç değildir.

Râzî'de tefsirinde şöyle der: Rabbimiz âyetin başında *وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ* “Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı vardır” buyurmuş; böylece bu vâcib kılmanın, sırf ulûhiyyetin izzeti ve rubûbiyyetin kibriyasından dolayı olduğunu, herhangi bir fayda temini veya bir zararı def etmek için olmadığını beyân etmiştir. Sonra da bunu, âyetin sonunda, “*Muhakkak ki Allah, âlemlerden müstağnidir*” ifadesiyle te'kîd etmiştir. İbn Mesûd'dan da şu rivâyet edilmiştir: *حُجُّوا هَذَا الْبَيْتَ قَبْلَ أَنْ تُحْجُوا فِي الْبَادِيَةِ شَجَرَةً لَا تَأْكُلُ مِنْهَا دَابَّةٌ إِلَّا هَلَكَتْ* “Çölde, yiyen her hayvanın mutlaka helak olacağı bir bitki bitmeden önce, bu Beyt'i hacediniz.”⁹⁷⁹

<p><i>“Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdir. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının.”</i>⁹⁸⁰</p>	<p>“الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمَهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ”</p>
---	--

⁹⁷⁷ Âl-i İmrân 3/96-97.

⁹⁷⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, s. 636.; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VIII/130.

⁹⁷⁹ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VI, ss. 502-503.

⁹⁸⁰ Bakara 2/197.

Derveze, Hac ibadetinin belli aylarda gerçekleştirildiğinin vurgulandığı bu âyette, Hac ibadetini eda etmek isteyen bir kimsenin, uyması gereken çeşitli kuralların anlatıldığını zikretmiştir.⁹⁸¹

<p><i>“İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler. Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır... ”⁹⁸²</i></p>	<p>”وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ * لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا النَّبِيَّ الْأَقْبَرَ * ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ * ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ ...”</p>
---	--

<p><i>“Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır... ”⁹⁸³</i></p>	<p>”لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤها وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى ”</p>
---	--

Derveze, müminlerin Kurban ibadeti ile ilgili yükümlülüklerini öngören bu âyet ile bu ibadetin psikolojik etkilerini onların gönüllerine yansıttığını, dolayısıyla Allah'ın emir ve yasaklarına koyduğu sınırlara riâyet edilmesi gerektiğinin vurgulandığını söylemiştir. Yüce Allah kurban ibadeti ile kendisine şükredilmesini, bu ibadetin müminleri doğru yola iletmesini, onları gerçeğe ulaştırmasının karşılığı olarak da emirlerini ve kendisine yönelik kulluğu sembolize eden işaretleri

⁹⁸¹ Derveze, *et-Teŕsîrû 'l-Hadis*, VII/310.

⁹⁸² Hac 22/27-30.

⁹⁸³ Hac 22/37.

yüceltmelerini istemiştir. Kendilerine farz kılınan ibadetleri en güzel şekilde yerine getiren, en olumlu tavrı sergileyen kimselerde müjdelenmektedir.⁹⁸⁴

Mehmet Efe, ritüel ibadetlerin, inanç-ahlâk bütünlüğü çerçevesinde temsil ettiği inançla ahlâk arasında köprü vazifesi gördüğünü ve sürekli bu bütünlüğü canlı tutma işlevi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ritüellerin, belli aralıklarla tekrar edilmek suretiyle kişiye inancın öğütlediği salih ameli gerçekleştirme konusunda ahlâkî çizgideki sürekliliği sağlayan ve muhtemel sapmaları engelleyen bir yapısı da bulunmaktadır.⁹⁸⁵

s. Korku ve ümitle sık sık O'na yakarmak:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p>“Ey Muhammed! De ki: Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!...”⁹⁸⁶</p>	<p>قُلْ مَا يَعْبُورُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ...</p>
<p>“Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez... Allah'a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Şüphesiz, Allah'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.”⁹⁸⁷</p>	<p>" اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ * ... وَاذْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ "</p>

⁹⁸⁴ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VII/101.

⁹⁸⁵ Mehmet Efe, “Kur’an’da Ritüellerin Arka Planı”, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 163.

⁹⁸⁶ Furkan 25/77.

⁹⁸⁷ Araf 7/55-56.

Derveze, gizlice dua etme emrinin Kuran'da sık sık tekrarlandığını belirtirken buna örnek olarak; A'raf sûresinin 205. âyetinde “Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, sabah akşam yüksek olmayan bir sesle an gafillerden olma”; ve İsrâ sûresinin 110. âyetinde “De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız en güzel isimler O'nundur. Namazında pek bağırma, pek de sesini gizleme, bu ikisinin arasında bir yol tut” âyetlerini zikretmiştir. Bununla nefis tezkiye edilirken, ibadet ve duada Allah için samimi olduğuna en güzel delil olarak ifade edilir. Bunlar insanı gösteriş ve riyadan uzaklaştırır.⁹⁸⁸

Kur'an'da, Allah'a dua etmek, duada sadece ihlasla O'na yönelmek emredilmiştir.

<p>“Rabbiniz şöyle dedi: <i>"Bana dua edin, duânıza cevap vereyim..."</i>⁹⁸⁹</p>	<p>"وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ..."</p>
---	---

Derveze, âyetteki “Rabbiniz dedi ki: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim” cümlesiyle Yüce Allah'ın, kendisine dua edenin duasını kabul edeceğini vadettiğine, ona yakın olduğuna, duasını işittiğine dikkat çekildiğini zikretmiştir. Dua etmek insanın fitratında mevcuttur. Kişi bir musibetle karşılaştığında, hemen Allah'a dua etmeye koşar. Dua hayatta yaşanan problemlerin çoğunun çözümünde manevi bir tedavi görevi görmüştür. Ayrıca, Allah'a dua etmek, Allah'ı zikretmeye de vesile olur. Sonra da yapıp-etmelerinde, kötülüklerden sakınma, salih amel işleme konusunda Allah'a yönelen takva şuuru uyandırır. Bu da müslüman kişinin ahlâkını düzeltmesi için bir vesiledir.⁹⁹⁰

Kıyametin hak olduğunu, insanın dünyada yapmış olduğu taatlerden ahirette kendine yarar sağlayacağını bilen kimse taatlerle meşgul olmak hususunda ödevlerini yerine getirmekte titiz davranır. Taat çeşitlerinin en kıymetlisi de,

⁹⁸⁸ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/138.

⁹⁸⁹ Mümin 40/60.

⁹⁹⁰ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/125.

yalvarıp yakarma ve dua etmektir.⁹⁹¹ Üstelik İslam’da dua etmek kulluğun özü olarak nitelendirilmiştir. Kul, yaptığı dualarla Allah katında değer kazanır.

ş. O’na tövbe etmek ve mağfiretini dilemek:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

“...Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!” ⁹⁹²	وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
--	--

Derveze tefsirinde âyette, müminlere tümünden Allah’a tevbe edip O’na itaat etmeleri, ancak bu şekilde başarı ve kurtuluşa ulaşabileceklerinin vurgulandığını söylemiştir.⁹⁹³

“Kim bir kötülük yapar, yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur.” ⁹⁹⁴	" وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا "
--	---

Râzî, her türlü günah için tevbe edilebileceğini, çünkü Allah’ın “Kim bir kötülük yapar, yahut nefesine (kendisine) zulmederse...” sözünün bütün günahları kapsadığını ifade etmiştir.⁹⁹⁵ Derveze, günahkâr bir kimse için en güzel şeyin, günahını itiraf etmesi, pişman olması ve Allah’tan af dilemesi olduğunu söylemiştir. O kimsenin bu durumda Allah’ı affedici ve merhametli olarak bulacağını zikretmiştir.⁹⁹⁶

Erdoğan Fırat “tevbenin fonksiyonuyla ilgili olarak kişi hangi seviyede olursa olsun dini değerleriyle çatışan bir davranıştan sonra bu çatışmayı ortadan

⁹⁹¹ Bkz: Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XIX, s. 320.

⁹⁹² Nûr 24/31.

⁹⁹³ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, X/44.

⁹⁹⁴ Nisâ 4/110.

⁹⁹⁵ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, VIII, s. 306.

⁹⁹⁶ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, IX/162.

kaldırıp yeni çatışmaları önleyici ve ilerideki davranışlarının motivasyonlarını yönlendirici bir etkisinin olduğunu söylemiştir. Fırat, ayrıca tevbe pratiğinin genci, günah işlemenin yol açacağı içine kapanma, kaygı ve endişe, toplumdaki uzaklaşma gibi kişiliği geriletici ve ruh sağlığını bozucu davranışlardan kurtararak hayatın içine doğru olumlu olarak motive edebileceğini ifade etmiştir.”⁹⁹⁷

t. Nihâyet O’nu sevmek:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza ilişkin şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁹⁹⁸</i></p>	<p>“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ”</p>
---	--

Âyetin mânası şudur: “Ey iman edenler, sizden kim kâfirleri dost edinir de, dininden irtidâd ederse, bilsin ki Allah Teâlâ, bu dine en güzel bir şekilde yardım edecek olan başka kavimler getirir.”⁹⁹⁹

⁹⁹⁷ Erdoğan Fırat, “Şahsiyet Gelişiminde Tevbenin Fonksiyonları”, (Basılmamış Doç. Tezi) Ankara 1992, s. 103; Hayta, a.g.e., s. 8.

⁹⁹⁸ Maide 5/54.

⁹⁹⁹ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX, s. 109.; Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, XII/132.

Kur'an Yolu tefsirinde, "Allah sevgisinin, O'nun yüceliğini ve nimetlerini düşünme neticesinde kişinin kalbinde meydana gelen bir duygu olduğu ifade edilmiştir. Bu duyguya sahip kimseler ise Allah'a karşı saygılıdırlar, O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınırlar. Böyle kimseler, Allah yolunda ve din uğrunda gayret göstermekten, mallarını ve canlarını feda etmekten kaçınmazlar. Kur'ân-ı Kerîm insanlığı evvela tevhide ve Allah'ı her şeyden daha çok sevmeye duygusuna ulaştırmak ister. Bir sonraki başlıkta, Bakara sûresinin İman edenler ise en çok Allah'ı severler 165. âyetiyle bu amaca işaret edildiğini, görmekteyiz. Bu nedenle kul ile yaratıcısı arasındaki en yüksek ilişki, sevgi düzeyine ulaşan ilişkidir."¹⁰⁰⁰

u. O'nu her şeyden çok sevmek:

Bu başlıkta yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir..."¹⁰⁰¹</i></p>	<p>وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ...</p>
---	--

Mü'minlerin Allah'a karşı ödevlerinden biri O'nu her şeyden çok sevmektir. Onların Allah'ı sevmeleri ümit, mükâfat, makamının büyük olmasını arzulama, Allah'ın azabından korkma ve bu azaptan kurtuluş yoluna girme ile olur. Allah'a bu şekilde ibadet edip, O'na tazimde bulunan kimsenin Allah'ı sevmesi çok güçlüdür.

Râzî tefsirinde, Müminlerin Rablerini bildiklerini Kâfirlerinse, bir putun yanında daha birçok putlara taptıklarını belirterek, bu durumda sevginin

¹⁰⁰⁰ Karaman vd., Kur'an Yolu, II, s. 296.

¹⁰⁰¹ Bakara 2/165.

bölüneceğini, Tek ilah inancında ise, bütün sevgilerin onda toplanacağını söylemiştir.¹⁰⁰²

Sonuç olarak ahlâk ile din arasında sıkı bir ilişki vardır. İslam dininde “insan fitratına aykırı, insana ağır gelen, normal ve katlanılabilir külfet ve zahmet sınırını aşan teklif ve yükler yoktur. Allah’ın istediği kolay, fitrata uygun ve kulların menfaatine yönelik olan şeylerdir. Üstelik bunlara da büyük ecirler, mükâfatlar vermektedir.” Allah’ın her emri de bir görevdir. Allah’ın emirleri kişinin insanlığını yüceltir, nefsinin esiri olmaktan kurtarır, ona hürriyetini bahşeder. Zikir, tam bir uyanıklık halidir ve zikretme her şeyden önce aklın temel görevlerindedir. Yüce Allah’ın insanların yardımına ve ibadetlerine muhtaç olmadığına, aksine ibadetlerin “insanları ruhen ve mânen yüceltmek, Allah katındaki değerini arttırmak için farz” kılındığına işaret edilmiştir. Kul acziyetini bilmeli Allah ile bağına kuvvetlendirmelidir. Kul, yaptığı dualarla Allah katında değer kazanır.

D. ÖZET

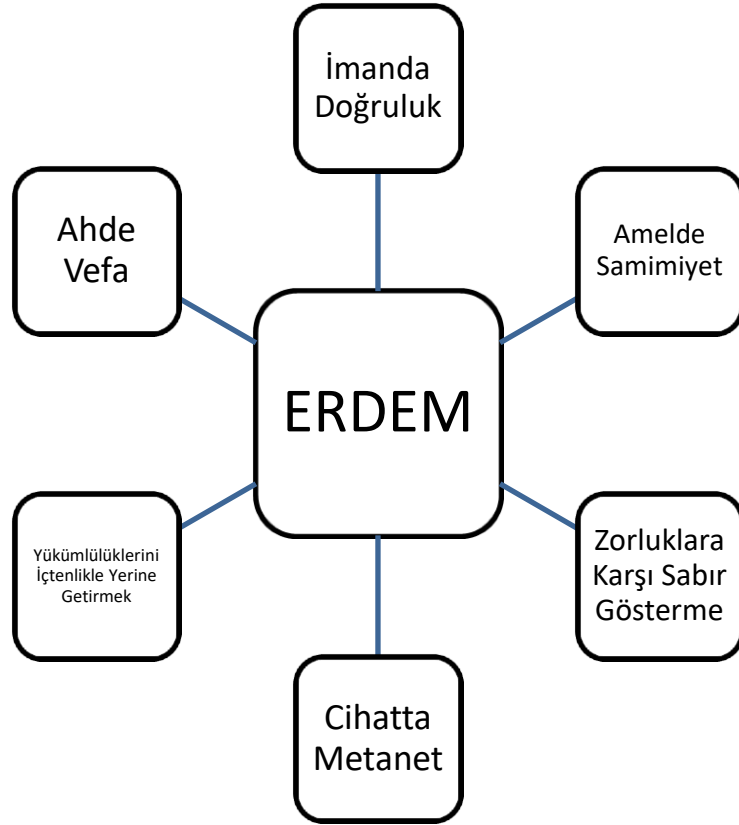
Burada yer alan âyet-i kerimeleri müfessirler yorumlarken konumuza uygun gelen şu açıklamaları yapmışlardır:

<p><i>“Gerçekte erdemlilik, yüzünü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah'a, Ahiret Günü'ne, melekler, vahye ve Peygamberlere inanan, servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan ve arındırıcı (mali) yükümlülüğünü ifa eden kişidir; ve (gerçek erdem sahipleri) söz verdiklerinde sözünü tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı</i></p>	<p>" لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا</p>
---	---

¹⁰⁰² Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IV, ss. 187-188.

<p><i>anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.</i>"¹⁰⁰³</p>	<p>وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ</p>
--	---

Derveze âyetin tefsirinde İslam çağrısının asıl hedefinin, imanda doğruluk, amelde samimiyet, Allah'a ve insanlara karşı olan yükümlülükleri içtenlikle yerine getirmek, ahde vefa, zorluklara karşı sabır göstermek, cihadda metanet, mal ve can hususunda öz verili davranmak olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰³ Bakara 2/177.

¹⁰⁰⁴ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VII/267-268.

Âyette İslâm açısından gerçek “iyiliğin ve Allah’a saygının ibadet esnasında sırf şekli olarak yüzünü doğuya veya batıya çevirmek olmadığı ifade” edilmektedir. İslamiyette, içerisinde doğru bir imandan, ibadette samimiyetten ve ahlâki erdemlerden yoksun bir biçimselliğin dini açıdan temelde bir önemi yoktur. Bu âyette, özünden kopmuş bir biçimsellikle dindarlığa ulaşamayacağı ilkesi ortaya konmuştur. Biz Müslümanlardan istenilen şeyse sağlam hakikat ve doğru hedef ve gayelere sınımsız yapışmaktır.

<p><i>“Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçekten mü'minlerdir. Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır.”¹⁰⁰⁵</i></p>	<p>” إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ * الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ * أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ * وَرِزْقٌ كَرِيمٌ * ”</p>
--	--

Âyet, gerçekten iman etmiş müminlerin özelliklerini açıklamaktadır. Allah’a ve içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken ne şekilde davranması gerektiğini bildirmektedir.¹⁰⁰⁶

Gerçek müminlerin karakterinin çizildiği bu âyeti Derveze şöyle izah etmiştir: Onlar öyle kimselerdir ki, Allah’ın ismi anıldığında, Allah korkusu ve heybetini hissederler. Allah’ın âyetleri okunduğunda ise imanları artar ve Allah'a tevekkül ederler. İşleri O’na havale eder, namazı O’nun için kılarlar. Kendilerine rızık olarak verilen maldan, iyilik ve hayır yolda infakta bulunurlar. İşte bunlar

¹⁰⁰⁵ Enfal 8/2-4.

¹⁰⁰⁶ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VIII/7.

gerçek mü'minlerdir. Allah katında yüksek derecelerin sahipleri de bunlardır. İşte, Allah'ın bağışlaması ve lütfü bunlardır.¹⁰⁰⁷

<p><i>“Onlar, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, başlarına gelen musibetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayan kimselerdir.”¹⁰⁰⁸</i></p>	<p>"الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "</p>
---	---

İman edenler, dünya hayatındaki ödev ve sorumluluklarını Allah'ın öngördüğü emir ve yasakları doğrultusunda içten samimi bir şekilde yerine getirirler, bu onların en belirgin karakteridir.¹⁰⁰⁹

<p><i>“Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekâtı öderler. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. Onlar ki, namazlarını kılmağa devam ederler. İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”¹⁰¹⁰</i></p>	<p>"قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ * فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ * أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ * الَّذِينَ يَرِثُونَ الْوَرْدَانَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "</p>
--	---

¹⁰⁰⁷ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VIII/7.

¹⁰⁰⁸ Hac 22/35.

¹⁰⁰⁹ Derveze, *et-Tefsîrû 'l-Hadis*, VII/99-100.

¹⁰¹⁰ Mü'minun 23/1-11.

Derveze tefsirinde âyetlerde belirtilen sıfatlara sahip olan müminlerin kurtuluşa ereceklerinin kesin bir ifadeyle müjdelendiğini ve makamlarının ebedi olarak kalacakları Firdevs cennetleri olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber âyetlerin ifadeleri gâyet açıktır.

Bu âyetler zinciri mümini ve ahlâkını vasfetmekte olup, Kur'anî birçok özelliği bünyesinde toplamıştır. Müminin Rabbine karşı, insanlara karşı olan görev ve ödevini hatırlatmakta; manevi, ahlâkî, ferdî ve içtimaî en iyi sıfatlar olan bu özelliklerin sahiplerinin de esenlik ve kurtuluşa, saadete, gönül huzuruna ve güzel akibete nail olacaklarını açıklamakta, bu sıfatları elde etmeye teşvik etmekte ve imanın, sahibinin nefsinde yaptığı etkiyi ortaya koymaktadır. İman, sahibinin namazda derin bir huşu içerisinde olmasını sağlar, çünkü o Rabbinin huzurundadır. Allah için namazına devam eder, sürekli olarak O'nu zikreder.

Bunun bir sonucu olarak da her türlü kötülükten ve boş, faydasız işlerden uzak durur, zekatı verir, hak, hayır, iyilik, adalet, emanet ve vefakârlık olarak ne varsa onu yapar.¹⁰¹¹

<p><i>“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı</i></p>	<p>”اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِثْقَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاةِ الرَّجَائِ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * فِي بُيُوتِ أَدْنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ *</p>
--	---

¹⁰¹¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, VI/190.

<p><i>kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.</i>"¹⁰¹²</p>	<p>رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الرَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ"</p>
---	---

	<p>"Müminler Gerçekten Kurtuluşa Ermişlerdir"</p> <ul style="list-style-type: none"> •Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. •Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler •Onlar ki, zekâtı öderler •Onlar ki, ırzlarını korurlar •onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler.
	<p>"Rahmanın Kulları Yeryüzünde Vakarla Yürürler"</p> <ul style="list-style-type: none"> •Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler. •Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.
	<p>"Allah Göklerin Ve Yerin Nurudur"</p> <ul style="list-style-type: none"> •Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. •Allah, her şeyi hakkıyla bilendir

Derveze tefsirinde, şüphesiz ki yüce Allah ancak, iyi niyetli, saf kalpli ve dalalete sapmayanlardan dilediğini kendi nuruna kavuşturacağını ifade etmiştir. Kötü niyetli, kötü kalpli, inatçı ve kibirli olanlar ise kördürler, bunlar ne Allah'ın nurunu görebilir ne de O'nun nuru ile aydınlanabilirler.¹⁰¹³

¹⁰¹² Nur 24/35-37.

¹⁰¹³ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, X/56-60.

“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, selâm! der (geçer)ler. Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.

Onlar, şöyle diyenlerdir: Ey Rabbimiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır, gerçekten onun azabı sürekli bir helâktir! Şüphesiz, ne kötü bir durak ve ne kötü bir konaktır orası. Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır. Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış olarak orada ebedî kalır. Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kim de tövbe eder ve salih amel işlerse işte o, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner. Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir. Onlar, kendilerine Rabblerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler. Onlar, Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle diyenlerdir.

"وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا * وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا * وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا * إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا * وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا* وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا * يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا * إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا * وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا * وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا * وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخُرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا * وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فَرَةً أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا * أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ

<p><i>İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır. Orada ebedî kalırlar. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır!”¹⁰¹⁴</i></p>	<p>الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا * خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنْتَ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا”</p>
---	---

Âyetlerde Allah’ın sevgili kulların üstün özelliklerinin özetlenerek bir tür karşılaştırma yapıldığı görülmektedir.¹⁰¹⁵

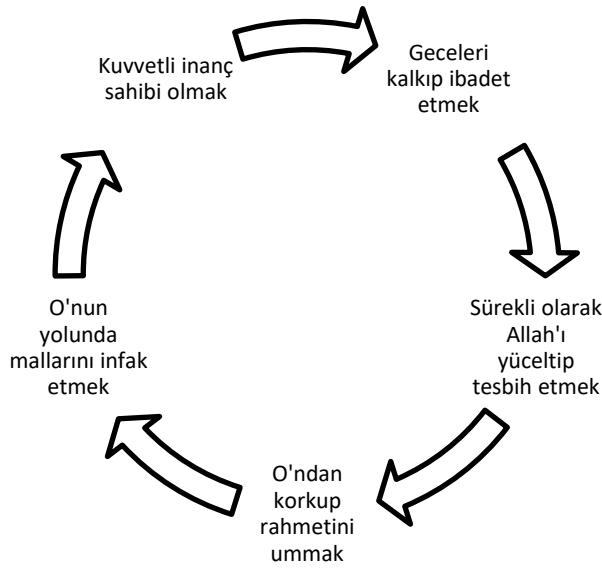
<p><i>“Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine bu âyetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar. Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar. Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.”¹⁰¹⁶</i></p>	<p>”إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ * تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”</p>
--	--

¹⁰¹⁴ Furkan 25/63-76.

¹⁰¹⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, IV, s. 137.; Ayrıca bkz: Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, II/276-283.

¹⁰¹⁶ Secde 32/15-17.

Âyetlerde müminlerin niteliklerine ve akıbetine işaret edilmektedir: Onlar kendilerine Allah'ın âyetleri duyurulduğunda hemen onun için secdeye kapanırlar, O'na olan inançlarını, sadece O'na teslim olduklarını ilan ederek, kendilerine verdiği nimetlerine karşı O'na hamd edip tesbih ederler, O'nu yüceltip eksikliklerden tenzih ederler ve O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. Uykuyu bölüp ve rahatı terkedip¹⁰¹⁷ vakitlerini sadece O'ndan korkarak ve O'nun mükâfatını umarak Allah'a ibadetle geçirenler onlardır.

Derveze tefsirinde takip eden âyetlerde kâfirlerin akıbetleri ile müminlerin akıbetlerinin karşılaştırıldığını bu bakımdan da aralarındaki bağın devam ettiğini zikretmiştir. Derveze âyetler üzerinde lafız ve mânâ yönünden derin olarak düşünüldüğünde, Mü'minlerin vasedildikleri bütün özellikleri kendilerinin bizzat çalışmaları ve Allah'ın onlarda var ettiği seçme yeteneğini iyi

kullanmaları sonucu olduğunu belirtmiştir.

Derveze âyetlerin mutlak ifadelerinde, tüm zamanlarda müminler için rehber olacak, gıpta edilecek, övünülecek vasıflar bulunduğunu, âyetlerde Mekke'de ilk iman eden müminlerin sahip oldukları kuvvetli inanç tablosunun sunulduğu; bunlardan geceleri kalkıp ibadet etmek, sürekli olarak Allah'ı yüceltip tesbih etmek; O'ndan korkup, rahmetini ummak, O'nun yolunda mallarını infak etmek gibi hususların öne çıktığı görülmektedir. Derveze bu durumun birçok sûrede anlatılarak tekrarlandığını söylemiştir.

¹⁰¹⁷ Bkz: İsra 17/79.

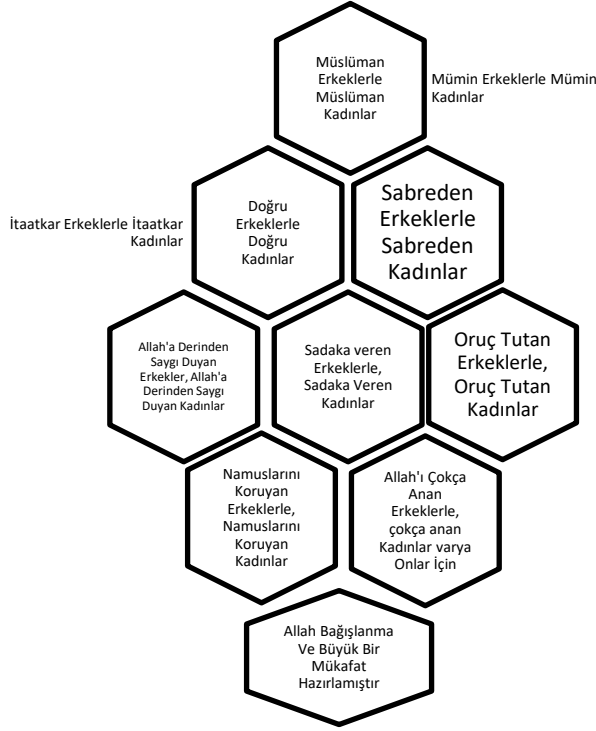
“Artık hiç bir nefis, kendileri için gözler aydınlığı olarak nelerin saklandığını bilemezmez” âyeti büyük bir müjdeyi içermektedir. Böylece salih müminlerin nefislerinde son derece şiddetli bir gıpta ve özeni, rahatlamayı, sevinci uyandırıp, onları Allah'ın rızasını kazanmak için daha çok çaba sarfetmeye, daha bir özenle ibadet etmeye, tesbih, zikir ve infak etmeye sevkeder. Aslında bu durum Müminlerin yapıp-etmelerinde değer üretmelerinde büyük bir moral ve motivasyon kaynağıdır.

Müfessirler bu âyetin tefsirinde naklettikleri hadisler ve kaviller arasında Ebu Hureyre ve Ebu Said el-Hudri'nin rivâyet ettikleri bir kudsi hadisi de nakletmişlerdir: “Ben salih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin aklına gelmeyen nimetler hazırladım.”¹⁰¹⁸

<p>“Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”¹⁰¹⁹</p>	<p>”إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا”</p>
--	--

¹⁰¹⁸ Buharî 4/118 hadis no:3244.

¹⁰¹⁹ Ahzap 33/35.

“İbadet, iyilik ve erdem sahibi olmak, bunlar sayesinde kulluk imtihanını kazanmak, yüksek mânevî dereceler ve ödüller elde etmek, hâsılı kâmil insan olmak bakımından kadınlara erkek arasında fark yoktur; her iki cins kemal için fırsat eşitliğine sahiptirler.”¹⁰²⁰

<p>“Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitap'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidâyet rehberidir. Allah kimi de</p>	<p>اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشِرُهُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدًى لِّلَّذِينَ يَهْتَدُونَ بِهَا</p>
---	---

¹⁰²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV., ss. 383-384.; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VIII/264.

saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.” ¹⁰²¹	وَمَنْ يُضَلِّلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ
---	--

Derveze, müellifimizin yer verdiği bu âyetin, Peygamber (s.a.v) etrafında toplanan, onunla hidâyet bulan, Kur’an’la, onun nasihatlarıyla, ruhaniyetinin kuvvetiyle bütünleşip etkilenen mümin grubu övdüğü bir ortamı canlandığını söylemiştir. Kur’an’ı dinleyen müminler her durum ve şartta daima Allah’ın emir ve yasaklarına uyma konusunda titiz davranır, âyetlerine büyüklük taslamaz aşılacağı ruhaniyet karşısında kalpleri titrer. Âyette mutlak bir şekilde gelen “İşte bu Allah’ın rehberidir. O’nunla dilediğine hidâyet eder. Kimi de sapıklıkta bırakırsa, ona asla yol gösteren olmaz” ibaresiyle de Müslüman şahsiyet oluşumunda net bir hüküm içermektedir.”¹⁰²²

<p>“Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha iyi ve daha süreklidir. Bu mükâfat iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir. Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar. Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşır. Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.”¹⁰²³</p>	<p>"فَمَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ * وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كِبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفُرُونَ * وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ * وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ * وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ"</p>
---	---

¹⁰²¹ Zümer 39/23

¹⁰²² Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, V/75.

¹⁰²³ Şura 42/36-40.

Derveze âyetin, refah içinde yaşayan kafirlerin övünmelerine bir cevap içerdiğini, Âyette onların böbürlenip övünmelerinin kınandığını, dünya hayatının kısa ve geçici olmasının hatırlatılıp içlerine korku verildiğini ifade etmiştir. Müminler için Allah'ın katında olan daha hayırlı ve kalıcı bir yaşam ile onlara güven verir.¹⁰²⁴

“Kur'an, bu âyetlerde, imanın pasif durumdan aktif hale dönüşmesini istemekte, bireyin hem Allah'a karşı ödevlerini yerine getirirken hem de başkalarıyla ilişkilerini tanzim ederken vazgeçemeyeceği bazı hayat düsturları vermektedir.”¹⁰²⁵

<p><i>“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir.”¹⁰²⁶</i></p>	<p>"مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا"</p>
--	--

“Kur'an'ın, dolayısıyla İslâm'ın asıl amacı insanlara doğru yolu göstermek, dünyada bütün insanlık için örnek olacak bir topluluk yetiştirmek, onlar sayesinde erdem topluluğunun dünya görüşünü ve hayat düzenini insanlığa sunmak ve hür iradeleriyle ona tâbi olmalarını, onların izlediği yolu izlemelerini teşvik

¹⁰²⁴ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/186.

¹⁰²⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV., ss. 753-754.; Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/188-189.

¹⁰²⁶ Fetih 48/29.

etmektir. Savaşlar ve fetihler amaç olmayıp adalet, hürriyet ve faziletin hâkim olduğu bir dünya düzeni oluşturmanın araçlarıdır. Fetih sûresi belirtilen amaca vurgu yaparak son bulmaktadır.”¹⁰²⁷

<p>“İman edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.”¹⁰²⁸</p>	<p>”إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ“</p>
<p>“Şüphesiz ki Allah'a isyandan sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiğini alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar. Kuşkusuz onlar, bundan önce dünyada güzel davrananlardı. Geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi. Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.”¹⁰²⁹</p>	<p>”إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ * كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ * وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ * وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ“</p>

Âyetlerde takvâ sahiplerinin işledikleri salih ameller neticesinde, “âhirette erişecekleri mutlulukların kısa tasvirine yer verilmekte olup onların bu güzelliklere lâıyk görülmelerinde etkili olan bazı özelliklerine” değinildiği görülmektedir.¹⁰³⁰

<p>“Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır. Ancak, namaz kılanlar başka. Onlar, namazlarına</p>	<p>”إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا * إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا * وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ“</p>
--	---

¹⁰²⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V., s. 83.;Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, X/139.

¹⁰²⁸ Hucurat 49/15.

¹⁰²⁹ Zariyat 51/15-19.

¹⁰³⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, s. 124.;Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, V/292-293., V/293.

<p><i>devam eden kimselerdir. Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir. Onlar, ceza gününü tasdik eden kimselerdir. Onlar, Rablerinin azabından korkan kimselerdir. Çünkü, Rablerinin azabından emin olunamaz. Onlar, mahrem yerlerini koruyan kimselerdir. Ancak eşleri, yahut sahip oldukları cariyeleleri başka. Çünkü onlar (eşleri ve cariyeleleri ile olan ilişkileri konusunda) kınanmazlar. Kim bunun ötesini isterse, işte onlar sınırı aşan kimselerdir. Onlar, emanetlerini ve verdikleri sözü gözetemeyen kimselerdir. Onlar, şahitliklerini dosdoğru yapan kimselerdir. Onlar, namazlarını titizlikle koruyan kimselerdir. İşte onlar cennetlerde ikram göreceklendir.”¹⁰³¹</i></p>	<p>مَنُوعًا * إِلَّا الْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ * وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ * لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ * وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بَيِّمَاتِ الدِّينِ * وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُتَنَفِّضُونَ * إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفْرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ * فَمَنْ ابْتغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ * أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ</p>
--	---

“ هلع = helu ” sözlükte “sabırsız ve bir şeye aşırı derecede düşkün anlamlarına gelen bir sıfat olup tamahkârlık, tatminsizlik, acelecilik, sabırsızlık, tahammülsüzlük, yılgınlık ve sızlanma gibi insanların tabiatında var olan bazı olumsuz özellikleri ifade eder. İnsanın başına yoksulluk, hastalık, korku vb. bir sıkıntı geldiğinde sızlanıp, feryat eder ve ümitsizliğe kapılır, nimet ve imkânlarla kavuştuğunda ise bencilleşir, cimrileşir. Tüm bu nimetleri kendinden bilerek şımarır, ne infakta bulunur ne de insanlara yardım eder.”¹⁰³²

“Bu âyetler, insanın ahlâkını yukarıda sıralanan olumsuz eğilimlerden temizlemenin veya onların etkisini kırmanın yolunu göstermektedir. Bu yol, kısaca âhîret inancıyla desteklenen güçlü bir sorumluluk duygusu geliştirmek, ibadet ve ahlâk alanında olumlu ve yapıcı davranışlar sergilemektir. Burada sıralanan davranışlar düzenli namaz kılmak, malında yoksulların hakkı bulunduğunu bilip onu ehline ödemek, âhîret kaygısı taşımak, namuslu ve iffetli olmak, emanete sadakat göstermek, şahitlikte yalan söylemekten sakınmaktır. Âyetlerin üslûbundan anlaşıldığına göre bu güzel işlerle ilgili ifade tahdîdî değil tâdâdîdir, yani bunlar

¹⁰³¹ Meâric 70/19-35.

¹⁰³² Karaman vd. *Kur'an Yolu*, V., s. 458.; Derzeze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, VI/263-264.

örneklerdir; duruma, zamana, mekâna, imkân ve şartlara göre bu ödevlerin sayısı değişebilir. Önemli olan, kişinin 19. âyetteki deyimiyile tabiatının tahammülsüzlüğünü, nankörlük ve bencilliğini yenme iradesi gösterebilmesi, ibadetler ve ahlâkî davranışlarla ilkel kusurlarını giderip kişiliğini zenginleştirmesidir.”¹⁰³³

SONUÇ

Kur’an bireyi vahiy mahsulü kitap olarak kendisiyle hayatını anlamlandırmaya çağırır ve bu çağırının Âdem’den hâteme süreklilik taşıdığını ve bütün peygamberlerin insana aynı şeyi söylediğini ifade eder.

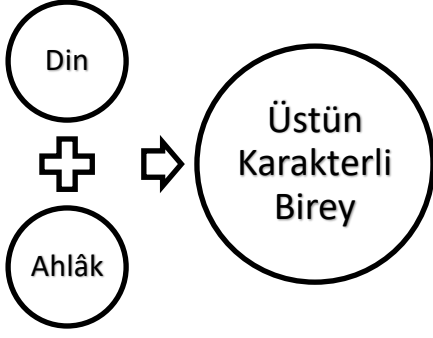
İnsanın bir ahlâk alanı ve hayatın alanlarında yaşamını sürdürürken, takip edeceği bir yol haritası/rotası vardır. İnsan, hayatın alanlarında var olurken bir ilişkiler yumağı içerisinde. Buna ahlâk diyoruz ve bunun içinde de değerler alanı var. İnsanın var oluşundaki varlık koşullarından bir tanesi de bu değerler alanıdır. Değerler insanın kendini ifade etmesidir. İnsan neye inanırsa değerler de onun oluşturduğu dünya görüşüne dayanır. Kur’an’ın mümin bireyin dünya görüşünü oluşturduğuna ve hayatı algılayışını sahip olduğu değerlerle ifade edişine binaen, Kur’an’ın onun karakterini inşa ettiğini görmekteyiz.

İslam düşünce tarihinde insanın sahip olması gereken erdemler ve kaçınması gereken erdemsizlikleri yansıtan geniş bir edep ve hikmet birikimi eserler ortaya konulmuştur. Hemen hemen bütün Âlimler bir ahlâk kitabı yazmışlar. Hicri V. asırdan itibaren ortaya konan bu eserlerin bir kısmı emir ve yasaklar diğerleri ise nasihatnameler şeklinde yazılmış.

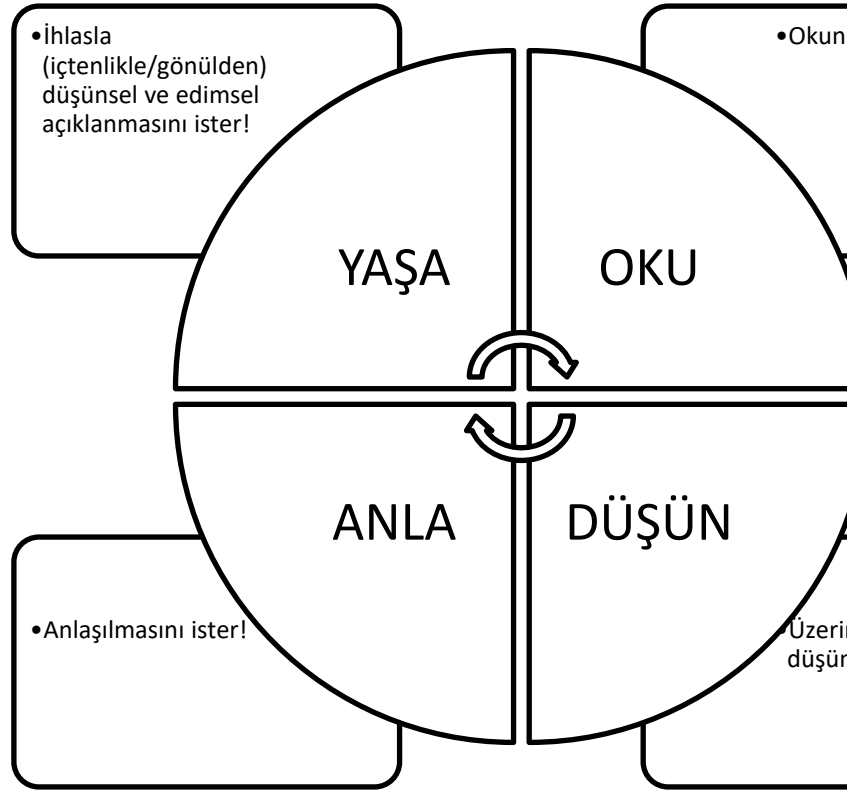
Mesela; Ebu Bekir er-Razi (ö.925): *et-Tıbbu’r-rûhânî*; Fârâbî (ö.950): *Kitabu’t-tenbih alâ sebîli’s-sa’ade*; *es-Siyâsetü’l-medeniyye*; *İhsau’l ulum*; *el Medînetü’l-fazıla*; İbn Miskeveyh (ö.1030): *Tezhibu’l ahlâk*; Nasîrüddin et-Tûsî (ö.1274): *Ahlâk-ı Nâsirî*; Gazzâlî (ö.1111): *İhyâ-u ulûmi’d-din*; Kınalızade Ali Efendi (ö.1572): *Ahlâk-ı alai*; Ebu’l-Hasen el-Maverdî: *Edebü’l-d-Dünya ve’l-d-Din*; Rağîb el-İsfehanî: *ez-Zeria ila Mekarimi’ş-Şeria*; Ebu İshak Yakup b. İshak el-

¹⁰³³ Karaman vd., a.g.e., a.y.; Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, VI/263-264.

Kindî (ö.925): *Risâle fi'l-ahlâk; Risâle fi't-tenbih ale'l-fezâil; Risâle fi teshîlisübüli'l-fezâil; Risâle fi'l-hîle li def'il-ahzân; İbn Bacce (ö.1139): Tedbîru'l-mütevahhid, Kitabu'n-nefs, fi'l-gâyeti'l-insaniyye, fi's-sa'âdeti'l-medeniyye ve's-sa'âdeti'l-uhreviyye; Celâleddin ed-Devvânî (ö.1501): Ahlâk-ı Celâlî.* gibi eserler örnek olarak zikredilebilir.

KUR'AN İNSANDAN NE İSTER?¹⁰³⁴

Din ile ahlâk birbirinden ayrılmaz ikilidir. Dinin hedefi ahlâklı bireyler yetiştirmektir. Yüce Kur'an ilk inen âyetlerde insanı terbiye edeceğini ifade

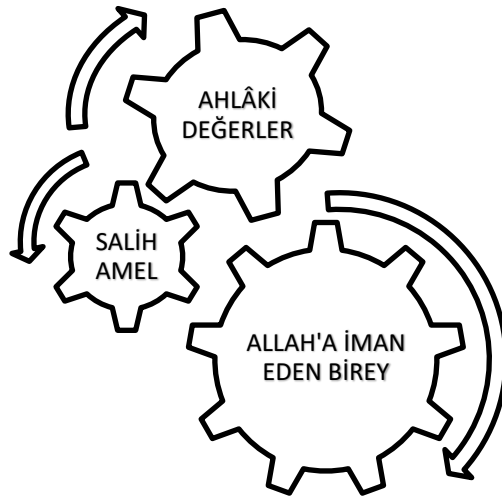
¹⁰³⁴ Bkz. ve krş. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an Nedir?*, 6 . İstanbul: Şule Yay., 2016.

etmiştir. Kur'an âyetlerle insanın, kendisi ile ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini belirlemiştir.

Müslüman birey de Kur'an ile ilişkisinde öncelikli olarak kendi iç dünyasına yönelik olan âyetlere odaklanır. Bu âyetler bireyin kişisel ahlâkî gelişiminde etkili olan ve ona sorumluluk yükleyen ifadeler içerir.

Eğitim, bireyin doğuştan getirdiği kabiliyetleri geliştirmede yardımcı bir unsur olarak görülmektedir. Eğitim, insanın şahsiyetini şekillendiren bir faaliyettir. Din eğitiminin temel hedefi ruh sağlığı yerinde ve kişilik bütünlüğüne sahip bireyler yetiştirmektir. Ahlâk da bu süreçte elde edilen bilgilerin yaşanarak karakter haline getirilmesiyle ilgilidir.

Eşref-i mahlukat olan insanın üstün ahlâk ilke ve değerlerine sahip olabilmesi ve kendine fayda edecek kazanımlara erişebilmesi, çevrenin ve kendi yapıp-etmelerinin etkisindeyken doğru tercihlere yönelmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu nedenle "Karakter Eğitimi" çok önemlidir. Bireyin ahlâkî

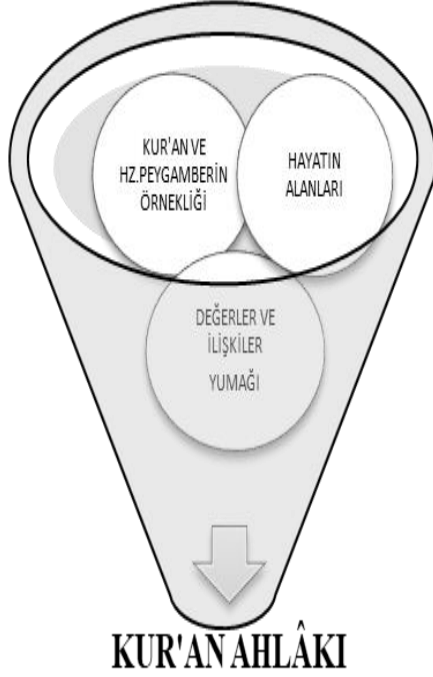
karakter kazanması, sona ermeyen, devam eden, güncellenen bir süreçtir. İnsanın ruhuna yerleşen prensipler, eylemlerine ahlâkî bir karakter kazandırır. Eylemin ahlâkî olup olmadığıyla ilgili verilen bir hüküm, aynı zamanda eylemi gerçekleştiren bireyin hakkında verilmiş bir hüküm olarak

anlaşılabilir.

Kur'an'da da ifade edildiği gibi, müminler Hz. Peygamber'in karakterini örnek alarak, ona benzemeye çalışmalıdır.

İnsan fıtratıyla birebir örtüşen Kur'an ahlâkı, amacı ve metodu itibariyle evrenseldir. Her çağda bütün insanlığa hitap eder. Dolayısıyla İman-İbadet-Ahlâk

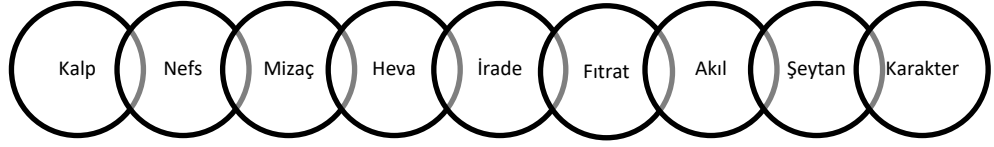
ve Eylemler "Karakteri" belirlemektedir. Allah insanı değişme ve gelişme kabiliyetiyle yaratmıştır. Din eğitimi karakter eğitimini içerir ve şahsiyet bütünlüğünü sağlamayı amaçlar. Eğitim olmadan dinin belirlediği hedeflere ulaşmak mümkün görülmemektedir. Din ise insanın anlam arayışına her açıdan klavuzluk etmekte olup onun hayatını anlamlandırmaktadır.

Baş tarafta da zikredildiği üzere insana doğuştan verilen ve onun eylemlerini yöneten bazı değerler vardır: sevgi, inanmak, işinde sözünde doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, dostluk, vefa, iyilikseverlik, fayda, çıkar, kuşku, çekememizlik, kıskançlık, hoşlanmak, hoşlanmamak gibi. İnsan hayatına hangi değerlerle anlam veriyorsa o değerler onun yapıp-etmelerine yön vermektedir. İnsan, eylemlerine ve bu eylemlerin sonunda elde ettiği kazanımlara bu değerler çerçevesinde anlam vermektedir.

İnsanın sahip olduğu ve onun eylemlerini yöneten bu değerlerin yanında, Kur'an'da bireyin karakterine ilişkin nefis, mizaç, fitrat, heva, akıl, irade gibi kavramlar zikredilmiştir. Bunlar karakter oluşumunda son derece önemlidir.

Bir toplumun geleceği iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlıdır. Karakter eğitimi nesle, temel insani değerleri kazandırıp, değerlere karşı duyarlılık oluşturur ve onları davranışa dönüştürür.

Tarihin her döneminde sağlıklı bir toplumsal yapının devamı için bireyin karakter eğitimine ihtiyaç duyulmuştur. Kur'an ahlakı bireyin karakter eğitiminde uygulamalı ğretim metodlarına katkı sağlayan geniş ve ayrıntılı davranış kuralları sunmaktadır.

Bu çalışmamız bize Kur'an'da bireyin karakter eğitimine ışık tutacak âyetlerin var olduğunu, din eğitiminde de bu âyetlerle bireyin kendi dindarlığını Kur'an ahlkıyla çizilebileceğini ona yol gösterebileceğini tespit imkânı vermiştir. Böylelikle karakter eğitiminin amacına ulaşması için -din eğitimi aracılığıyla- toplumsal yapının yetersizliği sorun olmaktan çıkarılabilir ve ahlaki karakter gelişimini besleyecek hale getirilebilir. Zira bilindiği üzere toplumumuzda dindar insan ahlâk sahibi insan olarak algılanmaktadır.

Ferdin şahsiyetinin inşa süreciyle ilgili âyetler müzakere edildiğinde âyetlerin erdemli, ölçülü, edepli bir kişilik modeli çizdiği görülmüştür. Ancak âyetlerde zikredilen Şeyleri bilmek tek başına yeterli değildir. Günümüzde insanların hayatından memnun olarak yaşaması için diğergamlık, alcagnlllk, affedicilik, şükür gibi çeşitli değerlere sahip olması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Çalışmamızın sonucunda Kur'an'ın ortaya koyduğu temel ahlak esaslarının; pratik hayattaki uygulama alanlarıyla birebir örtüştüğü, zihinlerde oluşan sorulara cevap verdiği hayatın tüm alanlarını kapsayan örnek davranış

kalıpları sunduğu görülmüştür. Öyle ki bu durumun benzerinin dünyada karakter eğitiminin sekiz prensibi şeklinde ifade olunan; “Karakter Eğitimi Üzerine Aspen Bildirisi”¹⁰³⁵ nde yer alan altı temel ahlaki değerlerle–güvenilirlik, saygı, sorumluluk, dürüstlük, duyarlılık, vatandaşlık- uyumlu ve hayatın tüm alanlarını kuşatan ortak hedefleri olduğu görülebilmektedir.

Aspen Bildirisinde yayınlanan maddeler ile tezimizde geçen ilgili yerler ise şunlardır:

“1. Gelecek nesil, olağanüstü kritik zamanlarda, gezegenimizin, milletimizin ve toplumlarımızın temsilcileri olacaktır.” (Bkz: Sosyal Ahlâk s. 196)

“2. Böyle zamanlarda, halkımızın refahı için, iyi ahlakî karaktere sahip, ilgili ve birbirini önemseyen insanlara gerek vardır.” (Bkz: Sosyal Ahlâk s. 196)

“3. İnsanlar kendi kendilerine iyi ahlakî karakteri geliştiremezler bundan dolayı, gençlerin değerleri ve ahlakî kararlar verip buna göre davranma yeteneklerini geliştirmesi için özenli bir çaba gösterilmeli.” (Bkz: Ferdî Ahlâk s. 113)

“4. Etkili karakter eğitimi, demokratik toplumlarda kökleşen temel ahlakî değerlere dayanır. Bu temel ahlakî değerler, özellikle şunlardır: saygı, sorumluluk, güvenilirlik, dürüstlük ve adil olma, başkalarını önemseme ve toplumsal erdemlerle donatılmış vatandaşlık.” (Bkz: Sosyal Ahlâk s. 196)

“5. Bu temel ahlakî değerler, kültürel, dini ve sosyo-ekonomik farklılıklar üstüdür.”(Bkz: Sosyal Ahlâk, “Emirler” s. 224)

“6. Karakter eğitimi, ilk önce ve en önemli olarak, ailelerin ve dinî kurumların sorumluluğudur fakat aynı zamanda, gençlerin karakterlerinin geliştirilmesine yardım etmede, okulların ve gençliğe hizmet eden kuruluşların da sorumlulukları vardır.” (Bkz: Ferdi Ahlâk, s. 113)

---

¹⁰³⁵ Ferhat Uysal, Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 25.; Bkz: <http://charactercounts.org/overview/aspen.html>

“7. Eğer bu gruplar, birlik beraberlik ve uyum içinde çalışırlarsa, işte o zaman bu sorumluluklar en iyi biçimde yerine getirilebilir.” (Bkz: Sosyal Ahlâk s. 196; Ferdî Ahlâk s. 113)

“8. Gençliğimizin karakteri ve durumu, toplumun karakterini ve durumunu yansıtır; bu yüzden her bir yetişkinin temel ahlakî değerleri öğretme ve örnek olma sorumluluğu vardır. Her kurumun da, iyi karakterin geliştirilmesine destek olma sorumluluğu vardır (Character Counts!).”¹⁰³⁶ (Bkz: Sosyal Ahlâk s. 196)

Batıdaki “Pozitif Psikoloji” olumsuzluklara odaklanmayı, kişinin karakterindeki olumlu yanları ön plana çıkarmayı amaçlayan göreceli bir kavramdır. Mutluluğun duygusal ve zihinsel kaynaklardan gelebileceğini esas almıştır. İnsan hayatından memnun olarak yaşaması için alçakgönüllülük, diğergamlık, affedicilik, şükür gibi değerlere sahip olmalıdır. İslam dini de bu değerler üzerine insan şahsiyetini inşa etmiştir. Bu yüksek ahlâki değerler bir bütünlük içinde insan hayatını ve karakterini kuşatmıştır. Ferd Bireysel Kur’an okumalarıyla insanı insan yapan değer ve ilkeleri sorumlu olduğu alanlarda kendi anlam arayışına uygun bir şekilde içselleştirmelidir. Bu değerler ve ilkeler Müslümanlığın şartlarından olup her bir bireyin başarabileceği eylemliliklerdir.

Günümüzde “yeni nesil arasında, şiddet eğilimi, sahtekârlık, anne-babaya veya öğretmene karşı gelme, madde bağımlılığı, intihar ve benzeri kendine zarar verici davranışlarda artış olmaktadır. İş ahlakında, kişisel ve toplumsal sorumluluk bilincinde ise azalma, günden güne daha sık rastlanır olmuştur. Bunlar, aile ve eğitimcilerin gözlemleri ve istatistiklerle doğrulanmaktadır.”¹⁰³⁷ Dolayısıyla bu durumun üstesinden gelebilmek adına dünyada birçok karakter eğitimi projesi ve programı yapıldığı bilinmektedir.

İslam dünyasında ise “Karakter Eğitimi” üzerine yapılan çalışmalardan biri olarak kabul edilen M. Abdullah Draz’ın, *Kur’an Ahlâkı* kitabında, klasik ahlâk kitaplarının içerdiği pek çok konunun, Kur’an içinden bir etik ve ahlâk felsefesi titizliğinde işlendiği görülmüştür. Draz’a göre Kur’an-ı Kerim, insan davranışlarına yönelik bilgi verir ve değerlendirmelerde bulunur. Özellikle yüksek ahlâk

¹⁰³⁶ Uysal, Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi, s. 24.

¹⁰³⁷ Uysal, a.g.e., s. 25.

değerlerini gerçekleştirme doğrultusunda insanın özünde bulunan nitelikleri uyandırmaya çalışır.

Kur'an'ın bireyi doğrudan muhatap aldığını ve kendi tarihinde kendi dindarlığını inşa etmesinin onun sorumluluğu olduğunu söylemiştik. Bu sebeple Kur'an'ı Kerim'in içeriği ile ilişki kuran bireyin zihin dünyasında bilgi sahibi olmasının, insan-hayat-tabiat-evren tasavvurunun oluşmasında; çağı, olayları, olguları ve her şeyden önemlisi din olgusunu yorumlamasında, hayatın her alanında ahlâkî davranışlar gerçekleştirilebilmesinde katkısı çok mühimdir.

Draz'ın eseri batıda yazılan ahlâk kitaplarına, Kur'an'daki verilerin bir uyarlaması değildir. Kur'an, hadis ve sünnet'e gereken değeri ve önemi vererek, vahiy diliyle insanlığa öğretilmiş olan, ahlâkî ilke ve değerleri sistemli bir şekilde ortaya koyduğu, İslam ilim, metod ve tekniğinin kullanıldığı, orijinal bir eserdir. İslam bilim ve düşünce insanlarının ondan metod ve içerik olarak etkilendikleri, problemi yeni bir anlayışla ele aldıkları anlaşılmıştır.

Yukarıda arz olunan müzakereler ve ulaşılan sonuçlardan elde ettiğimiz veriler doğrultusunda hayatın alanlarında uygulanabilecek örnek tablolar oluşturulmuş; "*Ferdî Ahlâk; Sosyal Ahlâk ve Dinî Ahlâk*" ile ilgili Kur'an'ı Kerim'in âyetlerinden güncel değerler uygulamalarına örnekler sunulmuştur. Böylelikle tezimizde tefsirleri ile birlikte yer verdiğimiz âyetlerin yorumlarına bakılarak hayatın her bir alanında zihinlerde Kur'an'ın içeriği ile ahlâkî ilişki kurulması sağlanmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda tezimizin bireyin Kur'an ile hayatı anlamlandırarak şahsiyet oluşumunda din-ahlâk-değer odaklı yapılacak teorik ve pratik çalışmalara katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

EKLER

Draz, ferdî ahlâk ile ilgili yaklaşık yüz elli yedi âyete yer vermiştir. 157 âyetten oluşan bu bölümde; ferdin bireysel terbiyesi, ahlâkî öğretimi, bedenine ve ruhuna karşı ödevleri, yani evrensel ahlâk ilkelerini içeren âyetler ele alınmıştır. Draz, bu bölümü üç başlıkta incelemiştir, bunlar: Emirler, Yasaklar ve Mübahlar şeklindedir.

Emirler bölümünde 86 âyet yer almaktadır. Bu âyetler ferdin şahsiyetinin inşasında önemli yer tutmaktadır. Ferdin yapmakla emrolunduğu şeylerin başında bilgiye bilime önem vermesi, gayret göstermesi, ruhunu kirletmemesi, dosdoğru olması, iffetli olup harama bakmaması, heva ve heveslerine hakim olması, yemesine içmesine dikkat etmesi,

FERDİ AHLÂK		
<i>Emirler</i>	<i>Yasaklar</i>	<i>Mübahlar</i>
<i>86 (âyet)</i>	<i>63 (âyet)</i>	<i>8 (âyet)</i>

öfkesine yenilmeyen samimi duygular besleyen yumuşak alçak gönüllü olması, fasık bir kimseden gelen haberin doğruluğunu araştırması, kötü zandan kaçınması, yapacağı işlerde azim sebat ve sabır göstermesi, iyi örneklerle uygun itidalli ölçülü güzel işler yapması, hayırda yarışması, güzel öğütleri alması ve temiz bir niyet içinde bulunması gelmektedir.

Tablo-D-1 “Ferdî Ahlâk” Güncel Değerler uygulamaları¹⁰³⁸

-Ferdî Ahlâk-
Kur’an’dan değer: Eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmak. İlim tahsil etmek.
“...Bilmiyorsanız, ilim sahiplerine sorunuz.” Nahl 16/43; Enbiya 21/7.
<ul style="list-style-type: none">
• Eğitim-öğretim niçin gereklidir?
• Neden öğrenmeliyim?
• Bilmem gerekenler nelerdir?

¹⁰³⁸ Bkz. ve krş. Ahmet Nedim Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları (Kur’an’ı Kerim’le Karakterimi İnşa Ediyorum)*, Grafiker Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2019, s.184.

- Bu âyetler kişisel hayatımızda etkin biçimde kullanabileceğimiz ve bireysel ahlâki yönümüzü doğrudan etkilemek niteliğine sahip kısa âyet metinleridir.

- Bu âyetlerin müTeâlâsı ile bizden beklenen, içinde bulunduğumuz psikolojik, toplumsal, tarihsel vb. koşulları Kur'an'ı Kerim'e ait değerlerle ilişkilendirmemiz ve yorumlamamızdır.

Bu âyet ile her hangi bir meselede doğru, kesin ve yeterli dercede bilgi edinmeden görüş ileri sürmenin veya iş yapmanın yanlış olduğu mesajının verildiği anlaşılmaktadır.

- Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde bu âyetlerle ilgi kurulabilecek ayetler:

“Mü'minlerin hepsi de (ilim yolunda) seferber olacak değildirler. İçlerinde her sınıftan bir cemaat sefere çıkmalı, bir kısmı da din hususunda vukuf kesbetmek, din ahkâmını öğrenmek için çalışmalı, geri döndükleri zaman kavimlerine ihtarda bulunmalıdır...”Tevbe 9/122.

- Kur'an'ı Kerim'in verilen âyetlerinden güncel değerler uygulamaları

“İnsanlar kendi kendilerine iyi ahlakî karakteri geliştiremezler bundan dolayı, gençlerin değerleri ve ahlâki kararlar verip buna göre davranma yeteneklerini geliştirmesi için özenli bir çaba” gösterilmelidir.

- Ne öğrendim?

Eğitim-Öğretim sürekli midir? Eğitim-öğretim faaliyetlerinde bireysel farklılıklar dikkate alınıyor mu?

Sosyal Ahlâk bölümünde yer verilen âyetlerden 57'si yasaklar, 133'ü emirler, 13 âyet ise nezâket kuralları ile ilgili olarak zikredilmiştir. Sosyal ahlâk, bireyin toplum içindeki davranışını ve birbirleriyle olan münasebetlerini düzenleyen kaideleri içermektedir. Âyetlerden sosyal ahlâkın toplumda sosyal

SOSYAL AHLÂK		
<i>Emirler</i>	<i>Yasaklar</i>	<i>Nezaket Kuralları</i>
<i>133 (âyet)</i>	<i>57 (âyet)</i>	<i>13 (âyet)</i>

sorumluluk bilincini oluşturduğunu, iyi ve güzel davranışların sosyal hayata yansımaları için idealist yönlendirmelerde bulunduğunu, sosyal adalet, kardeşlik, insanlık, iyilik gibi değerlerin gözetilmesi ve tüm bu işlerde bireyin kendisinin aktif rol alması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sosyal ahlâk bölümünde, toplumun ahlâkî terbiyesi, düzeni sağlayan toplum içindeki hak ve sorumluluklar, yani kişinin topluma karşı vazifelerini ele alan konular işlenmiştir. Burada toplumdaki ahlâkî değerlerin erozyona uğratılmasını engelleyecek, ahlâkî çöküntünün önüne set olacak, vicdani duyarlılığı artıracak, çözümler sunulduğu görülmüştür. Yasaklarla ilgili olarak 57 âyet zikredilmiştir.

İnsan canının kutsal sayıldığı dinimizde haksız yere adam öldürmek kesin olarak yasaklanmıştır böylece insan saygıdeğer ve dokunulmaz kılınmıştır. Diğer taraftan insanın sahip olduğu malın korunması da dinen zorunludur bu yüzden, hırsızlık, faiz, gasp, yetimin mallarını yemek, emanete hıyanet etmek yasaklanmıştır. İslam dini adaletin sağlanması hususuna çok önem vermektedir dolayısıyla her türlü zulüm, iftira, suç ortaklığı, haksızları savunmak, yalan şahitlik yapmak, hâkimleri aldatmak ve baştan çıkarmak, gerçeği gizlemek, teccüs, fakire ve yetime kötü muamele, alay etmek, hakaret etmek, haysiyet ve namus ihlâli, her duyulana hemen inanmak ve aceleyle kanmak, yasaklanmıştır.

Sosyal ahlâk bölümünde “Emirler” alt başlığında 133 âyet yer almaktadır. Burada emanetin yerine getirilmesi, ehline verilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesi yönündeki emirlerin muhatabı toplumdaki tüm

insanlardır. Huzur ve güven ortamı olması için emanet ehil olan kimselere verilmelidir.

Borç alıp-vermede önemli olan şey onun zamanında ve tam olarak ödenmesidir, bu nedenle muayyen bir vakitte ödenmek üzere borçlanma gerçekleştirildiğinde hem unutmayı hem de inkârını önlemek şüpheleri bertaraf etmek için tedbir maksadıyla bunun yazıya geçirilmesi, şahit tutulması, böylece akitlerin meşru kılınması emredilmiştir. Bununla insandaki var olan sorumluluk duygusunu geliştirmek hedeflenmiştir.

Ayrıca verilen sözün yerine getirilmesi, adil bir şahitlik yapılarak adaletin titizlikle ayakta tutulması, İnsanlar arasında barışın sağlanması, karşılıklı şefkat ve merhamet gösterilmesi, iyilikseverlik, kölelerin azâd edilmesi, affedici olunması, ilmin yayılması, haddin aşılmaması, dostluk, misafirperverlik, cömertliğe teşvik edilmesi, sadaka verilmesi emredilmektedir.

Nezaket kuralları bölümü sekiz alt başlıkta incelenmiştir. Başkasının yanına girerken izin alınması, büyüklerin yüksek sesle çağırılmaması ve sesin alçaltılması, bir yere girerken selam verilmesi, selama daha güzeli ile karşılık verilmesi, toplulukta intizamlı olunması, konuşurken uygun bir dille konuşulması ve bir meclisten ayrılırken izin alınması hususları öne çıkan ahlâkî davranışlardır.

Tablo-D-2 “Sosyal Ahlâk” Güncel Değerler uygulamaları

-Sosyal Ahlâk-
Kur’an’dan değer: Kötülüğe iyilik ile karşılık vermek.
<i>“Size selam olsun! Çünkü siz (iyilikte) sebat ettiniz! (diyecekler). (Hal) böyleyse, ahirette erişilecek olan bu mutlu son ne hoş ve ne güzel!” Râd 13/24.</i>
<i>“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.” Fussilet 41/34.</i>
<i>“O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.” Âl-i İmrân 3/134.</i>
<ul style="list-style-type: none">
• İyilik nedir?

<ul style="list-style-type: none"> • Hangi eylemlerimiz salih amel sayılır? • Takva sahibi olmak nedir?
<ul style="list-style-type: none"> • Bu âyetler kişisel hayatımızda etkin biçimde kullanabileceğimiz ve bireysel ahlâki yönümüzü doğrudan etkilemek niteliğine sahip kısa âyet metinleridir. • Bu âyetlerin müTeâlâsı ile bizden beklenen, içinde bulunduğumuz psikolojik, toplumsal, tarihsel vb. koşulları Kur'an'ı Kerim'e ait değerlerle ilişkilendirmemiz ve yorumlamamızdır. <p>Ayette İslâm'da ideal ahlâk tipi olan “takvâ sahibi (müttaki) insanın temel ahlâkî niteliklerinin cömert olmak, öfkeyi yenmek, insanları bağışlamak, kendi hatasını kabul etmek ve bundan vazgeçmek olarak bilinir. Âyetler muhatablarına iyiliği emredip kötülükten sakınmayı emrediyor. İman edip salih amel işleyenler insanları hakka çağırılar, iyilikte yardımlaşır kötülükten men edenler kurtuluşa erenlerdir.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde bu âyetlerle ilgi kurulabilecek ayetler: <i>“Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.” Şûra 42/37.</i> <i>“...İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.” Mâide 5/2.</i> <i>“Sizden, hayra çağırın, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” Âl-i İmrân 3/104.</i> <i>“Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).” Asr 103/1-3.</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Kur'an'ı Kerim'in verilen âyetlerinden güncel değerler uygulamaları <p>Günümüzde toplumumuzun huzur ve refahı için, iyi ahlakî karaktere sahip, ilgili ve birbirini önemseyen insanlara gerek vardır.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ne öğrendim? <p>Takva sahibi insanların özellikleri nelerdir? Kimler kötülüğe karşı iyilik yapabilir? Ahirette kurtuluşa eren kimler olacak?</p>

Dinî ahlâk bölümünde müellif 83 âyete yer vermiştir. Ahlâk ile din arasında sıkı bir ilişki vardır. İslam dininde insan fitratına aykırı, teklif ve yükler yoktur. Allah'ın her emri de bir görevdir. Allah'ın emirleri kişinin insanlığını yüceltir, nefsinin esiri olmaktan kurtarır, ona hürriyetini bahşeder. Zikir, tam bir uyanıklık halidir ve zikretme her şeyden önce aklın temel görevlerindedir. Kul acziyetini bilmeli Allah ile bağına kuvvetlendirmelidir. Kul, yaptığı dualarla Allah katında değer kazanır.

DİNÎ AHLÂK	
<i>Allah'a Karşı Ödevler</i>	<i>83 (âyet)</i>

Tablo-D-3 "Dinî Ahlâk" Güncel Değerler uygulamaları

-Dinî Ahlâk-	
Kur'an'dan değer: İbadetler Karakterimizi etkiler.	
<p><i>"(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edersiniz, ona saygı gösterirsiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edersiniz diye (Peygamber'i gönderdik.)" Fetih 48/8-9.</i></p> <p><i>"... Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." Nisâ 4/103.</i></p> <p><i>"Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin." Rûm 30/17-18.</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • İbadetler insan karakterine ne şekilde etki eder? • İnsanın hedeflerine ulaşmasında ibadetlerin yeri nedir? • İbadetlerde devamlılık kişiye ne kazandırır? 	
<ul style="list-style-type: none"> • Bu âyetler kişisel hayatımızda etkin biçimde kullanabileceğimiz ve bireysel ahlâki yönümüzü doğrudan etkilemek niteliğine sahip kısa âyet metinleridir. • Bu âyetlerin müTeâlâsı ile bizden beklenen, içinde bulunduğumuz 	

psikolojik, toplumsal, tarihsel vb. koşulları Kur'an'ı Kerim'e ait değerlerle ilişkilendirmemiz ve yorumlamamızdır.

İbadetler insan şuurunu iyiye ve doğruya yönlendirerek ve onları olgunlaştırarak güzel davranışlar sergilemelerini sağlarlar. İbadetler insanda içsel gelişim ve olgunlukla birlikte büyük bir disiplin sağlarlar ve iradeyi güçlendirirler. İbadetlerin insan karakteri üzerinde düzenleyici, sağlamlaştırıcı ve yönlendirici etkileri vardır. Yaratıcısına tam şuurla bağlanan ve ibadet eden insan her türlü kötülükten kaçınarak kendisine olan güvenini artırır, büyük ruhsal destek kazanır, kişiliğini sağlamlaştırır, sabrını ve olumlu yaşam felsefesini, sevincini geliştirir.

- Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde bu âyetlerle ilgi kurulabilecek ayetler:

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.” İsrâ 17/78

“Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.” Bakara 2/238

“...Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut.” İsrâ 17/110.

“Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidâyet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)” Âl-i İmrân 3/96-97

“Ey Muhammed! De ki: Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!...” Furkan 25/77.

“Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez... Allah'a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Şüphesiz, Allah'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.” Araf 7/55-56.

“Rabbiniz şöyle dedi: "Bana dua edin, duânıza cevap vereyim..." Mümin 40/60.

- Kur'an'ı Kerim'in verilen âyetlerinden güncel değerler uygulamaları:

“Etkili karakter eğitimi, demokratik toplumlarda kökleşen temel ahlakî değerlere

dayanır. Bu temel ahlakî değerler, özellikle şunlardır: saygı, sorumluluk, güvenilirlik, dürüstlük ve adil olma, başkalarını önemseme ve toplumsal erdemlerle donatılmış vatandaşlık.” İbadetlerin bu ahlaki değerlere sahip olunmasında etkisi çoktur.

- Ne öğrendim?

İbadetler kişiliğimi nasıl etkiler? Ahlâkî değerler nasıl kazanılır? İbadetlere devam neden önemlidir?

Müslümanlar için çok kapsamlı bir çalışma ve eylemlilik alanı hayatın amacı kılınmıştır. Bunun için de bu alanda ortaya konacak her bir davranışın, üretimin ve değerın ödüllendirileceği Kur’an’ı Kerim’de belirtilmiştir.

Tablo-D-4 “Amelî Ahlâk” M.Abdullah Draz’ın Amelî Ahlâk bölümünde yer verdiği âyet sayıları

AMELÎ AHLÂK		Âyet sayısı	Toplam âyet sayısı
Ferdî Ahlâk	Emirler	86	157
	Yasaklar	63	
	Mübahlar	8	
Sosyal Ahlâk	Yasaklar	133	205
	Emirler	57	
	Nezâket Kuralları	13	
Dinî Ahlâk	Allah’a Karşı Ödevler	83	83

Ek-1 1 Salih Amel (kapsamlı bir çalışma ve eylemlilik alanı örnekleri)

SALİH AMEL (kapsamlı bir çalışma ve eylemlilik alanı örnekleri)
• Sevgi –Sorumluluk- Paylaşmak -Kardeşlik
• Diğergâmlık- Kardeşlik –Alçakgönüllülük- Merhamet
• İyiliği başa kakmamak- Haksızlıklarla mücadele etmek
• Misafirperverlik -Minnettarlık -Zerafet -Yetimi korumak
• Saygı –Dürüstlük- Adil olmak- Sır tutmak
• Nezaket- Fedakârlık -Hayvanseverlik -Yardımseverlik
• Sözünde durmak- Arabuluculuk- Değer vermek- Şefkat
• Affedicilik- Ayrımcılık yapmamak- Başkalarını hor görmemek
• Güzel söz söylemek- Söz taşımamak -Hoşgörü -Anlayışlı olmak -Temizlik
• Dostluk -Sabırlı olmak -İncelik göstermek -Emaneti korumak
• İlgi özen-Empati-Özsaygı- İyiliğe çağırmak kötülüğe engel olmak

DÜNYADAKİ KARAKTER EĞİTİMİ PROGRAMLARI VE ORGANİZASYONLARI¹⁰³⁹	
•	“Karakter Eğitimi Ortaklığı (The Character Education Partnership=CEP)”
•	“Karakter Önemlidir (Character Counts!)”
•	“Duyarlı Sınıflar (The Responsive Classroom)”
•	“Pozitif Eylem (Positive Action)”
•	“STAR Programı (The Jefferson Center for Character Education)”
•	“Duyarlı Toplum (Community of Caring)”
•	“Zürafa Kahramanlar (Giraffe Heroes) Programı”
•	“Heartwood Ahlak (Heartwood Ethics) Programı”
•	“Bireysel Gelişim İçin Ahlaki Değerler Rehberi (AEGID)”
•	“Çocuk Gelişimi Projesi (The Child Development Project) (CDP)”
•	“Öncelikli Proje (Project Essential)”
•	“Lions-Quest Programı Hyde Okulu (Hyde School)”
•	“City Montessori Okulu (City Montessori School)”
•	“Karakter Eğitimi Müfredatı (Character Education Institute)”
•	“Yaşayan Değerler Eğitimi (Living Values Education) Programı”
•	“En Önemli Beceriler (MegaSkills)”
•	“İkinci Basamak (Second Step)”

Ek-1 2

¹⁰³⁹ Uysal, a.g.e., ss.79-92.

KAYNAKÇA

- Ahmet Yemenici. «İslam Ahlâkının Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu.» *Eğitim ve Ahlâk Şûrası*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları:59, 2015. 349-369.
- Akçay, Mustafa. «İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü.» *SAÜİFD*, no. 1 (1996): 282.
- Akseki, A.Hamdi. *Ahlâk Dersleri*. İstanbul, 1968.
- Albayrak, Halis. « Hz. Muhammed'den Günümüze İslam Dünyası .» (*Hz. Muhammed ve Gençlik Kutlu doğum Haftası 1992*) içinde, 117. Ankara: T.D.V Yayınları/171 , 1995.
- . *Tarihin İçinden Kur'an'ı Algılamak*. İstanbul: Şule Yay., 2011.
- Altınköprü, Tuncel. *Şahsiyet Analizi*. İstanbul: Hayat Yay., 1999.
- Altıntaş, Hayrani. *İslam Ahlâkı*. Ankara, 1999.
- Altıntaş, Ramazan. *Kur'ân'da Hidâyet ve Dalalet*. İstanbul: Pınar yay., 2003.

- Arıkan, Arzu. « Kur'an'a Göre Âile Saâdetini Oluşturan Temel Unsurlar (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).» İstanbul, 2015. 51-52.
- Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara, 1980.
- . *İnanç Ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*. İstanbul: Meb Basımevi, 1967.
- Atay, Hüseyin. « Akıl Vahiy İlişkisi.» *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, 23-27 Kasım 1998, I*. Ankara: DİB. Yayınları, 2003. 183.
- . *Kur'an'a Göre İslam'ın Temel Kuralları*. İstanbul: M.E.B, 1994.
- Ayazbeyoğlu, N. *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an'ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Âyetlerinin Tahlili*. İstanbul, 1968.
- Aydın, Ali Rıza. «Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Rolü.» *OMÜİF Dergisi*, no. 8 (1996): 214.
- Aydın, Hayati. *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Timaş yay., 1999.
- Aydın, Hüseyin. *Muhâsib'ın Tasavvuf Felsefesi*. Ankara, 1976.
- Aydın, M. Akif. «Mehir.» Cilt 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2003. 389.
- Aydın, Muhammet Şevki. «İslam Ahlak Eğitimi.» *İslam Ahlakı Temel Konular Güncel Yorumlar* içinde, 203. DİB. Yayınları, 2014.
- Ayhan, Halis. *Din Eğitimi ve Öğretimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları Nu.78, 1997.
- . *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Şule yay., 1997.
- Aytaç, Kemal. *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara, 1973.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul, 1984.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslam'da Eğitim Batı Eğitim sistemleriyle Mukayeseli*. İstanbul, 1983.
- . *"Kur'an ve Eğitim", Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-I*. İstanbul, 2000.
- Beğâvî, Ebû Muhammed. *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân, thk. Abdurrezzâk Mehdî*. Beyrût: Dâru İhyâi'-Turâsi'l-Arabiyy, 1420.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.
- Bilgiz, Musa. «Kişiliğin Oluşumunda Fitrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Âyet Ekseninde).» *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 25 (2006): 126-142.

- Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara, 1982.
- Bolay, Süleyman Hayri. «Akıl.» Cilt 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1989. 238.
- Buhari, Muhammed b. İsmail. *İmam Buharî'nin Derlediği Ahlâk Hadisleri*. Çeviren A.Fikri Yavuz. İstanbul, 1974.
- Canan, İbrahim. *Hız.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*. İzmir, 2008.
- Cebeci, Lütfullah. *Kur'ân'da Şer Problemi*. Ankara: Akçağ yay., 1985.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2010.
- Cevizci, Ahmet. *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yay., Ocak 2002.
- Cihan, Ahmet Kamil. *İslam Ahlâkının Temel İlke ve Değerleri*. Ankara, 2013.
- Coşan, M. Esad. *İslam'da Nefis Terbiyesi ve Tasavvufa Giriş*. İstanbul, 1993.
- Çağrıci, Mustafa- Ahmet Saim Klavuz. *Tevekkül*. İstanbul: İFAV Ans., 1997.
- Çağrıci, Mustafa. *Anahatlarıyla İslam Ahlâkı*. İstanbul, 1995.
- . *Anahatlarıyla İslam Ahlâkı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1991.
- . *İslam Düşüncesinde Ahlâk*. İstanbul: Birleşik Yayın, 2000.
- Çamdibi, H. Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi Ve Din Eğitimi*. İstanbul, 2011.
- Çelebi, İlyas. «Şeytan.» Cilt 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2010. 99.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Asru'n-Nebi Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. Çeviren Mehmet Yolcu. III cilt. İstanbul, 1989.
- . *Et-Tefsiru'l-Hadis*. Dar'u ihyai'l-kütübi'l-Arabiyye, 1963.
- . *Kur'an'il Mecid*. Çeviren Vahdettin İnce. İstanbul, 1997.
- Dindar, Bilal. *Emmanuel Mounier'de, Personalizm*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:887, 1988.
- Draz, Muhammed Abdullah. *Kur'an Ahlâkı*. Çeviren Ünver Günay Emrullah Yüksel. İstanbul: İZ, 2009.
- . *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. Çeviren Salih Akdemir. İstanbul, 1983.
- Düzgün, Şaban Ali. «Bilimler Hiyerarşisinde İslam Bilimlerinin Yeri.» Düzenleyen: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. (*Kelam Öğretimi Sempozyumu, 20-22 Haziran 2008*). Ankara, 2008. 13-14.

- . *Din Birey ve Toplum*. Ankara: Akçağ yay., 1997.
- Dwelshauvers, G. *“Psikoloji”*. Çeviren Ş. Tunç. İstanbul, 1938.
- Enç, Mitat. *Ruh Sağlığı Bilgisi*. İstanbul , 1964.
- Erdem, Hüsameddin. *Ahlâka Giriş*. Konya, 1994.
- . *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*. Konya, 1996.
- Er-Râzî, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefâtihi’l Gayb*. Çeviren L.Cebeci, S.Kılıç, C.Sadık Doğru S.Yıldırım. I-XXIII cilt. Ankara: Akçağ yay., 1988-1995.
- Ertuğrul, İsmail Fenni. *Fransızca’dan-Türkçe’ye Lûgatçe-i Felsefe*. İstanbul, 1927.
- Es-Sabunî, Muhammed Ali. *Safvetü’t Tefasir*. Beyrut, 1981.
- Fırat, Erdoğan. *Şahsiyet Gelişiminde Tevbenin Fonksiyonları (Basılmamış Doç. Tezi)* . Anklara, 1992.
- Fromm, Eric. *Erdem ve Mutluluk* . Çeviren A. Yörükan. Ankara, 1993.
- Gazâlî, Muhammed. *Kur’an’ın Konulu Tefsiri*. Çeviren Ekrem Demir, (Şuara Suresi-Nas Suresi) Şahin Güven (Fatıha Suresi-Furkan Suresi). İstanbul: Düşün yayıncılık, 2013.
- Geçtan, Engin. *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- Gölcük, Şerafeddin. *Kur’ân ve İnsan*. Konya: Esra yay., 1996.
- Guillaume, Paul. *Psikoloji*. Çeviren Refia Şemin. İstanbul: İÜ Yay., 1945.
- Gümrükçüolu, Saliha Okur. «İslam Âile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme” ,» *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi XVII*, no. 4 (2013): 226.
- Güngör, Mevlüt. «Kur'an'ı Kerim'de Hz. Lokman.» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35, no. 1 (1996): 172.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Ruhbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- Haşimi, M.Ali. *Kur’an ve Sünnet’e Göre Müslüman Şahsiyeti*. Çeviren Resul Tosun. İstanbul, 2012.
- Hayta, Akif. «U. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet Ve Ruh Sağlığı(Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme.» *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9, no. 9 (2000): 3.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: T.D.V. Yayınları, 1993.
- . *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu yay. , 2002.

- . «Şahsiyet.» Cilt 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2010. 297.
http://www.felsefe.gen.tr/felsefe_sozlugu/i/ira_karakter_nedir_ne_demektir.asp. ağustos 2019.
- <http://www.irfangenclik.org>. 21 01 2019.
http://www.irfangenclik.org/Karakter_Gelisimi.asp, 21.01.2019.
- İbn , Miskeveyh. *Ahlâkî Olgunlaştırma*. Çeviren C.Tunç, İ. Kayaoğlu A. Şener. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîki el-Mısri (ö. 711/1393). *Lisanu'l-Arab*. Cilt VIII. Beyrut, tarih yok.
- İslamoğlu, Beşir. *Kur'ân'da Müminlerin Özellikleri*. İstanbul: Pınar yay., 1985.
- İslamoğlu, Mustafa. <http://kuranihayat.com/>; *Kur'an: Rabbani Terbiyenin Müfredatı*. 11 Ocak 2010.
- . <http://kuranihayat.com/>; *Şahsiyet Eğitim Modeline Girişte Kişilik Tipolojilerinin Yeri*. 11 Ocak 2010.
- . *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- İzutsu. *Kur'ân'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*. Çeviren Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar yay., 1997.
- J.Lelf. *Genel Pedagoji*. Çeviren Nejat yüzbaşıoğulları. M.e.b. yayını, 1974.
- Kanad, H. Fikret. *Pedagoji Tarihi*. İstanbul, 1963.
- Kanger, Faruk. «İslâm'da Karakter Eğitimi .» *Altınoluk Dergisi*, no. 214 (Aralık 2003): 52.
- Kara, Osman. «Kur'ân'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler.» *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XIV*, no. 25 (2012/1): 3.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. I-V cilt. Ankara: DİB (Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları), 2006-2008.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. «Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi (İman ve İbadet Eğitimi).» *Diyanet İlmi Dergi* 44, no. 2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2008): 11.
- Kazıcı, Ziya, ve Halis Ayhan. «Talim ve Terbiye.» Cilt 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2010. 515-516.
- Kerschensteiner, G. *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*. Çeviren H.F. Kanad. Ankara, 1977.
- Kılıç, Recep. *Âyet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlâk*. Ankara, 1995.

- Kılıç, Recep. «Hz. Muhammed ve Gençlik .» (*Kutlu Doğum Haftası: 1992*) içinde, 42.
Ankara: Türkiye diyanet vakfı yayınları/171, 1995.
- Kılıç, Sadık. *İslam'da Sembolik Dil*. İstanbul: İnsan yay., 1995.
- . *Fitratın Dirilişi*. İstanbul: Nehir yay., 1991.
- . *Kur'ân'da Günah Kavramı*. Konya: Hibaş Yayınevi, 1994.
- Koçyiğit, Hikmet. «Kur'an'ın Nüzul Sırasına Göre Tefsir Edilmesi.» *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, no. 23 (2013): 185.
- Komasyon. *HADİSLERLE İSLÂM*. ANKARA: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.
- Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2004.
- Kupperman, Joel J. "Character" . Oxford, 1991.
- Kutluer, İlhan. «İnsan.» Cilt 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2000.
321.
- Lahbabi, M.A. *İslam Şahsiyetçiliği*. İstanbul, 1972 .
- Mehmetoğlu, Yurdagül. *Ahlâkî ve Dini Gelişim*. İstanbul: Morpa Kültür yay., 2004.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1988.
- Morgan, T. Clifford. *Psikolojiye Giriş*. Çeviren Sibel Karakaş ve arkadaşları. Ankara: HÜ yay., 1995.
- Necatî, Muhammed Osman. *el-Kur'ân ve'l-ilmü'n-nefs*. Beyrut: Daru'ş-Şuruk, 1989.
- . *Kur'an ve Psikoloji*. Çeviren Hayati Aydın. Ankara: Fer yay., 1998.
- Norman, L.Munn. *Psikoloji İnsan İntibakının Esasları*. Çeviren Nahid Tendar. Cilt II. 1968.
- Nurullah Kayışoğlu. «Kur'an Açısından İnsanın Kendine Yabancılaşmasının Temel Sebepleri.» *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 15, Sayı 24 s.56., no. 24 (Temmuz-Aralık 2010 15): 56.
- Okumuş, Mesut. *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirdeki Metodu*. Ankara, 1994.
- Oruç, Cemil. «Din Eğitiminin Hedefleri.» *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000:
260.
- Ögke, Ahmet. *Kur'ân'da Nefs Kavramı*. İstanbul: İnsan Yay., 1998.
- Önal, Recep. «Kur'an'da İmânî ve Ahlâki Bir Tavır Olarak Sabır.» *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII, no. 2 (2008): 466.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. İstanbul, 1997.

- Özsoy , Ömer, ve İlhami Güler . *Konularına Göre Kur'an*. Ankara, 1997.
- Öztürk, Mustafa. *Câhiliye'den İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2012.
- Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*. İstanbul: İsam, 2010.
- Pars, Vedide Baha vd. *Eğitim psikolojisi*. 1957.
- Pazarlı, Osman. *İslam'da Ahlâk*. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1980.
- Peker, Hüseyin. *Din psikolojisi*. 6. İstanbul: Çamlıca Yay, 2011.
- Rahman, Fazlur. *Ana Konularıyla Kur'an*. Çeviren Alpaslan Açıkgenç. Ankara, 1987.
- . *İslam ve Çağdaşlık*. Çeviren M.Hayri Kırbaşoğlu Alpaslan Açıkgenç. Ankara: Fecr, 1990.
- Rifat, Ahmet. *Bergüzar-ı Ahlâk", İstanbul 1315*. İstanbul, 1315.
- Sağlam, İsmail. «"İletişim ve Sosyal Etkinin Dini Davranış Oluşumundaki Rollerini".» *Değerler Eğitimi Dergisi* 7, no. 18 (2009): 81.
- Savard, C. *Çağdaş Pedagojiden Seçmeler*. Çeviren Nejat Yüzbaşıoğulları. Ankara: Meb., 1969.
- Selçuk, Mualla. «Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri (Zihin Gelişimi Açısından Bir Deneme).» *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, no. 4 (1997): 149.
- Selçuk, Mualla vd. *Kur'an ve Birey*. Ankara 2010, 2010.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kimi Örnek Almalı Hz. Peygamber (s.a.v) ve Kur'an Ahlâkı*. İstanbul: Şule Yay., 2014.
- . *Kur'an Nedir?* 6 . İstanbul: Şule Yay., 2016.
- . *Kur'an ve Bağlam*. İstanbul: Şule Yay., 2008.
- . «Gençlik Dönemi ve Din Eğitimi; Kur'an'ı Gençlerimize Nasıl Anlatalım?» *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, tarih yok: 323.
- . *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları* . Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Seyyid Kutup. *Kur'an'da Edebî Tasvir*. Çeviren Süleyman Ateş. Ankara: Hilal Yayınları, 1969.
- Sezen, Yümnü. *İslam Sosyolojisine Giriş*. İstanbul: TKV yay., 1994.
- . *Sosyoloji Açısından Din*. İstanbul: MÜİFV Yay., 1993.
- ŞekipTunç, Mustafa. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul, 1949.
- Şemin, Refia. *Karakter Formasyonu*. İstanbul: İstanbul ün. Edeb.fak.yay. no:1324, 1968.

- Şentürk, Habil. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Esra Yay., 1997.
- Tosun, Cemal. «Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bakış.» *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Sempozyum, 17-18 Haziran 1995*. Ankara , 1996. 97.
- Tuğral, Süleyman. *Kur'an'da Değerler Sistemi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2008.
- Uludağ, Süleyman. «Kalb.» Cilt 24. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2001. 229-230.
- Uysal, Enver. *Dindar İçin Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. Ankara, 2013.
- Varış, Fatma. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara, 1978.
- www.tdk.gov.tr. 2015.
- Yapıcı, Asım. *İslam’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*. İstanbul: Beyan yay., 1997.
- Yavuz, Kerim. *Günümüzde Din Eğitimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur’an Dili*. İstanbul, 1980.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. 3. Beyrut: Dar'ul-kitabi'l- Arabiyyi, 1407.

Özdemir, Hasan Rıza, *Amelî Ahlâk Çerçevesinde Kur’an’da Birey ve Karakter Eğitimi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu, 333 s.*

ÖZET

Kur’an ahlâkı bizlere Hz. Peygamber’in önderliğinde, Kur’an’ın insanı olabilme yol ve yöntemini göstermiştir. Hz. Aişe’nin de tanımladığı üzere Hz. Peygamber’in ahlâkı Kur’an ahlâkı idi ve Yüce Allah Kalem suresinde nüzul tertibine göre inişteki ikinci sûrenin başında kendi yarattığı kulun, bir insanın ahlâkının olağanüstülüğüne şahitlik etmektedir: “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ = Ve inneke lealâ hulugın azîm.”, “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” Kur’an’la hayatını anlamlandıran birey, hayatın alanlarında yapıp-etmelerini ahlâki alanda düzenlerken anlam referanslarını (dünya görüşünü) Kur’an’dan almalıdır. Allah-insan ilişkisinin yansıması olarak mümin bireyin kendini ahlâki açıdan

inşa etmesi icap etmektedir. Bu ise Kur'an üzerine çalışmalar yürüten tefsir alanının, ahlâk alanı ve eğitim alanıyla disiplinler arası bir yaklaşımla çalışılmasını gerektirir. Bireyin ahlâk alanında, ferdî ahlâk, sosyal ahlâk ve dinî ahlâk alanları vardır. Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Kur'an'da bireyin karakterinin temel yapısı beş başlıkta ele alınmış ve Kur'an'da bireyin karakterine ilişkin kavramlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise; M.Abdullah Draz'ın Kur'an Ahlâkı kitabının ikinci kısmı ele alınmıştır. Amelî ahlâk çerçevesinde hayatın alanlarında uygulanabilecek örnek tablolar oluşturulmuş; "Ferdî Ahlâk; Sosyal Ahlâk ve Dinî Ahlâk" ile ilgili Kur'an'ı Kerim'in âyetlerinden güncel değerler uygulamalarına örnekler sunulmuş; Kur'an'ın içeriği ile ahlâkî ilişki kurulması sağlanmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Karakter-Şahsiyet, Salih amel, Tefsir, Din eğitimi.

Özdemir, Hasan Rıza, Character Education Individual and within the Framework of Practical Ethics in the Quran, Ph.D. Thesis, Advisor: Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu, 333 p.

ABSTRACT

The moral values of the Qur'an tell us. Under the leadership of the Prophet, he showed the way and method of becoming a person of the Qur'an. Hz. Aisha also is defined. The moral of the Prophet was the moral of the Qur'an, and according to the Supreme Qur'an, Allah testifies to the extraordinary morality of a human being, the servant he created himself at the beginning of the second surah "Al-Qalam" in the descent according to the Supreme Assembly of the Qur'an: "وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ" = Ve inneke lealâ hulugin azîm." "And indeed, you are of a great moral character.

The individual who makes sense of his life with the Qur'an should take the references of meaning (world view) from the Qur'an while arranging his actions in the fields of life. As a reflection of the human-God relationship, the believer must construct himself morally. This necessitates an interdisciplinary approach to the field of ethics, education and the field of exegesis, which conducts studies on the Qur'an. In the moral field of the individual, there are individual moral, family morality, social morality, state morality and religious morality. Our thesis consists of two parts. In the first section; In the Qur'an, the basic structure of the individual's character is discussed under five headings and the concepts related to the individual's character are emphasized in the Qur'an. In the second part; The second part of M.Abdullah Draz's Qur'anic Morality is discussed. Sample tables that can be applied in the areas of life within the framework of operational ethics have been created; "Individual Morality; Examples of current values practices from the verses of the Holy Qur'an about Social Morality and Religious Morality are presented; An effort was made to establish a moral relationship with the content of the Qur'an.

Key Words: Morality, Character-Personality, Righteous deeds, Commentary, Religious Education